DK DOĞAN KİTAP

ANI

Kimse kızmasın, kendimi yazdım

HASAN CEMAL

KİMSE KIZMASIN, KENDİMİ YAZDIM

Yazan: Hasan Cemal

Dijital yayın tarihi: Ekim 2011 / ISBN 978-605-09-0380-5

Kapak tasarımı: DPN Design

Dijital format: Atalay Altınçekiç

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.

19 Mayıs Caddesi, Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İstanbul

Telefon: (212) 373 77 00 / **Faks**: (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım

Hasan Cemal

Doğan Avcıoğlu'nun anısına...

Gerçi insan acısında susar ama

Bir tanrı bana söyleme gücü verdi

Goethe, Marienbad Ağıdı

Bu kitabı yazmam için benden hiçbir desteğini esirgemeyen eşim Ayşe'ye ve önceden okuyarak katkılarını eksik etmeyen arkadaşım Şahin Alpay'a teşekkür ederim.

Başlarken

"Bütün dünler, bugünleri aydınlatan fenerlerdir."

Hayatımda hayaller hiç eksik olmadı. Nâzım Hikmet'in dediği gibi umutsuz yaşanmıyor. Ama yıkılıp giden hayallerim için ağlamadım. Bazıları aslında rüyaydı, uyandım. Bazen hayalle hakikat arasındaki çizgiyi şaşırdım. Kimileri gerçekleşti. Tabii bir daha hiç yakalayamayacağım düşler de gördüm.

Hayatta yıllar geçti, suskunluğun yorucu olduğunu anladım. Hatta zamanla taşınması zor bir yüke dönüştüğünü hissettim suskunluğun. Doğrusu, hafifleyip yola öyle devam etmek dedim.

Onun için karar verdim:

Borges'in deyişiyle kendimi yazıya dökmeye... Yani bir süre, kaybolup giden zamanın peşinden koşmak istedim. Maziye hüzünlü bir yolculuk iyi gelir diye düşünmüş olabilirim.

Ya da Shakespeare'in sözü:

"Bütün dünler, bugünleri aydınlatan fenerlerdir."

Neyse... Bu satırları bir sabah vakti Paris'te, St. Germain-Des-Prés'deki Les Deux Magots kahvesinde yazmaya koyuldum. Belki bir şeylere özendim ama neye, bilmiyorum.

Tam karşımda Hemingway'in köşesi. Pirinçten bir plakete ismini yazmışlar. Duvarda asker üniformalı bir fotoğrafı var. Paris'in nazi işgalinden kurtulduğu günlerde çekilmiş olmalı.

Ernest Hemingway...

Özellikle Batı'daki gazeteci milletinde bir Hemingway hayranlığına rastlanır. Hatta kimileri için o bir ilahtır. Dünyanın dört bir yanında haber kovalamış, sıcak olayların, savaşların orta yerinde pişmiş bir gazeteci... Bir yazar... Genç yaşta gelen para ve şöhret.. Yaşanan büyük aşklar... Nobel Edebiyat Ödülü... Ve 62 yaşında intihar... Gazeteciler açısından hayranlık ve haset karışımı duygulara kaynaklık eden heyecan verici bir hayat çizgisidir bu.

1988 yılı olmalı.

O zamanlar devlet tekelinde tek kanal olan televizyonda Hemingway'le ilgili bir oyun izlemiştim. Üç oyuncusu vardı. Üçü de Hemingway'di. Biri genç, biri orta yaşlı, biri ihtiyar. Hemingway'in gençlik, olgunluk ve yaşlılık yıllarını iç içe izlemek yalnız ilgimi çekmekle kalmadı. Aynı zamanda bu kitabın esin kaynağı oldu.

Ama bu kitap üç değil iki boyutlu. Bir diyalog: genç Hasan Cemal'le orta yaşlı Hasan Cemal arasında... Ama sınırları zaman zaman kaybolan, birbirinin içine geçen bir diyalog bu. Arada bir nerede kimin konuştuğu belirsizleşen bu diyalogda başkaları da sık sık alıntılarla devreye giriyor. Bu sayede hem beslendiğim kaynakların altını çiziyorum, hem de kendimi daha iyi ifade edebiliyorum. Böylece bu alıntılar benim kendi iç diyaloğumun bir parçası haline geliyor.

İki Hasan Cemal arasındaki bu hesaplaşmaya, siyasal bir özyaşamöyküsü ya da bir iç muhasebe demek de mümkün.

Genç Hasan Cemal kendini, kendi siyasal tarihini anlatıyor. Düşüncelerini, yaptıklarını özetliyor, savunmaya çalışıyor. Orta yaşlı Hasan Cemal daha çok eleştiriyor. Yanlışları, yanılgıları sergiliyor. Düşünce ve eylem çizgisinin zaman içindeki değişimine eleştirel bir gözle bakıyor.

Peki ama orta yaşlı Hasan Cemal kendi haklılığından nasıl bu kadar emin?

Değil ki!

İnsanın yanılan bir varlık olduğunu bildiği içindir ki bu kitabı yazabiliyor. Kendi kendisiyle çelişmekten, kendisi hakkında kuşku duymaktan çekinmediği için kendini böyle yazıya dökebiliyor.

Ömrü yeterse, günün birinde bu kitap üç boyutlu yazılacak. Yani genç ve orta yaşlının yanına bu kez yaşlı Hasan Cemal'in katılmasıyla. O zamanda orta yaşlı Hasan Cemal'in yanlışları ve yanılgıları sergilenmeye başlanacak.

Onun için bu kitap bir başlangıç...

Şöyle diyebilirim:

Yirminci Yüzyıl'ın bütün iniş çıkışlarını ben de kendi tarihimde yaşadım. Yirminci Yüzyıl'ın bir yanı nasıl ki insanlık için büyük acılarla dopdolu geçtiyse, ben de bir yerde o acılardan bir nebze de olsa payımı aldım. Yirminci Yüzyıl nasıl ki demokrasiyle totalitarizm arasında, yani özgürlükle faşizm, nazizm, komünizm arasında büyük mücadelelerle geçtiyse, ben de bu mücadeleleri kıyısından köşesinden yaşadım. Hem

kendi benliğimde, iç dünyamda, hem de bu güzel topraklarda... Yirminci Yüzyıl'da nasıl ki dünya kocaman bir duvar tarafından acımasızca ikiye bölündüyse, bizler de bölündük düşman kamplara. Aramızda yüksek duvarlar, kafalarımızda setler oluştu. Sonra o duvar yıkıldı, 1989'da. Demokrasi kazandı! Ama ben o duvarı, o setleri kendi kafamın içinde daha 1970'lerde yıkmaya başlamıştım.

İşte bu kitapla bunu izleyecek olan bazı kitaplarım bütün bunların öyküsü. Kendi siyasal tarihimi, kendi siyasal kişiliğimin oluşumunu kendi kendimle dürüst kalarak, artılarıyla eksileriyle yazmaya çalışıyorum. Bilmem, belki de aynı zamanda hem kendi kuşağımın hem de Yirminci Yüzyıl'ın serüvenine kendi çapımda bir ışık tutmuş oluyorum. Belki de daha güzel bir yüzyıla mütevazı bir katkıda bulunmayı umut ederek yazıyorum.

Onun için kararlıyım. "Bıktım yanılgılardan" diyene kadar yazacağım. Hruşçev anılarında şöyle yakınır: "O kadar yorgunum ki... Benim zamanım geçti. Öyle bir yaşa geldim ki, önümde geçmişimden başka hiçbir şey yok."[1]

Henüz bu yaşa gelmedim. Belki de hiç gelmeyeceğim.

"En büyük öğretmen zamandır" sözündeki gerçek payını hayat çok iyi öğretiyor insana. Çünkü hayatta sorular hiç bitmiyor. Bütün cevapları bulduğunu sanırken, bir bakıyorsun yeni sorular çıkmış önüne, cevap bekleyen. Bu, akıp giden zamanın acımasızlığı belki de...

Arthur Koestler demiş ki: "Anılarımız geçmişi bir yerde romantize eder." Kitabı yazarken bu eğilime kapılmaktan sakındım.

İnsanın kendi siyasal geçmişini özeleştirel bir gözle sergilemeye kalkışması kolay olmuyormuş. Bu açıdan Mümtaz Soysal'ın şu sözleri ilginç: "İnsanın kendi kendisiyle hesaplaşması sanıldığı kadar kolay değil.

Vakit ister, sükûnet ister, dürüstlük ister, hırstan ve tutkudan arınmışlık ister. Benliğin derinliklerine ışıklı aynalar indirip Bergson titizliğiyle kendi kendini gözleyebilmek, gözleyişlerin en zoru olsa gerek."[2]

Zor olanı yapmaya gayret ettim. Belki geçmişin izinde geleceği yakalamanın nafile gayreti içinde oldum, kim bilir...

Hasan Cemal, 29 kasım 1998

[1] "Anılar", Nikita Hruşçev, Time dergisi, 1 ekim 1990, s. 42.

[2] Mümtaz Soysal, Milliyet gazetesi, 8 nisan 1986, s. 2.

Birinci bölüm

İki bomba...

Belleğin ürkütücü olan yanı, unutulmuşluğa terk edilenleri hatırlatmasıdır.

Devrimi çok sevmiştik!

Ama önce darbe yapacaktınız.

Evet, askeri kullanarak...

İki bomba, Sıhhiye'deki Ankara Orduevi'nin önünde patlayacaktı. İki bombanın ikisi de meydanın birer ucundan toplum polisinin üstüne fırlatılacaktı.

Büyük gümbürtü, devrimci gençler miting sonrası orduevine doğru yürüdüklerinde kopacaktı. Bomba sesleriyle ortalık ana baba gününe dönerken sloganlar haykırılacaktı:

"Ordu gençlik el ele, milli cephede!

Ordu gençlik el ele, milli cephede!”

Nerden geldi aklına?

Belleğin acımasızlığı belki de. “Belleğin ürkütücü olan yanı, unutulmuşluğa terk edilenleri hatırlatmasıdır.”[1]

Bilmem, belki de uçsuz bucaksız bir boşluğun içinde bazen hissettiğim o yalnızlık yüzünden...

Yapayalnızlık, kocaman bir sessizlik!

Bazen ıstırap veren, bazen sonsuza kadar sürmesini istediğim bir sessizlik...

O harikulade sessizlikte terk edilmişlik, kimsesizlik duygusu uç verir. Öyle anlar olur ki insan kendini tarifsiz bir kedere kaptırır. Kimi zaman o şahane yalnızlığın içinde eski bir dünya tarafından kuşatılıyorum. Anılar dipsiz bir kuyu gibi kendine doğru çekmeye başlıyor beni.

Daha o kadar yaşlanmadın.

Orta yaş! Politikayla dolu geçen bir yaşantı. Siyasal Bilgiler’de okuduğum 1960’lı yılların Ankarası...

Mülkiye’nin siyaset kokan loş koridorlarında kulaklara çalınan o sloganı hatırladın mı?

“Bugün Mülkiye’de, yarın Türkiye’de!”

Sonra bir ağızdan keyifle söylenen o tekerleme:

“Tanklarıyla toplarıyla gelseler dahi,

Sosyalist olacak Türk'ün ülkesi!"

Başkaldırı zamanı! Devrim fikrini sevmiştim o zamanlar. Genç insanların ütopyası... Bundan daha doğal başka ne olabilirdi ki? Herkes ütopyasına sımsıkı sarılmıştı. Hepimizin kendince bir devrimi vardı.

Ama devrim fikri seni körleştirmeye başlamıştı.

"Halkın afyonu din değil devrimdir!"[2]

Devrim düşüncesi zamanla seni afyon yutmuşa çevirdi. Beynini uyuşturdu. Kaç yıl başka şey düşünemez hale geldin.

Kurulu düzene isyan! Hepimizin ortak davasıydı. Var olan düzenin adaletsizliğine, eşitsizliğine, hoşgörüsüzlüğüne başkaldırıydı hepimizin çıkış noktası. Yeni bir düzen arıyordum. Adil, eşitlikçi, özgürlükçü bir toplum ve devlet düzeni...

Gözün politikaya 27 Mayıs'la açılmıştı.

Tarihin yürüyüşü olağanüstü hızlanmıştı 27 Mayıs 1960'la. Ya da öyle sanmıştık. Siyaset sahnesinde özgürlük ve demokrasi rüzgârları esiyordu. Sol radikalizm yükseliyordu. Yakın siyasal tarihimizin altüst oluş yıllarıydı.

Tarihsel bir kaynama, bir kaos dönemi. Her şeyin birbirine girdiği, yerleşik değerlerin sarsıldığı bir değişim dönemi. Asıl 1950'lerde başlar. Kapitalistleşme, kentleşme tekerleği döndükçe, sarsılır her şey. Toplum, gelir dağılımında adaletsizliklere yol aça aça zenginleşir, farklılaşır. Çelişkiler gitgide keskinleşir. Çatışmaların tohumları ekilir. Askeri darbeler... İdamlar... Siyaset yasakları... Şiddet ve terör...

Dünyaya daha çok sloganların penceresinden baktığın heyecan dolu 1960'lar. Ya da aklını sloganlara teslim ettiğin yıllar... Beynine sloganlar hükmetmiyor muydu? Sloganlarla düşünmeyi marifet sanıyordun. Bırakıyordun, başkaları senin için düşünsün diye...

Olabilir. Ama meydan okuma sırası bizdeydi. İç dünyamızda fırtınalar kopuyordu. Meydanlar bizimdi! Kahramanlık kokan delifişek sloganları avazımız çıktığı kadar bağırarak her türlü kötülüğün kaynağı saydığımız bozuk düzeni bugünden yarına değiştirecek olan bizlerdik.

Ne kadar naifmişsin! Ve de cahil!

Fakat öyle inanıyordum. “Mülkiye'de gelişen fikir sosyalizmdi. Önce Çetin Altan'ın İsveç ve Kibutz Sosyalizmi, sonra Mehmet Ali Aybar'ın Türkiye Sosyalizmi derken... Bunların en hakikisinin Karl Marx'ın sosyalizmi olduğunu keşfettik. Benim gibi yabancı dil bilen, okumaya meraklı gençler için sıra, yasak olan (bunun için de çok cazip olan) sosyalist literatürü keşfetmeye geldi. Lenin'i okumak bambaşka bir olaydı. Devlet ve İhtilal'i okuyup bitirdiğimde kendimi artık gerçek sosyalist sayıyordum. ‘Yeryüzünde cennetin anahtarı'nı bulmuştum. Tam bu sıralarda Çin'deki Büyük Proleter Kültür Devrimi'nin salvoları Türkiye'den de duyulmuş, sıra Mao'nun keşfine gelmişti. Bazı arkadaşlar milliyetçilikle Marksizm'in yerli sentezlerini, kimileri Castro'yu, Che Guevara'yı, Fokoculuğu, Tupamaros'u keşfetmişlerdi.”[3]

İnancın din gibiydi.

En ufak bir kuşku duymak yoktu defterimde. Gerçeği tekelime almıştım. Her şeyi bilirdim. Fanatiktim ama farkında değildim.

Coca Cola dahi içmezdin!

Çünkü solcuydum!

Coca Cola senin gözünde Amerikan emperyalizminin simgesiydi.

Burnumdan kıl aldırmadığım o günler güzel günlerdi!

Ama yanıldın! Umutların yitip gitti. Hayallerime ne oldu diyerek oradan oraya savrulmaya başladığın yıllar geldi sonra...

Yanlış yapmak da yanılmak da hakkım değil miydi? Böylesi deneyimlerden geçmeksizin toplum sahnesine çıkmak belki de eksiklik olurdu. Kabına sığmayan heyecanlarım, yaşama dönük acemiliklerim, haksızlıklara kafa tutan isyankâr duygularımla, yerleşik ne varsa hepsine meydan okumak kadar yanılmak da doğaldı.

Her kuşak kendi hatasını kendi yapar diyorsun.

Öyle değil mi? "Bir kuşağın öteki kuşağı bir türlü anlayamadığından söz edilir. Bir ölçüde doğrudur bu. Üstelik toplumsal ve kültürel değişimin hızlandığı dönemlerde bu iletişimsizlik daha vahim boyutlara ulaşabilir. Ama aynı zamanda bir kuşağın kendi deneyimini ötekine aktarma çabası da sürüp gider. Çok ağır bedellerle öğrenilen bir takım dersler yeni yetişenlerin kulaklarına fısıldanır. Söylenenlere kulak verirler mi? Yoksa insanın doğasına mı aykırıdır bu? Her kuşak kendi hatasını kendisi yapmak, kendi doğrularını kendisi bulmak zorunda mıdır? Galiba öyle..."[4]

Tarihten ders almak hiç de kolay değil. Özellikle bizim ülkemizde herkes yaşayarak öğrenmenin peşinde...

Ancak Türkiye gibi hoyrat bir ülkede yanılmanın faturası var: İdam sehpaları... İşkenceler... Faili meçhul cinayetler... Askeri darbeler... Toplumu bölen düşmanlıklar...

Acılar insanı derinleştirir!

Toplumları da öyle. Olgunlaştırır. Çekilen acılar bir yerde demokrasinin, birbirine tahammül etmenin, birlikte barış içinde yaşamanın faturası sayılır. Biz bunları Batı'ya göre daha gecikmeli yaşadık, yaşıyoruz da...

Gençliğin, 68 kuşağının heyecanı, kendine özgü aşırılıkları, hataları, bizde, Batı ülkelerinden farklı olarak, devlet tarafından, siyasal iktidarlar tarafından anlayışla karşılanmadı. Cezalandırıldı. Heyecanın nedenlerine sistemli biçimde eğilen olmadı. Bu heyecanın normal politik kanallara aktarılarak, demokrasi içinde terbiyesi yoluna gidilmedi.

Bizde böyle bir ufku da, demokratik geleneği de yoktu devletin ve siyaset kadrolarının. Devlet o yüzden hoyrat, acımasız davrandı. Gençliğin kolu kanadı kırıldı. Gençlik adeta düşman ilan edildi.

Cephelere bölündü, birbirine karşı oynandı. İktidar odaklarının 1960'lardaki deyişiyle "iti ite kırdırma" politikası izlendi. "Sol hareket ciddi bir ivme kazanınca devlet neye uğradığını şaşırmıştı. Hareketin kaynağı, görünüşte üniversitelerdi. 27 Mayıs sonrasının ortamı, devletin kendi içinde süregiden çatışma, bu harekete normalde pek hoş görülmeyecek bir serbestiyet alanı da bırakmıştı. Ama bir kesim, üniversitede olup biten her şeye diş bileyerek baktı.

Özellikle televizyonda (o zaman yalnız TRT vardı) birtakım spikerler, dramatik vurgulamalarla, ses perdelerini titrete titrete bir hikâye anlatırlar ve seçilmiş görüntüler bu anlatıyı süslerdi. Değişmeyen öğe, 'başlangıçta masum görünen öğrenci istekleri' gibi ibarelerle belirtilen kısımdı. Yani ortada şeytani bir plan vardı. Her şey baştan sona adım adım planlanmıştı. Bu vatanı bölmek ve parçalamak için strateji ve taktik, önce 'masum görünen' isteklerden yola çıkmayı gerektiriyordu. Bununla herhalde uygun bir kamuoyu yaratılacak, sonra ondan yararlanılarak öldürücü darbeler vurulacaktı. Toplumsal bir olayın gelişmesini böyle bilinçli

planlar ve komplolarla açıkladığınızda, ‘masum görünen’ talepleri otomatikman ‘suç’ kapsamına alırsınız.”[5]

Bir kısım gençliğin şiddete başvurmasını, silaha davranmasını mazur göstermek mi istiyorsun?

Ne mazur göstermek, ne de onaylamak! Bir gerçeği anlatmaya, anlamaya çalışmak sadece. Yoksa silah ve şiddet bugün olduğu gibi dün de çıkmaz yoldu.

Kimine göre “Türkiye 1960’ların başından 1970’lerin sonlarına kadar inanç ve ütopyalar için hareketin coşkulu dönemini yaşamıştı.”[6]

Kimileri de der ki, 1960’larda üniversite gençliğinin istekleri masum isteklerdi. Temiz ideallerle yola çıktılar. Üniversitede reform dediler. Ellerinde silah yoktu.

Ama devlet sevgisiz davrandı. “Solcu eylemciler devleti yıkmak isteyenlerdir, sağcı gençler devleti savunan milliyetçilerdir” görüşünü benimsedi. Solcu gençler birbiri ardından “faili meçhul” cinayetlere kurban gitti. Katiller bulunmadı.

Türkiye’nin büyük kentlerinde “üniversite reformu” diye ayaklanan gençler, devlet tarafından bir Fransa’daki, bir İngiltere’deki gibi anlayışla karşılansaydı, örneğin öğrenciler yönetime katılabilseydi, demokratik bir üniversiteye geçit verilmiş olsaydı, işte o zaman gençlerde de dağa çıkmak, yeraltına inmek, eline silah almak gibi meraklar uç vermezdi.

Bu bakış açısında gerçek payı var. Ama fotoğrafın tamamı bu değil.

1960’larda üniversite öğrencilerinin istekleri makul karşılanmış olsaydı dahi gençlik rahat bırakılmayacaktı. Çünkü Türkiye’nin rahat bırakılmayacak kadar önemli, kritik ya da belalı bir coğrafyası vardı. İki

blokun, Doğu'yla Batı'nın en kritik hesaplaşma merkezlerinden biriydi bu coğrafya.[7]

O yüzden Soğuk Savaş koşullarında gençlik kitlesi şu ya da bu ölçüde, ama mutlaka çengel yiyecekti. İçinde yer aldığın Devrim ya da Doğan Avcıoğlu grubunu düşünsene! Size göre devrime giden yol askeri darbeden geçiyordu. Gençleri bu nedenle çengellemediniz mi? Kullanmadınız mı? Askeri daha kolay kışkırtmak, darbeye götürmek için...

Sonra unutma, zaten gençliğin bir bölümü de bambaşka havadaydı. "1969'da ODTÜ işgalini başlatan gruptaydım. Rektörlük binasının camına ilk tekmeyi atıp on on beş kişiyle birlikte binaya ilk girenlerdendim. Demokratik üniversite, yönetime katılma gibi yuvarlak laflar dolaşıyordu ortalıkta. Ama herkes bu klişelerin hiçbir önemi olmadığını, bu birkaç yüz kişinin de okulla, dersle hiçbir ilgisi bulunmadığını, öğrencilerin yönetime katılıp katılmamasına hiç mi hiç aldırmadığını biliyordu. Bizim derdimizin Ekim Devrimi usulü bir darbeyi hedefleyen basit bir politik mücadele olduğunu, bu yüzden gençlik hareketinin askeri darbeci kanatla çok kolay ittifak yaptığını yaşadıklarımdan biliyorum."[8]

1960'lı, 1970'li yıllarda Türkiye'yi askeri darbeye götüren süreçler, gençliğin başına örülen çoraplarla işledi. Kimilerinin hedefi, Türkiye'yi istikrarsızlaştırmaktı. Demokrasiyi tümüyle rafa kaldırmaktı. Ya da kendi bildiği türden bir demokrasiyi geçerli kılmaktı. Hedef, gençliğin heyecanını kullanarak, onları polisle, askerle çatıştırarak darbelerin ortamını hazırlamaktı. Soğuk Savaş'ın Batı'yla Doğu blokları arasındaki hesaplaşması, Batı ülkelerindekine kıyasla Türkiye'de çok daha acımasız oynandı. Tabii kimileri "sosyalizm" adına, kimileri "komünizmle mücadele" adına silahlı kavgaya koyuldular.

Kapıştılar, birbirlerini kırdılar!

“Şu olmuş kötülüğün ne kadarından ben sorumluyum?”

Bazen düşünüyorum, insan kendi geçmişiyle bütün bağlarını koparabilir mi diye.

Ne değişirdi ki? Her şeyden önce gelecekteki yaşamın örgüsünü bilmiyorsun. Geçmişi yok sayıp gelecekle avunmak nafile.

Günlerin ne getireceğini kestiremedikten sonra...

Toplumlar gibi insanlar da kendi kişisel tarihlerinden kopamazlar.

Geçmişin gerçekleriyle yüz yüze gelmenin güçlüğünü de unutma! Özellikle insanın kendi hakkındaki bazı tatsız gerçekleri göğüslemesi kolay olmuyor.

Geçmişimi unutmak, ondan kurtulmak için yazmıyorum ki. Geçmişle hesaplaşmak için oturdum bilgisayarın başına. Bazen kendimi insafsızca sorgulamak için yazıyorum.

Kendinle dürüst kalarak bu işi yapabilmek...

Yapmalıyım. “Toplumun temel yönelişi bireyselleşmeden bireycileşmek olunca, kendine her iyiliği isteyen, ama hiçbir olumsuzluğun sorumluluğunu üstlenmeyen ‘birey’ler çoğalıyor. Bir iç hesaplaşma geleneği de oluşamıyor. ‘Şu olmuş kötülüğün ne kadarından ben sorumluyum?’ sorusunu kimse sormak istemiyor. Durumu, edebiyat tarihine gönderme yaparak açmak gerekirse, biz, toplumca henüz ‘Sofokles tragedyası’ aşamasındayız ve daha ‘Shakespeare tragedyası’ aşamasına gelmedik. Birincide trajik duruma yol açan olay örgüsünü dış

güçler, tanrılar, kader vb hazırlar. İkincide tragedyanın kaynağı karakterdir. Ama bu ikinci de tarihi bir gelişmenin ürettiği bir ideoloji ve kültürle ortaya çıkmıştır. Bir ucu Protestanlık, öbür ucu kapitalizme uzanan bir bireyselleşme tarihinin ürünüdür. İyi Protestan, nihai inayete kavuşmak için durmadan kendi içindeki zaafla, kusurla, kötülükle boğuşur."[9]

Her şeyi olduğu gibi, içinde hiç set bırakmadan, hepsini birer birer yıkarak sonuna kadar anlatabilecek misin?

Hatırlayabildiğim kadarıyla. Ama mutlaka kendi kendimle dürüst kalarak. Her kuşağın taşıdığı bir sorumluluk var. Ya da öyle olmalı! Bu sorumluluktan kimse kurtulamaz. Ancak kimi yazar, kimi yazmaz, kimi de yazamaz. Ben yıllar geçtikçe yazma cesaretini kendimde buldum.

Geçmişi unutturmamak lazım. Geçmişi unutmak, unutturmak isteyenler, ya da unutabileceğini, unutturabileceğini zannedenler, hem kendilerine hem yaşadıkları topluma fenalık yaparlar. Çünkü geçmişi unutmak bir yerde onu tekrarlamaya mahkum olmak anlamına gelebilir.

Bunun için hatırlamak zorundayız! Yaşananları aydınlığa çıkarmaya çalışmak aynı zamanda tarihçilere dönük bir borç. Geçmişi güncel politikaya alet etmek, günlük siyaset için malzeme yapmak ya da tarihi kullanmaya kalkışmak çok yanlış. Geçmişi tarihçilere bırakmak, bugünlere taşımamaktır doğru olan...

Bir başka doğru da yaşananları olduğu gibi yazıp onlardan ders çıkarabilmenin ortamını hazırlamaktır. O yüzden hatırlamak zorundayız!

Bir Yahudi geleneğine göre "Hatırlamak bir yerde nedamet getirmektir!"[10]

Geçmişimde utanacak bir şey yok. Sadece yanılgılarım var. Bunların toplamı da hayat tecrübesi zaten. Bunu yazılı hale getirmek istiyorum. Amacım, benden sonrakilere dilimin döndüğü kadar aktarabilmek... Bir zamanlarki düşlerime saygısızlık aklımdan geçmiyor.

Hayatta bayılırız yanılmazlığı oynamaya. Nedense hep haklıyızdır. Oysa ahmaklıktır bu.

Hatta yalanla yaşamaktır!

“Kendi kendisiyle çelişkiye düşmeyen kişi bağnazdır, dogmatiktir. Her bağnaz da gericidir.”[11]

“Gerçek şu ki artık yanılmazlığıma inanmıyorum, o yüzden kayboldum!”[12]

İnsan kendi kendini ele vermekten hoşlanmaz.

Senin kişiliğin de öyle değil mi? Dışa vurmaktan kaçınırsın.

İç hesaplaşma ise mutlaka şart, kendi huzurunu yakalamak için. Toplumların olgunlaşmak için nasıl ki kendi tarihleriyle barışık hale gelmeleri şartsa...

Yanılgılarını, yenilgilerini kendi kendinle konuşabilmek... Ahlaki bir hesaplaşma denebilir. Kafamda sorular hiç eksik olmadı. Benim deyişle, çengelleri birbirine takılan soru işaretleri... Yıllar bu sorulara cevap aramakla geçti. Bazen buldum cevapları, bazen öyle sandım. Ama sorular hiç bitmedi!

İnsanın o kadar çok geçmişi var ki. Birden çok geçmiş... “Geçmiş günlerden bahsetmek zor iş zaten. İnsanoğlu acayip bir nesne. Yani ben hesapça kendimden bahsediyorum ama hangi kendimden? Hesapça

kendim denilen o sınırdan söz ederken, sanki başka birini anlatıyormuşum gibi bir duygu geliyor."[13]

Ben de kendimden bahsedeceğim ama o kadar çok kendim var ki!

İçini dökmek hissi...

Bazı soruların yanıtlarını yazmak istiyorum. Ama kendi başıma değil. Başkalarıyla paylaşarak. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Kitaplar biriktirilmiş ve koyulandırılmış zamanlardır" sözüne uygun olarak...

Biraz erken değil mi? 51 yaşındasın.

Niye erken olsun ki? Kendi yüreğimi açmak için beklemem gerekmiyor. Sonra ne derler kaygısından sıyrılalı çok oldu. Tam tersine. Yüreğimi herkese açabildiğim kadar açayım ki başkaları da açsın. Çünkü gerçeğin bir değil bin yüzü var. Hep birlikte sesli, daha önemlisi yazılı düşündükçe gerçekler ortaya daha iyi çıkar.

Halbuki bir zamanlar herkesin dünyaya senin kendi pencerenden bakmasını isterdin. Kibirliydin. Yalnız senin düşüncendi gerçeğe hâkim olan. Öyle sanıyordun. Ve günün birinde öyle bir düzen kurulacaktı ki, herkes özgür olacaktı ama yine herkes torna tezgâhından çıkmış gibi tek tip düşünecekti. Kışla düzenine girecekti toplum. Oysa, dünyaya herkes farklı bakar. Bu yalın gerçeği öğrenmen, kabullenmen, acılarla geçen bir zamana mal oldu.

Montpellier, "Sana insanın macerasını anlatacağım, o hiç bitmeyen macerayı" demiş... İşte ben de kendi siyasi maceramı kâğıda dökmek istiyorum. Bu benim kendi tarihim. Kendimi yazdım! Bir zamanlar misyon duygusuyla yüklü yaşadım. Bir misyon, yani kurtarmak! Türkiye'yi ve dünyayı...

“Misyon dediğin sersemce bir şey... Misyonum yok benim. Özgür olduğunu, bütün misyonlardan arınmış olduğunu fark etmen o kadar büyük bir ferahlama ki...”[14]

Ferahladığım için yazabiliyorum! Yaşanmış olan, niçin olduğu gibi yazılmasın ki? Yine yanılmışsam, onu da sonra yazarım. Zamanım kalırsa tabii...

Zamanın derinliklerinden kopup gelen anılar zaten insanın yakasını hiç bırakmıyor.

Tek amacımız: Askeri kışkırtmak...

Hatırlıyor musun o günü? 1970 sonu, 1971 başı olmalı. Ankara’nın göbeğinde, Sıhhiye’deki Ankara Orduevi’nin önünde patlayacaktı bombalar...

İki yandan iki bomba!

Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi’nin bahçesindeki miting bittikten sonra gençler yürüyüşe geçecekti. Orduevine yaklaştıkları sırada atılacaktı iki el bombası da. Biri Ankara Sineması’nın oralardan, öbürü tam aksi istikametten, Mithat Paşa Caddesi ile Atatürk Bulvarı’nın kesiştiği noktadaki Yüksel Palas’ın bulunduğu köşeden. Şimdi orası da orduevi. Bombaların hedefi, toplum polisiydi. Patlamalarla birlikte sloganlar tam orduevinin önünde atılacaktı:

“Ordu gençlik el ele, milli cephede!”

“Ordu gençlik el ele, milli cephede!”

Bir tek amacımız vardı: askeri kışkırtmak... Darbe süreci bu kışkırtma ve provokasyonlar sayesinde hızlanacaktı.

Ve devrime giden yola çıkacaktık.

Şiddet şarttı, devrime giden yolu açmak için.

Yani hedefe varmanın yolu, gerektiğinde insan hayatını hiçe saymaktan geçiyordu.

Gaye için her yol mübah...

Ne kafaymış!

Askeri darbeye, 12 Mart Muhtırası'na giden günleri yaşıyordu Türkiye. Bir süre sonra iktidardan devrilecek olan Başbakan Demirel o günleri şöyle anlatır: "31 Mart vak'asında Volkan gazetesinin yaptığı kışkırtmayı 1960 öncesinde Akis dergisi yaptı. 1971 öncesinde de Devrim gazetesi aynı görevi ifa etti. Devrim gazetesi Ordu'da çok okunuyordu. 1969'da Fethiye'den Bodrum'a gitmek üzere jandarma botuna bindim. Güvertede otururken deniz tuttu. Uzanayım diye komutanın odasına çıktım. Baktım Ant ve Devrim gazetesi var. Bunların fikri halkla devrim olmaz, askeri etkilemek, onu kazanmak gerekir."[15]

Demirel o zamanlar senin "sınıf düşmanı"ndı. Hatırla, Doğan Avcıoğlu'nun sana bir sözünü. 1970'in ağustos ayında Başbakan Demirel'in bir basın toplantısını izlemiştin. Ekonomik istikrar tedbirlerini açıklamıştı. Sen de Devrim adına gitmiştin toplantıya. Dergiye dönünce anlatmıştın, "Demirel salona girince, herkesle birlikte ben de ayağa kalktım" diye. Avcıoğlu da "Bu ayıp da sana yeter Hasan!" demişti alaylı bir dille, "İnsan hiç Morrison Süleyman'ın önünde ayağa kalkar mı?"

Böyle bir zihniyet dünyasında yaşıyorduk.

Dil-Tarih’in önündeki o mitingi hatırlamaya çalışıyorum.

Hafızam yanıltmıyorsa, Dev-Genç Başkanı Ertuğrul Kürkçü yönetiyor mitingi. Ben Sıhhiye’de bir yerde heyecanla bekliyorum. O da ne?.. Kürkçü konuşmasını bir sürprizle noktalıyor. Öğrenci kitlesini Sıhhiye’ye, orduevi istikametine değil, tam aksi yöne, Ulus tarafına yürütüyor. Toplum polisini, o zamanki deyişle “Frukoları” hedef alan bombalı tuzağımız yatıyor.

Ölümlerin, acıların üstünde zıplayarak politika yapmak, şiddeti politikanın aracı kılmak. Buna nasıl da inanır hale gelmişin?

O yıllar, şiddetten medet umduğum o yıllar...

1995’te bir bahar günü Paris’te Marc Chagall’ın bir sergisine gitmiştim. 1907-1922 Rusya resimleri. Büyük ressamın o güzelim eflatunu. Göz kamaştırıcı kırmızısı. Cart sarısı, yeşili. Öylesine büyülü bir renk cümbüşü ki, insan bir anda bir başka dünyaya taşınıyor.

Bir kadın bir erkek, boşlukta uçuyorlar. Kadının bembeyaz tuvaleti. Erkeğin kıpkırmızı ceketiyle elindeki şarap dolu kadehi. Havalanmışlar göğe doğru. Yüzlerinde öylesine mutlu bir ifade var ki, o güzel anı yakalamışlar, sonuna kadar yaşamaya kararlılar.

Ressam, mutluluğun resmini çizmiş. Ama anlaşılan Chagall’ın mutsuzluğu yaşadığı anlar daha çok olmuş. Resimlerinde dikkati çeken gövdeden kopuk kafalar belki de o ruh halini, iç dünyasındaki altüst oluşları anlatıyor. 1918 tarihli bir resmi ilginç. Gövde olduğu yerde dururken, kafa kopmuş gidiyor.

Resmin altına not düşmüş: “Bu dünya dışında her yer!”

Chagall o an yaşadığı dünyayı sevmemiş. Elinde bir bardak kırmızı şarap, gövdesini bu dünyaya bırakmış, kafasıyla bir başka dünyanın arayışına koyulmuş. Bu dünya dışında her yer diyerek...

Bazen hepimizin yaptığı gibi. Hepimizin özlemini çektiği bir dünya, bir gelecek var. Mutluluğu, güzeli yakalayacağına inandığı ütopyaları var. Hayalsiz, hülyasız bir hayatın tadı mı olurdu?

Öyle hayat çekilmezdi.

Peki ya şiddetten medet ummak...

Şiddet o yıllarda benim defterimde yazılıydı. İktidar namlunun ucunda derken, bombalardan, "devrimci şiddet"ten dem vururken, güzelliklere giden yolun öyle açılacağını sanıyordum.

O şiddet ve teröre binlerce kurban verdik.

Onat Kutlar... O da sevgili Uğur Mumcu gibi bir bombayla veda etmişti hayata. Şu dizelerini anımsıyor musun:

> Ölü balıklar geçiyor kırışık bir deniz sofrasından
>
> ve ellerinde fenerlerle benim arkadaşlarım
>
> durmadan düşünüyorum ne kadar çok öldük yaşamak için.

Yaşamak için ille de acı çekmek gerekmiyor. Arada bir Chagall gibi "Bu dünya dışında her yer!" desek de, bu dünyayı yaşanır kılmaktan başka çaremiz yok. Aksi halde yaşamı iyileştirmek uğruna yaşanan bütün ölümler, çekilen bütün acılar, dökülen bütün gözyaşları boşa gitmiş olur.

1969’da, 1970’te vurucu gücümüz Aktan’lardı. Siyasal Bilgiler Basın-Yayın Yüksek Okulu’ndan Aktan İnce, Mustafa Kuseyri, Aydın Çubukçu... Doğan Bey’e sempatileri vardı. Bizim Devrim dergisinin radikal çizgisinden rahatsız gözükmüyorlardı.

Veya onlar da sizi kendilerince kullanıyordu.

Sıhhiye’deki yeraltı çarşısındaki kahvede İnce, Kuseyri ve bir iki kişi daha oturup planlamıştık, Ankara Orduevi’nin önünde “devrim adına” yaşanacak ana baba gününü...

Mustafa Kuseyri’nin ölümünü hatırlıyor musun?

1970 baharıydı. Beynimden vurulmuşa dönmüştüm. “Faşistler, Mustafa Kuseyri’yi öldürdü!” Koşa koşa dergiye geldim. Adakale Sokak’taki Devrim bürosuna. Doğan Bey, her zamanki gibi kesif sigara dumanlı, küçücük odasında çalışıyordu. Ağzının bir kenarından hiç eksik olmayan Samsun cigarasını tüttürürken:

“Bak Hasan” dedi gözlüklerinin üstünden bakarak, “Kuseyri’yi faşistler öldürmedi. Bir arkadaşı kazayla vurmuş...”

Bir dolmuşa atlayıp Cebeci’ye, Siyasal Bilgiler’in yanındaki Basın-Yayın’a gittim. Dışarıda öğrenciler “Kahrolsun faşistler!” diye slogan atıyordu. Olay akşam vakti olmuştu. Kuseyri, tabancayla Rus ruleti oynarken yakın arkadaşı Nejat Arun tarafından kaza sonucu vurulmuştu. Nejat’ın kaçarken bıraktığı kanlı el izlerini silenler arasında, o zamanlar Doğu Perinçek’in “Beyaz” Aydınlıkçı ya da Proleter Devrimci Aydınlık (PDA) saflarında yer alan Cengiz Çandar da vardı.

Ve olay örtbas edildi. Hemen ertesi gün Ankara’da “Anayasa’ya saygı” yürüyüşü düzenlendi.

Faşizmi telin için!

Cebeci'de Siyasal Bilgiler ve Hukuk fakültelerinin önünden başlayacak yürüyüşe birçok öğretim üyesi cübbeleriyle katılacaktı. Bunlardan biri de Hukuk Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Uğur Alacakaptan'dı. 12 Mart'ta askeri rejimin hapishanelerinde yatan Uğur Bey, Kuseyri cinayetiyle ilgili bazı ayrıntıları yıllar sonra benden öğrenince şaşırmıştı.

O yıllarda birçok devrimci genç, faşistler tarafından öldürülmüş, birçok faili meçhul cinayet işlenmişti. 1968'den 1971 yılı başına kadar kurbanlarının çoğunluğu devrimci gençler olan siyasi cinayetlerin sayısı 23'tü. Fakat Mustafa Kuseyri'yi kader başka türlü yakalamıştı.

Kuseyri olayının iç yüzünü o tarihte bilenlerden biri de Doğu Perinçek'ti. Hiç unutmam, o gün Hukuk Fakültesi'nin önünde yürüyüş başlarken kulağıma eğilip "Yaptığınız olacak iş mi?" demişti bana...

Mustafa Kuseyri olsun, Aktan İnce olsun çoğu yürekli gençlerdi. Dünyayı çabuk tarafından değiştirmek için yola çıkmışlardı. Devrimi sevmişlerdi! Devrimciliği meslek edinmişlerdi!

68 gençliği Paris'te bir slogan atardı. "Gerçekçi ol, imkansızı talep et!" diye. Devrim talebiydi bu. Aynı zamanda düzeni ıslah edecek bir talep... Yüzyıl içinde "kapitalizmi uygarlaştıran sosyalizm istekleri" gibi...

Ancak Aktan'lara, Kuseyri'lere göre bizler, Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Altan Öymen, Uğur Mumcu, Çetin Altan, Uluç Gürkan ya da 27 Mayısçı askerler hep "küçük burjuva" devrimcilerdik! Ancak bir durağa kadar onlarla birlikte yürüyebilirdik. Onların ancak "yol arkadaşı" olabilirdik! Yollarımız sonra ayrılacaktı. "Cici demokrasi"ye duyduğumuz ortak nefret bizi birleştiriyordu. Hepsi o kadardı!

Biz "radikaller", Devrim dergisi çevresinde toplanan "sol Kemalistler" ya da "asker-sivil aydın zümre", bir sabah vakti darbeyle çokpartili sisteme son verip parlamentonun kapısına kilidi vurunca, sıra "sosyalist devrim"e gelebilecekti.

Önce demokratik devrim, sonra sosyalist devrim! Ya da proletarya diktatörlüğü!

İşte bu nedenle genç devrimciler, bizim gibi askerle iş tutma meraklısı "tepeden inmeci" takıma ters bakmazdı. 1970 yılı olabilir. Hacettepe Üniversitesi'ndeki bir panelden sonra "Kırmızı Aydınlık"tan, yani Mihri Belli ekibinden Vahap Erdoğdu'nun 27 Mayısçı Suphi Karaman'a alaylı bir dille şöyle seslendiğini anımsıyorum:

"Elinizi çabuk tutun, sırada biz varız!"

Tez canlıydık!

Dünyayı çabucak değiştireceğinize içtenlikle inanmıştınız. "Devir, gençliğin şahlandığı bir devir. 1960'ların sonları. Biz ilerliyoruz, düşman geriliyor. O günler işte. Genç bir delikanlı bizim bir arkadaşa diyor ki: Eh altı aya varmaz sosyalizm gelir artık Türkiye'ye! Bizim arkadaş da 'Yok' diyor, 'Birkaç sene sürer.' Delikanlı diyor ki: Benim o kadar beklemeye tahammülüm yok."[16]

Devrimin bu kadar çabuk geleceğine değilse bile, darbenin eşikte olduğuna inanıyordum. Bu konuda Doğan Bey de, Uluç da, ben de herhangi bir kuşku duymuyorduk. Cici demokrasi bitiyordu! Devrimci gençler açısından bu, sonun başlangıcı olacaktı. Darbeyle devrim yolu açılacaktı. "Türkiye'de solcu gençliği bir devrim aciliyeti sarmıştı."[17]

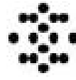
Devrim aciliyeti... O günleri anlatan yerinde bir deyim.

“Yıl 1968... Öğrencinin gözleri kor gibiydi; gizemli bir bakışla, alçak sesle sordu:

– Abi, ne zaman olacak?

İçimden:

– Kerata, diye düşündüm, üniversiteye iki yıl önce girdi, çıkıncaya kadar devrim olsun istiyor. Sevgili bir çocuktu. Astılar.”[18]

[1]Echoes of an Autobiography, Doubleday, Necib Mahfuz, New York, 1997, s. 10.

[2]Simone Veil’in bir yazısından.

[3]Şahin Alpay, Milliyet gazetesi, 23 mayıs 1996.

[4]Bu sözleri, Meksikalı romancı Carlos Fuentes’in kendi ağzından dinlemiştim. Uluslararası Basın Enstitüsü IPI’ın bir toplantısı için 1987’nin mayıs ayında gittiğim Buenos Aires’teki bir sohbet sırasında bana söylemiş, ben de o tarihte Cumhuriyet gazetesindeki köşemde yazmıştım.

[5]Murat Belge, Radikal gazetesi, 23 şubat 1998, s. 5.

[6]Ömer Laçiner, ArtıHaber dergisi, şubat 1998, s. 72.

[7]Ünlü Ortadoğu ve Türkiye tarihçisi Amerikalı Profesör Bernard Lewis, kendisiyle 1998'in aralık ayında İstanbul'da Şahin Alpay'la birlikte yediğimiz bir yemek sırasında şöyle demişti: "Türkiye 1950'lerin başında NATO'ya üye olunca, Sovyetler, Türkiye'yi istikrarsızlaştırmak için dört alanı hedef olarak bellemişti: Kürt sorunu, Ermeni sorunu, sol, Türk-Yunan ilişkileri..."

[8]Gülay Göktürk, Yeni Yüzyıl, 2 mart 1996.

[9]Murat Belge, Radikal gazetesi, 11 ağustos 1998, s. 9.

[10]Timothy Garton Ash'in "The Truth About Dictatorship" başlığını taşıyan uzun makalesinden, The New York Review of Books, 19 şubat 1998.

[11]Seven Voices, Gabriel Garcia Marquez, Rita Guibert, 1971, s. 322.

[12]Darkness At Noon, Arthur Koestler, Penguin Books, Londra, 1947.

[13]Abidin Dino, Gül Diken dergisi, yaz 1994 sayısı.

[14]Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği, Milan Kundera, İletişim Yayınları, İstanbul, 1986, s. 314.

[15]Nazlı Ilıcak'ın Demirel'le konuşmasından, Tercüman gazetesi, 21 mart 1986, s. 5.

[16]"Mihri Belli Anlatıyor, Eski Tüfeklerin Sonbaharı", Emin Karaca'nın yazı dizisi, Milliyet gazetesi, 16 ekim 1995, s. 25.

[17]Murat Belge, Toplum ve Bilim dergisi, bahar 1988, sayı 41, s. 161.

[18]İlhan Selçuk, Cumhuriyet gazetesi, 7 nisan 1988, s. 2.

İkinci bölüm

Deniz Gezmiş'in Marksist cuntası...

"Silahlı mücadele verilmesi konusunda hemfikirdik!"

"1969 yılının haziran ayında, Ankara'da Hüseyin'i (İnan) buldum. Hüseyin'in kafasında bir düşünce vardı. Yusuf da (Aslan) bu düşüncelere katılıyordu. Silahlı mücadele verilmesi konusunda hemfikir hale gelmiştik. Yani Türkiye'de bir halk savaşının örgütlenmesi gerektiğine... Hüseyin Filistin'e gitmek gerektiğini söylüyordu. Sonra Filistin'den beklediğimiz haber geldi. Antep'te toplam 13 kişi olduk. Halep'e geldik. El Fetih'teki yetkililerle temas kurarak bir gün orada kaldık. Şam'a, oradan Amman'a geldik.

Amman'da görüştüğümüz en önemli yetkili Ebu Cihad oldu. O dönemde Filistin El Fetih örgütünün siyasi şube sorumlusuydu. Sonra bizi oradan aldılar. Bir eğitim kampına götürdüler. Yaklaşık iki ay eğitim gördük. Silah söküp takma, silah kullanma, kültür fizik gibi şeylerdi. Sonra Hüseyin Türkiye'ye dönüp yeni bir grup getirdi.

Biz Filistin’e gitmeyi şunun için istemiştik: tabii Türkiye’de Amerikan emperyalizmi kovulmadan gerçek devrimin olamayacağına inanıyorduk. Amerikan emperyalizmini kovmanın tek yolu silahlı mücadeleden geçerdi. Ama silahlı mücadeleyi vermek için önce silahın nasıl kullanılacağını, halk savaşının ne olduğunu öğrenmek gerekiyordu. Bunu nerelerde öğrenebilirdik? Bunu ancak Latin Amerika’da öğrenebilirdik. Orası bize çok uzaktı. Ya da doğrudan Vietnam’a gidip emperyalizme karşı savaşarak öğrenebilirdik. O da bize çok uzaktı. En yakında Filistin’in İsrail’e karşı yürütmüş olduğu gerilla savaşları vardı. Buralarda kendimizi eğitebileceğimizi, halk savaşına böylece askeri yönden de kendimizi hazırlamış olacağımızı düşündük. Ve böylece gittik Filistin’e...”[1]

Deniz Gezmiş... 1970 yılı olmalı. Bir gün Devrim’in bürosuna Filistin gerillası kıyafetiyle, daha doğrusu Filistin Kurtuluş Örgütü gerillalarının giydiği üniformayla gelmişti. Yeşil parkası, ona uygun haki renkte, iki yanı cepli pantolonu, uzun konçlu lastik botlarıyla...

Uzun boylu, yakışıklı, aslan gibi bir gençti. Güler yüzlü, etkileyici bir havası vardı.

Ne günlermiş! Filistin’den, savaşçı yetiştiren kamplardan, gerilla giysisiyle Türkiye’ye geliyor. Ankara’nın göbeğinde, Kızılay’da elini kolunu sallaya sallaya dolaşabiliyor.

O zamanlar öyleydi, tuhaftı işler!

Deniz Gezmiş, Devrim’deki sohbetimizde Uluç Gürkan ve benimle kafa bulmuştu. Alaylı bir dille, “Marksist cunta ne zaman iktidara gelecek, daha ne kadar bekleyeceğiz?” diye sormuştu.

Aslında iki taraf da birbirini kullanma peşindeydi. Buna “ittifak siyaseti” diyenler vardı. Doğan Bey arada bir Uluç’la beni uyarırdı:

“Sakın küstürmeyin devrimci gençleri, büroya gelip gitsinler” derdi.

Belki iki tarafı da kullanan bir “üçüncü güç” vardı, sizlerin o tarihte kestiremediğiniz. Küçümsediğiniz. Ya da bilmeden emellerine alet olduğunuz bir “üçüncü güç”...

Aktan’lar, Kuseyri’ler... İktidar namlunun ucunda sözü ağızlarından eksik olmazdı. Arada bir yakınırlardı, ellerinin altında fazla “makine”, yani tabanca yok diye...

O günlerde her şeyin, herkesin bir kod adı vardı. Çünkü her şey illegaldi! Bayılırdık bu oyuna.

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler’in aramızdaki kod ismi “Selim Bey”di. Doğan Bey ara sıra “Şişman” derdi ona. 12 Mart öncesi, 9 Mart fos çıkınca, Doğan Bey’in, “Biz elimizi çabuk tutamadık, Şişman da düğmeye basamadı” diye yakındığını hatırlarım. Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur da “Yavuz Bey” diye çağrılırdı.

Peki ya sizlerin, Avcıoğlu’nun damgasını vurduğu Devrim dergisi grubunun MİT’teki dosya adını biliyor musunuz?

Yıllar sonra öğrendim: Balon Dosyası... 1998’in başlarıydı. Ankara’da Sedat Ergin’in evinde, büyükelçi olarak Paris’e tayin edilen MİT Müsteşarı Sönmez Köksal için bir veda yemeği vardı. O yemekte MİT’in Müsteşar Yardımcısı Miktat Alpay’la tanıştım. Espri olsun diye MİT’teki dosyamın kalınlığını sorunca, iki eliyle işaret edip hayli kalın olduğunu söyledi. Sonra da öğrendim ki, 1969’da MİT’te daha genç bir elemanken, kendisine Devrim Grubu ve Madanoğlu Dosyası verilmiş.

Nefesinizi o dinlemiş yani...

Öyle anlaşılıyor. İngilizce olarak “Sizin ‘case officer’ınızdım” dedi. Balon Dosyası’nda Mahir Kaynak’ın kod adı “Üniversiteli” imiş. “Bulgaristan’daki bir toplantıya da göndermiştik onu, devrimci nutuklar atmıştı” dedi.

Miktat Alpay, Ankara Hukuk’tanmış. Bir ara asistanlık da yapmış. Uğur Mumcu’nun arkadaşı olduğunu söyledi. “Sonraki yıllarda Uğur’la sabahlara kadar tartışmıştık 12 Mart’ı” dedi.

Nesini tartışmışlar?

Kimin demokrat olduğunu!

Nasıl?

O akşam MİT müsteşar yardımcısı bana şöyle dedi: “Biz demokratik düzenden yanaydık. Hadi istersen anayasal düzen diyeyim. Siz anayasal düzeni zorla yıkmak için gizli örgüt kurmuştunuz. Biz ise anayasal düzeni koruma çabası içindeydik. Uğur bunu kabul etmiyordu. ‘Biz daha demokratik bir düzeni getirmek için mücadele ediyorduk’ derdi Uğur...”

Kim haklı?

12 Mart sonrası yıllarda bu konu Uğur’la benim aramda birçok defa konuşulmuştu. Uğur o zamanlar bana “Daha demokratik bir düzen için mücadele ediyoruz” dememişti. MİT yetkilisine öyle demiş olabilir. Uğur’la ben bu konuda farklı düşünmüyorduk. Tek farka gelince: daha sonraki yıllarda ben bunu itiraf ettim. Uğur ise bunu doğrudan ifade etmek istemedi. Ancak çokpartili demokrasiyi sonuna kadar savunarak, 12 Mart öncesindeki cuntacılık dönemiyle sonrası arasında net bir çizgi çekmiş oldu.

Oysa, Devrim dergisi yıllarında her şeyinizi gelecek darbeye endekslemiştiniz. Yani önce darbe! Her şeyin başlangıcı oydu. Faruk Gürler Paşa'nın 1970 yazında Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atanmasındaki tartışmaları hatırladın mı?

Doğan Avcıoğlu, Osman Köksal, Madanoğlu Paşa, İlhan Selçuk, İlhami Soysal... Kendi aralarındaki tartışmalarda, "Kemal Atalay Paşa komutan olursa, darbe kolaylaşır. Çünkü Amerikancıdır. Alt kademelerde sevilmez. Halbuki Gürler Paşa sevilir!" diye konuşulurdu. Fakat sonunda Gürler Paşa Kara Kuvvetleri komutanı olmuştu.

Aydın Paşa'nın kod ismi neydi?

Ankara yakınlarındaki Mürted Hava Üssü'nün komutanı Tuğgeneral Aydın Kirişoğlu'nun mu?

Evet.

Dilimin ucunda... Aydın Paşa'nın Mürted'e komutan tayini bizim saflarda sevinç yaratmıştı. Çünkü Ankara'nın burnunun dibinde, jet savaş uçaklarının komutanı, bir darbede bütün dengeleri değiştirebilirdi. Uluç'un Mülkiye'den yakın bir arkadaşının, Uygur Kocabaşoğlu'nun dayısıydı. Bu kanalla çengellenmişti. Doğan Bey beğenirdi onu. Doğan Bey'le Aydın Paşa'yı iki kez Kızılay'da, Yüksel Caddesi'ndeki bekâr evimde gizlice buluşturmuştum. Apartmanın kapısında gözcülük yapmıştım. Sivil giysileriyle gelmişti Aydın Paşa...

Paşa'nın kansere yakalanıp tam 9 Mart (1971) öncesi tedavi için Londra'ya gönderilmesi, Devrim grubunda büyük bir kayıp olarak görülmüştü. 12 Mart'tan sonra Türkiye'ye dönmüş, birkaç ay sonra da ölmüştü.

1970 yazı olabilir. Ordudaki 30 ağustos tayin terfileri gazetelerde yeni yayımlanmıştı. Ben de bu haberi okurken bana yabancı olmayan bazı subay isimlerinin altını -bu arada Aydın Paşa'nınkini de- çizmiştim. Doğan Bey görünce bozulmuş, "Aman bunu bir daha yapma!" deyip gazeteyi bana hemen imha ettirmişti.

Gizlilik esastı o günlerde!

Özellikle dinlenme paranoyası vardı. MİT'in her yere görünmez mikrofonlar yerleştirdiğine, bütün telefonlarımızı dinlediğine inanırdık. Demirel'in İçişleri Bakanı Faruk Sükan belki de bunun için "Komünistlerin kalp atışlarını bile dinliyoruz" demişti.

Tam sohbet koyulaşırken, karşındaki birdenbire işaretparmağıyla tavanı gösterir, böylece "Dikkat, dinleniyor olabiliriz" demek isterdi. Birtakım nazik sayılan sohbetler sırasında kâğıt, kalem kullanır ya da radyoda müzik çalınırdı. Ankara'daki kırmızı suratlı, kocaman cüsseli o Sovyet basın ataşesi, Doğan Bey'e küçük bir transistörlü radyo hediye etmişti bunun için...

MİT hiç şüphesiz bazı yerleri dinliyordu. Örneğin o tarihlerde Akşam gazetesinin Ankara temsilcisi olan İlhami Abi'nin (Soysal) bürosunda bir iki tane minnacık mikrofon bulmuştuk. 12 Mart davalarında birçok teyp bandı delil olarak ortalığa saçılmıştı. Ama ilginçtir: bu bantlardan Devrim bürosunun dinlenmediği ya da dinlenemediği sonucunu çıkarmıştık.

Cemal Madanoğlu Paşa Ankara'ya geldiğinde MİT tarafından çok sıkı izlenirdi. Devrim'e uğradığı zamanlar binanın önünde bir, bazen iki resmi araç çalışır halde beklerdi. Rivayet edilirdi ki MİT, Amerika'dan son sistem dinleme aygıtları edinmiş. O yüzden dışarıdaki bu arabalardan dinleme yapabiliyormuş...

Dinlenme konusunda İlhan Selçuk'un başından geçen bir olay vardır. Bir gün Cumhuriyet gazetesinin Cağaloğlu'ndaki merkezinde Mahir Kaynak'la sohbet ederken diyor ki, "Gel öbür odaya geçelim, burası galiba dinleniyor." Mahir Kaynak, o tarihte İlhan Abi'nin, birçok devrimci gencin yakından tanıdığı ve güvendiği bir üniversite öğretim üyesi.

Oysa aynı zamanda devrimci çevrelere, özellikle Madanoğlu grubuna sızmış bir MİT mensubu! Demin de söylediğim gibi MİT'teki takma adı "Üniversiteli..." Mahir Kaynak başından geçen ilginç bir olayı şöyle anlatır:

"Bir gün her zaman olduğu gibi toplantıdan bir süre önce Madanoğlu Paşa'ya gittim. Bana toplantıların MİT tarafından banda kaydedildiğini ve herkesin aranacağını söyledi. Üzerimde o kaba saba kayıt aleti vardı. 'Başka çaremiz yok, arama yapmanız gerekli' dedim.

Arama işini bana verdi ve 'Herkesi kucakla ve öp, sırtlarını sıvazla, ceketlerini çıkarttır' dedi. Öyle yaptım. Yeğeni Hıfzı Kaçar da dahil gelenleri aradım. Tesadüfen giydiğim bol hırka ceketimi çıkarmama rağmen beni ele vermedi ama çok zor saatler geçirdim. Evde sabit bir dinleme cihazı olup olmadığını tespit için her yer gözden geçirildi.

Bir başka gün, Madanoğlu ile ikimiz yalnızken bana bir kâğıt uzattı. Kâğıtta teşkilatla irtibat kurduğum telefon numarası ve görüştüğüm kişilerden birinin adı yazılı idi. 'Bu ne Paşam' dedim. 'Bu adam bizi takip eden kişi, o da telefon numarası. İktisat Fakültesi'nden mezunmuş. Okuldan onunla ilgili bilgileri topla.' İstediği bilgileri ona verdim. Olanlar teşkilatın bilgisi içinde idi."[2]

Mahir Kaynak... 12 Mart'ta Doğan Bey'in, İlhan Abi'nin hapis yatacakları, yargılanacakları Madanoğlu Davası'nın bir numaralı tanığı olan MİT ajanı! Madanoğlu Paşa'nın konferanslarında yanından

ayrılmazdı. Paşa en çok iki kişiye güvenirdi, biri İlhan Selçuk, diğeri Mahir Kaynak. İstanbul Üniversitesi'nde devrimci gençlerin en güvendikleri öğretim üyelerinin başında o gelirdi. Aradan yıllar geçtikten sonra verdiği bir demeçte "Deşifre olmasam solda liderdim" demişti Mahir Kaynak.[3]

Derin devlet olgusu...

Mahir Kaynak anılarında şöyle anlatır: "1971 yılının mayıs, haziran aylarında Madanoğlu cuntasının mensupları gözaltına alınmaya başladı. Yakalanmayanlar evlerinde sakıncalı gördükleri kitapları, evrakları toplayıp bana teslim ettiler. Ben de bunları annemin evinde sakladım. Ve sonra hiç dokunmadan, teşkilata bilgi vermeden ailelerine teslim ettim."[4]

Mahir Kaynak'ın ajan olduğunu ilk kez Ankara'daki Mamak Askeri Cezaevi'nde Doğan Bey'i ziyaret ettiğim sırada öğrenmiştim. 12 Mart Muhtırası yeni verilmiş, Demirel devrilmişti. 1971'in mayıs, haziran ayları. Birçok kişi Mamak'ta gözaltındaydı. Doğan Bey'in yanında Ali Sirmen, Ahmet Ketenci, İlhami Soysal da vardı. Mahir Kaynak'ın MİT ajanı olduğunun anlaşıldığını, bunu dışarıda derhal yaymamı istediler benden. Özellikle Ahmet Ketenci, Cumhuriyet'te çalışan gazeteci eşi Şükran Ketenci'ye haber vermemi sıkı sıkıya tembih etti. Mahir Kaynak, Ketenci ailesinin komşusu ve en yakın arkadaşlarıydı. Şükran'ı hemen o gün Cumhuriyet'in Ankara Bürosu'nda bulmuş, hapishane mesajını aktarmıştım. Önce inanmak istememişti.

Benim de inanmak istemediğim o kadar çok şey vardı ki!

Neler?

Örneğin 1971'in ocak ayı. Türkiye hızla askeri müdahaleye doğru gidiyor. Ankara'da bir banka soyuldu. Adımız gibi biliyorduk ki bu

bankayı Deniz Gezmiş'ler soymuştu. ODTÜ'de saklanıyorlardı. Ama biz Devrim'e manşet çekmiştik, "Deniz Gezmiş: Banka soygunuyla ilgim yok!" diye...[5]

Deniz Gezmiş kimin arabasıyla Ankara dışına kaçırıldı?

Bizim gruba, Doğan Bey'e yakın bir yüksek mühendisin özel arabasıyla...

O sıralar gazeteci bir ağabeyinle birlikte, Çankaya'daki onun evinde daktilonun başına geçip sahte bir bildiri yazmıştınız.

Deniz Gezmiş'ler için yapmıştık. "Bankayı biz soymadık!" gibisinden bir bildiriydi bu. Çünkü askeri darbe eşikteydi. Bunu bildiğimiz için, bu yolla Deniz'lere yardımcı olacağımızı sanmıştık. Ama sonra nedense yırtıp atmıştık o bildiriyi...

Başka sahte bildirileriniz de vardı.

Ne gibi?

"Devrimci Ordu Gücü" diye Devrim dergisinin birinci sayfasında bazen boy gösteren bildirilerinden söz ediyorum. Avcıoğlu o tarihlerde bir örgüt kurulacaksa, bir bildiri yayımlanacaksa, hepsinin başında bir "ordu" sözcüğünün geçmesini isterdi. Gençlere de bunu tavsiye ederdi. O günlerde adında ordu sözcüğü geçen, mesela Deniz'lerin Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu gibi, bazı örgütler kuruluş aşamasında Avcıoğlu'nun bu tavsiyesini göz önünde tuttular mı, şimdi bilemiyorum. Belki de askere selam çakmanın, şirin görünmenin bir yolu olarak görürdü Avcıoğlu bunu...

"Devrimci Ordu Gücü" bildirileri askeri kışkırtmak için kaleme alınırdı. Tümünü Doğan Bey mi kaleme almıştı, bilmiyorum. Ama bir

ikisini İlhami Abi kendi daktilosunda yazmış, sonra da daktilosunu imha etmişti. Zira daktilonun harf karakterinden yola çıkarak daktilo sahibine ulaşmak mümkün olabilirdi. Gizlilik esastı ya...

1988 başlarında bir akşam İlhami Soysal'la dertleşmiştik.[6] 12 Mart günlerini yazmaya başladığını söylemişti. "Şimdi düşünüyorum da, 44-45 yaşlarında koca koca bebeklermişiz. O günü hiç unutmam. Doğan, İlhan, Cemal Reşit Eyüpoğlu, Numan Esin hep birlikte Anıtkabir'e gitmiş, küçük parmaklarımızla el ele tutuşup Atatürk'ün önünde devrim andı içmiştik. Sana da geleceğim. Hatırladığım her şeyi yazacağım."

Bilmiyorum, ölmeden önce ne kadarını yazabildi. Ama her şeyi olanca açıklığıyla yazabilecek ender kişilerden biriydi. İlhami Soysal'la bu konuşmamı ertesi gün İlhan Abi'ye anlatınca rahatsız oldu. "Neler yazacağını tahmin ediyorum. Yüzeyde kalır, derinliğine kavrayamaz" demişti.[7]

Her şeyin olanca açıklığıyla, yaşandığı gibi yazılması niçin yüzeysel olacakmış ki? Gerçek korkusundan kaynaklanan bir tepki belki de...

Devrimci Ordu Gücü bildirilerini biraz daha anlatsana.

Askeri, daha doğrusu genç subayları kışkırtarak darbe ortamı hazırlamak içindi bu bildiriler. Ajitasyon! Devrim dergisinin 16 haziran 1970 tarihli birinci sayfasında yer alan bildiri şöyle başlıyor:

"Yarıda bıraktırılan ve yolundan saptırılan Kemalist eylemi amaçlarına ulaştırmak için devrim zorunludur. Bugünkü sömürge düzeni can çekişmektedir."

Hedeflere gelince:

“Bütün irtica yuvaları kurutulacaktır. Ulusal ordu özlemi gerçekleştirilecektir. Toprak devrimiyle bey, ağa, şeyh, tefeci biçimindeki Ortaçağ’dan kalma her türlü ilişki yok edilecektir. Köylü toprağının sahibi olacak, büyük üretim kooperatifleri yoluyla, Türk tarımının modernleşmesi sağlanacaktır. Arsa spekülasyonuna, apartman ağalığına, kıyıların yağmasına kamulaştırmalar yoluyla kesinlikle son verilecektir. Büyük maden kaynaklarımız devlet eliyle değerlendirilecektir. Büyük sanayi devlet eliyle kurulacak, devlet elinde olacaktır. Bankalar ve sigorta şirketleri devletleştirilecektir. Dış ticaret devletleştirilecektir. Devletçi bir kalkınma politikası izlenecektir.”

Sihirli program, büyülü sloganlar!

Evet öyle. İktidarı ele geçirip o mucizevi formüller uygulanınca, Asya’dan Afrika’ya, Ortadoğu’dan Latin Amerika’ya kadar tüm “Üçüncü Dünya” sihirli değnek dokunmuşçasına kurtulacaktı. Bu sihirli programın adı “kapitalist olmayan yol”du. “Planlı kalkınma” idi. “Devletçilik”ti. “Sosyalizm”di.

Antiamerikan, antikapitalist bayrağı sallarken, “Bankacılık, sigortacılık ve dış ticaret devletleştirilecek, toprak devrimi yapılacak” sloganlarını haykırdık mı dünyalar bizim olurdu.

Yıllar yılı papağan gibi tekrarlayıp durduk bu sloganları.

Bunun adı umuda yolculuktu ama...

Ya da bir rüya!

Rüya değil belki de hayal. Çünkü insan rüyadan çabuk uyanır, gerçekle yüz yüze kalır. Ama hayali gerçek sanmak daha uzun zaman alabilir.

Enternasyonal artık zararsız bir şarkıya dönüşmüş. Dayanılır şey değil!

Senin hayallerin ne zaman bitti?

12 Mart'la, 1970'lerde...

Kimilerininki 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılışına kadar sürdü. "Duvarın çöküşüyle birlikte inançlarımız da sarsılıp çöktüğünde, önce örgütler birer birer çözülmeye başladı. O günlerde, 'Artık seksen yaşıma kadar yaşamak istiyorum. Yıkılışını gördüğüme göre yeniden kuruluşu da dünya gözüyle görmek istiyorum' diyordun. Bazen umutlanıyordun: 'Bizim anlayamayacağımız, yaşamadığımız, düşünemediğimiz biçimde de olsa, insanlık bir gün ütopyasına varacak.' Zaman zaman hüzünleniyor, kuşkuya kapılıyor, 'Belki de dünya bir kaos içinde parçalanıp gidecek. Belki de yeniden vahşet çağına dönülecek' diye mırıldanıyordun yorgun ve bıkkın bir sesle.

Dönüşten sonra; yani ilk şaşkınlığın atlatıldığı, iç hesaplaşmaların tamamlandığı, dünyalarımızın, bireysel tarihlerimizin, kimliklerimizin yıkılışının açtığı yaralar bir ölçüde kapanmaya yüz tuttuğu günlerde, bir Anadolu kasabasında, açıkta, asma çardaklı bir kahvede Enternasyonal çalındığını anlatmıştın. 'Ben bu yüzden kaç yıl hapis yatmıştım. Enternasyonal artık zararsız bir şarkıya dönüşmüş. Dayanılır şey değil,' demiştin. 'Belki de sadece başkaldırı, isyan önemli, sonuç değil. Bir şeylere inandığımız, inançlarımız uğruna her şeyi göze alıp savaştığımız dönemlerde güzel insanlardık, huzurluyduk, mutluyduk, böyle boşlukta değildik. Benim tepkim belki de treni kaçırmış olmaktan, artık inançlara ve savaşa dönemeyeceğimi bilmekten doğan bir tepki. Yenilginin hırçınlığı...' gibi sözlerle kendini sorguluyordun."[8]

Berlin Duvarı'nın yıkılmasından birkaç yıl sonra yolum gazeteci olarak Moskova'ya düşmüştü. Gorki Caddesi'ndeki İhtilal Müzesi'ne gittim. Bakımsızdı. Köhnemişti. Hele o bin yaşına gelmiş müze sorumlusu kadınların kuytu köşelerdeki sandalyelerinde sessiz sedasız oturuşları içimi acıtmıştı. İhtilal Müzesi, ihtilalin sonunu, kurmaya çalıştığı düzenin çöküşünü simgeler hale gelmişti sanki.

O tarihte Moskova'da dolaşırken hep kendi kendime sormuştum: 1917 Bolşevik İhtilali'nden sonra geçen 70 yıl yoksa tarihin bir şakası mıydı? Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla, Sovyetler Birliği'nin tarihe karışmasıyla tarih tersine mi dönmüş oldu? Moskova'da, bu çarpıcı kentin tarihle yüklü bazı büyüleyici mekânlarında dolaşırken buna benzer sorular aklıma takılmıştı.

Böyle mekânlardan biri de yüzyılın başında inşa edilmiş Metropol Oteli'nin şaşaalı yemek salonudur. İhtilal sonrası 1918, 1919 yıllarında İşçi-Köylü Sovyeti burada toplanmış. Lenin, bu salonun balkonundan devrimci nutuklar vermiş.

Metropol Oteli'nin bu salonunda, Rusya'ya geldiğimi daha iyi fark etmek için, soğutulmuş yüksük gibi kristal kadehlerde buz gibi votka içip havyar yerken düşünmüştüm bir keresinde: Yirminci Yüzyıl'ın başında yeni bir toplum, yeni bir insan, yeni bir dünya yaratmak için yola çıkılan o ana baba günlerinden bugün geriye kalan nedir diye. Metropol'ün yemek salonu yine aynı görkemiyle yerli yerindeydi. Belki de tarih gibi bu salon da kendi aslına dönmüştü.

Metropol'ün ikinci katında fotoğraflar asılıdır bir duvara. Hangi tarihte hangi ünlü konuk şereflendirmişse, onun fotoğrafını asmış otel müdüriyeti: Lenin, Stalin, Buharin, Mao derken Tansu Çiller'in, Michael Jackson'ın Claudia Schiffer'in, Rambo'nun fotoğrafları... Lenin başını çevirip şöyle bir baksa, komşularını görse acaba ne derdi? Tarihin kendine

nasıl bir oyun oynadığını mı düşünürdü? Tarihin cilvesi diyerek kendisini teselli edebilir miydi?

Moskova'da 1998 mayıs ayında bir pazar sabahı Ayşe'yle Kremlin'e gitmiştik. Dolaşırken kulağımıza gelen çan sesleriyle tuhaf duygulara kapılmıştım. Tarihle flört edercesine bir duyguydu bu. Kremlin'in bahçesindeki çan sesleri beni yine hiç zahmet etmeksizin zaman tüneline çekmişti.

Düşün!

Kremlin, 70 yıl boyunca tarihin şahit olduğu en tanrıtanımaz rejimin kalesi olmuştu. Sivri kubbelerinin tepesinde orak çekiçli kızıl bayraklar dalgalanmıştı. Lenin'le Stalin buradan kızıl imparatorluğu yönetmişlerdi. Bahçedeki katedrallerin, kiliselerin kapıları onca yıl kilit altında kalmıştı. Şimdi şu hale bak!

Süslü püslü Ortodoks papazları ellerinde asaları, çan sesleri arasında, davudi sesleriyle dualar okuyarak ayin için, bir zamanlar kızıl komiserlerin oradan oraya koşuşturduğu Kremlin'in bahçesinde yürüyorlar.

Bir hayalin sonu!

Fakat o hayal bizim için 1960'lı yıllarda canlıydı. "Kuşağımdan birçok kişiyle birlikte, altmışlarda, kendimizi Türkiye için hayli yeni sayılacak bir entelektüel ve siyasi ortamda bulduk. Çoğumuz yasalara göre 'ergenlik çağı' olan on sekizimize girerken, inisiyasyonun öteki kısmı olarak Marksizm'e de girdik. Dolayısıyla epey sert bir çatışma ortamına da girdik.

O dönemde, var olan ideolojiler dünyasında Marksizm'in karşı konulmuz bir üstünlüğü ve çekiciliği vardı. Bir kere, genç bir insana,

dünyayı ve hayatı kavrayabileceği bir düşünce sistematiği veriyordu.

Şüphesiz dünyada türlü türlü insan var. Kimisi bir el kitabında, tarih boyunca toplumların üretim tarzları bakımından beş aşamadan geçtiklerini okuyup öğrenince, bu ona yetebiliyordu. Bir de 'muhalif kimlik' ihtiyacımız vardı ki, sanırım bu daha da 'varoluşsal' bir sorundu. Herkesin her an bir tarafından şikâyet ettiği, herkesin bir biçimde 'kurtarılması' gerektiğine inandığı bir toplumda yaşıyorduk. Gençtik. Gördüğümüz pislikle, kötülükle özdeşleşmek istemiyorduk. Muhalif ve mücadeleci bir kimlik arıyorduk."[9]

Bu yıllarda umuda yolculuğun sloganları "devrimci" idi. Toprak devrimi! Komuta ekonomisi! Bankaların, sigortaların, dış ticaretin devletleştirilmesi! Milli petrol!

Çeyrek yüzyıl sonra sloganlar da tersine döndü: komuta ekonomisine son! Ekonomide devlete son! Özelleştirme! Pazar ekonomisi! Dışa açılma! Küreselleşme!

Bütün bunlar da moda olmadı mı? Sen de bu modaya kapılmadın mı?

Moda olarak görmedim bunları. Özellikle 1980'lerin başından itibaren siyasal düzende olduğu gibi ekonomik düzende de serbest rekabete inanmaya başladım. Bu ikisinin iç içeliğini daha iyi kavradım. Siyasal ve ekonomik çoğulculuğun demokrasiyi birlikte yaşattığını gördüm. Ekonomik liberalizm olmadan sivil toplumun güçlenemeyeceğini, bunsuz da demokrasinin ete kemiğe bürünemeyeceğini anladım. Savunduğum tabii ki "vahşi kapitalizm" değil. Ekonomide devletin eli tamamen ortadan kalkmıyor. Doğru olan, siyasal düzende her türlü düşünce nasıl serbestçe yarışıyorsa, ekonomik düzende de malların, hizmetlerin serbestçe rekabet edebilmesiydi. Tabii, bazen siyasal demokrasi olmadan da ekonomide rekabetçi düzen geçerli olabiliyor. Ama temelinde pazar ekonomisi

yatmayan, sivil toplumdan yoksun bir demokrasinin ancak rüyası görülebilirdi.

Ayrıca, 1989'da Berlin Duvarı'yla birlikte komünizmin çöküşü de "devletçi" ekonominin değil, "pazar" ekonomisinin üstünlüğünü hayatın içinde kanıtladı. 70 yıllık Sovyet rejimi özellikle ekonomideki perişanlığın sonucu olarak tarihe karıştı.

Tarihin sonu mu? Hayır değil!

Tarihin sonu mu?

Hayır. İnsanoğlu var oldukça tarih de devam edecek.

Francis Fukuyama'nın Berlin Duvarı'nın yıkılması ve komünizmin çöküşü üzerine yazdığı Tarihin Sonu adlı kitabını hatırla. 1990'larda büyük gürültü koparmıştı. "Fukuyama, Sovyetler Birliği'nin çökmesinin hemen ardından, bu tarihi olayın siyaset felsefesi açısından bir değerlendirmesini yapmıştı. Fukuyama, son iki yüzyıla damgasını vuran kapitalizm ve temsili demokrasinin On Sekizinci Yüzyıl'ın ikinci yarısında filizlenmesinden bu yana süren geçiş döneminin bittiğini iddia ediyor.

Fukuyama için Sovyetler'in çözülüşü, özel mülkiyet ve çoğulcu demokrasi üstüne inşa edilen liberal düzenin kalıcı bir zaferine işaret ediyor. Ekonomik ve siyasi liberalizm son düşmanını da yeniyor.

Tarih bitiyor.

Çünkü, artık öngörülebilir bir gelecekte ekonomik ve siyasi liberalizm dışında bir düzen alternatifi ufukta yok. İnsanoğlunun siyasi ve ekonomik

rejim arayışı böylece sona eriyor. İnsanlık, rejimine kavuşuyor.

Bunlar büyük iddialar. Doğru olup olmadığına ancak tarih karar verebilir. Fakat yazıldığı günler itibarıyla Fukuyama haklı duruyor.”[10]

Peki ya kapitalizm insanlığın kaderi mi?

Sanmıyorum. Tarih durmayacak, devam edecek. Daha adil, daha güzel bir dünya için mücadele hiç dinmeyecek. Bu açıdan kapitalizm insanlığın kaderi değil. Ama özel mülkiyet sürüyor, yaygınlaşıyor. Çoğulcu demokrasi sürüyor, derinleşiyor, yaygınlaşıyor.

Buna karşılık Marx’ın, Lenin’in, Troçki’nin, Stalin’in, Mao’nun, Ho Chi Minh’in, Pol Pot’un, Enver Hoca’nın, Castro’nun özledikleri, temellerini attıkları sistemler hiçbir şekilde insanlığın kaderi, alın yazısı değilmiş. Bu bir tarihsel gerçek olarak herkesin gözü önünde...

Yirminci Yüzyıl’ın başında yola çıkılan macera daha yüzyılın sonuna varmadan iskambilden şato gibi çöktü.

Böyle düşünmeyenler de, tarihin bittiğine inanmayanlar da var. Kimine göre sosyalizm çökmedi. Çünkü gerçek sosyalizm yaşanmadı! “Her kuşak kendine ‘acılı’ der belki ama 68 kuşağı en anlamlı bulduğu şeyin çöküşünü gördü. Belki tümüyle bir düşüncenin değil ama bütün bir uygulamanın çöküşünü. Üstelik öyle bir yaşta gördü ki bunu, her şeye yeniden başlamanın çok zor olduğu bir dönemde. İdeolojinin, bir yaşam biçiminin yanlışları görüldü. Bir çöküş bu. Gene de temeldeki umutları korumak istiyorum ben. Temeldeki ütopyayı. Evet, bir ütopyaydı. Ama bence yerine hâlâ daha iyisi konulmadı. Bu yüzden yanlışları görmek, evet. Ama inkâr, hayır. Belki tarihsel bir yanlış yaptık. İnsanın kısa sürede değişeceğini sandık. En büyük yanılgımız bu. Kolay kolay değişmiyor insanlar...”[11]

Tabii ki kapitalizm var olduğu sürece eleştirisi de sürecek. İnsanların daha eşit, daha özgür koşullarda yaşamasını amaçlayan mücadele devam edecek. Hakça bir toplum arayışı, sosyal adalet arayışı hiç bitmeyecek. Sömürüye karşı çıkılacak. Eşitlik istenecek. Özgürlük talepleri dinmeyecek. İnsanlarda değişim ateşi hiç sönmeyecek. Kapitalizmin aşılmasını öngören bir mücadele ve arayış olacak bu aynı zamanda... Ama Berlin Duvarı'nın yıkılışıyla birlikte hâlâ bir şeylerin çökmediğini iddia edenlerin inandırıcı olabildiklerini sanmıyorum.

İnsanlığın ütopyaları bitmez!

Ama ne var ki, "işçi sınıfı diktatörlüğü"nün geçerli olduğu ülkelerde bu ütopyaların, bu umutların hiçbiri gerçekleşmedi. Özgürlük, eşitlik, adalet lafta kaldı.

Bir noktayı aklından çıkarmasan belki daha adil düşünmüş olursun: "Bir zamanlar komünist olan aydınların nasıl bir ideal peşinde koştuklarını çok iyi anlayabiliyorum. Onlar için, komünizm demek, Stalin terörü, gizli polis, işkence ve baskı demek değildi. Bütün bu iddiaların emperyalist Batı tarafından uydurulmuş koca birer yalan olduğuna inanıyorlardı.

Komünizm, onlar için, özgürlük ve eşitliğin sağlanacağı ideal bir toplum düzeni demekti. Bir tür ütopyaydı. O düzende, insan onuruna saygı duyulacaktı, bireyler yeteneklerini geliştirebilecekleri mükemmel bir ortam bulacaklardı. Sömürü ve baskı kalkacak, insanın insana kulluğu bitecekti. Bireyin kendisinden ve toplumdan yabancılaşması sona erecekti.

Yalnız Mîna Urgan, Nâzım Hikmet, Sabahattin Ali gibi Türk aydınları değil, pek çok Batılı aydın da bir düşün peşinden yuvarlandı gitti. Ta ki gözleri Stalin terörüyle açılana değin. Bazılarının gözü o dönemde de açılamadı.

Komünizmin ‘reel politik’ boyutu konusundaki bu tutukluk, bu görmezlikten geliş, ‘Kol kırılır yen içinde kalır’ tavrı, yalnız Türk aydını açısından değil, azgelişmiş toplumlar açısından da geçerli bir durumdur. Toplumun en parlak bireyleri, en ateşli yürekleri bir dönem komünizme yöneldiyse, bu boşuna ve rasgele olmamıştır. Günümüzden elli yıl öncesini değerlendirirken, o zamanın koşullarını unutmamalıyız.”[12]

Koşullar unutulmasın tabii ama maziye de eleştirel bakmayı ihmal etmeyelim. Böylece bir daha Stalinizm’ler, Gulag’lar olmasın! Bunların “yol arkadaşları” da olmasın!

1954 yazında bir gün... “Kazakistan’daki Kengir Toplama Kampı’nda 8 000 Gulag sakini isyan eder. Kampı kırk gün süreyle ele geçirirler. 25 haziran sabahı güneş doğarken tanklar girer kampa. Önlerine çıkan herkesi ezer geçerler. Erkeklere bir şey olmasın diye vücutlarını kalkan yapan kadınlar süngülenerek öldürülür. Bir bölümü de kurşunla vurulur. Ölü sayısı 300’dür. Aynı günlerde Sovyetler Birliği gezisinden ülkesi Fransa’ya dönmüş olan Jean-Paul Sartre, Libération’a izlenimlerini, ‘Sovyet yurttaşları, kendi hükümetlerini her geçen gün bizden daha etkili biçimde eleştirmeye başlamışlar. Sovyetler Birliği’nde tam anlamıyla eleştiri özgürlüğü var’ diye anlatır.”[13]

Geçmişi komplekssizce sorgulayalım ki, demokrasi ve insan haklarının damgasını vurduğu devlet ve toplum düzenlerinde yaşamayı hak edelim. Kötülüklerin kaynağını kendi içimizde aramaktan, sorumluluk payımızı saptamaya çalışmaktan kaçmayalım.

İşkenceler karşısında yılmayan o cesaret...

Bugün hâlâ kimine göre “çöken reel sosyalizm”dir. Onun içindir ki “sömürü devam ettiği sürece sosyalizm fikri ölmez” diyenler var.

Olabilir.

“Aydın-Marksizm ilişkisinde asıl çözülen ve gerileyen, Marksizm değil aydının kendisidir. Aynı şeyi başka türlü söylersek, aydın, Marksizm’in krizi yüzünden savrulmamış, kendisi savrulduğu için Marksizm’e hep kriz tanısıyla yaklaşmıştır. Yenen egemen ideoloji, yenilen ise aydındır.”[14]

Karl Marx’ı beraat ettirmek mi?

Suçlu mu ki tarih önünde?

Suçlu olduğunu savunanlar, Marx’ı insanlığın zamanını çaldığı için yargılıyorlar. “Yer, London School of Economics. Kısa adıyla LSE. 1960’lı, 1970’li yılların en radikal okulu. Savcı suçluyor, ‘Marx insanlığın zamanını çaldı’ diye. Bu itham, LSE’nin yüzüncü kuruluş yıldönümü nedeniyle düzenlenen şölende yapılıyor. Savcının ithamını Marx adına bir Hintli profesör cevaplıyor: ‘Marx olmasaydı bugün hepiniz sömürülürdünüz. Ne sendika olurdu, ne de tek bir sosyal güvence?..’ Oylama yapılıyor, Marx beraat ediyor. Dünya düşünce tarihinin devi Marx’ın insanlığın zamanını çalmadığına karar veriliyor.”[15]

1997’nin sonları. Yer Paris. Bir grup Fransız yazarı ve tarihçisi tarafından yayımlanmış olan Komünizmin Kara Kitabı (Le Livre Noir du Communisme) isimli kitabın yarattığı sıcak tartışmalar yüzünden entelektüel dünya karışmış durumda.

“Tarih, fotoğraf ve istatistiklerden oluşan 800 sayfalık bir kitabın siyasi arenada öfke yaratacağı ve basının bu kadar ilgisini çekeceği pek tahmin edilmezdi. Ancak bu hacimli kitap farklıydı. Her ne kadar Sovyetler Birliği, Doğu Avrupa, Çin ve Kamboçya’da komünizmin faturasının ne olduğunu anlatan tarih yazımları var idiyse de, insan

kaybını tahmini olarak 80 ile 100 milyon arasında veren bu kadar kapsamlı bir araştırma ilk kez yayımlanıyordu.

Kitapta ilginç olan bir taraf da, Paris'teki Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi'nde görev yapan Stephane Courtois'nın yazdığı giriş bölümünde bu katliamların, genelde nazi soykırımıyla özdeşleştirilen 'insanlık suçu'yla ilintisinin öne sürülmesidir. Bu rakamlar ve bu tanım sürpriz biçimde Paris'i etkisi altına alan tepkilerin ortaya çıkmasına neden oldu. Komünizmin Kara Kitabı'nın yazarlarından bazılarının da içinde bulunduğu entelektüeller, nazizmin komünizmle karşılaştırılmasına yönelik imalar yapılmasına karşı çıktılar.

Geçmişe bakıldığında olağandışı görünen şey, Fransızların bir kitapta yer verilen birtakım rakamlardan dolayı bunalmaları değil, bu konunun herhangi bir yönünün hâlâ her yerde anlaşmazlık yaratmaya devam ediyor olmasıydı. Yirminci Yüzyıl'ın sonlarına yaklaştığımız bir dönemde, birçok insanın daha önce yaptığı gibi, Marksizm'den 'Fikirler doğruydu ama insanlar başaramadı!' diye söz etmek artık pek mümkün değil.

İster ölüm çanlarının 100 milyon ya da yalnız 10 milyon kişi için çaldığını düşünün. İster kitlesel terörün yanında insan kaynaklı kıtlıkları da sayın. İsterseniz Latin Amerika isyanlarını da dahil edin. Ya da daha basit olarak Doğu Avrupa'ya sarılın. Komünist rejimlerin ardında yatan fikirlerin de yanlış olduğu konusunda 1998 yılında gerçekten de kimsenin aklında bir şüphe kalmamalı. Bunu anlamak için komünistlerin işlediği suçları nazi dönemi suçlarıyla karşılaştırmaya gerek yok. Hangi felsefenin, komünizmin mi yoksa faşizmin mi 'daha kötü' olduğunu tartışmak artık anlamsız. İkisi de bela. Her ikisi de kınanmalı."[16]

Bu gerçeği herkesin kabullenmesini beklemek zor. "Fikir doğru" idi diyenler ve bunu içtenlikle savunanlar olacak. Ama bir de başkaları var, genci, ihtiyarı... Geleceği geçmişte yaşamak isteyenler...

Onlar ayrı. Tarih sollayıp geçti onları. Bilgi toplumunu anlayabilmiş değiller. Küreselleşmeyi hâlâ emperyalizmin oyunu, özelleştirmeyi sömürü düzeninin devamı olarak görebiliyorlar. KİT'leri, devletçiliği hâlâ solculuğun, devrimciliğin ölçüsü olarak belleyip savunabiliyorlar.

Değişime akıl erdirmeleri zor onların. "Yirmi yıl önce söylenenler aynen tekrar ediliyor, yirmi yıl önce kime kızıyorlarsa şimdi gene ona kızıyorlar, sanki düşünceler yirmi yıl önceki bir film karesinde donmuş. Sanki bütün hayatımızı, bütün kalıplarımızı, bütün siyasal ve ekonomik verileri altüst eden o muhteşem teknolojik devrim hiç yaşanmamış, üretim biçimi hiç değişmemiş, fabrikalara robotlar girmemiş, sınıfsal ilişkiler, devlet yapılanmaları yeni yorumlarla didiklenmemiş, proletaryanın 'enternasyonalizmi'ne kapitalizm sahip çıkmamış, yerellik enternasyonalizmin karşısında yerle yeksan olmamış, sınırlar anlamlarını kaybetmenin eşiğine gelmemiş, dünya yeni bir çağın kapısını açmamış.

İnsanlık, tarihin belki de en büyük değişiminden geçerken, bizim sosyalistlerimiz hiçbir şey olmamış gibi yirmi yıl önceki mevzilerinde kalmışlar, hayatın saldırgan değişimi karşısında başlarını siperlerine gömmüşler, değişimle hesaplaşmayı göze alamamışlar. Filistin askıları, elektrik işkenceleri, idam tehditleri karşısında yılmayan o cesaret, düşüncesini değişimin hızına uydurma ve bütün gelişmeleri bir daha analiz etme gücünü kendinde bulamamış, eski düşüncelere asılı kalan duygusal bir coşkuya kendini esir bırakmış. Kendi düşünme ve analiz etme ritmini hayatın ritmine uyduramayan, düşünce tembelliğinden kurtulamayan bir solculuk, kaçınılmaz olarak tutuculaşıp 'sağ'laşır."[17]

Böyle olanlar giderek marjinalleşiyor, toplumun, politikanın kıyısında köşesinde kalıyorlar. Ancak, yenilginin insan üzerindeki etkilerini gözardı edemezsin. Çok az insan ömrünü adadığı bir davanın daha yaşarken kaybolmasını kabullenebilir. İçine sindirip bundan dersler çıkarabilir.

Hayat boyu süren bir kavgada umduğunu bulamayanların yaşadıkları düş kırıklıkları ancak acı verir, hüzün verir.

Bir gazete kupürü. 1987'nin ekim ayı. 77 yaşındaki Mehmet Ali Aybar kalp krizi geçirmiş. Hastanede kendisiyle görüşen gazeteciye şöyle diyor: "Bağımsız sosyalizmi kurmaya ömrüm yetmedi. Sosyalizmi görmeden öleceğim!"[18]

Aybar'ın kızıyla birlikte hasta yatağında çekilmiş bir fotoğrafı da var. Yorgun bakışları öylesine acıyla dolu ki. Günlüğüme, 29 ekim 1987'de şöyle bir not düşmüşüm: "Aybar'ın bu açıklamasını ve fotoğrafını görünce içim acıdı. Onurlu bir mücadeleyle geçen koca bir ömrün sonunda böyle bir itiraf kolay değil. Doğan Bey'de de 12 Mart sonrası aynı psikolojiyi izlemiştim. Nadir Bey de 1983 ocak ayında Cumhuriyet'teki bir başyazısını 'Bu adam dünyaya boşuna gelmiş diyecekler' diye noktalamıştı. Ertesi gün Doğan Bey'le sohbet ederken bundan nasıl duygulandığını söylemişti bana. Şimdi aynı hava İlhan Abi'de de var."

Sanmam, o hep haklı çıktığını düşünür.

Mehmet Ali Aybar "İnsan umutlarıyla ölür" demiş. Aybar 1995'te öldü. Temmuz ayında. Aziz Nesin de o sıralar hayata veda etti. "Sanırım ikisi de dünyaya, özellikle Türkiye'ye, umduklarını bulamamış olmanın acısıyla bakarak aramızdan ayrıldılar. Bu, Türkiye'de çok aydının kaderi oldu, daha da olacak."[19]

[1]Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu THKO'nun kuruluş aşamasını anlatan Tuncer Sümer'in sözleri, Bizim 68, yayıma hazırlayan Aydın Çubukçu, Evrensel Basım Yayın, kasım 1993, İstanbul, s. 113-115.

[2]"Mahir Kaynak'ın Ajanlık Anıları", Yeni Yüzyıl gazetesi, 22 mart 1996.

[3]Milliyet gazetesi, 21 eylül 1986, s. 1.

[4]Yeni Yüzyıl, 24 mart 1996.

[5]Devrim dergisi, 26 ocak 1971.

[6]Günlüğümden, 22 şubat 1988.

[7]Günlüğümden, 23 şubat 1988.

[8]Hiçbiryer'e Dönüş, Oya Baydar, Can Yayınları, 3. basım, 1998, s. 36.

[9]Murat Belge, "Demokrasi Düşmanları", Radikal gazetesi, 3 ekim 1998, s. 9.

[10]"Bugünler ve Yarınlar" başlıklı yazı, Asaf Savaş Akat, Sabah gazetesi, 16 ocak 1997.

[11]Onat Kutlar'ın Oya Baydar'la röportajı, Cumhuriyet gazetesi, 18 temmuz 1993.

[12]Türker Alkan, Radikal gazetesi, 12 ağustos 1998, s. 5.

[13]Alexander Solzhenitsyn, A Century in His Life, D. M. Thomas, Little, Brown and Company, Londra, 1998, s. 226-227.

[14]Bin Yıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu, Metin Çulhaoğlu, Sarmal Yayınevi, 1997.

[15]Zeynep Atikkan, Hürriyet gazetesi, 13 temmuz 1995.

[16]Anne Applebaum'un makalesi, The Wall Street Journal, 9-10 ocak 1998.

[17]Ahmet Altan, Yeni Yüzyıl gazetesi, 23 ocak 1996.

[18]Milliyet gazetesi, 23 ağustos 1987, s. 3.

[19]"Temmuzlar niçin bu kadar acımasız?" başlıklı yazı, Murat Belge, Birikim dergisi, ağustos 1995, s. 18.

Üçüncü bölüm

Arabanın bagajında gelen dinamitler...

Bomba değil dinamitti o, bir gece vakti Mason Derneği'nin bahçesinde patlayan...

Umuda yolculuk... Benim için 1960'ların sonunda hâlâ devam ediyordu. Elimizi uzattık mı devrimi yakalayacağımıza inanırdık.

Doğu Perinçek bir gün sana alaylı bir dille şöyle demişti: "Darbeyi yapınca, Kızılay'ın göbeğindeki gökdeleni artık size verirler. Devrim dergisi, rejimin El Ahram'ı, sen de başyazarı Hasan Heykel olursun!"

Böylesi düşlerimiz olmadı değil. Türkiye bir sabah vakti tank sesiyle uyanacaktı. Askerin darbesi, parlamentoyla partilerin kapısına kilit vuracaktı. Böylece "cici demokrasi" tarihin çöp tenekesine atılmış olacaktı. "Asker-sivil aydın zümre" ittifakıyla darbeden devrime uzanan bir süreç işlemeye başlayacaktı.

O heyecanlı günlerde Devrim'de çıkan Devrimci Ordu Gücü bildirisinde, askere nasıl da selam çakılmış:

“1970’te yeniden 1919 karanlığına gömüldüğümüzü söylemek fazla mübalağalı değildir. Yaygın bir kötümserlik ve umutsuzluk, yeni bir düzen özlemiyle birlikte bütün ülkeyi kaplamıştır. Türk ulusu için 1970 yılında da 1919’daki gibi, tek umut ışığı olarak, Devrimci Ordu Gücü pırıl pırıl parlamaktadır.”

Doğan Bey o günlerde çok emindi, ordudan gelecek bir darbeye. En azından çokpartili düzene son verecek, partileri kapatacak bir askeri yönetimin zamanla çaresizlikten “devrimci yol”a gireceğini, “sol”a kayacağını savunuyordu.

O günler bombalı günlerdi!

12 Eylül 1980 öncesi kadar olmasa bile, 1970’le 1971’in ilk aylarının Ankarası’nda geceleri tek tük bomba sesleri duyulurdu. Bazılarını önceden bilirdik. Hatırlıyorum, Adalet Partisi’nin Kızılay’daki bir binasında akşam vakti patlayan tahrip gücü düşük bombayı...

Bir başka bomba, Adakale Sokak’taki Devrim dergisi bürosunun yakınındaki Mason Derneği’nin bahçesinde patlamıştı.

Bomba değil dinamitti o.

Kim getirmişti dinamiti?

Bir 27 Mayısçı, Milli Birlik Komitesi üyesi İrfan Solmazer değil mi? Dinamitler, arabasının bagajında gelmişti. İrfan Solmazer’i yıllar sonra emekli bir deniz binbaşısı anlattı. 12 Mart öncesinin cuntacılık faaliyetlerinde bulunmuş, o tarihlerde bizim gruba yakın Erol Bilibik’in söyledikleri ilginçti:

“Bir gün Orhan Kabibay’ın evinde toplandık. Hidayet Ilgar, Talat Turan, İrfan Solmazer ve daha birçok kişi vardı. Bir ara İrfan Solmazer

bana, ‘Erol sen Denizcileri ihmal etmişsin’ dedi. Kimi ihmal ettiğimi sorunca, ‘Sarp Kuray’ı, Deniz Gezmiş’i ihmal etmişsin. Hiç temas kurmamışsın. Ama ben İstanbul’da, Ankara’da onlara mısır patlatır gibi bomba patlattırıyorum’ dedi.

Ben şaşırdım. Yanımızdaki Talat Turan’ın da yüz ifadesinden çok şaşırdığını anladım. Başka ne yapıyorsunuz diye sorunca İrfan Solmazer’in yanıtı şu oldu: ‘Deniz Gezmiş’i, Sarp Kuray’ı filan oturtuyorum. Demokratik bir tartışmayla eylem kararı alıyoruz. Amerikan Büyükelçiliği’nin ön kapısının kurşunla taranmasına demokratik olarak karar veriyoruz. Bu demokratik tartışmada lider ben oluyorum, emri ben veriyorum. ‘Deniz Gezmiş, ABD Büyükelçiliği’ni tara ve yok ol’ diyorum. Sarp Kuray’a ‘Git şurayı bombala’ emrini veriyorum.’ Bu işlerden Kabibay’ın mutlaka bilgisi vardı. Dolayısıyla Deniz Gezmiş’i, Sarp Kuray’ı, herkesi kullandılar. İrfan Solmazer 12 Mart’a 24 saat kala Almanya’ya uçuruldu.”[1]

Deniz Gezmiş darağacına gitti, Sarp Kuray da hapse, işkenceye...

Darbenin beklendiği günlerdi. 1970 sonları. Kızılay’da bir binanın cephesine kocaman bir pankart asılmıştı: “İktidar gaflet ve delalet içinde!” Atatürk’ün sözünden esinlenen bu pankartın fotoğrafı ertesi gün Cumhuriyet gazetesinin manşetine oturmuştu.

Belki de o pankart, Cumhuriyet’in manşetindeki yerini bulsun diye asılmıştı Kızılay’ın göbeğindeki o binaya...

Evet!

Askeri biraz daha kışkırtmak için...

O günler, Devrim dergisi bürosuna gidiş gelişlerin sıklaştığı, Doğan Bey’in, benim ayı ini dediğim kesif sigara dumanlı odasında ikili, üçlü

toplantıların çoğaldığı günlerdi. İlhan Selçuk'un, Madanoğlu Paşa'nın, 27 Mayıs'ın albayı, eski Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı Komutanı Osman Köksal'ın Devrim bürosunda daha çok görüldükleri bir dönem. Uluç'la bana o zamanlar biraz esrarengiz biraz heyecanlı gelen bu ziyaretler bir şeylerin yaklaştığını gösterirdi.

Darbe için düğmeye basılacak günün yaklaştığını...

Bir gece İlhan Abi Ankara'da benim Yüksel Caddesi'ndeki bekâr evinde kalmıştı. Sohbet sırasında ben "darbe" deyince düzeltmişti: "Darbe değil, devrim yapacağız biz!"

O sıralar herkese tembih edilirdi, kimin subay tanıdığı varsa Ankara'ya çağırması için. Çünkü hedef, darbe sırasında mümkün olduğu kadar çok "kendi taraftarı" subayın işin içine katılmasıydı. Bunun için de Ankara'da bulunmaları iyi olacaktı.

Darbe geliyordu!

Demirel'in Adalet Partisi hükümeti devrilecek ve partilerle parlamento kapatılacaktı nasıl olsa. Böyle düşünürdük. Darbeyi daha radikalize etmek, onu yönlendirmek için darbeyi yapacak kadrolara mümkün olabildiğince sızmaktı amaç...

Bunun için Doğan Avcıoğlu bir anayasa taslağı hazırlamıştı. Büyücek bir zarfa koyup sana teslim etmiş ve Kavaklıdere'deki bir adrese götürüp Binbaşı Yılmaz Akkılıç'a teslim etmeni istemişti. Bundan kimseye söz etmeyecektin. Cuntacılıkta mutlak gizlilik, soru sormadan görevi yerine getirmek esastı.

Yılmaz Binbaşı 12 Mart Muhtırası'ndan birkaç gün sonra emekli edilen 9 Martçılar arasında yer almıştı. 12 Mart'ı izleyen aylarda Akkılıç'ın benden bir ricası olmuştu: Sadi Koçaş'ın evinin çevresinde

keşif... O tarihlerde Sadi Koçaş “partilerüstü” Nihat Erim Hükümeti’nde başbakan yardımcısıydı. Bilmiyorum hangi akla hizmet, belki de Doğan Bey’den edindiğim “cuntacılık terbiyesi”nin bir gereği olarak, Yılmaz Binbaşı’ya hiç soru sormaksızın bu görevi yerine getirmiştim. Birkaç gün Koçaş’ın Kavaklıdere’deki evinin çevresinde turlamış, nöbetçileri, giriş çıkışları falan aklımda tutup Yılmaz Binbaşı’ya aktarmıştım.

Aynı eve bir yıl sonra, 1972’de bu kez gazeteci olarak Sadi Koçaş’la röportaj yapmak için girmiştin.

Benim Sadi Koçaş’ın evinin etrafında yaptığım keşiflere denk düşen tarihlerde Denizli’de Ziraat Bankası’na para götüren bir araba soyulmuştu. Yakalanan Aydın Çubukçu idi. Bu soygunla ilgili olarak gazetelerde “Sadi Koçaş’ın kaçırılması için bir komplo”nun ortaya çıkarıldığına ilişkin haberler yayımlanmıştı. Aydın Çubukçu yıllar sonra bu soygunu anlatırken o tarihlerde “Ankara’da bir takım eylemler yapmaya hazırlandıkları”nı söylemiştir.[2]

Belki ben de bir ucundan bir şeylere karıştırılmış oldum. Bu konuda bugün de bir şey bildiğim yok.

Aydın Çubukçu, Devrim’in “vurucu gücü” saydığımız Aktan İnce grubunda Kuseyri’nin ölümünden sonra iki numara olmuştu. İyi silah kullandığı söylenirdi. Çubukçu, Denizli soygunundan sonra hapse girdi, 19 yıl yattı.

Hiç rahatsızlık duymadın mı?

Duymaz olur muyum? Aynı yürek sızısını Deniz Gezmiş’lerin idamında da hissettim. Devrim dergisinde, iktidar namlunun ucunda fikrini yayan bir derginin sorumlularından biri olarak Çubukçu’nun 20 yıla yakın hapis yatmasında benim de payım var tabii. Aydın’la ben aynı kuşaktandık. Fazla bir tanışıklığımız yoktu. Çeyrek yüzyıl sonra bir gün

Sabah gazetesindeki odamda tesadüfen görüştük. Hapiste geçirdiği yıllar içinde kendisini uzaktan izlemeye çalışmıştım. Bak, bir dergiden kesmişim. 1990 yılında Aydın Çubukçu'yla Gaziantep Hapishanesi'nde yapılan bir röportaj.[3]

İlginç, yine ihtilali savunmuş. "Düşünce yoksulluğumuzun kaynağı ihtilalsizlik..."

Belki de haklı. Türkiye, savaşlar, kanlı ihtilaller, iç savaşlar gibi büyük kopuşları, altüst oluşları yaşamadığı için demokrasiye, siyasal olgunluğa tam anlamıyla ulaşamadı belki de...

Çubukçu'nun 1990 tarihli kupürünün yanına bir de not düşmüşüm: "1970-1971 yılları... Aktan İnce, Kuseyri, Çubukçu... Silahlı eylem günleri... Sıhhiye'de Uluç Gürkan ve benim onlarla yaptığımız toplantı... 19 yıl geçti aradan, bu çocuk hâlâ hapiste... Olacak şey değil!"

12 Mart rejiminin devam ettiği günlerdi. Uluç bana gelip pasaportumu istemişti. Aktan'lar için... Yurtdışına kaçacaklardı. Aktan'ların benden uzak durduklarını söylemişti Uluç. Nedenini sorunca "Sana güvenmiyorlar" demişti.

Güvensizlik niye?

12 Mart Muhtırası'ndan birkaç ay sonra Mahir Çayan grubu, İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Elrom'u kaçırmış, sonra da "devrimcilik adına" öldürmüştü. O zaman böyle düşünüyordum ama bu eylem terörün daniskasıydı. Hemen arkasından ülkede tutuklamalar başlamıştı. Sıkıyönetimin gözaltına aldığı kişiler arasında Uluç vardı, ben yoktum. Yani Devrim'in iki yazı işleri müdüründen biri tutuklanmış, ötekine bir şey olmamıştı. Doğrusu canım sıkılmıştı.

Niye?

Herhalde adam yerine konmadığım duygusu. Bir de sağdan soldan kulağıma çalınan “Bu adam ajan mı?” sözleri... Yani içeri alınsam daha mutlu olacaktım. Necla’yla yeni evlenmiş ve Devrim’in 1971 nisan ayında sıkıyönetim tarafından kapatılmasıyla işsiz kalmıştım. Hapse girsem, hem bundan kurtulacak hem de adam yerine konduğumu sanacaktım.

O yıllarda devrimciliğin başka raconları da vardı. Muşamba örtülü masalarda ince belli çay bardaklarıyla rakı içmek gibi... Paramız olduğu zaman bile meyhanenin en paspalını seçerdik. Kıyıda köşede kalmış tavukçularda ucuz şarap içmeye bayılırdık.

Handan Hanım (Selçuk) anlatmıştı. İlhan Selçuk’un Maçka’daki evine bir gün Teknik Üniversiteli bir genç uğrar. Etrafa şöyle bir bakıp, duvarları süsleyen resimleri görünce derin bir “Ooo!” çekip “Bu evde amma da lüks var” demekten kendini alamaz.

Doğu Perinçek grubundan bir “köylü devrimcisi” vardı: Sökeli Hüseyin Kaya... Arada bir Ankara’da boy gösterirdi. Bu çevrede saygındı. Onu Şahin Alpay’ın evinde tanımıştım. Şahin o tarihlerde grubun ideoloğuydu. Evinin salonunda Ömer Madra’nın kendisine hediye ettiği güzel röprodüksiyonlar asılıydı. Hüseyin Kaya bunları görünce Şahin’i “burjuvalık”la suçlamıştı.

Giyim kuşamı önemsemezdik. Bitpazarından satın aldığımız koyu yeşil asker parkaları devrimci gençliğin üniforması haline gelmişti.

Maoculuğun dünyada yükseldiği yıllardı. Hatırlarsın o fıkrayı. Kültür İhtilali’nin Kızıl Muhafızları, Pekin’deki bir parkta iki sevgiliyi sarmaş dolaş yakalayınca fena halde benzetmişler. Hapse atmışlar. Çünkü kalplerinde Mao’dan başka bir aşk varmış...

Aşkın meşkin, evliliğin devrimci faaliyetle bağdaşmadığı, burjuva alışkanlıklar olduğu düşünülürdü. Bizde de buna benzer katılıkların, o

zamanki deyişle sekterliklerin birçok örneği vardı. "Savaşçı devrimciler ideal tip haline gelmişlerdi. Bu nitelikteki 'ideal kahramanların' ise aşk gibi yumuşatıcı bir faktörü önemsemeleri beklenemezdi. 'Şu an için hayatımızı ertelemiş bulunmaktayız, iktidar olacağız. O güne kadar perhiz var, enerjimiz tek yönde yoğunlaştırılacak' gibi fikirler egemendi."[4]

Belki de Che Guevara özentiliği... Çünkü Che de 1950'lerde evlilik kurumunu devrimcilik adına boşlamanın gereğine kendisini inandırmıştı.[5]

Tıpkı Soljenitsin gibi. "Aleksander Soljenitsin'in 1938'de komünizme düşkünlüğü bir saplantı haline gelmişti. O günlerde diyalektik materyalizmi tutkulu bir yoğunlaşma içinde çalışıyordu. Belki de onun içindir ki Nataşa'ya olan aşkını uzun süre itiraf etmekten kaçınmıştır. Komünizme olan aşkı o kadar derindi ki, bu aşk özel bir duygunun kat be kat üstüne çıkıyordu önem sıralamasında..."[6]

Ben de bir gün Mao yüzünden zılgıt yemiştim. 12 Mart günleri. Dergi kapatılmış, Ankara'da işsizim. Çankaya'daki evimizde konuk, o zamanlar hızlı bir Maocu olan Doğan Yurdakul. Doğan Bey'in kayınbiraderi. Devrimcilik tartışıyoruz. Benim biraz Moskova kokan görüşlerim Doğan'ı kızdırıyor. Ben de sinirlenip Mao'ya ağzıma geleni söyleyince ayağa fırlıyor. Gitmeden önce, hamile olan ve bir köşede sessizce bizi dinlerken doğacak Elif'e bir şeyler ören Necla'ya şöyle diyor: "Arkadaş! En iyi işi sen yapıyorsun, hiç olmazsa emeğinle bir şeyler üretiyorsun."

Mao deyince, bir başka şey geldi aklıma. Uluç Gürkan, Mao'nun Kırmızı Kitap'ını ellerinde sallaya sallaya Allah'ın günü Pekin'de gösteri yapan Kızıl Muhafızlar'a özenmişti. Bundan esinlenerek bir gün Devrim dergisinde Doğan Bey'e bir teklif yapmıştı:

“Atatürk’ün Nutku’nu küçük, kırmızı kitapçık halinde basalım. Gençlerin ellerinde Nutuk, Anıtkabir’e doğru yürüyüşler düzenleyelim.”

İstememişti Doğan Bey...

Mao’nun Kırmızı Kitap’ını ilk kez 1966 sonu Almanya’dan Türkiye’ye dönerken satın almıştım. Hiç unutmam o halimi. Arada bir İstanbul’da, Taksim’deki Ünver Oteli’nin (Divan’ın yanındaydı o zaman) barına giderdim. Kahveyle konyak içip pipomu tüttürürken Kırmızı Kitap’ı Almanca’sından okurdum.

Neye özenirdin?

Entel’lik... Ya da Günter Grass’ın sözü aklıma geliyor. “Devrim faaliyetini yalnızca kâğıt üstünde öğrenmek” der. Düzenin haksızlıklarına meydan okumanın ipuçları ancak böyle yakalanıyor.

Umduğunu bulamamış nice kırık adam gibi...

Yıllar boyu oradan oraya savrulmak... Siyasal kişiliğim oluşurken ne de çok yalpalamışım. Sürekli kıvrantılar, iniş çıkışlar... “Hayat denilen o çalkantıya bir dönem kendini hevesle atmış ve umduğunu bulamamış nice kırık adam gibi...”[7]

Hayata hevesle atıldığım doğru. Bu hevesim hiç sönmedi. Hâlâ orta yaşlı sayılırım. İşimi, gazeteciliği hâlâ hevesle yapıyorum. Tıpkı bu kitabı yazarken olduğu gibi. Hayatta umduğunu bulamayan kırık adamlardan biri saymıyorum kendimi.

Yani yaptıklarından pişman değilsin.

Pişman olsan neye yarar ki? Mazinden, kendi kişisel tarihinden intikam mı alacaksın? Olur mu öyle şey? Önemli olan kendi kendini eleştiri süzgecinden geçirebilmek. Klasik bir söz ama aynaya bakabilmek... Ve yaptığın işi hevesle yapmaya çalışmak...

Tıpkı Sisifos efsanesinde olduğu gibi...

Günlüğümde bir not. 7 şubat 1988. Münih'ten Bonn'a uçarken, Günter Grass'ın Kafadan Doğumlar adlı romanını okuyorum. 68 kuşağıyla o hiç bitmeyen hesaplaşmasını sürdürüyor. Almanları yerden yere vuruyor: "Sisifos... Tıpkı onun gibiyim. Kayayı tam yukarıya taşımışsın ve hop, kaya gene aşağıda. Sen yukarı itiyorsun, o hemen aşağı kayıyor. Bir ömür boyu... Kaya bana anlam katıyor. Kaya, kayadır işte. Hiçbir tanrı, tanrılar onu elimden alamaz; tabii Sisifos'a teslim olup kayayı dağın tepesinde bırakırlarsa o başka. O zaman sıkıcı olur, arzulanacak bir şey kalmaz. Peki ama benim kayam ne? Sözcük üstüne sözcük yığma eziyeti mi? Kitabı izleyen kitabı izleyecek kitap mı?"

Sen ne diye bu kitabı yazıyorsun? Günter Grass'ın deyişiyle "Kurtuluşu geçmişe sığınmakta" mı buldun? Bu arada meraktan soruyorum. Ne diye bu kadar çok alıntı yapıyorsun? Başkalarının cümlelerine sığınıyorsun kendini anlatırken?

Belki de kendi sözcüklerimle kendi duygu ve düşüncelerimi iyi ifade edemediğim için... Bu kitabı geçmişe sığınmak için değil, geçmişi herkesle paylaşmak için yazıyorum. İçimdekileri atıp yeni bir şeyler yaratabilmenin mekanını yaratma çabası da olabilir bu.

Günter Grass, "Ona gelince o geçmişine dönsün, bir varmış bir yokmuş'una" diyor.

Masal anlatmıyorum ki. Yalnız geçmişe gömülmüş de değilim. Gazeteci olarak güncel siyasetle uğraşıyorum. Demokrasiyle, insan

haklarıyla yakından ilgiliyim. Türkiye ve dünya olaylarını muntazam takip ediyorum. Bosna'ya da gidip gazetecilik yapıyorum. Güneydoğu'ya, Kuzey Irak'a da gidip Kürt sorunuyla haşır neşir oluyorum. Kosova'ya, Kafkaslar'a da gazeteci olarak seyahat ediyorum. Washington'a, Moskova'ya, Bonn'a, Londra'ya uğradığım da oluyor. Elimden geldiğince tarihe tanık olmanın gayreti içindeyim.

Yani kurtuluşu geçmişe sığınmakta bulmadın.

Hayır, o kadar yaşlanmadım. Zaten yaşlansam da ihtiyarlamayacağım. Bütün çabam ayakta ölmek! Bu arada hiç gözardı etme. Bir gazeteciyi ölünceye dek ayakta tutacak kadar heyecanlı, rengârenk bir ülkede yaşıyorum. Öylesine çarpıcı olaylarla baş döndürücü bir değişimin ülkesi ki Türkiye...

Geçmişini böylesine kitaplaştırınca kimler ne diyecek, herhalde biliyorsun.

Dönek mi? Kendi geçmişine sırt çevirmek mi?

Dönek ne demek?

Çokpartili rejimi, demokrasiyi yıkıp yerine tek parti diktasını geçirme fikrinden dönmek mi?

Dönek ne demek?

Çoğulcu demokrasi yerine, "işçi sınıfı" adına totaliter bir ideolojinin diktasını savunma fikrinden vazgeçmek mi?

Dönek ne demek?

Her şeyin, malların da, hizmetlerin de, fikirlerin de, ideolojilerin de serbestçe yarışabildiği rekabetçi bir ekonomik ve siyasal düzen yerine, torna tezgâhından çıkmışçasına her şeyin tek tip olduğu, birbirine benzediği otoriter bir kışla düzeni anlayışından vazgeçmek mi?

Dönek ne demek?

Saddam Hüseyin, Hafız Esad, Kaddafi türü Baasçı düzenleri antiemperyalistlik, devrimcilik adına Türkiye için örnek almaktan vazgeçmek mi? Bunun için darbe yapmaktan vazgeçmek mi?

Dönek ne demek?

Askerin süngüsüyle kendine iktidar yolu açmaya heveslenip, bu kafaya devrimcilik, devrimci demokratlık vehmetmekten vazgeçmek mi?

Döneklik bütün bunlardan vazgeçmekse, ne denir, o zaman ben de döneğim!

Kaldı ki değişmeyen yok.

Nasıl?

Uğur Mumcu sağ olsaydı, 12 Mart öncesinde devrimcilik, Atatürkçülük adına hep birlikte savunduğumuz “tekpartili düzen” fikrini mi savunmaya devam ederdi? Tabii ki hayır. Ya da İlhan Selçuk, 12 Mart sonrasında da “cici demokrasi” ya da “Filipin demokrasisi” diyerek çokpartili rejime karşı mı çıktı? Hayır. O da Türkiye’deki rejimi demokrasi açısından eleştirmeye devam etti. Eksiklerini sergiledi. Araç olarak görse bile Batı demokrasisine hiç olmazsa bir çerçeve olarak sahip çıktı.

Oysa, 12 Mart öncesi öyle değildi. Seçim sandığında hep “tutucu güçler” çıktığı için bizdeki demokrasiye “cici, Filipin” gibi sıfatlar yakıştırıldı. 12 Mart sonrasında bu değişti. Demokratik rejim ne kadar yetersiz de olsa, ona bu tür damgalar vurulup reddedilmedi. “Baasçı rejimler” o yıllardaki gibi açıktan savunulmadı. Onun için bir bakıma herkes değişti.

Bu açıdan değişmeyen tek kişi vardı: Doğan Avcıoğlu... Ölene kadar değişmedi! Ancak çokpartili rejime karşı olan düşüncelerini, 12 Mart’ı izleyen yıllarda açık açık yazmak da istemedi. O yüzden köşesine çekildi, tarihle uğraştı.

Yani Avcıoğlu hiç olmazsa diğerleri gibi takiyye yapmadı mı diyorsun?

Kimileri için, “Benim 12 Mart öncesi siyasi fikirlerim yanlıştı” demek imkânsızdı. Kapalı kapılar arkasında bunu itiraf edenlerin çok azı bunu yazılı olarak dile getirdiler. Bir bölümü bunu dolaylı ifade etti. Kimileri ise çokpartili demokrasiden nefret etmeye devam etti ama takiyye yaptı, gerçek duygu ve düşüncelerini gizlemeye çalıştı.

Bence doğru olan, insanın kendisini yanlışlarıyla birlikte yazabilmesidir. 68 kuşağından Mahir Çayan’ın yola çıkarkenki ideallerinden, düzene meydan okuyan “özgürlükçü” ütopyasından söz etmek bir şeydir. Fakat onu idealize edip bir hareketin bayrağı haline getirmek bir başka şeydir. Mahir’in ölümüne ağıt yakmak bir şeydir. Ama Elrom’u kaçırıp öldürmesini, Sibel’i rehin almasını, İngiliz teknisyenleri kaçırıp öldürmesini, yani şiddet ve terör eylemlerini onaylamak ya da unutmak başka şeydir.

Mülkiye’de “Mahir Çayan da 1968’in ikinci yarısı ve 69’da bizler gibi öğrenciydi. Doçent Mehmet Selik’in Ekonomik Doktrinler dersinden

sınıfın en yüksek notunu aldığı için (çünkü Das Kapital sorulmuştu) sevinçten bana rakı ısmarladığını hatırlıyorum. Son sınıftayken, yani 69'da herkesin girip geçtiği İnkılap Tarihi dersine bir yürüyüş yüzünden giremediği için her öğrenci gibi, üzüldüğünü hiç unutmam. Yine daha sonrasını bilmiyorum ama Kazgan'a, şimdi hariciyeci olan Okan'ın önüne oturup karikatürünü çizdirdiğini ve de 4 Aralık Balosu'na bizlerle birlikte geldiğini hatırlıyorum. Yani Mahir de şimdilerde kimilerinin ima ettiği gibi bireyselliğini toplumsal kurtuluş için keyfinden feda eden bir mazoşist değildi.

Toplum o kadar duyarsız, biz o kadar genç ve idealisttik ki.

Şimdi bizleri o toplumun genelinden soyutlayıp 30 sene öncesine bakarak ahkâm keserek suçlamak en azından adil değil. Herkesin kendi 68'i var. Buna kimsenin itirazı olamaz. Ama işin sarpa sardığı bir nokta var. Sanki 1968 ve 69'da yalnızca bu çocukların borusu ötüyordu ve sanki her şeyi onlar ayarlıyorlardı gibi bir hava yaratıldı ki, işte buna dayanmak mümkün değil."[8]

Bir zamanlar Mahir Çayan'ları sen de tek taraflı görüyordun.

Bir zamanlar... 1970'lerin ilk başlarında Çayan'ların dünyasına ben daha yakın duruyordum.

Sonra değiştin!

Şimdi niçin değiştiğimi yazıyorum. Bir de otuzuncu yılında 68'in bir efsane haline getirilmesine karşıyım. Çünkü yaşananlara eleştirel bakmayı, sorgulamayı engeller diye düşünüyorum.

Bırak kimileri için efsane olsun! Kime ne zararı dokunur ki?
"Efsaneler, hayatın ağır ama çok ağır aktığı topraklar üzerinde doğar hep. Hayatın doğumla ölüm arasındaki uzun bekleyiş gibi yaşandığı, insanların

‘bir şeyler olması’ için kıvrandıkları o durağanlık içinde, hiçbir şey olmuyorsa, ‘yaratmak’ gerekir. Beklemekten bıkmış insanlar dört elle sarılırlar yaratılan efsaneye. Efsane büyüdükçe büyür, şiştikçe şişer, koca bir balon gibi havalara yükselir. Yükseldikçe gözden uzaklaşıp flulaşır... 68’in otuzuncu yıl etkinliklerine baktıkça düşünüyorum da, kim bilir, belki de o balonları patlatmamak daha iyidir. O insanların hayatlarının yegâne anlamını yok etmek fazla insafsızlıktır belki de.”[9]

Gençlerin dünyası 1960’ların ikinci yarısında ikiye bölünmüştü. “Faşizm” ile “sosyalizm” diye. “Düzen” ve “devrim” diye...

O zamanlar ben de bu kamplardan birine olan aidiyetimi kendi hayatımın bir anlamı olarak görüyordum. Başka türlü yaşayamayacağıma inanmıştım.

Oysa, zamanla hayatın böylesine basit olmadığının farkına varmaya başladın. Gerçeğin böylesine basite, şablonlara indirgenemeyecek kadar karmaşık olduğunu gördün. “Son kertede hayatın kendisi son derece karmaşıktır ve insan aklı her şeyin sentezini yapamaz. Daha az cesur olan insanlar, çok zaman ‘tutarlılık’ adına çelişkiden kaçarlar. Ama işte böylece ulaşılan tutarlılık, bazı şeylerin varlığını görmeyi reddederek erişilmiş bir tutarlılıktır. Onun için sığdır, yaratıcı da değildir.”[10]

Özgürlüğü ve demokrasiyi sevenler, insanı sevenler, kendi geçmişlerine daha yürekli, daha dürüst bakabilirlerse, yanlışlarını tarihe not halinde bırakırlarsa, gelecek kuşaklara kendi hatalarını anlatmayı denerlerse, emin ol, bu topraklarda hayat bir gün daha güzel olur.

Düşün öyleyse: bir zamanlar şiddeti savunmuştun? Polislerin üstünde patlayacak bombanın devrime giden yolu açacağına inanıyordun. Bunun için çalışıyordun. Cuntalaşma faaliyetlerine fedai olarak katılıyordun. İktidar namlunun ucunda diye bağıranları aktif biçimde destekliyordun.

Parlamentarizmin, çokpartili sistemin Türkiye’ye yaramadığını canı gönülden savunuyordun. Bütün bunları “devrim” adına yaptığın konusunda hiç kuşkun yoktu. Sonra bir gün, 12 Mart 1971’de bir muhtırayla bütün bunlara paydos diyen askeri “faşist” diye eleştirdin. Bu oyuna son verenlerin, demokrasiye son verdiklerini yazıp çizmeye başladın. Şimdi sorum: sanki sen demokrasi için mi mücadele ediyordun?

O zamanlar demokrasi tanımlarımız farklıydı. Biz demokrasi ile devrime giden yoldaki demokrasiyi, onlar Batı tipi demokrasiyi kastederlerdi. Tabii bizim savunduğumuz demokrasi ne kadar Batı demokrasinin tam zıttı idiyse, onların 1960’larda demokrasi diye yutturdukları da farklı değildi. 12 Mart, çokpartili sistemi bir süre için rafa kaldırırken, bizim şiddete dayalı devrim oyununa da paydos demişti.

O tarihlerde politikada şiddeti severdin, meşru sayardın.

Hem de nasıl! 1972 yılının ilkbaharında Deniz Gezmiş’lerin darağacına gittiği günlerde idamlara karşı imza kampanyası açılmıştı. Kimileri imzalamaktan kaçınmıştı. Gerekçeleri neydi bilir misin? “Ben de iktidara gelince şiddet yapacağım. Sınıf düşmanlarımı asacağım. Şimdi bunu imzalarsam, sonra kendi kendimle ters düşerim.”

Biz politikada “devrimci şiddet”ten söz ederken üç genç ipe gitti: Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan...

İdam gecesi kahrolmuştuk.

Sabaha karşı son sözleri ve babalarına yazdıkları mektupların metinleri benim eve de ulaştırılmıştı. Alman dergisi Der Spiegel için bir haber yazmıştık rahmetli Örsan Öymen’le. Almanca’ya Örsan’ın çevirdiği haber ertesi sabah Ankara’dan uçakla Hamburg’a giden birine teslim edilmişti.

Bak, o mektuplar. Sararmış, kenarları tirfillenmiş. Metinlerini, Halit Çelenk'in idamları anlatan İdam Gecesi Anıları isimli kitabın[11] içine koymuşum. Bütün ömrünü devrimci gençler için hukuk savaşına adamış olan Halit Bey, "Hasan Cemal Arkadaş'a" diye imzalamış kitabı...

23 yıl geçmiş.

6 mayıs 1972 gecesi, Deniz Gezmiş Ankara Merkez Cezaevi'ndeki hücresinde sehpaya gitmeyi beklerken "Baba" diye başlayan mektubunda şunları yazmış: "Mektup elinize geçtiği zaman aranızdan ayrılmış bulunuyorum. Ben ne kadar üzülmeyin dersem yine de üzüleceğinizi biliyorum. Bu durumu metanetle karşılamanı istiyorum. İnsan doğar, büyür, yaşar, ölür. Önemli olan çok yaşamak değil, yaşadığı süre içinde fazla şeyler yapabilmektir. Bu nedenle ben erken gitmeyi normal karşılıyorum. Ve kaldı ki benden evvel giden arkadaşlarım, hiçbir zaman ölüm karşısında tereddüt etmemişlerdir. Benim de düşmeyeceğimden şüphen olmasın. Oğlun ölüm karşısında aciz ve çaresiz kalmış değildir. O, bu yola bilerek girdi ve sonunun da bunun olacağını biliyordu. Seninle düşüncelerimiz ayrı ama beni anlayacağını tahmin ediyorum. Sadece senin değil, Türkiye'de yaşayan Türk ve Kürt halklarının da anlayacağına inanıyorum.

Annemi teselli etmek sana düşüyor. Kitaplarımı küçük kardeşime bırakıyorum. Kendisine özellikle tembih et. Onun bilim adamı olmasını istiyorum. Bilimle uğraşsın ve unutmasın ki, bilimle uğraşmak da bir yerde insanlığa hizmettir. Son anda yaptıklarımdan en ufak bir pişmanlık duymadım. Belirtir; seni, annemi, ağabeyimi, ve kardeşimi devrimciliğimin olanca ateşiyle kucaklarım."

Deniz'in son sözlerini başka dosya kâğıdına daktiloyla yazmışım:

"6 mayıs 1972 sabaha karşı,

Yaşasın Türkiye halkının bağımsızlığı, yaşasın Marksizm-Leninizm'in yüce ilkeleri, yaşasın Türk ve Kürt halklarının bağımsızlık mücadelesi. Kahrolsun emperyalizm. Saat 01.25 - 02.15."

Deniz'in babası Cemil Bey'i hatırlıyorum. O günlerde hep Anka Ajansı'na gelirdi. Kızılay'ın göbeğindeki gökdelende olan tek odalı büromuza. Altan ve Örsan Öymen kardeşler, Anka'yı 12 Mart sonrası işsiz kalınca kurmuş, böylece bizleri de işsizlikten kurtarmışlardı. Bizler, Gül Önet, Ahmet Kahraman, Örsan Öymen... Daktilo başında, teleks başında takır tukur çalışırken, Cemil Bey karşımıza gelir oturur, hiç ses çıkarmaksızın saatler boyu gözlerimizin içine bakarak beklerdi.

Öyle oturur, yüz ifadelerinizi izlerdi. Belki oğluyla ilgili iyi bir haber vardır diye... Ama o iyi haber hiçbir zaman gelmedi. Af kampanyaları işe yaramadı.

İdamlardan kısa süre önceydi. Haber hepimizde şok etkisi yarattı. Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Kemalettin Eken'e suikast girişimi yapılmıştı. Paşa yaralı kurtulurken, suikastçı genç olay yerinde öldürülmüştü. Az sonra fotoğraflar geldi. Kanlar içinde yerde yatan genci tanıyordum. Adı Necdet'ti. Esmer, uzun boylu. Basın-Yayın'dandı ve yanılmıyorsam Aktan İnce'lerin grubundandı.

Kaçırma olayına katılan bir militan daha vardı. Deniz Gezmiş'in lideri olduğu Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO) üyesi Hasan Ataol. ODTÜ öğrencisi, 1949 doğumlu. Uzun yıllar hapis yattı, çıktı. 1987'de bu suikastı anlatırken bak neler söylemiş:

"Aradan 15 sene geçti. Olaylara aynı şekilde bakmıyorum. Geçmişe dönmek mümkün olsaydı, kuşkusuz aynı şeyleri yapmazdım. Örneğin ben kendi adıma, bir iki soygunla, adam kaçırmayla öncülük yapıp halkı peşime takacağım şeklinde bir düşünceye kapılmazdım."[12]

Bir mucize olsa, Deniz Gezmiş'ler idamdan kurtulsa diye dua ederdim. Soygunların, adam kaçırmaların, bombalama eylemlerinin "terör" değil "devrimci eylem" olduğuna inanırdım. Haklı bir dava uğruna yapıldıkları için de doğrulukları konusunda en ufak bir kuşkum yoktu.

Terörün devrimcisi, savaşın devrimcisi... O zamanlar sen "devlet kaynaklı" terörün daha ağır bastığını düşünürdün.

Deniz Gezmiş'ler kurtulmadı. İdamlar, 1972'nin mayıs ayında bir bahar günü sabaha karşı parlamentoda onaylandı. Başta Süleyman Demirel olmak üzere Adalet Partisi milletvekilleri, sanki 27 Mayıs sonrası, on yıl önce idam edilen Menderes'lerin intikamını alıyorlardı. "Üçe üç" diye, yani Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'ya karşı Gezmiş, Aslan, İnan diye bağıran, parmaklarıyla üç işareti yapanlar vardı o gün parlamentoda...

İdamların ertesi günü Deniz'in babası gözünün önüne geliyor mu?

Cemil Gezmiş'in o çökmüş hali, gözbebeklerine oturmuş o derin acı, yüzündeki hüzünlü ifade...

Lafın hükmü kalmamıştı.

Bizim de kendisine söyleyecek sözümüz... Bütün gün göz göze gelmemeye çalışmış, gelince de bakışmakla yetinmiştik.

Aradan geçen çeyrek yüzyıl sonra Deniz'le ilgili bir olayı unutamıyorum. 1996 yazı. İstanbul'da, Açık Hava Tiyatrosu'nda Fahir Atakoğlu'nun konserinde dev ekrana Deniz Gezmiş görüntüsü çıkınca müthiş bir alkış kopuyor.

Belki de Deniz'e yapılmış olan haksızlığa bir meydan okumaydı bu alkışlar...

12 Mart günlerinde, rakı sofralarında Deniz'leri idam sehpasına gönderenlere ne çok bela okuduğun malum. Ama bu arada hiç düşündün mü? Onların ipe gitmesinde sizlerin de, yani Devrim grubunun da payı yok muydu? "Marksist cunta ne zaman iktidara geliyor?" diye sizinle dalga geçen Deniz'in kendi ütopyasının peşinde ölüme koşmasında, sizin yarattığınız beklentiler de rol oynamamış mıydı? "Ben de onun gibi genç bir insandım, fedai rolündeydim" deyip işin içinden sıyrılamazsın. Çünkü "Devrim yolu ancak askerle ittifak halinde yapılacak bir darbeyle açılır, iktidar namlunun ucunda; cici demokrasiyle, halkın oyuyla bir yere gidilemez, seçim sandığından sadece gericiler çıkıyor" diyerek Deniz'leri kışkırtmadınız mı? İstanbul, Ankara sokaklarında "Ordu gençlik el ele, milli cephede!" diye sloganlar ata ata yürürlerken, "sol Kemalistler"e, "solcu cuntacılar"a, "devrimci demokratlar"a, yani sizlere güvenmediler mi? Onun için sizleri "yol arkadaşı" ilan etmediler mi? Sizler de buna ses çıkarmayıp ülkede istikrarsızlığı körüklemek için onları bir yerde kullanmadınız mı?

Bütün bu söylediklerinde gerçek payı var. Deniz'lerin ipe gitmesindeki sorumluluk payımı her geçen yıl daha çok kabullendim. "Devrim mücadelesi idi" deyip geçmedim, geçemezdim. 12 Mart sonrası askeri hapishanelerde çok arkadaşım zulüm gördü, acı çekti. Doğan Bey, İlhan Abi, İlhami Abi, hepsi Ziverbey Köşkü'nden, yani işkence evlerinden geçtiler.

Ama Deniz'ler yaşamıyor!

Doğru. Denizler de yaşasaydı keşke! İdamlar olmasaydı! Ne 27 Mayıs, ne 12 Mart, ne 12 Eylül idamları... Siyasal cinayetler de olmasaydı. Faili meçhulü, meçhul olmayanı... Hiçbiri olmasaydı!

68 kuşağından ilk faili meçhul kurbanını hatırladın mı? Taylan Özgür'ü? O gencecik ODTÜ öğrencisini? 1969'da bir sonbahar günü

öldürülmüştü.

Ve bir gün, aradan 28 yıl geçtikten sonra bir mektup aldın, Taylan Özgür'ün kız kardeşi Hale'den...

"Sizler, 1965-1971 yılları arasında aklını ve yüreğini bu ülkenin bağımsızlığına, emperyalizmin baskı ve zulmüne karşı adamış yurtseverleri değil miydiniz? Mutlu bir Türkiye için yola çıkmamış mıydınız? Ve sizler bu amaçla, bu umutla 'toplumun çıkarları, bireyin çıkarlarının önündedir' diye mücadele etmemiş miydiniz?

Yoksa siz bunları hiç yaşamadınız mı?

Bunları yaşamadım diyorsanız, bu mektubum size ait değil. Yanlış adrese postaladığım için özür dilerim.

1968'li yıllarda, o başkaldıran gençliğin büyük çoğunluğu, bugün bu ülkenin gündemini saptayan yazılı ve görsel basında önemli köşelerde ve yetkilerde.

Dönüp hiç mi geriye bakmıyorsunuz? Yoksa siz de 'Dün dündür, bugün bugündür' diyen bir yapıya mı sahip oldunuz? Yoksa siz de geçmişteki ayıpları unutup, bugün faili meçhul cinayetler konusunda 'Bu cinayetler Türkiye'nin ayıbıdır' diyen günümüzün cumhurbaşkanı, 1968 döneminin başbakanı Demirel gibi geçmişe sünger çekmekten mi yanasınız?

Sizlerin geçmişinizde özveri, erdem ve bu ülkenin geleceği için insan sevgisiyle birleşen bir mücadele var. Bu dram, biz Taylan Özgür'ün ailesine ait değil. Bu dram hepimizin. Daha çok da sizlerin.

Niye susuyorsunuz?

Hiç mi aklınıza Vedat, Taylan, Battal vs gelmiyor. Bunların katilleri olan polisler yargılandı mı?

Biliyor musunuz?

Yıllardır bu dramı biz aileler ‘yardım edin bize’ diyerek geçirdik. Basında çıkacak bir tek cümle bile bizleri umutlandırdı. Ama umutlarımız hep bir sonraki bahara kaldı.

Faili meçhul cinayetlerin başlangıcı yetkililer tarafından 1968 olarak açıklanıyor. Geçmişin karanlık cinayetlerinin ortaya çıkması için bir şeyler yapın. Bu ayıplarla yaşanamayacağını anlatın.

Sayın cumhurbaşkanımıza şu soruyu soralım:

‘Bu ayıp kimin ayıbı?..’

1968’den başlayarak günümüze değin uzanan faili meçhul cinayetlere kurban edilmiş bu insanlar Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı değil mi? ‘Benim ayıbım 1968’den başlıyor demek için korkmasın, susmasın. Biz affedici bir milletiz. Belki yeniden umutla bakabiliriz. Gecikmeli bile olsa bu tren kalkmalı. Çünkü bu trenin varacağı son durağın adı ‘demokrasi peronu...’ Bu yaşanan acıları bir daha yaşamama dileğiyle... Hale Kıyıcı, 26 temmuz 1997.”

Dünyaları her gün dağıtıp her gün yeniden kurduğumuz 20 yaş günlerimiz...

Yaşanan yaşandı. Taylan Özgür’lerin düşleri vardı. Daha güzel bir dünya için düzene meydan okudular. Düşleri gerçekleşmedi ama isyanları

bu dünyayı düşündürdü. Daha güzele giden değişimin bir yerde yollarını döşedi, acılarla da olsa...

Hepinizin düşleri vardı 1960'larda, ütopyalarınız...

"Kafasının ve yüreğinin derinliklerinde 1960'ların anısını ve sosyalizm inancını kimlik belgesi gibi saklayan; kimisi darağaçlarında, işkence odalarında, hain kurşunların ulaştığı dağlarda, sokaklarda, mitinglerde, grevlerde, meydanlarda aramızdan ayrılmış; kimisi yarınları yeniden yaratmak için ileri atlamaya hazır bir kısrak gibi toprağı eşeleyen, kimisi yorgun, kimisi sabırsız 60'lılardan birisin sen. Doğum tarihleriyle değil sosyalist harekete katılma tarihiyle anıyorum kuşağımı. Biz, '60'lılar tertibi'yiz sosyalizmin...

Dünyaları her gün dağıtıp her gün yeniden kurduğumuz; geleceği parmaklarımızın, yüreğimizin ve beynimizin ucunda hissettiğimiz 20 yaş günlerimiz...

Yön dergisi, Sosyalist Kültür Derneği, TİP'in kuruluşu... Özünü pek de kavrayamadığımız bir tartışma içinde, çoğunlukla bilerek değil sürüklenerek TİP'çi ya da Yön'cü olduğumuz... Ruhi Su'nun sesinin, türkülerinin dost çevrelerini aşıp bizlere ulaşması. 'Kalktı göç eyledi Avşar elleri... Ölen ölür, kalan sağlar bizimdir...' Sonra gümbür gümbür İhsani: 'Şura Doğu şura Batı demeden, güvercinler salacağız yakındır.' Ya da 'Arkasından baltasını biledi...' Ve kendi kendimizi sürekli bileyişimiz, geçirdiğimiz büyük değişim...

Marx'tan, Engels'den ilk Türkçe çeviriler: Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesi'nin Sonu, Ailenin, Özel Mülkiyetin, Devletin Kökeni, ilk ekonomi politik kitapları, nihayet Kapital'in ilk cildi... Amfileri, sınıfları boşaltıp fabrika önlerine, miting meydanlarına, grevlere, gecekondu mahallelerine, köylere, tarlalara koştuğumuz... Eski tüfekler Malatya

kongresinde muhalefet yapmışlar. Behice Hanım ‘Cehennemin yolları iyi niyetle döşenmiştir’ demiş. Muhaliflere öfkelendiğimiz ya da eski tüfeklerin yanında saf tuttuğumuz... 1965 seçim propagandası sırasında radyolardan ilk kez yükselen bir değişik tok ses: ‘İşçiler, köylüler, ırgatlar, marabalar!’ 50 yıldır ayrı kaldığımız, sesimizi ulaştıramadığımız kitlelere davet; ve o kadar inanarak, kendimize o kadar güvenerek çektiğimiz ‘Hodri meydan!’

Bir büyük telaş, gerçeküstü bir coşku, yarım yüzyıllık kuşatmayı nihayet aşma umudu, sanısı... Elimizi uzatsak tutabileceğimiz kadar yakın gördüğümüz, tutamadıkça şaşırdığımız, suçu birbirimize yüklediğimiz; ya da bir çığ gibi üstümüze yağan Lenin, Mao, Stalin, vs vs çevirileri arasına gömülüp nasıl varılacağını aramaya çalıştığımız devrim...”[13]

Duygu, nostalji yüklü satırlar. Çoğumuzun geçmişe dönük hissettiği o özlemin bütün izlerini taşıyan satırlar. Ama aynı zamanda biraz da “Biz ne kadar haklıydık” kokan satırlar mı?..

Dünyaya sınıf penceresinden bakardık. Bir avuç sömürücü ve sömürülen kitleler... İşçinin, emekçinin hakkı tek bir yoldan alınacaktı: işçi sınıfı diktası ve üretim araçları üstündeki özel mülkiyetin sona erdirilmesi...

Sen de “Sosyalizmin 60’lılar tertibi”nden sayılırsın.

1961’de Mülkiye’ye başladığıma göre öyle... İskambilden şatolar inşa ederdik düşlerimizde. Dünyayı değiştireceğimize, daha hakça, daha yaşanır bir düzen kuracağımıza adımız gibi inanırdık. Gençtik. Umuda yolculuğumuz yeni başlamıştı. Umutlarımız her sabah vakti patlama yapardı.

“Bunun bir nedeni, 27 Mayıs sonrası yapılan Anayasa’nın demokrasiyi bir ölçüde genişletmesiydi. Ama daha önemli nedeni dünyada var olan,

ama Türkiye’de var olmasına o zamana kadar izin verilmeyen bazı görüşlerin, o demokratik imkânlardan da yararlanarak, ortaya çıkmalarıydı.

Söz konusu bağlamda ‘yeni’ denecek görüş, soldu. Sol henüz içinde ayrışmamıştı. Marksizm’in belirleyiciliği hayli fazla olmakla birlikte, her türlü nüans aynı platformda kendine yer bulabiliyordu.

Bu sol, Türkiye’nin erken yıllarından beri izlediği, ama İkinci Dünya Savaşı sonrasında iyice belirginleşen Batıcı, NATO’cu dış politikasını, ‘antiemperyalist’ bir açıdan eleştirmeye başladı. Amerikan üsleri, ikili anlaşmalar ve benzerleri o günlerin en biberli konularıydı.

Aynı zamanda geçmişteki uygulamalar da eleştiri kapsamına giriyordu. Örneğin, Cezayir Kurtuluş Savaşı sürerken Türkiye’nin tamamen Batılı bir taraf gibi davranmış olması, bu eleştirilerde sık sık dile getiriliyordu. Gene bunun gibi, 1950’lerde DP iktidarı sırasında, Bandung gibi önemli bir toplantıda Türkiye’nin gözlemci göndermekle sınırlı kalan rolü, büyük bir tarihi yanlış olarak yorumlanıyordu. O zamandan bu zamana bütün sağcı güçler, sola yüklendi. Kanlı Pazar’dan Bahçelievler Katliamı’na, yasadışı hiçbir şiddeti de esirgemediler.”[14]

Sağın sola yüklendiği bir gerçekti. Sola neredeyse hiçbir demokratik alan bırakmak istemedikleri de gerçekti. Zaten iktidardaki sağın bu politikası, solun yeraltına girmesini, şiddete yönelmesini kolaylaştırdı. Daha önemlisi gerekçeledi.

Ama siz solcu takımı da çoğunlukla çatışmayı hayatın değişmez bir kuralı gibi bellemiştiniz. Çünkü sizinle kimileri arasında “uzlaşmaz çelişki” vardı. Sizin gözünüzde “sınıf düşmanları” vardı. Bir an gelecek çatışacaktınız onlarla. Barış içinde bir arada ilelebet yaşamak için ortak bir platform yaratmanız söz konusu değildi. “Burjuva demokrasisi” bir ara

istasyondu senin gibiler için. Gerçek barışa giden yol, kaçınılmaz olarak çatışmadan, kavgadan geçiyordu.

Öyle ama, demin de belirttiğim gibi, sağ iktidarların siyaset minderini demokrasi adına yalnız kendilerine ayırmaları, Türkiye'de politikanın çatışma yörüngesine oturmasını sağladı. Yine bu politika, Moskova'nın Türkiye'yi istikrarsızlaştırma çabalarına da yaradı.

Ve sizin gibi askerle "devrim" yapmaya heveslenenlerin değirmenine de su taşıdı.

Yıl 1970. "Haziran ayı. Taksim Meydanı'nda 'Kanlı Pazar'ın cereyan ettiği günün gecesinde, ben de gazetedeki arkadaşlarıma evimde yemek veriyordum. Nadir Nadi, Ecvet Güresin, İlhan Selçuk, Ali Ulvi, Yılmaz Çetiner, İsmail Cem gibi konuklarım eşleriyle gelmişti. Zaten herkesin sinirleri gündüz meydana gelen Taksim'deki olaylardan gergindi.

Gece davetinde sert bir tartışma, ağız kavgasına dönüşerek gelişti. Ecvet Güresin'in 'Ben bu gazeteyi postal kokutmam' diye bağırdığını ve İlhan Selçuk'un da, 'Biz makinesini alıp Kurtuluş Savaşı için Ankara'da gazete çıkartan Yunus Nadi'nin izindeyiz' diye aynı tonda cevap verdiğini hatırlıyorum. Cumhuriyet'in sahibi ve başyazarı Nadir Nadi ise oturduğu köşeden sessizce izliyordu bu kavgayı..."[15]

12 Mart'a, askeri müdahaleye işte böylesi günlerden geçerek geldik.

Deniz'lerin idamı seni kahretmişti. Oysa Menderes'lerin idamından galiba pek etkilenmemiştin.

Menderes'ler idam edildiğinde Mülkiye'ye yeni başlıyordum. Kayıtsız kalmıştım bu idamlara. 27 Mayıs o zamanlar gözümde devrim idi. Aradan on yıl geçti. 1971'de yine bir askeri yönetim geldi. Bu kez Deniz'ler ipe gitti.

Siyasal düşünce dünyanı yeni baştan gözden geçirmenin belki de bir başlangıcı olmuştu bu...

12 Mart idamlarına üzülmüş, tepki göstermiştim. Peki ya 27 Mayıs idamlarına niye kayıtsız kalmıştım?

Utanç verici bir çifte standart sayılmaz mı?

Yaşadığım bu sarsıntıyla birlikte kendi doğrularımı gitgide sorgulamaya başladım. Özellikle 1970'lerde bir özlemin kendi iç dünyamda tomurcuklandığını duyumsadım. Hoşgörü sahibi bireylerden oluşan bir çevrede, bir toplumda yaşamanın özlemini daha çok hissettim. Tartışma adabı nedir bilen, dediğim dedikçilik illetinden arınmış, kendi doğrularını sorgulayabilen...

Ya da kendi doğrularının sorgulanmasından rahatsızlık duymayan, yalnız kendi özgürlüğüne değil, kendisi gibi düşünmeyenlerin özgürlüğüne de sahip çıkmanın önemini kavrayabilen bireylerin oluşturduğu bir toplumda yaşamanın özlemini tadabilecek miydim?

Başka sorular da vardı, farkına varmaya başladığın... "Eğer çocuğumun üzerinde otorite kurabilmem ve söylediğimi yaptırabilmem ona tokat atmaktan geçiyorsa, ben bu otoriteden vazgeçiyorum, diyebilecek miyiz? Eğer kazanmanın yolu, çoluk çocuğun öldürülmesinden geçiyorsa ben kaybedeceğim, kaybetmek istiyorum, diyebilecek miyiz? İktidara gelmek falan değil, 'Çocuklar öldürülmesin istiyoruz' diyebilecek miyiz? Tıpkı işkence sorununda olduğu gibi, savunmasız insanların kurşuna dizilmesi, toplu katliam, farklı olmayı ve düşünmeyi kanla boğmak gibi eylemleri kim yaparsa yapsın, nefretle anılacak barbarlık gösterileridir, diye lanetleyebilecek miyiz?"[16]

Yıllar geçtikçe hoşgörü düşüncesi mesafe kaydediyor. Farklılıklarımızla bir arada, birbirimize tahammül etmeyi öğrenerek

yaşamaya başlıyoruz. Yaşanan acılar, olgunlaştırıyor. Okuduğum vakit beni etkileyen şu sözler, 27 Mayıs'ın darağacına gönderdiği Başbakan Adnan Menderes'in oğlu Aydın Menderes'e ait:

"Şu veya bu siyasal nedenle, mahkemeli, mahkemesiz, hayatını kaybetmiş olanların tamamının anısına bir anıt dikilebilir. Bunların içine Said Nursi'yi de, Ali Şükrü'yü de koyarız. Soldan da hayatını kaybetmiş olanların hepsini koyarız. Deniz Gezmiş'i de koyarız, başkasını da koyarız."[17]

1960'larda farklı bir zihniyet dünyasında yaşıyordum.

1960'ların Hasan Cemal'i keskindi. Aile arasında bazen "Keskin devrimci Haso!" diye alay konusu bile olurdu. Demokrasi kültüründen yoksundu Haso...

Keşke 1960'larda bana örneğin Karl Popper'ı öğretenler çıksaydı! Siyasal bilimler okudum. Ama bu büyük filozofla ancak 1980'lerde tanıştım. Açık Toplum ve Düşmanları isimli kitabını ilk kez o zamanlar okudum.

Bir yerinde şöyle der:

"Akılcılığın, eleştirici düşüncelere kulak vermeye ve sınamalardan bir şeyler öğrenmeye hazır olmak tutumu olduğunu söyleyebiliriz. Bu, temelde 'Ben haksız olabilirim ve sen haklı olabilirsin ve çaba göstererek belki doğruluğa daha yaklaşırız' diyebilme tutumudur."

Ben haksız olabilirim, sen haklı olabilirsin!

O zamanlar haksız olabileceğim aklımın köşesinden bile geçmezdi. Gerçek tekelimdeydi çünkü. En doğru olanı devrimciler bilirdi! Tarih devrimcilerden yanaydı! O yüzden devrimcilerin yanılması imkânsızdı.

Oysa aynı eserinde Karl Popper, “Bilim de yanılabilir, çünkü bilim bir insan ürünüdür” diyerek şunu ekler: “Daha önemlisi, bize düşüncenin görevinin şiddet ve savaş yoluyla değil de, eleştirici tartışmalar yoluyla devrimler yapmak olduğunu; yüce Batılı akılcılık geleneğimizin, savaşlarımızı kılıçlarla değil, kalemlerle yapmamızı gerektirdiğini gösterebilir.”

Oysa Haso sen, 1960’larda kalemin değil, kılıcın peşindeydin. Devrimin yolunu zorun, şiddetin açacağına inanıyordun.

Bu konuda prim Doğan Bey’di, Doğan Avcıoğlu...

Ama iktidara gelemediniz. 12 Mart’ta düşlerin sona erdi.

İktidarın başka namluların ucunda olduğunu anladım. 1971 sonrası, hayallerimize ne oldu diye kendime sormaya başladım.

Bir rüyadan uyandın!

[1]Erol Bilibik, Cumhuriyet gazetesi, 10 mart 1996, s. 8.

[2]Aydın Çubukçu, SiyahBeyaz gazetesi, 11 mart 1996, s. 8.

[3]Aydın Çubukçu, Sokak dergisi, 28 ocak 1990.

[4]Murat Belge, Nokta dergisi, 15 kasım 1987, sayı 45, s. 54.

[5]Companero, The Life and Death of Che, Jorge G. Castaneda, Alfred A. Knopf, 1997, New York.

[6]Alexander Solzhenitsyn, A Century in His Life, D.H. Thomas, Little, Brown and Company, Londra, 1998, s. 75.

[7]Yeni Hayat, Orhan Pamuk, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 242.

[8]Tuğrul Eryılmaz, ArtıHaber dergisi, mayıs 1998.

[9]Gülay Göktürk, Yeni Yüzyıl gazetesi, 7 mayıs 1998, s. 3.

[10]Murat Belge'nin, Birikim dergisinin ağustos 1995 sayısı, "Temmuzlar niçin bu kadar acımasız?" başlıklı yazısından.

[11]Halit Çelenk, Onur Yayınları, İstanbul, 1986.

[12]Yeni Gündem dergisi, 8-14 mart 1987, yıl 3, sayı 53, s. 19.

[13]Oya Baydar'ın Yeni Düşün dergisinin ağustos 1988 sayısında çıkan "Son romantikleri miydik sosyalizmin biz 60'lılar?" başlıklı uzun makalesinden, s. 4.

[14]Murat Belge, Radikal gazetesi, 17 şubat 1998, s. 5.

[15]Mehmet Barlas, Sabah gazetesi, mayıs 1989'daki yazı dizisinden.

[16]Taner Akçam, Birikim dergisi, aralık 1992 sayısı, s. 20.

[17]Nuriye Akman'la söyleşi, Hürriyet gazetesi, 18 ocak 1993, s. 26.

Dördüncü bölüm

Aklın cinayetleri...

“Devrimci şiddet, devlet terörü neymiş, biz iktidara gelince görürsün, derdi.”

Devrimci şiddet!

Bir zamanlar devrim gibi şiddeti de sevmiştim. Şiddete, teröre devrimci etiketi iliştirmeye özen gösterirdim. Böylece hem şiddeti kendimce gerekçelerdim. Hem de devlet terörü ile, karşıdevrimci terör ile devrimci terör arasına çizgi çekerdim.

Kendini rahatlatırdın!

Devrimle şiddeti birbirinden ayırmazdım. Her zaman kullanmasak da elimizin altında duracaktı savaş baltaları... Toprağa gömmeyi hiç düşünmüyorduk. Çünkü o kadar haklıydık ki! İktidar namlunun ucunda olunca, şiddet de politikanın ayrılmaz parçası sayılırdı.

Tartışılmaz doğrularınızdan biriydi bu. Doğan Bey devrimci şiddetten söz etmeyi severdi, dedin. Bu havada olanlardan biri de İlhami Soysal'dı.

İlhami Abi karınca ezmez bir insandı. Ancak, "devrim" söz konusu olduğunda böyle konuşmaktan hoşlanırdı. Devlet ele geçirildiğinde, MİT müsteşarı olmak istediğini uluorta söyleyen İlhami Abi'nin gözü karaydı. İlhan Selçuk da her zamanki gibi ortalık yerde konuşmazdı ama farklı düşünmezdi. Böylesine fikirlerin uçuştuğu bir sohbet ortamında Çetin Altan'ın "devrimci şiddet"le ilgili bu havayı yadırgadığını bana Altan Öymen anlatmıştı.

Günlüğündeki şu nota bak: "Doğan Bey, arada bir 'Hasan, devrimci şiddet, devlet terörü neymiş, biz iktidara geldiğimizde görürsün!' derdi. Öfkeli ya da çakırkeyif olduğu anlarda..."

Bu notu, Doğan Bey'in gençlik yıllarını geçirdiği ve sevdiği Paris'te düşmüşüm günlüğüme. Café Flore, 21 mart 1993. Doğan Bey'in ölümünden on yıl sonra...

Kargacık burgacık bir yazı. Sayfanın bir köşesinde "Bu tepki, bu nefret niçin?" diye bir cümlen var. Tıpkı Doğan Bey gibi, 1950'li yıllarda Paris'ten geçen bazı "Üçüncü Dünya" devrimcilerinin, komünistlerinin isimleri okunuyor: Ho Chi Minh, Pol Pot, Frantz Fanon...

Pol Pot isminin yanından bir çıkma yapmışım: Killing Fields... Ölüm Tarlaları isimli filmin İngilizcesi. Kafatasları ve kemiklerle dolu o tarlaların korkunç görüntüsü...

1970'lerin Kamboçyası'nda, "Marksizm-Leninizm" adına, "devrim" adına bir, bir buçuk milyon insanı katletmişti Pol Pot'un Kızıl Kmerleri. Aydınları, doktorları, avukatları, öğretmenleri, rahipleri, devlet memurlarını, öğrencileri göz kırpmadan öldürmüşlerdi. Yeni bir toplum,

yeni bir insan yaratmak için... Kendi ülkesinin insanlarını soykırımdan geçirmişti Pol Pot...

Hatırladın mı? 1970'lerde Ölüm Tarlaları'nın ilk haberleri fotoğraflarıyla birlikte Batı basınında patladığı zaman, Türk solunun bazı kesimleri buna inanmak istememişti. Katliamları Amerikan emperyalizminin, CIA'nın uydurması, dezenformasyonu olarak nitelemişlerdi. O zamanlar çalıştığın Cumhuriyet gazetesinde de kimileri bu kafadaydı. Hatta Cumhuriyet o tarihte bu olayı manşetlere çıkarmamıştı.

"Aslında önemli olan, unutulmaması gereken noktalardan biri, Pol Pot'un tahsilini 1950'li yılların başında Fransa'da yapmış olmasıdır.

Evet!

Aydınlanma Çağı'nın, ilk üniversitenin, insan hakları ve kutsal demokrasinin ülkesi Fransa'nın Pol Pot'u da üretmiş olduğu, asla ve asla unutulmamalıdır. Acaba tarihin ve bilimin hangi cilvesinden dolayı?

Sürekli hatırlatılması gereken bir gerçek var ortada: Pol Pot'un kafasını donatacak fikirler gerekmişti. Bu fikirler de büyük çapta bize aitti. Böylesine korkunç bir soykırım, belli bir ideolojinin çoğaltıcı etkisi olmaksızın gerçekleşemezdi. Ve bu ideoloji Batı'nın bir yönünü bir şekilde yansıtmaktaydı."[1]

Pol Pot'u ortaya çıkaran da Aydınlanma'nın ülkesi Fransa'ydı. Pol Pot'un kafasını donatan fikirler de büyük ölçüde Batı'nın ürünüydü. "İnsan soyunun en büyük düşmanları Avrupa'dan çıkmıştır. Totalitarizm kesinlikle bir Avrupa icadıdır. İnsan soyunun nükleer silahlarla yok edilmesi bile, doğum beratına bakılırsa Amerikalıların işi olmakla birlikte, köklerine inildiğinde Avrupalıların eseridir. ABD başkanını ilk atom

bombası üretmek için sıkıştıran kişi, o dahiyane Avrupalı pasifist Albert Einstein'dan başkası değildi.

Böylece Avrupa'nın ürettiği ne kadar özgün şey varsa, bugün bunların hepsi, iyisiyle kötüsüyle evrenselleşmiştir. Akıl tohumları dünyaya, akla dayalı eleştiri biçiminde, efsanelerin hizmetine giren aklamacılık biçiminde ve barbarlıkların hizmetine giren araçsal akıl biçiminde yayıldı. Hümanizma tohumları dünyaya yayıldı ve yer yer insan haklarının tanınmasını sağladı. Ama bunun yanı sıra birçok yerde insanları ezmenin üzerine geçirilen bir kılıf olmaktan kurtulmadı."[2]

Tabii akla hemen "aklın cinayetleri"[3]geliyor. Stalin'in Gulaglarda milyonları ölüme gönderdiği, Hitler'in toplama kamplarında, gaz odalarında 6 milyon Yahudi'yi yok ettiği, Pol Pot'un kafataslarından dağlar yarattığı cinayetler... Yeni bir insan, yeni bir toplum adına işlendi bütün bu cinayetler... Kimi bir sınıf adına, kimi üstün bir ırk adına katliamlar, soykırımlar yaptı.

Tüm bu diktatörlerin ortak bir yanı vardı. Doğru, sadece onların tekelindeydi. İnkâr edilemez, sorgulanamazdı bu doğrular. O yüzden acımasızdı, gaddardı bu diktatörler. Kendi doğrularından o kadar emindiler ki, bu yüzden kendi kendileriyle o kadar doluydular ki, farklı düşünenleri, düşünebilecek olanları, "aşağı ırk"tan kabul ettiklerini, "sınıf düşmanı" saydıklarını gözlerini kırpmadan cehennem ateşine attılar.

Aklın cinayetleri...

Oysa, "Akılcılığın (rasyonalizm) eleştirel düşüncelere kulak vermeye ve sınamalardan bir şeyler öğrenmeye hazır olmak tutumu olduğunu söyleyebiliriz. Bu, temelde, 'Ben haksız olabilirim ve sen haklı olabilirsin ve çaba göstererek belki doğruluğa daha yaklaşırız' diyebilme tutumudur."[4]

Ancak, aklı her derde deva haline getirmek isteyenler, aklın her kilidi açacağını sananlar, yani akla "mutlak kurtarıcılık" vehmedenler ya da akılla mutlak gerçeğe ulaşılacağını düşünenler, Aydınlanma fikrini çarpıttılar. Özünden saptırdılar.

Bu da Batı'da oldu! Bu da Batı düşüncesinin bir ürünü... Fransız filozofu Bernard-Henri Lévy'nin Pol Pot'la ilgili olarak işaret ettiği de bu. Pol Pot'ların böylesine bir zihniyet ortamından beslendiklerini belirtirken, Aydınlanma düşüncesinin saptırılmasını kastediyordu.

Oysa, On Sekizinci Yüzyıl Aydınlanma düşüncesinin özünde yatan gerçek akıl, eleştirel akıldır. Büyük Alman filozofu Kant'ın 1784'te bir Alman dergisinde "Aydınlanma nedir?" sorusuna vermiş olduğu karşılık çok yalındır:

"Sapere aude! Kendi aklını kullanacak cesareti göster! Aydınlanmanın sloganı budur."[5] Bu yazısında Kant, insanların kendi yerine başkalarının düşünmesi kolaycılığına hemen kapılmalarını eleştirir. Oysa Aydınlanma'nın özünde yatan akıl, araştıran, soru soran, eleştiren, beynini başkalarına teslim etmeyen akıldır. Aklını sloganlara esir etmeyen düşüncedir, Aydınlanma Çağı'na damgasını vuran. Kendi başına fikir üretmeye çalışan akıldır. Kendisine verilmek istenenle yetinmeyen akıldır.

Öğrenmek sürekli kuşku beslemektir. Soru sormak, sorgulamaktır. "Her şeyi sorgula!", Descartes'ın sözüdür. Farklı düşünmekten korkmamak, çekinmemektir. Sürüye katılmak değil, kendi olabilmek, birey olabilmektir. Ama aynı zamanda farklı olana, farklı düşünene tolerans göstermektir. Aydınlanma düşüncesi bence bunların özetidir. Batı'yı Batı yapan, Batı modernizmini yaratan, On Sekizinci Yüzyıl Aydınlanma Çağı'nın temelinde yatan düşünce böyle özetlenebilir.

Ya da Ortaçağ'ın kuşku beslemeyi, eleştirel düşünmeyi reddeden karanlığını işte böylesine bir "entelektüel devrim" yırtmıştır.

Aydınlanma'ya da eleştirel yaklaşmak gerekiyor. Ama bunu yaparken Aydınlanma düşüncesinin özgürlükçü özü çok iyi kavranmalı. Yoksa tuzağa, Pol Pot'ların kötü yoluna düşme ihtimali doğar. Aydınlanma Çağı'nın "eleştirel aklı", bu harikulade "entelektüel devrim" zulme, cinayetlere dayanak da yapılabilir.

1789 Fransız İhtilali'nin Jakobenlerini düşün. "Terör Dönemi"nin gözü kara devrimcilerini... İhtilali, Kilise'yle Aristokrasi'nin muhtemel saldırılarından korumak için Paris'in orta yerinde giyotinler kurdular. Oluk gibi kan akıttılar. Ama kimine göre bu terör gerekliydi. "Fransız Devrimi'ni eleştirenler, ilk yıllarındaki kazanımlarını şiddet yoluyla savunmayı ilke edinmiş olan Jakobenlerin yöntemlerini eleştirmektedirler. Gerçekten, Jakoben yöntemleri bugün savunmaya kalkmak, o büyük devrimin getirdiği tüm kazanımları yadsımak, çağdışına düşmek anlamını taşır. Ama acaba o günlerde bu yöntemlere başvurmadan devrimi korumak mümkün müydü? Soru tartışmaya açıktır."[6]

Aydınlanma düşüncesinin temelinde yatan eleştirel aklı özünden saptıran ve insanlığa çok pahalıya mal olan bir başka deneme "komünizm" değil mi? Fransız düşünürü Raymond Aron'un deyişiyle bu "seküler" dinde "Allah"ın yerine "akıl" kondu. Akıl yoluyla mutlak gerçeğin yakalanacağı sanıldığı için de bu ideolojiden, gırtlağına kadar bağnazlığa saplanan siyasal hareketler, totaliter rejimler doğdu.

Peki ya bizdeki "Aydınlanmacılar"?..

İyi de bu kitap zaten ben dahil onların macerasını anlatmaya çalışıyor. Benim kendi siyasal yaşamöyküm de, bu topraklardaki

“Aydınlanmacılar”ın öyküsüne bir ölçüde ışık tutmuş oluyor. İleride bu konu yine var.

Şiddetin övgüsünü yapmak, şiddeti sistemleştirmek...

Paris’te, Café Flore’da aldığın notlarda bir isim daha var: Frantz Fanon...

1924’te Martinique’te, Fransa’nın sömürgesinde doğmuş. Babası bir köylü. Paris’te felsefe ve tıp okumuş. İkinci Dünya Savaşı’nda Alman işgaline karşı savaşmış. Cezayir’de doktorluk yapmış ve Fransa’ya karşı kurtuluş savaşı verenlerin safında yer almış.

Frantz Fanon da Paris’ten geçmiş...

Şiddete, devrimci şiddete tapan biri...

Türkçesi: Bu Dünyanın Lanetlenmişleri. Günlüğünde Almancası yazılı: Die Verdammten dieser Erde.[7] Yani Üçüncü Dünya’nın sömürülen, ezilen ulusları...

1966’da Almanya’da, Bremen’deyken tesadüfen okumuştum. Jean-Paul Sartre’ın önsözü ilginçti: “Avrupalılar bu kitabı okuma cesaretini gösterin. Okuduğunuz zaman kendinizden utanacaksınız.”

Fanon’un kitabı, şiddetin övgüsünü yapıyordu. Sistemleştiriyordu şiddeti. Yeni sömürgeciliği yok etmenin tek yolu şiddete başvurmaktı.

Batı sadece şiddetten anlardı!

Batı, sömürgelerinden sarılacaktı. Çember ağır ağır daralırken, kapitalizmi besleyen borular birer birer koparılacaktı. Bütün kötülüklerin kaynağında yatan emperyalist sistem önce kuşatılacak, giderek çökertilecekti. Örneğin petrol damarları, Ortadoğu halklarının devrimci isyanıyla kesilecek, böylece Avrupa kapitalizmi boğulacaktı! Üçüncü Dünya halklarının sömürüden kurtuluşuna giden yol böyle açılacaktı.

Kurtuluşa kadar da şiddete karşı şiddet, teröre karşı teröre başvurmaktan bir an bile kaçınılmayacaktı.

Şiddete tapmak! Bunun adı Fanonizm idi Fransa'da.

Kitabın iç kapağına kitabı satın aldığım tarihi yazmışım: ağustos 1966... Öylesine, ne olduğunu bilmeden aldığım kitaplardan biri. Ama 22 yaşında bir Mülkiye mezunu olarak Bremen'de Fanon'u ilk okuduğumda gerçekten heyecan duymuştum.

Galiba öyle. Baksana, kitapta işaret koymadığın yer kalmamış...

Bu kitap, "Ben bu hayatta ne olacağım?" sorusuyla kıvrandığım Almanya yıllarında bana ilaç gibi gelmişti. Hayatta tutanmak için bir dal arıyordum. Ne olduğunu kestiremiyordum. O günlerde içimde hiç eksik olmayan umutsuzluk duygusuyla kendi kabuğuma çekilmiştim. Yalnızlık çekiyordum. Kendimi hayatta nasıl tarif edeceğimi bilemiyordum. Bir aidiyet duygusu geliştirmek istiyordum. Ama nasıl, bilmiyordum, bilemiyordum.

Kavşaktaydın!

O kavşak noktalarım hiç bitmedi ki! Geleceğe ilişkin kararsızlık içinde bunalıyordum. Arayış içindeydim. Belki de bu umutsuzluk havası, solculuğa, Marksizm'e sığınmanın ilk tohumlarını serpti benim dolaştığım zihniyet toprağına...

1965’in sonbaharı. Yaş 21. Mülkiye’yi yeni bitirmiş, Almanya’da yaşayan genç bir adam...

Değişik duygu ve düşüncelerin her birinin beni bambaşka yönlere çekiştirdiği o bir buçuk yıl. Kendi iç kavgalarımla pençeleştiğim bir dönem...

Biliyorum. Bunalım Hasan! Öyle derlerdi sana.

Benliğimde yaşadığım çelişkileri bazen çözdüğümü sanırdım. Bazen de çözemeyip kendimi umutsuzluğun çukurunda bulurdum. Gün gelir kimlik arayışının sancıları olanca şiddetiyle bastırırdı. Bremen günleri... 1965, 1966. Değer yargılarımın, siyasal kişiliğimin biçimlenmeye başladığı bir dönem...

Çalıştığın nakliyat firması Karl Gross sana gayet iyi bir iş teklifinde bulunmuştu. Bu şirket aynı zamanda Türkiye’nin Bremen’deki fahri başkonsolosluğu idi. Daha ilginci, bu şirketin fahri başkonsolosluğu ta Osmanlı dönemine gidiyordu. Ve sana söylendiğine göre 1915 ya da 1916’da deden Cemal Paşa tarafından açılmıştı. O yüzden patronun oğlu ve damadı sana yakın ilgi gösterirlerdi. Ancak sana yaptıkları iş tekliflerini geri çevirmiştin. Gerekçeni anımsadın mı?

Ben sosyalistim, siz kapitalist!

Buna benzer bir gerekçeydi.

Evet evet! Yanında pansiyoner olarak kaldığım Frau Jansen’i de hatırlıyorum. Bana derdi ki: “Hasan bak, ben de Türkiye gibi bir ülkede yaşıyor olsaydım, sosyalist olurdum. Ama Almanya’da buna gerek yok!” Bu izah tarzı bana da makul gelirdi o zaman.

Belki de Frau Jansen, senin o ağır aksak üslubunla uzayıp gidebilecek “ideolojik tartışmaları” kısa kesmek için böyle derdi.

Olabilir. Bremen günleri güç günlerdi. İnsanın ne kadar karmaşık bir yumak olduğunu kendi benliğimde yaşadım.

Hâlâ da yaşamaya devam ediyorsun gibi geliyor bana. Belki de bu seni yaşatan, dinç tutan, yaşlansan bile ihtiyarlatmayacak bir özellik...

Abartma! Bremen günlerimde bir şeyin daha farkına varmıştım: cahilliğimin...

Ama unutma, Türkiye Cumhuriyeti Devleti de seni cahil bırakmak için sanki özel çaba sarf etmişti. Belki de “birlik beraberlik” bozulmasın diye az şey öğretmişti!

Her neyse, az biliyordum. Belki de o yüzden Marksizm’in klasiklerini ilk elime aldığımda o kadar kolay etkilenmiştim. Belki de onun için Frantz Fanon’un şiddet övgüsü zihinsel dünyamda derin izler bırakmıştı. Aklımın kolay paranteze alınması, kafamın boşluğundan ileri geliyordu belki de...

Belkisi yok, bundan dolayı... “İktidar namlunun ucunda” fikri, 1960’lı, 1970’li yılların bazı genç beyinlerinde niye bu kadar derin izler bıraktı ki? Bu açıdan kafaların boşluğu rol oynamadı mı? “Neden felsefeye ve düşünceye karşıyız? Ülkemiz, felsefeye ve düşünceye karşı almış olduğu olumsuz tavrın bedelini vaktiyle terör olaylarında çok acı bir şekilde ödemedi mi? Bir an o günleri anımsarsak: Hiçbir düşünsel ve felsefi birikimi olmayan Türk toplumu, birdenbire tıpkı Marlboro sigarası gibi spekülatif, ithal malı aşırı sağ sol düşüncelerin istilasına uğramadı mı? Yine daha önce hiçbir düşünsel-felsefi birikimi ve hazırlığı olmadığı için, sokağa karşı bir direnç gücünü oluşturması gereken üniversiteler de sokağa yenik düşmediler mi?

Oysa üniversiteler, düşünsel birer güç merkezi olmalıdırlar ve toplumu gerektiğinde düşünsel bakımdan koruyabilmelidirler. Bundan ötürü, felsefeden ve düşünceden korkmayalım diyor ve ekliyoruz: Felsefeye ve düşünceye gerek toplum gerekse eğitim katında ne kadar çok yer ve ağırlık verirsek, özgür ve demokratik bir topluma ulaşmada o kadar güvenlikli oluruz. Çünkü felsefe ve düşünce, çağdaş demokratik toplumun biricik güvencesidir."[8]

Cehalet hiç peşimizi bırakmadı ki. Yaşayarak öğrenmek sanki hepimizin alın yazısıydı. Yolumuzu hep sınama yanılma yöntemiyle çalıştık.

Belki de yanılmaktan bıkmadık!

Deniz Gezmiş, 'Che Guevara'nın yoluna inanıyorum' dedi.

Şiddet tutkusu öyle tek boyutlu değil ama. Göründüğünden daha karmaşık bir olgu. Bu tutku sadece eşitsizliklerden, adaletsizliklerden dolayı ortaya çıkmıyor. Bu bakımdan mesela Fransız sömürgecilerin Cezayir'de, Vietnam'da, Kamboçya'da halka yaptıkları zulüm göz ardı edilemez.

Amerika'nın Vietnam'daki, Latin Amerika'daki kepaze sayfalarını da unutma! Bütün bunlar, Üçüncü Dünya devrimcilerinin, komünistlerinin saplandıkları şiddet ve terör tutkusunda hiç kuşkusuz rol oynadı. Oralardan bize de dalga dalga geldi bu şiddet merakı...

Hatta şiddete tapma...

İki kitap. İkisinin de yaprakları sararmış. Birini 1969’da Ankara’dayken, askerlik dönüşü, Devrim dergisinde Doğan Bey’le çalışmaya başlarken satın almışım: Gerilla Savaşı ve Marksizm... Zülfü’nün, (Livaneli) Ekim Yayınları’ndan çıkmış.

Giriş notunda şunlar yazılı: “Karl Marx’tan günümüze kadar, kurtuluş ve sosyalizm uğruna yapılan silahlı mücadeleler üzerine yazılmış makalelerin derlemesi.”

Che Guevara’nın da bir makalesi var kitapta. Şu satırların altını çizmişsin: “Küba halkının Batista diktatörlüğüne karşı kazandığı silahlı zafer... Halkın gerilla savaşı yoluyla kendisini ezen bir hükümetten kurtulma yeteneği...”

Öbür kitap, Ant Yayınları’ndan çıkmış: Şehir Gerillası. Yazarı, Carlos Marighella. Brezilyalı bir devrimci. O tarihlerde ismi, gençliğin devrimci geyik muhabbetlerinde ne de çok geçerdi.

Hani o kapağında kurşun deliğini andıran delikler olduğu için devrimci gençlerin “üç delikli” diye andıkları kitap...

Altını çizdiğim satırlara bak:

“Biz terörizmden bombalı suikastlara girişimi anlıyoruz. Bu işlemlere patlayıcı yapımının teknik bilgisine sahip olanlar ile en soğukkanlı kişilerden başka kimse katılmamalı. Şehir gerillası desteğini elde etme amacıyla eylemini her zaman halkın çıkarları doğrultusunda sürdürmeli.”

İlginç olan kitabın yayın tarihi. Havana’da 1970’in ocak ayında çıkan kitap, altı ay sonra Türkçe’ye çevrilip haziran 1970’te bizde yayımlanmış. Unutma, özellikle 1970’tir, devrimci kesimde kır ve şehir gerillacılığına, dağa ve yeraltına merakın uç vermesi... Fokoculuk, yani devrimcilikte Latin Amerika modelinin rağbet görmesi o yıllarda başlar.

Kaç genç Marighella'nın bu satırlarının altını çize çize okudu?

Kaçı öldü?

Kaçı hayatını cehenneme çevirdi?

Kaçı genç yaşta idam sehpasında bitti?

Bunlardan biri Deniz Gezmiş değil mi? "1970'in sonları. Deniz hapishaneden çıktı, İstanbul'a geldi. Seninle konuşmam lazım dedi. Bomonti Bira Fabrikası'na kadar yürüdük. 'Ben' dedi Deniz, 'Che Guevara'nın yoluna inanıyorum.' Benim Che'yi çok sevdiğimi biliyor. 'Ben inanmıyorum' dedim. 'O zaman Gürkan, yollarımız ayrıldı' dedi."[9]

Che'nin yolu! Régis Debray'nin Castro ve Che Guevara'yı yücelten Devrimde Devrim isimli kitabını herhalde unutmadın.

Eski İspanyol komünisti ve romancı Jorge Semprun,[10] Régis Debray'yi bu kitabından dolayı suçlar:

"1960'larda Küba devriminin stratejik amaçları, Avrupa solunun tartışmalarında zaman zaman başlıca yeri işgal etmekteydi. Kendini dogmalardan, yasaklamalardan, hatta geleneksel komünist deneyimlerden kurtarmaya çalışan yeni sol demek daha doğru olacak bu sola.

1960'lı yılların ortalarında Paris'te yayımlanan bir İspanyolca dergide, Latin Amerika devriminin sorunlarını birçok açıdan ele alıp incelemeye başlamıştık. En hararetli tartışmalardan biri de Fokoculuk stratejisiydi. Yani Castro düşüncesinin belkemiğini oluşturan gerilla hücreleri stratejisi. Dergimizin sempatizanı olan pek çok İspanyol'a ve Latin Amerikalıya bu strateji akla yakın gelmiyordu.

Régis Debray, yayımladığı Devrimde Devrim isimli kitabında karşıt görüşteki tüm bu makalelere çatmıştı. Her neyse, 1967 yazında Küba'ya yaptığım ilk yolculuğumda Devrimde Devrim kitabı çok günceldi. Savaşçının kılavuzu ve teorik bir pratik yaratmakla meşgul gerillaların din kitabı olarak Régis Debray'nin bu denemesi, Küba'nın kültürel ve siyasal odaklarınca devrimci strateji alanında tek geçerli kitap ilan edildi."

Jorge Semprun, 1974'te bir gün Régis Debray'yle bu konuyu tartışır. Debray'nin yanında Brezilyalı kadın arkadaşı vardır. Tartışmanın geçtiği mekân ilginçtir: Fransız sinemasıyla sahnesinin unutulmaz oyuncuları Simone Signoret ve Yves Montand'ın Paris'teki evleri.

"Régis Debray o akşam tartışmada ne zaman gerçekleri kabul etmek durumunda kalsa, itiraz ediyordu. 'Haklı olabilirsin' diyordu, 'Söylediklerin belki de doğrudur. Ama bu gerçeğin dile getirilmesi iyi olmaz. Bu, düşmanın değirmenine su taşımaktır.' Küba devriminin mitolojik imajını ayakta tutmak gerekiyordu."

Burada dur bir dakika!

Niye?

Bizler de 1960'larda, hatta 1970'lerde aynı kafada değil miydik? O zamanlar şöyle demez miydik biz de: "141, 142 varken, yani komünizm, komünizm propagandası yasakken, onun övgüsünün yapılması hapislik suç iken, onun eleştirisi de yapılamaz, Sovyetler de eleştirilemez. Eleştirilirse, bu demokratlık olmaz, ahlaki olmaz." O tarihlerde Sovyetler'e, Doğu Bloku ülkelerine gidenler, gördüklerinin fotoğrafını bu gerekçeyle tam olarak çekmekten kaçınırlardı. Çekseler bile yansıtmazlardı. Bazı tatsız gerçekleri, tıpkı Régis Debray'nin o zamanki kafasıyla, "Sınıf düşmanlarımızın, emperyalizmin değirmenine su taşır!" diye Türkiye kamuoyundan gizlemeyi tercih ederlerdi.

Bu konuda Aziz Nesin'in şu sözleri ilginçtir: "Ben sosyalizmin uygulanmasındaki yanlışları o ülkelere gittiğimde gördüm. Niçin yazmadım? Türk halkına yararı olacağına inanmıyordum."[11]

Türk halkına neyin yararlı neyin zararlı olacağına dair kararı Aziz Nesin verebiliyor!

Türk Ceza Kanunu'nun komünizmi, komünizm propagandasını yasaklayan ünlü 141. ve 142. maddeleri 1991'de, Turgut Özal döneminde kaldırıldığında artık Berlin Duvarı yıkılmış, yani komünizm çökmüştü.

İkinci Dünya Savaşı sonrasının Fransası'nda Albert Camus de manevi baskı altına alınır, "komünizme karşı hoşgörülü" olması için. O zamanlar "solcu" Combat gazetesinin başyazarlığını yapmakta olan Camus'ye denir ki:

"Sovyetler'de Rus sanatçılara yapılan baskıların üstünde durursan, bu, gericilerin ekmeğine yağ sürer. Anglosaksonların İspanya'da Franco'yu destekliyor olmalarına da fazla takma! Zira bu destek de komünizmin işine yarıyor."[12]

Jorge Semprun'un anlattığı o sahneye devam:

"Bu heyecanlı ama ciddi tartışmanın sonunda, Régis'nin yanındaki Brezilyalı genç kadın ağlamaya başlıyor. Kelimenin tam anlamıyla katıla katıla ağlıyor. Genç kadın kesik kesik cümlelerle, gözyaşları içinde, Brezilya'da silahlı mücadeleye karışan çok sayıdaki yakınının yazgısını anıyor. Ölenler, tutuklananlar, sürgüne gidenler. Yenilginin acı sonuçları... Göklere çıkarılan, propagandası yapılan Küba devrimi modelinin etkileri... Teorik yazıları, en başta da ne yazık ki Devrimde Devrim kitabı... Latin Amerika gerillasının cebinde taşıdığı İncil'i...

Tartışma bitti tabii. Sessizlik sardı ortalığı. Hiçbirimiz, kaybolan dostları, yıkılıp giden hayalleri için ağlayan bu genç kadına bakmaya cesaret edemiyorduk. Böylesine bir umutsuzluğa verilecek bir yanıtımız da yoktu zaten. Bunun acısını paylaşabiliriz ama söz konusu çaresizliğin sorumlusu biz değiliz. Buna yanıt vermesi gereken Régis'tir. Bu muhasebeyi yapmak ona düşer."[13]

Régis Debray'nin Devrimde Devrim kitabında işlediği Latin Amerika devrimciliği, Fokoculuk benim neslimden de çok gencin kanına girdi denebilir.

Sinan Cemgil'i hatırla, o aslan gibi ODTÜ öğrencisini... Arkadaşlarıyla birlikte dağa çıktı. Mayıs 1971'de, Güneydoğu'daki Nurhak Dağları'nda iki arkadaşıyla birlikte jandarma baskınında öldürüldü.

Cemgil'in yaşamını yitirdiği baskından yaralı olarak kurtulan Mustafa Yalçıner, dağdayken bir günlük tuttu. 16 yıllık bir aradan sonra dağda geçen günlerini anlatırken şöyle dedi: "Ben bir Che hayranıydım. Che'yi bugün de çok severim. Onun günlükleri beni etkilemiş olmalı. Yazarken kendimin ve günlüğümün ele geçeğini düşünmüyordum. Tersine kısa sürede iktidara geleceğimize inanıyordum."[14]

37 yıllık yaşamının toplam 15 yılı hapiste geçmiş olan Mustafa Yalçıner, Che sevgisini 1987'de anlatmış...

1988 yılı mayıs ayında Régis Debray İstanbul'a geldi. Senin Yürütme Kurulu üyeliğini yaptığın Uluslararası Basın Enstitüsü (IPI) Genel Kurulu'na konuşmacı olarak katıldı. Onunla Cumhuriyet için yapılan konuşmayı hatırlar mısın?

"Régis Debray, Devrimde Devrim kitabının Türkiye'de bir kuşak üzerinde çok etkili olduğunu 70'li yılların sonunda öğrenmiş ve çok

hayret etmiş. ‘Çünkü’ diyor, ‘O belli zaman ve mekân koşullarına bağlı bir kitaptı. Sadece Latin Amerika’ya aitti. Siyasal genellemeler yapan bir el kitabı değildi.’ Régis Debray bugün 50’lilerine yaklaşan politikacı-diplomat olgunluğuyla 20 yıl öncesine bakarken, ‘O zaman ülke ülke dolaşan profesyonel devrimcilerin her yerde devrim yapabileceğine inanıyorduk’ diyor.

Debray, Bolivya hapishanelerinden kurtulup Fransa’ya dönünce yayımladığı kitap ve makalelerde özeleştirisini yapıyor: ‘Silahların eleştirisini ve özeleştirimi yaptım. Yanlışlarımızı tahlil ettim. Ulusal özellikleri küçümsememizi, gerçek devrimlerin ulusal nitelikte olduklarını fark etmediğimizi anlattım.”[15]

Berlin Duvarı’nın 1989’da yıkılmasından birkaç hafta önce Türk basınında Régis Debray’nin bir konuşması daha yayımlanmıştı. Çeyrek yüzyıl içinde yaşamış olduğu değişimi anlatıyordu Debray:

“Komünizm ile kapitalizm arasındaki ünlü çatışma sona erdi. Çünkü bir çatışma için iki taraf gerekli. Kapitalizm dünya ölçeğinde bu savaşı kazandı.

Soru: Sosyalizm sizce pazar ekonomisi ve demokrasiyle bağdaşır mı?

Pazar dinamiğine bir alternatif yoktur. Ama piyasanın diktatörlüğüne karşı bir alternatif gerekir ki, bu rolü de sosyal demokrasi oynamak durumundadır.

Soru: Eski düşüncelerinize göre çok farklı bir noktada olduğunuz gözlemleniyor.

Siyasetin pratiğini bırakmakla yetinmedim. Teorisini de bıraktım. Artık siyaset beni ilgilendirmiyor. Çünkü savaş kaybedildi. Teoriler geliştirmenin, analizler yapmanın hiçbir yararı yok. Biz Avrupalılar için

önemli sorun kalmadı. İşsizlik sigortası var. Eğitim herkes için güvence altında. Ortalama yaş kadınlarda 80'e ulaştı. Bir Fransız olmanın bencilliği içinde söylüyorum. Benim için artık siyasetle uğraşmak zaman kaybıdır.

Soru: Kendinizi nerede görüyorsunuz? Solda mı, sağda mı?

Solu gene de tercih ediyorum. Çünkü sağdan daha az vahşi ve daha az aptal. Ama ne Sovyetler Birliği için, ne Üçüncü Dünya için, dünya pazarına dayalı ekonominin bir alternatifinin olduğunu düşünüyorum... Sosyal demokrasi komünizme karşı bir zafer kazanmıştır.

Soru: Düşüncelerinizin değişmesinde yaşlanmanızın da rolü yok mu? Biliyorsunuz, Bernard Shaw şöyle demiş: 'Yirmisinde komünist değilseniz kalbiniz, kırkında hâlâ komünistseniz aklınız yok demektir.

Devrimci kişi hile yapmayan, kendi kendine de başkasına da yalan söylemeyen kişidir. Latin Amerika'dan bu yana daha yaşlı olduğum için daha tutucu olduğumu sanmıyorum. Durum değişti. Düşüncelerim de değişti. Ama kim bilir, belki de Shaw haklıdır."[16]

Régis Debray'nin bu sözlerinden yirmi yıl önce Türkiye'de devrimci gençler, onun Fokoculuğu yücelten Devrimde Devrim broşürünü okuyup, yollarda sloganlar atarak Che'nin düşlerini kovalıyorlardı. "1968 kasım ayının ilk günleriydi. Bir grup genç, 1968 haziran işgallerinin ardından bir yürüyüş düzenlemiştik. Yürüyüş 29 Ekim'de Samsun'dan başladı. 10 Kasım'da Ankara'da sona erecekti. 'Tam bağımsızlık için Mustafa Kemal yürüyüşü' adını verdiğimiz bu eylem büyük yankı yaratmıştı.

Yürüyüşe o dönemin önde gelen bütün gençlik liderleri katılıyordu. Başta Deniz Gezmiş olmak üzere Bozkurt Nuhoğlu, Kâzım Kolcuoğlu, Cihan Alptekin, Mustafa Gürkan, Atilla Sarp, Doğu Perinçek, Cengiz Çandar, Mustafa Lütfi Kıyıcı yürüyüşteki bazı isimlerdi.

Yürüyüşün belli etaplarında konaklıyorduk. Deniz Gezmiş her konakladığımızda yeni elde ettiği kitapları bize merakla gösteriyordu. Kitaplar Küba devrimi üzerineydi. 68, Che'nin ölümünün taze olduğu yıllardı. Kendimizi birer Che, Fidel adayları olarak görüyorduk. Bizler de bu haksız düzene ayaklanacak, halkı da arkamıza alarak sosyalizmi kuracaktık. İçimizde Küba devrimi deneyine en çok ilgi gösterenlerden birisi Deniz Gezmiş'ti. Che'nin ölümünden önceki sözlerini ezbere biliyor, Castro ve Guevera'nın Sierra Maestra'larda başlattığı isyanın hangi yolları izlediğini ayrıntılarıyla anlatıyor, Türkiye devrimi üzerine bu mücadeleden örnekler çıkarmamız gerektiğini söylüyordu."[17]

Che o yıllarda 68 kuşağı için gerçekti. Düşlerimizde henüz ölmemişti. "Akşam televizyonda Che'nin 8 ekim 1967'de Bolivya'da öldürüldüğünü ve bugün yirminci senei devriyesi olduğunu söylediler. Şimdiki gençliğin Che'yi unuttuğunu, oysa altmışlı yılların belli başlı gençlik mitoslarından biri olduğunu belirttiler. Bizim Che ile yolculuğumuz ise Gümüşsuyu'ndan Dolmabahçe'ye inen güzergâhta başlamıştı. Romantiktim. Yeni Harman içiyor, Beatles dinliyor, tempo tutuyorduk:

'İki, üç, dört daha fazla Vietnam

Ernesto'ya selam

Ho, Ho, Ho Şi Min!'

Bıyıklarımız yoktu. Odalarımıza Che'nin resmini yapıştırmışsak da henüz François Hardy'nin resmini indirmemiştik. Ernesto'ya selam verip, yeniden Taksim'e çıkıp kitapçıdan Gerilla Günlüğü'nü almamız, cumartesi partilerine gitmemize ve romantik aşklar tahayyül etmemize engel değildi.

Sonra, Gümüşsuyu-Dolmabahçe güzergâhıyla yetinmedik. Birinci içer olduk ve boyumuz bir karış büyüdü. Bitmeyen bıyıklarımızla Gürcü'nün

bıyıklarını taklit ettik. Felsefenin ‘temel ilkeleri’ni ve bubi tuzaklarını öğrendik. Beatles yerine ‘baltasını bileyen’ şarkılar dinledik. Taksim’e çıktığımızda ‘Söke ağalarından ve Amerikan gazozlarından’ hesap soran gazeteler sattık. Aydınlık’ların alacaları ve beyazları; halk savaşlarının şehirlileri ve köylüleri arasında seçimler yaptık. Cumartesi partilerini ve aşk tahayyüllerini unuttuk. Daha çok devrimci ve daha az romantik olduk. Felsefenin ‘temel ilkeleri’ ve bubi tuzakları hakkında bilgimiz enginleştikçe zaten iğreti olan romantizmimizden eser kalmadı. Eğer biz Gümüşsuyu-Dolmabahçe güzergâhından saptıysak; Yeni Harman yerine Birinci cigarası içip ciğerlerimizi paraladıysak, ‘balta bileyen’ şarkılara temayül ettiysek, biz suçluysak da, tek suçlu biz değiliz.”[18]

Hep aynı duygular... Suçluluk... Vicdan muhasebesi...

Doğal değil mi? İnsanlar hayallerine, umutlarına ihanet etmek istemezler.

Öyle ama Che’yi de düşün! O yalnız bizim düşlerimizdeki bir efsane değil ki. Bir de gerçekleştirmek istedikleri vardı. Che Guevara yaşamış olsaydı ne olurdu, söylesene. Castro’nun Kübası ne hallere geldi. Bir despotun yönetiminde Küba, sefalet içinde. “Seks turizmi”ne önderlik ediyor ne yazık ki...

Diyorsun ki şimdi bütün bunları Che’nin düşüncesinden ayırt etmek mümkün mü? Ya da Che’yi anlatırken bugünkü Küba gerçeğini göz ardı edebilir misin?

Yalnız devrimci romantizm yetmiyor birtakım şeyleri anlatmaya. “Che’nin yaşasaydı, Castro gibi biri olacağını ve Castro’ nun basiretsiz, sıradan, kanlı bir Üçüncü Dünya diktatöründen başka bir şey olmadığını hiç kimse söylemiyor. Che’nin ‘saf romantik devrimciliği’nin, Kongo’daki başarısız isyan hareketinde ya da Bolivya’daki sekiz aylık gerillacılık

oyununda kaç yiğit delikanlıyı boşu boşuna kırdırdığını saymıyor hiç kimse. Koca bir kuşağın Türkiye'den Paris'e, Latin Amerika'dan Prag'a milyonlarca gencin göğüslerinde onun resmiyle yürüdüğü o 'romantik macera'nın acı bilançosunu hesaplamıyor."[19]

"Yalanlar bizi yalanlardan kurtarmaz!"

Her şey bu kadar olumsuz mu?

Ne demek istiyorsun?

Şöyle bir düşün! Che'nin düşlerini kovalayan genç insanları düşün! Onların romantizmiyle iç içe geçen başkaldırıları bir yerde düzenin kendini gözden geçirmesine yol açmadı mı? İnsanları zoraki de olsa demokrasi konusunda düşündürtmedi mi? Hiç olmazsa bir kısım kafalarda zihinsel demokratikleşmeye yol açmadı mı?

İlle de olumlu bir taraf yakalama çabası... Unutma, 12 Mart, 12 Mart öncesinin demokrasi çıtasını yükseltmedi, düşürdü. 12 Eylül de öyle. Özünde antidemokratik kesintilerdi. Demokratik hak ve özgürlükler bu darbelerle ileriye gitmedi, geriledi.

Ama yine de bir dip dalgadan söz edilemez mi?

Düzene meydan okumalar, çekilen acılar, ağır aksak da olsa herkese demokrasinin değerini öğretmeye başladı. Demokrasi içinde bir arada yaşamanın nasıl olabileceği konusunda, siyasal yelpazenin değişik yerlerinde bulunan insanlar düşünmeye, uzlaşma noktaları bulmaya yöneldiler.

Bu yavaş bir süreçti.

Ama işledi. Diyalog, hoşgörü, tolerans, karşılıklı tahammül gibi sözcükler kulaklara daha çok çalınmaya başladı. Kafalarda demokrasi kültürü biraz daha ışımaya yüz tuttu.

Bütün bunlar da kendiliğinden olmadı. Ama bir nokta daha var: her askeri darbeyle birlikte birtakım kafaların duvara çarpması da bu değişiklik sürecini etkilemedi mi? Kendini düşün! 12 Mart öncesinde çoğulcu demokrasiyi sevmezdin. Cici demokrasi, Filipin demokrasisi derdin. Halkın oyuyla gelen Meclis'in kapısına kilit vurulmasını, Türkiye'nin kurtuluşu için bir başlangıç noktası olarak düşünürdün. Ama ne var ki 12 Mart'la başlayan süreçte öbür uca, demokratik düşünceye doğru savrulmaya başladın. Çoğu kişi de demokrasinin erdemini askeri darbelerden sonraki acılı dönemlerdeki düşünce egzersizleriyle yakalamadı mı? Öyle oldu. Bazı kopuşlar, çekilen acılar, demokrasi için ödenen zorunlu bedeller oluyor.

Bırak devam edeyim!

12 Mart öncesi Demirel'i iktidardan düşürecek tertiplerin içinde ufak roller edinmiştin. 12 Eylül sonrası Demirel'le aynı cephede, demokratik haklar için mücadele ettin sayılır. Bir nokta daha var. Türkiye'de 1960'ların ikinci yarısında yükselmeye başlayan şiddet hareketlerinde gençler aynı zamanda kullanıldı. Bunu unutma! Soğuk Savaş'ın en keskinleştiği dönemlerde Türkiye'yi istikrarsızlaştırmak isteyen dış güçler -özellikle Moskova- bir yanda, rejimi daha dar bir demokratik çerçeveye oturtmak işine gelen iç güçler -yani sağ iktidarlar- diğer yanda, bu genç insanları kışkırtmadılar mı? 12 Mart darbesine, 12 Eylül darbesine giden yollar böylesi kışkırtmalarla, iğrenç provokasyonlarla dolu değil mi?

Şiddet derken nerelere geldik. Şiddetin şiddeti doğurduğu, beslediği bir gerçek. 1960'larda özellikle yaşadık bunu. "1960'ların ikinci yarısından itibaren, devletin sosyalist sola karşı politikası... Önce TİP'e

saldırılmıştı. Legal bir parti olan TİP'e... O dönemde de 'faili meçhul cinayet' olayları yaşandı. Ülkücüler örgütlenip saldırdı. Sol da silahlandı. Solun bazı kesimleri silaha tapmaya başladı. Böylece sol kazanamayacağı bir mücadele biçimini kabule zorlandı. Türk devleti de yasakları ve antidemokratik yapısıyla, herhangi bir ciddi muhalefetin yasal temelini ortadan kaldırıyor. O fikre inananları yasadışılığa, silahlı mücadeleye çekiyor. Sonra tepesine çöküp eziyor. Bunu içten ve dıştan eleştirene 'Ne yapabilirim? Silahlı haydut' diyor."[20]

Şiddeti mi savunuyorsun? Mazur mu gösteriyorsun? Devlet doğru dürüst demokrasiye geçit vermediği için insanların elde silah dağa çıkmalarının meşru olduğunu mu anlatmak istiyorsun?

"Biz, bize saldırıldığı için, Amerikalardan planlanan bir iç savaş stratejisiyle karşı karşıya kaldığımız için kendimizi savunmak zorunda kaldık. Biz, geçmişimizde en meşru hakkımız olan kendimizi ve varlığımızı korumak zorunda olduğumuz için bu araçlara başvurduk."[21]

Aynı bakış açısı Alparslan Türkeş'te de vardı. Radikal sağı savunurken "Komünistler saldırdığı için ülkücü gençlik silaha sarılmak zorunda kaldı" derdi.[22]

Taraflar, Türkiye'de şiddeti hep böylesine, farklı uçlarda da olsa birbirine benzer bakış açılarıyla meşrulaştırmaya çalıştılar. Silahlı mücadeleden yana olan solcular, radikaller "Madem demokrasi yok, biz de kapalı olan kapıyı silah zoruyla açmakta serbestiz!" derdi.

Ancak, ne kadar samimiydi bu izah tarzı? Çünkü gençler dahil büyük çoğunluğumuz, çokpartili rejimi küçümser, Batı demokrasisi deyince tüylerimiz diken diken olurdu. Biz gerçek demokrasiden, proletarya diktasını, "Üçüncü Dünya" ülkelerinin tekpartili otoriter rejimlerini, Sovyetler'deki, Çin'deki ya da Küba'daki diktatörlükleri anlardık.

Ama rejim gençlerin üstüne silahla yürümeseydi... Faili meçhul cinayetler işlenmeseydi... Türkiye İşçi Partisi gibi yüzü Moskova'ya dönük duran ama parlamento zemininde 1960'lı yıllarda legal olarak çalışan örgütlerin yolu kapatılmasaydı... 1960'ların sonunda Demirel'in Adalet Partisi iktidarı, "iti ite kırdırma" politikalarına sapmasaydı... Devlet o kadar hoyrat davranmasaydı... O zaman gençlik kesiminde şiddet böylesine bir tutku haline gelmeyebilir, bizim gibi Devrim dergisinin etrafında toplanmış radikallerin etkisi de en aza inebilirdi.

Bunda gerçek payı var. Ama şimdi bütün bunlar bir yerde spekülasyon. Keşkelerle dolu, tartışmaya açık fikir jimnastikleri. Yumurta-tavuk tartışması... Artık tarihi yeniden yaşamak mümkün değil. Tarih tarihtir! Ancak, çıkaracağımız derslerle geleceğin barışını kurabiliriz.

Deniz'ler idam edildi!

Onları geri getiremezsin. Öylesine olaylar yaşadık ki yüreklerimiz acıdı. Artık yapılabilecek tek şey var.

Biliyorum. Kendi kendimizle hesaplaşmak! İç muhasebe! "Kim ki kendi geçmişiyle hesaplaşmaktan korkar, o asıl gelecek olandan korkmalıdır. Yalanlar bizi yalanlardan kurtarmaz!"[23]

[1]Bernard-Henri Lévy, Yeni Yüzyıl gazetesi, 20 haziran 1997, s. 17.

[2]Avrupa'yı Düşünmek, Edgar Morin, Afa Yayınları, İstanbul, 1987, s. 130-131.

[3]The Economist, 16 mart 1996, s. 93.

[4]Açık Toplum ve Düşmanları, Hegel, Marx ve Sonrası, Karl Popper, Remzi Kitabevi, 1989, İstanbul, s. 19.

[5]"Beantwortung der Frage: Was ist Aufklaerung?" Berlinische Monatsschrift, 12 aralık 1784.

[6]Ali Sirmen, Cumhuriyet gazetesi, 13 şubat 1991, s 3.

[7]Die Verdammten dieser Erde, Frantz Fanon, Suhrkamp Verlag, 1966, Frankfurt am Main.

[8]Cumhuriyet'in birinci sayfasında 7 şubat 1987'de çıkan yazımda, Prof. Dr. İsmail Tunalı'dan yaptığım bir alıntı.

[9]68'in liderlerinden Mustafa Gürkan anlatıyor, Aktüel dergisi, 14-20 mayıs 1998 sayısı.

[10]1980'lerde İspanya'daki Sosyalist hükümet döneminde kültür bakanlığı da yaptı.

[11]Aziz Nesin'le Söyleşi, Alpay Kabacalı, TÜYAP Yayını, 9. İstanbul Kitap Fuarı, ekim 1990, s. 63.

[12]Olivier Todd, Albert Camus, A Life, Chatto and Wihdus, Londra, 1997, s. 235.

[13]Yves Montand: Ve Hayat Devam Ediyor, Jorge Semprun, Afa Yayınları, 1989, s. 119-127.

[14]"Nurhak Dağları'nda Altı Ay", yazı dizisi, Söz gazetesi, 26 aralık 1987, s. 2.

[15]Okay Gönensin'in Régis Debray'yle konuşmasından, Cumhuriyet gazetesi, 12 mayıs 1988, s. 9.

[16]Ahmet Taner Kışlalı'nın Régis Debray'yle konuşması, Nokta dergisi, 29 ekim 1989, sayı 43, s. 94.

[17]Oral Çalışlar, Cumhuriyet Dergi, 5 kasım 1995.

[18]Hadi Uluengin, Cumhuriyet gazetesi, 18 ekim 1987, s. 6.

[19]Gülay Göktürk, Yeni Yüzyıl gazetesi, 17 temmuz 1997 ve 11 ağustos 1998 yazıları.

[20]Murat Belge, Aktüel dergisi, ekim 1995, sayı 222.

[21]Taner Akçam, 2000'e Doğru dergisi, 22-28 kasım 1987.

[22]22 kasım 1987 akşamı bir televizyon programında MHP lideri Türkeş'in açıklamalarından.

[23]Vaclav Havel, Time dergisi, 6 ağustos 1990.

Beşinci bölüm

Yön'ün yönü...

Onlar neden ileri, biz neden geriyiz, sorusunun sancıları...

"Paris insanı ezebilir!"

Günlüğünde, yine Café Flore'da yazdığın böyle bir cümle var. Paris'in güzelliği, görkemi... Bundan dolayı bir Üçüncü Dünya ülkesinden gelen gencin, Paris'le ilk karşılaşmasında yaşayabileceği şok... Ho Chi Minh, Pol Pot gibi Fransız sömürgelerinden Paris'e ilk kez gelenlerin bu rüya şehirde gördükleri her türlü zenginlik karşısında hissettikleri şaşkınlık, hayranlık ve tepki...

Bu tepkinin, kendi ülkelerinin yoksulluğunu düşündükçe, zamanla kapitalizme, Batı'ya yönelik nefrete dönüşmesi...

"1940 yılında mastırımı yapmak için Amerika'ya gittim. Mustafa Kemal'in bizi doldurduğu milli gururla Yenidünya'ya ayak bastığımda müthiş bir şok yaşadım. Bir de baktım ki, Türkiye'yi ne tanıyan, ne

önemseyen tek bir kişi var. Ne satılan bir ürünümüz, ne limanlarda bayrağımızı dalgalandıran bir gemimiz... İşte o zaman acı gerçekle karşılaştım: Anglosakson emperyalistler dünyanın efendisidir. İngiltere İmparatorluğu denizlerin dörtte birinin hâkimidir. Amerika ise dünyanın en zengin ülkesi... Ve bir Türk olarak biz, Batı ülkelerinin doğuştan birinci sınıf vatandaşları yanında daima ikinci sınıf dünya vatandaşı olarak kadere boyun eğmeye mahkûmuz. Ben bu gerçek karşısında şu iki şıktan birine karar vermeliydim: ya kadere razı olup kendi çıkarlarım için dünya egemenleri karşısında yaltaklanacak ya da düzene meydana okuyup isyan edecektim. Milli gururum beni ikinci yola yöneltti."[1]

Paris'te o pazar sabahı Doğan Bey'i hatırladığında, günlüğüne çiziktirdiğin notlar arasında şunlar da var: "Batı'nın üstünlüğü karşısında duyulan tepkiler, kompleksler... Batı ülkelerine ilk gidildiğinde çengelini zihinlere asan 'Onlar neden ileri gitmiş, biz niçin geri kalmışız?' soruları... Fikirlerimizin radikalize olmasında, devrimci raya kayıp antikapitalist çizgiler edinmesinde bu soru da kesin rol oynadı."

Tabii herkes için geçerli değil. Kimi, körü körüne Batı hayranlığına kayıyor. Kimi, Batı'yı akılcı biçimde tahlil ederek Batı'yı Batı yapan çerçeveyi yerli yerine oturtuyor. Kimi, Batı'yı Batı yapan değerlerin bir bölümünü özümseyerek Batı'yı aşacağına inanıyor. Kimi de tam anlamıyla Batı düşmanı kesiliyor. Yani İslamcı radikaller, komünistler...

Şahin Alpay anlatmıştı. Robert Kolej'de parlak bir öğrenci. 1960'ların başında bir yıllığına burs alıp Amerika'ya gidiyor. İyi öğrenciliği orada da devam ediyor. New York'taki Columbia Üniversitesi'nden dört yıllık burs kazanıyor. Ama gitmiyor. Çünkü Türkiye'ye döndüğünde, Amerika ile Türkiye arasındaki büyük kontrast, büyük uçurum Şahin'e şu soruyu sorduruyor: "Amerika neden bu kadar zengin, hür ve ileri? Türkiye neden bu kadar fakir, hürriyetsiz ve geri?" Şahin sonunda açıklamayı "emperyalizm"de bulur. "Türkiye'yi geri bıraktırmış olan Amerikan

emperyalizmi”ne hizmet etmemek için New York yerine Ankara’ya gider, Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne girer.

“Onlar neden ileri, biz neden geriyiz?”

Ben de ilk gençlik yıllarımda bu soruyu kendi kendime çok sormuştum. Yani Batı’nın gücü, bizim güçsüzlüğümüz... Onlar güçlü olduğu için mi biz zayıfız? Bizi, Batı mı geri bıraktırdı? Bu sorular, ilk “Avrupa seyahati”mde fena halde kafamı kurcalamıştı.

Avrupa’ya gitmek...

Hâlâ öyle mi bilmiyorum ama bir zamanlar fiyakalı bir sözdü. İngiltere ya da Fransa’ya veya Londra ya da Paris’e değil de “Avrupa’ya gidilirdi” bir zamanlar...

Yunanistan’da da öyleymiş galiba. Latin Amerika’da da bu var. Avrupa hülyası yalnız bizlere ait değil. Şu satırlar, Arjantinli bir yazarın: “Ben hep Avrupa’yı düşlemiş Arjantinli romancı kuşağındanım. Avrupa deyince aklımıza iş güç para filan gelmezdi. Uygarlıktı Avrupa bizim için. Benim düşlerimi besleyen Avrupalı klasiklerdi. Tantanalı balolarda ya da sigara dumanından boğulduğumuz barlarda, sabaha kadar içkiyi birazcık kaçırdıktan sonra, o sevgili Avrupa’yı bir baştan bir başa gezeceğimize dair topluca yemin ederdik. Donkişot’un güzergâhından yeniden geçmek üzere Kastilya’yı, Dostoyevski’nin kumarda, rulette kaybedip yıkıldığı Baden Baden’ı, zamanında fethetmemiz gereken Paris’i, Bolşevik trajedisinin Moskovası’nı, valsler ve tehlikeli bira dünyasının Viyanası’nı görmek ister ve nihayet Venedik’te ölmeyi düşlerdik.”[2]

Perulu romancı Mario Vargas Llosa da gençliğinde “Avrupa’ya seyahat”in hayal dünyalarını süslediğini anlatır. Avrupa’nın kültürel üstünlüğünün kabul gördüğünü, iyi bir entelektüel eğitim için Avrupa’ya

gitmenin şart olduğunu, lise sonrası İspanya’dan bir burs kazanınca, “Avrupa’ya gideceği” için nasıl sevindiğini belirtir.[3]

Bizde de öyle denirdi:

– Avrupa’ya gidiyorum!

– Avrupa’daydım!

– Yılbaşını Avrupa’da geçirdim!

– Bizimki Avrupa’da!

– Kızımız Avrupa’da okuyor!

Ben de çocukken hep Avrupa’ya gitmenin, Avrupa’da okumanın, Avrupa’da yaşamanın düşlerini kurardım. Çocukken babamdan dinlemiştim Avrupa’yı. Ama çok uzak bir Avrupa’ydı o. 1910’ların, 1920’lerin Almanyası’ydı. Babamın deyişiyle Berlin’iydi, Peşte’siydi, Viyana’sıydı.

Benim hayatımda ilk Avrupa durağı 1962 yazında İngiltere oldu. Mülkiye’de birden ikiye geçmiştim. Cambridge ve Shakespeare’in memleketi olan Stratford-on-Avon civarındaki yaz kamplarında çalışıp İngilizcemi ilerletecektim.

18 yaşındaydın.

Büyük bir heyecanla çıktığım o seyahatten önce, Avrupa’yı hiç görmemiş olan anneme söz vermiştim. Her şeyi not alıp geri döndüğümde ona anlatacaktım. Bir yaz günü İstanbul-Sirkeci Garı’ndan kara trene binip üç günde Londra’nın Victoria Garı’na varmıştım.

İlginçti! Not tutmaya Avusturya sınırından itibaren başlamıştın.

Evet. Bulgaristan'ı, boydan boya geçtiğimiz Yugoslavya'yı anlaşılan Avrupa'dan saymamıştım. Londra'nın görkemi beni büyülemişti. İstanbul'un tarihiyle, doğasıyla güzelliğine diyecek yoktu ama Londra başkaydı. Hele otostopla hafta sonları gittiğim Oxford ve Cambridge'in çarpıcılığı... Ben de buralarda okusaydım herhalde dünyalar benim olurdu diye düşündüğümü hatırlıyorum.

Kısa süreli de olsa bu bilim yuvalarında şöyle bir soluduğun entelektüel havadan etkilenmiştin. İnsanı daha çok okumaya, öğrenmeye iten bir havaydı buraların ortamı...

18 yaşında, arada bir hafta sonlarını geçirdiğim Oxford ve Cambridge'in o entelektüel havasının altında belli ki biraz da ezilmişim. O yüzden bir rahatsızlık, sanki bir kıskançlık dalgası içimde yükselmişti. Bir sürü soru üşüşmüştü kafama...

Tabii en başta onlar neden böyle? Biz niye öyle? Onların gücü nereden geliyor? Bizim zayıflığımız nereden kaynaklanıyor?

Cambridge ve Stratford-on-Avon civarındaki köylerde, kırların ortasındaki o güzelim pub'larda, bir yandan sarışın İngiliz kızlarıyla kırıştırıp, öbür yandan fıçı biralarını, hafif elma şaraplarını çekip sürekli tartışırdık: "Onlar neden ileri, biz neden geriyiz?" Ve kabahati kendi dışımızda, başkalarında arama eğilimi o tarihlerde uç vermeye başlamıştı.

Bizi "geri bıraktıranlar" onlardı. Yani emperyalizm! O yüzden onlar bu kadar zengindi, biz ise fakir...

İlk seyahatimde "Avrupa"ya hayran kalmıştım. Ama bu hayranlığım aynı zamanda bir tepkiye, bir tür aşk-nefret ilişkisine dönüşebilecek tohumları bağrında taşıyordu. Onlarınki kapitalizm idi. Peki, benim

ütopyam ne olacaktı? Nasıl bir dünya, nasıl bir Türkiye istiyordum? Daha iyisini, daha güzelini, daha mutlusunu istiyordum her genç gibi ben de. Gördüğüm haksızlıklara, eşitsizliklere tanık oldukça, içimde bir isyan duygusu kabarıyordu. Ama daha güzel bir Türkiye'ye, daha hakça bir dünyaya giden yol nereden geçiyordu? Düzen ne olmalıydı? Düzen nasıl değişirdi?

Aslında senin ütopyan, İngiltere'ye gitmeden sekiz dokuz ay önce, daha Mülkiye'nin birinci sınıfındayken biçimlenmeye başlamıştı.

Yön dergisiyle birlikte. İktisat hocamız Profesör Sadun Aren'in ekonomide devletçiliği savunan yazı dizisi “Onlar neden ileri, biz neden geri kaldık?” sorusuna kafamda ilk cevapları vermişti.

Ya da kafana ilk klişeler böylece yerleşmeye başlamıştı.

Sadun Hoca'nın yazı dizisi “Kapitalizmin modası geçti, bizi devletçilik paklar” diye özetlenebilirdi. Haftalık Yön dergisi 1961 aralık ayında çıkmıştı. Doğan Avcıoğlu'nun yönetiminde. Ben de Ankara Atatürk Lisesi'ni yeni bitirmiş, 1961 sonbaharında 17 yaşındayken Mülkiye'ye ayak basmıştım.

Nasıl da kasılırdın Mülkiyeli olduğun için...

Çaktırmamaya çalışırdım ama doğrusu hoşuma giderdi. Mülkiyeli olmak ayrıcalıktı! 1950'lerin demokrasi mücadelesinin, 27 Mayıs'ın altında bu bilim yuvasının kesin imzası vardı. Kazandığımı öğrenince dünyalar benim olmuştu. Yaptığım ilk iş Ulus'taki bir dükkândan Mülkiye rozeti alıp yakama takmak olmuştu.

Yön'ün neredeyse bütün yazarları sizin hocalarınız, profesörlerinizdi. Sadun Aren, Bahri Savcı, Muammer Aksoy, Turan Güneş, Haluk Ülman, Mümtaz Soysal... Bunun için elinizden hiç düşmezdi Yön...

İlk sayısının kapağına bak. Satış fiyatı 100 kuruşmuş, yani 1 lira. Kapakta kocaman bir soru işareti. Üstünde kırmızı harflerle “Çıkmazdan kurtuluşun yolu” yazıyor. Altında “aydınların ortak bildirisi”. Yakın siyasal tarihimizde derin izler bırakan ve Türk “sol” radikalizminin en önemli belgelerinden biri olan “Yön Bildirisi”. Çok etkilenmiştik.

Altını çize çize okumuşsun: “Türkiye ciddi bir iktisadi ve sosyal buhranın içinde... Geri bir tarım... Topraksızlık... Köyden kente göç... İşsizlik... Hızlı nüfus artışı... Vergide adaletsizlik... Haksız gelir dağılımı... Kitleleri sosyal adalete kavuşturmak... İstismarı kaldırmak ve demokrasiyi kitlelere mal etmek... Yeni bir devletçilik... Devletçiliği, ciddi bir planlamanın vazgeçilmez unsuru saymak... Kilit sanayilerin mutlaka devlet elinde bulunması... Planlı bir eğitim seferberliği... Geniş bir kooperatif kesimi... Köy Enstitüleri...”

Bütün bu konuların ortaya atılması, sloganlarla işlenmesi kamuoyunda büyük bir dalgalanma yaratmıştı. Yeni bir zihinsel yolculuk başlamıştı aydınlar için. Yeni diyarlar keşfedilecekti artık.

27 Mayıs darbesi sonrasında...

O zamanlar “darbe” demezdin ama...

“Devrim” derdim. Demokrasi yolunda bir atılım olarak görürdüm 27 Mayıs’ı. Unutma! Mülkiye’nin ilk sınıfında, 1961’de bütün hocalarım, özellikle Anayasa’yla ilgili olanların 27 Mayıs’ı demokrasi adına yücelttikleri bir ortamda soluk alıp vermeye başlamıştım. Bir gün sınıfta düşündürücü bir olaya tanık olmuştum. Profesör Bahri Savcı, Anayasa hocamız, dersinde Demokrat Parti’yi demokrasi açısından gene yerin dibine batıran bir konuşma yapıyordu. Pür dikkat dinleyip not alırken, Demokrat Partili aileden bir sınıf arkadaşım söz istemişti. Ayağa kalkıp Yassıada Mahkemeleri’ni hukuk açısından eleştiren, idamları doğru

bulmayan bazı eleştiriler yapınca sınıfta şöyle bir protesto uğultusu yükseldiğini anımsıyorum. Ama yıllar sonra o bireysel çıkıştaki medeni cesareti, bağımsız davranabilme yürekliliğini daha iyi değerlendirmiştim.

Şurası bir gerçek: 27 Mayıs darbesinden sonra özellikle 27 Mayıs Anayasası'nın da etkisiyle Türkiye'de demokratik bir açılım yaşandı. Sol, siyaset sahnesinde varlığını kendi görüşleriyle, iddialarıyla sistemli biçimde ortaya koymaya başladı.

Ama unutma, 27 Mayıs öylesine bir kopuş oldu ki, Türk siyasi hayatında daha keskin kutuplaşmaların tohumları atıldı toprağa. Politika arenası cepheleşti. Sağ ve sol, AP ve CHP arasındaki duvarlar daha beter yükseldi. 27 Mayıs'ın öncesi ve sonrasında yaşanan acılar olgunlaştırmadı Türk siyasi hayatını. Tam tersine... Yeni acılara kapı aralandı. Diyalog, uzlaşma, hoşgörü kültürü değil, çatışma kültürü sahneyi kapladı. İç politikada 27 Mayıs darbesi, Türkiye'yi 12 Mart'a, belki oradan da 12 Eylül'e sürükleyen fırtınaları ekti.

27 Mayıs da tek boyutlu değildi. Bir boyutu, demokratikleşmeyle ilgiliydi. 27 Mayıs sonrası özellikle sol radikalizm başını kaldırdı. Yükselişe geçti. Yön dergisinin çıkışı bu açılardan simgesel bir değer taşır. Türkiye'de solu, radikalizmi yönlendiren, ona yeni bir ideolojik içerik kazandıran bir yayın organı oldu Yön.

Baasçılık... Marksizm'den etkilenmiş devletçi, milliyetçi bir hareket...

"Çıkaracağımız dergiye ad ararken 'Yön' dediğim zaman, Doğan, her zamanki kesin ve kararlı tavrıyla 'Tamam' demişti. 'Yön', şaşırmış ve nereye gideceğini kestiremeyen bir Türkiye'ye seslenecek dergi için iyi bir addır. 1961 seçimleri yeni yapılmış, ama o seçimlerin tablosundan açık

bir seçenek ortaya çıkmamıştı. Sorunlar ortasında bocalayan Türkiye kendine bir yön arıyordu.

Avcıoğlu, Atatürkçü radikallikten kalkıp ‘idarei maslahatçılığı’ reddeden, ‘mamur’ bir Türkiye yaratmak için devlet öncülüğünde ortak özveriye dayalı planlı bir kalkınmayı vurgulayan çizgisiyle kurtuluş yönünün ancak bu olabileceğini öne sürmekteydi. Dayanılması gereken güçler ve kullanılacak yöntemler bakımından tartışılsa bile, gösterdiği yön doğru bir yöndü.”[4]

Bu son cümle, Avcıoğlu’nun askerciliği ile darbeciliğine dönük üstü örtülü bir eleştiri değil mi?..

Öyle. Kimileri 1960’larda, 1970’lerde milliyetçi sol ya da Kemalist sol anlayışın demokratik yorumuna sahip çıkarken, Doğan Bey otoriter yolu tercih etti.

Basite indirgersen, seçim sandığını değil, namlunun ucunu seçti hedefe ulaşabilmek için... Yani daha kestirme yolu...

Sabırsızlanma. Bundan daha çok söz edeceğiz.

Yön’ün ilk sayısında yalnız Yön Bildirisi’nin değil, bazı makalelerin de üzerinde durmaya değer. Çünkü Türk solunun 1960’lı yıllardaki serüveninin nasıl seyredeceğine ilişkin ipuçları ele veriyordu bu yazılar.

20 aralık 1961’deki birinci sayısındaki başyazısına Doğan Avcıoğlu “Kemer sıkalım... Ama önce sosyal adalet!” başlığını koymuş. Mümtaz Soysal “sosyal devleti” yazmış. Çetin Altan liberalizmle dalga geçiyor. Yazısının başlığı: “Yaşasın liberalizm!”

İlhan Selçuk’un da yazısı var Yön’ün ilk sayısında. “İran’da Mukavemet Cephesi” başlığını taşıyor. Seçimlere soğuk bakan bu

yazıdan: “İran’da seçim kelimesi her derde deva bir demokrasi serabı gibi dillerde dolaşmaktadır. Bizim gibi dört serbest seçimden sonra bugünkü çıkmazına girmiş bir ülkeden bakılınca, İran’da yapılacak serbest seçimlerin, İran’ı nereye götüreceği veya nereye götürmeyeceği bütün gerçekleriyle gözükmektedir.”

Yön’ün birinci sayısında “Nasır’ın sosyalizmi” başlıklı bir yazıya tam sayfa ayrılmış... Yön’ün beşinci sayısında İlhan Selçuk’un bir başka ilginç yazısı: “Türkiye’de Ordu”. Son satırları ilginç yazının: “Tarihi gerçek şu ki, her ileri harekette Ordu halk, halk Ordu olmuştur.”

Murat Belge’nin deyişiyle “Ordu’ya 27 Mayıs pasları”ndan biri...

Ama İlhan Abi, 1960’ların başında neyse, 1990’ların sonunda da oydu, özünde değişmedi sayılır.

Yön’ün yedinci sayısının kapak konusu: “Dünya sosyalizme gidiyor!”

Yön Bildirisi ve daha ilk sayılarda yer alan bütün bu yazılar, bir çerçeveyi çiziyordu. 1961’den başlayarak 1971’de 12 Mart Muhtırası’yla noktalanacak on yıllık çalkantılı bir dönemin siyasal, ideolojik çerçevesini.

Bu çerçeve, ekonomide devletçi, siyasette çokpartili demokrasiye dudak büken, Nasır sosyalizminden, Arap Baasçılığından, Üçüncü Dünya solculuğundan hoşlanan, Ordu’yla politika yapmayı seven özelliklere sahipti. NATO’ya, Amerika’ya karşıydı. Sempatiler, Moskova’ya dönüktü.

“Sol radikalizm”in programı Yön’de işlendi. 1969’da Doğan Avcıoğlu’nun Türkiye’nin Düzeni kitabıyla özetlendi. Sonra sıra “Devrim”e geldi. Asker-sivil aydın zümre el ele verip Türkiye’de devrime giden yolu açacaktı!

İşte, 1969'da benim de umuda yolculuğumun hız kazandığı Türkiye için Devrim dergisi bu amaçla çıkarıldı.

Yön Bildirisi'yle Yön dergisinin önemi tabii ki yadsınamazdı. Farklı bir sesti Yön. Sıradan değildi. Yerleşik değer yargılarını bir anda sarstı. Alışılmış bakış açılarına darbe indirdi.

Önerdiği çözümlere katılmasan da şurası bir gerçek: Türkiye'nin birçok temel sorunu gündeme ilk kez derli toplu ve kışkırtıcı bir üslupla Yön dergisinde gündeme getirildi. Bir tartışma, sesli düşünce ortamının kapısı açıldı. Türkiye'de siyaset bu farklı sesler sayesinde içerik kazanmaya başladı.

Geriye bakıldığında, çıkmazı aşmak için Yön Bildirisi'nin önerdiği yolları eleştirmek zor değil. Aradan geçen 35 yıl, Yön Bildirisi'nde öngörülen yollarla Türkiye'nin çıkmazdan kurtulamayacağını hayatın içinde herkese gösterdi, kanıtladı zaten.

Yön'ün yönünün yanlış olduğu ortaya çıktı!

Seninle aynı kanıda olmayanlar da var. Aradan geçen çeyrek yüzyıl sonra bile umudunu yitirmeyenler: "Yön hareketi tarihe değil, geleceğe yazılmıştır. Yön'ün ilk sayısını elimize heyecanla aldığımız günden bu yana çeyrek yüzyıldan fazla bir zaman geçmiş; Doğan bu dünyadan ayrılmış; Türkiye 'Yön'ün amaçladığı yönden çok uzaklarda bir yere sürüklenmiş; koşullar alabildiğine değişmiş. Yine de Yön hareketinin kimi temel çizgileriyle Türkiye'nin geleceğinde etkin olacağına inanıyorum. Sözgelimi, insanlığın geleceğinde 'ekonomik planlama' yalnız bizim için değil, bütün dünya bakımından kaçınılmaz olacaktır. Eğer dünyamız 'bilim toplumlarına' gebeyse, Yön hareketi, tarihe değil, geleceğe yazılmıştır."[5]

1961'de Yön dergisinin çevresinde toplanan radikal, solcu aydınlar Türkiye'nin sorunlarını tanımlamanın, onlara neşter atmanın, sesli düşünülmesini sağlamanın çok önemli kilometre taşlarını döşediler. Yön'den, biz genç insanlar o zaman çok şey öğrendik.

Yön ve Devrim çizgisi bir yerde Baasçılıktı. Marksizm'den etkilenmiş devletçi, milliyetçi bir hareketti. Türk solunu da etkiledi. Böldü. Kendi nüfuz alanına çekti.

Baasçılık, Arap dünyasında farklı partilerde örgütlenmiş ve Irak'la Suriye'de iktidarları askeri darbelerle ele geçirmişti. Otoriter rejimler, diktalar kurmuştu. Irak'ta Saddam Hüseyin, Suriye'de Hafız Esad Baasçı geleneğin ürünleriydi. Baas Partisi'nin iki ayrı kolunu temsil ettiklerini iddia ediyorlardı.

Doğan Bey'in kütüphanesinde Baas ideologlarının kitapları vardı. Hıristiyan Arap milliyetçisi Mişel Eflak'la Müslüman Arap Salah Bitar'ın kitapları...

Yön-Devrim çizgisi için "Üçüncü Dünya solculuğu" ya da "milliyetçi sol" da denebilirdi. Bu görüşü benimseyenler kendilerine devrimci demokrat, cumhuriyetçi demokrat, milli demokratik devrimci de dediler.

Bu görüşte hem Marksizm vardı, hem Kemalizm...

"Önce emperyalizm ve işbirlikçileri"ne karşı "milli demokratik devrim" gerçekleştirilecekti. Sonra da "kapitalist olmayan yol"dan "milli sosyalizm" kurulacaktı. Ve bu işler, Irak'taki ve Suriye'deki gibi tek parti yönetimleriyle, ya da Doğan Avcıoğlu'nun deyişiyle "kadife eldiven içinde demir yumruklu" disipline dayalı bir diktayla yapılacaktı. Çünkü seçim sandığı her seferinde "gerici güçleri", yani "emperyalizmin işbirlikçileri"ni iktidara taşıyordu.

Kapitalizme meydan okuyacak anahtar artık elimdeydi!

Yön dergisi 1961 sonunda ilk çıktığı zaman, beni asıl etkileyen görüşler demin de söylediğim gibi Profesör Sadun Aren'in "devletçilik" başlığını taşıyan yazı dizisinde yer aldı. Mülkiye birinci sınıftayken İktisat dersimizde Sadun Hoca, "Özel teşebbüs sistemiyle artık kalkınma olmaz. Tek yol vardır, o da devletçilik" diyordu. Batı ülkelerinde yaşanan kapitalist yoldan kalkınmanın 90 yıllık bir dönemde özel koşullarda ve çok yavaş bir hızla gerçekleştiğini belirten Sadun Hoca, Türkiye için bunun artık çıkmaz yol olduğunu anlatıyordu.

Batı özel sektörcülükle nasıl kalkındı? Biz niye kalkınamayız? Türkiye'ye neden devletçilik lazım? Bu soruların yanıtını en etkileyici biçimde Yön'de, Sadun Hoca'nın o yazı dizisinde bulmuştum.

Yön'ün 27 aralık 1961 tarihli ikinci sayısının 16. sayfası. Dikkatli okumuşsun. Bütün satırların altı çizili. Ve sen bu şablonu yıllar yılı savundun.

Evvet! Aynen öyle. Hepsi klişeler halinde kafama yerleşti. Yeri geldiğinde papağan gibi tekrarlayıp bilgiçlik tasladım. İsabetinden hiç kuşku duymadım.

Şüphenin cazibesine kendini kaptırmaya başlaman için yıllar geçti.

Sadun Hoca'nın bu dizisinin özeti şuydu: Batı, özel teşebbüsle, kapitalizmle kalkındı. Çünkü o zaman işçi hakları yoktu. Hayat standartları zorla bastırıldı. İşgücü sömürüldü. Bu sayede büyük yatırımlar yapıldı. Daha önemlisi, Batı'nın sömürgeleri vardı. Sömürge halklarını insafsızca sömürdü Batı kapitalizmi. Geçen yüzyılda otomobil, radyo,

buzdolabı gibi tüketim malları da olmadığı için tüketim eğilimi düşük, tasarruf eğilimi yüksekti. Devlet hizmetleri fazla olmadığı için de az vergi alınır, özel sektör bu yüzden daha çok yatırım yapardı.

Ama artık bu yol kapalıydı!

Zira demokrasi vardı. Devlet hizmetleri gelişmişti. Onun için vergiler ağırlaşmıştı. Bir de askeri giderler geçmişe oranla çok artmıştı.

İşte bütün bu nedenlerle Sadun Hoca diyordu ki, Türkiye gibi Üçüncü Dünya ülkeleri açısından "özel sektörcülük" dönemi kapanmış, "devletçilik" açılmıştır.

Mülkiye birdeki öğrenciyi 1961'de derinden etkilemişti bu bakış açısı. Kapitalizme niye karşı olduğumu, Türkiye'nin neden merkezi planlamaya dayalı komuta ekonomisiyle kalkınacağını, sosyalizme niçin inandığımı bu basit şemaya dayanarak anlatmıştım yıllar yılı...

Aradan 35 yıl geçmiş.

Ben bu satırları 1996 yılında yazıyorum. 1961'de 17 yaşındaydım. Şimdi 52. Sadun Hoca'nın o görüşlerini veya benim o zamanlar bütün kalbimle benimsediğim "sosyalizmi" hayat doğrulamadı. Yalnız Türkiye'de değil, bütün dünyada çöktü, merkezi planlamaya dayalı komuta ekonomileri. Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılışı buna son noktayı koydu. Siyasette olduğu gibi ekonomide de rekabetçi yapıların, yani pazar ekonomisinin, ekonomik ve siyasal liberalizmin üstünlüğü ortaya çıktı.

Ancak, Sadun Hoca'nın da savunduğu bu devletçi görüşler, 27 Mayıs sonrası Türkiyesi'nin ekonomi politikalarına damgasını vurdu. "Karma ekonomi" olarak 1961 Anayasası'na da girdi. Devlet Planlama Teşkilatı kuruldu. "İthal ikamesine dayalı" sanayileşme politikasıyla, bugünlere

kadar ekonomik gelişmenin en büyük kösteği ve yapısal hastalığı haline gelen bazı büyük KİT'lerin temelleri 1960'lı yıllarda atıldı.

Bugün geriye bakıldığında, Türk ekonomisinin yönetiminden sorumlu olanların belki de yaptıkları en stratejik hatalardan birinin bu olduğu görülür. Yani "ithal ikamesi"ne yönelmek...

1995'in ilkbaharında Güney Kore'ye gittiğim zaman bu konuyu yeniden düşünmüştüm. Güney Kore örneği ile Türkiye'yi karşılaştırmak, ithal ikamesinin, yani 1960'lardaki devletçi model tercihinin niçin stratejik bir hata olduğunu bana bir kez daha göstermişti.

Türkiye, 27 Mayıs sonrası ekonomide dışa kapalı, ithal ikamesine dayanan kalkınma modelini benimserken, Güney Kore tam tersini yaptı. İhracata ağırlık veren, dışa açık büyüme stratejisini benimsedi. Her iki ülkede de devlet devrede oldu. Ancak bizde devlet fabrikalar kurarak bizzat üretime girdi. Buna karşılık Güney Kore'de devlet, pazar ekonomisi çerçevesinde yönlendirici rol oynadı. Doğrudan üretime bilinçli olarak girmedi.

Türkiye'yi yönetenler 1960'larda kendilerine "Neyin ithalatını engeller veya ikame eder de döviz tasarruf ederiz?" sorusunu sordular. Bu yanlış soruydu. Buna karşılık Güney Kore'nin yöneticileri "Neyi ihraç edip ekonomiye lazım olan dövizi kazanırız?" sorusunu ortaya attılar.

Doğru soru buydu.

Can alıcı bir soruydu bu. Güney Kore ekonomisi 1960 yılında her bakımdan Türkiye'nin gerisindeydi. 1962'de Güney Kore'nin kişi başına düşen milli geliri 87 dolarken, bizimki 200 doların üstündeydi. 1994'te Güney Kore 8 384'e çıktı, bizimki ancak 2 000'di. Güney Kore'nin dış ticaret hacmi 1994'te 199 milyar dolara yükseldi. Yani Türkiye'nin o yılki dış ticaret hacmini dört misli geçti.

Üstelik Güney Kore doğal kaynaklar açısından bize göre daha yoksuldu. Yüzölçümü, Türkiye'nin sekizde biri büyüklüğündeydi. 1950'lerde iç savaş yaşamış, işgal görmüş ve ikiye bölünmüştü. 1960'larda nüfusu Türkiye kadardı. Böyle bir ülke 30 yıl içinde bize kalkınmışlık açısından büyük fark attı.

Bu farkı sadece Güney Kore'nin otoriter rejimine, sosyal hakları çiğnemesine, sendikal hakları yok saymasına ya da Asya'ya özgü değerlere bağlayanlar da yok değil.

Kore'nin hızlı kalkınmasında bu faktörlerin payı hiç kuşkusuz var. Ama şurayı unutma: 1960'lı, 70'li, 80'li yıllarda otoriter olan, totaliter olan, demokratik özgürlüklerle sosyal hakların esamesinin bile okunmadığı çok ülke vardı. Latin Amerika'da, Afrika'da, Doğu Avrupa'da, Sovyetler'de. Ya da Kore'nin kuzeyinde. Ama hepsinin ekonomisi çöktü. Güney Kore'nin çok gerisinde kaldılar.

Niye? İşte bu sorunun cevabı başlangıçta yapılan temel tercihte aranmalı. Güney Kore, ithal ikamesi yerine ihracata ağırlık veren, döviz tasarrufunu değil, döviz kazanmayı öngören dışa açık büyüme modelini tercih etti. Üretimde devlet yerine, devletin ekonomideki rolünü pazar ekonomisiyle sınırlayan anlayışı benimsedi. Bu ekonomik tercihi Türkiye, Güney Kore'ye göre yirmi yıllık bir gecikmeyle -ve birtakım eksikleriyle- yaptı.

Yani diyorsun ki, demokrasiye ters düşen otoriter rejimler altında doğru model tercihleriyle ekonomik kalkınma gerçekleşebiliyor. Buna karşılık yanlış ekonomik model tercihleri, demokratik rejim olsa da olmasa da -veya Türkiye'deki gibi kör topal olsa da- kalkınma sorununu çözmüyor. Tipik örnek, Güney ve Kuzey Kore değil mi? İkisinin de başlangıç noktası demokrasiye aykırı rejimler. Ama Güney, Kuzey'e geceyle gündüz kadar açık fark atıyor.

İşte, 1998 yılında Kuzey Kore manzaraları:

"Sana anlatacaklarım var diyor telefondaki ses. Ertesi gün buluşuyoruz. İsveçli politikacı dostumu ne zamandır görmemiştim. Son kez gözlemci olarak gittiği Kuzey Kore'den yeni dönmüş. 'Sen Kuzey Kore'yi iyi bilirsin, anlatacaklarım seni ilgilendirir' dedikten sonra, pür dikkat dinlediğim iç karartıcı, yürek dağlayan, kendisinin görüp tanık olduğu insan manzaralarını anlatıyor. 'İnsanlar açlıktan kırılıyor. İlk ölenler her zaman olduğu gibi çocuklar. Ülkenin ısıtılamayan hastanelerine müzmin gıdasızlıktan yatırılan çocukların yüzde otuzu bir yıl içinde ölüyor ve bu rakam da on binlerle tanımlanıyor!' Kuzey Kore'den ilk açlık sinyalleri 1995 yılında duyulmuştu. Hong Kong'un en saygın gazetesi South China Morning Post şimdiye kadar 2 milyon insanın öldüğünü yazıyor. 'Kuzey Kore'ye gidersen sakın cep telefonunu götürme, yıkıcı faaliyet ve devlete darbe teşebbüsünden girersin içeri' diyor İsveçli dostum."[6]

1998 yılı başında, 23 milyon nüfuslu Kuzey Kore'de 80 000 çocuğun yetersiz beslenmeden dolayı ölümle burun buruna yaşadığı Birleşmiş Milletler kaynaklarınca belirtiliyordu. Her yerde diktatör Kim İl Sung'un heykelleri vardı ama Kuzey Koreli çocuklar açlıktan ölüyordu.[7]

Bu gerçekler yıllar ve yıllar içinde hayatın göbeğinde kendini gösterdi. Tabii bu arada "Önce ekonomi sonra demokrasi mi?" sorusu hep tartışıldı.

Ancak yaşanan örnekler, bu sorunun tek bir yanıtı olamayacağını gösterir. Pazar ekonomisiyle demokrasinin iç içe olduğunu ya da olmadığını gösteren örnekler vardır. Pazar ekonomisi otoriter rejimler altında da gelişir. Fakat pazar ekonomisi, yani ekonomide rekabetçi yapılar olmaksızın demokrasinin, çoğulculuğun yeşermesi imkânsızdır. Ekonomide mekanizmaların devlet elinde tutulduğu merkeziyetçi komuta ekonomilerinde, fikirlerin serbestçe yarıştığı politik bir ortamın, sivil

toplumun gelişmesi mümkün değildir. Bunun gibi pazar ekonomisiyle çoğulcu demokrasinin zaman içinde oluşan ve birbirlerini geliştiren birlikteliğini yadsımak da olanaksızdır. Ekonomik ve siyasal liberalizm birbirlerini tamamlar.

Bu satırları 1996'da yazıyorsun. 35 yıl önceyi, 1961'i düşün. 17 yaşındaki toy bir Mülkiye öğrencisi olarak Sadun Hoca'nın Yön'deki makalesini okuyunca nasıl da çözmüştün kafandaki soruları...

Umut çiçekleri açmıştı iç dünyamda. Umut patlaması yapmıştım. Batı'ya, daha doğrusu kapitalizme meydan okuyacak anahtarı elime geçirdiğimi sanmıştım.

[1]“Mihri Belli Anlatıyor, Eski Tüfekle Geçmişe Yolculuk”, Leyla Umar’ın röportajı, Sabah, 29 aralık 1997, s. 22. Türk komünist hareketinin ihtiyar delikanlısı Mihri Belli, bunları anlatırken 82 yaşındaydı.

[2]Osvaldo Soriano, Milliyet’in eki Milliyet World Media, 3 şubat 1993, s. 6.

[3]Making Waves, Essays, Farrar, Mario Vargas Llosa, Straus and Giroux, New York, 1997, s. 16.

[4]Mümtaz Soysal, Milliyet gazetesi, 8 kasım 1983, s. 2.

[5]İlhan Selçuk, Cumhuriyet gazetesi, 17 nisan 1987, sayfa 2.

[6]Güneş Karabuda’nın yazısı, Yeni Yüzyıl gazetesi, 18 şubat 1998, s. 11.

[7]Welt Am Sonntag gazetesi, 1 şubat 1998, s. 7.

Altıncı bölüm

Brecht'in aşk şiirleri...

Raymond Aron'la doğru düşünmektense,
Sartre'la yanılmak mı?..

Mülkiye'de Sadun Hoca...

1961, 1962, 1963 yılları...

Severdik Hoca'yı.

Yumuşak bir insandı. Ağzının içine bakardık ders anlatırken. El kol hareketleriyle konuşurdu. İnce uzun parmaklarıyla havada şekiller çizerdi.

Kapitalizmi sevmezdi Sadun Hoca. Ama o yıllarda bu sözcüğü kullanmaz, özel sektörcülük derdi. Bunun karşısına da devletçiliği koyardı. Sosyalizm de demezdi. Kapitalizme dönük eleştirel görüşlerini inceden inceye anlatırdı. Kapitalist ekonomide reklamın yerini tanımlarken verdiği bir örneği anımsıyorum:

“Diyelim ki tribünde maç seyrediyorsunuz. Herkes yerinde oturuyor. Ama en ön sıradaki birkaç densiz ayağa kalkıp öyle seyretmeye başlıyor. İster istemez arkasında oturan da, onun arkasındaki, arkasındaki ayağa kalkar. Halbuki o birkaç densiz olmasa, herkes yerinde oturarak keyifle seyredecek maçı...”

Gülüşürdük. Umut dolu yıllardı. Dünyayı, Türkiye’yi, her şeyi hayallerimize göre yeniden yaratacağımızı sandığımız yıllar... Ama bu arada aklımız ufak ufak paranteze alınıyordu. Tek doğrulardan oluşan bir dünya kurmanın peşine düşüyorduk.

Sadun Hoca sosyalistti. 1960’ların ilk yarısında, ben Mülkiye’deyken sosyalizm sözcüğü tabuydu. Devletçilik denirdi, toplumculuk denirdi.

Sadun Hoca’nın TKP’ye (Türkiye Komünist Partisi) yakınlığını bilmezdiniz.

Bizim Mülkiye yıllarında Türkiye İşçi Partisi, kısa adıyla TİP kuruldu. Sadun Hoca, benim Mülkiye’yi bitirip Almanya’ya gittiğim 1965 yılında TİP milletvekili olarak parlamentoya girdi. TİP içinde Behice Boran’la birlikte Moskova’ya yakın kanatta yer alıyordu. 1968’de Sovyetler Çekoslovakya’yı işgal edip Dubçek’in “güler yüzlü sosyalizm” deneyini tanklarla ezdiğinde Türk solu da birbirine girdi. Mehmet Ali Aybar işgale karşı çıktı. Boran-Aren kanadı bastırınca, TİP’ten ayrılıp “bağımsız sosyalizm” çizgisinde yürümeye başladı.

Sen ne düşünmüştün o zaman?

Almanya’dan dönmüş 1968’de Trabzon’da askerliğimi yapıyordum. Rus işgali kafamı gerçekten karıştırmıştı. Aybar’ın konuşmalarını dinleyince ona hak verir gibi oluyordum.

Mehmet Ali Aybar her zaman “Moskova’dan bağımsız” bir rota izlenmesini savunmuştu. Proletarya diktatörlüğüne, Leninizm’e karşıydı. Stalinizm’i, Maoizm’i açık dille eleştirirdi. Şiddetin politikada araç olarak kullanılmasını reddederdi. Çokpartili demokrasiyi açık yüreklilikle savundu hep. Benimsediği “fertçi sosyalizm” için ekonomide ille de devletleştirmeci politikaların şart olduğuna inanmazdı.

Bu görüşleriyle Aybar, Türk soluna, Türk radikalizmine ters düştü. Ama düşüncelerinden, bağımsız çizgisinden taviz vermeye yanaşmadı.

Fakat Aybar bir şeyi yapmadı. Türk soluna aykırı noktalarını, TİP içindeki gelişmeleri, yaşadıklarını bütün boyutlarıyla eleştirel bir gözle sergilemekten kaçındı. “Yanlış anlaşılmaktan, hâkim güçlerce istismar edilmekten çekindiği için bunları hiçbir zaman söylemeyeceğini, yazmayacağını anlattı.”[1]

Mehmet Ali Aybar, sosyalizm anlayışındaki bağımsız çizgisiyle ne kadar “Batılı” olduysa, bu yanıyla da o kadar “Doğulu” kaldı. Keşke yazsaydı TİP’in içini de! Eleştirseydi, sorgulasaydı. O zaman gerçek daha çok aydınlanır, tarih daha iyi yazılırdı.

Zaten Türk solu bugüne kadar kendine eleştirel bakmadı. Kendi kendini doğru dürüst eleştiri süzgecinden geçirmedi. Nerede yanlış yaptım sorusunu kendine sorma zahmetine pek katlanmadı.

Ya da bu yürekliliği göstermedi.

Yanlışları hep kendi dışında aradı. Kabahati hep başkasında buldu. Örneğin “emperyalizm ve yerli işbirlikçileri”nde...

Ne diye bu kadar güdük kaldı Türk solu? Niçin yıllar içinde etkisizleşti siyaset sahnesinde? Kendini niçin yenileyemedi?

En başta kendi kendini sorgulamadı da ondan. Yediği darbelere, çektiği acılara, kaybettiği mevzilere rağmen dediğim dedikçilik illetinden bir türlü kurtulamadı. Bu coğrafyaya ayağını tam basamadığı için, taklitçi kaldığı için belki de...

Taklitçilik... “Genellikle, Türklerin milli ruh yapısını tanıdıklarını iddia edenler, bu insanların ‘fikir’den çok ‘gerçeğe’ değer verdiklerini ileri sürerler. Bu yargı pek de yanlış değildir. Gerçekten de Türklerin, teori ve düşüncelerle uğraşıp yorulmaktansa, başkalarının teorik düşüncelerinden çıkan pratik sonuçları uygulayarak, işin kolay yönüne sapmayı yeğlediklerini gösteren tarihi olaylar pek çoktur.”[2]

Daha önce de belirttim. Hatayı kendinde aramak, yanıldığını kabullenmek hayatta en zor işlerden biri. Doğan Bey’i hatırlıyorum. 1971’de 12 Mart Muhtırası patlamış, biz de düşlerimizden hüzünle uyanmıştık.

Asıl yenilgiyi 9 Mart’ta tatmıştınız.

Hem o sıralarda hem sonraki yıllarda Doğan Bey’in rakı masasında hep şu sözü tekrarladığını hatırlıyorum: “Hasan, hep düşünüyorum nerede yanlış yaptık diye, bulamıyorum.”

12 Mart sonrası uzun yıllar sen de yapamadın bu hesaplaşmayı. Haklı olduğunda ısrar ettin. Belki çok genç olduğun için. Tecrübesiz ve cahil olduğun için...

Yanıldım diyebilmek kolay değil. 12 Mart yenilgisini kabullenmek benim için de kolay olmamıştı. Kimileri de Berlin Duvarı’nın 1989’da yıkılmasıyla yıkıldılar. Kimileri yanıldım diyemedi hiç. Kimileri yanıldığını kabul etmedi. Kimileri “yanıldım ama...” demekle yetindi.

“Değişen dünya dengeleri dolayısıyla ortaya çıkan, ilk anda sanki doğruymuş gibi görünen globalleşme, tarihin sonu gibi düşüncelerin, tutucu Raymond Aron’un çalışmalarını haklı çıkardığı, Sartre’ın politik tutumunun yanılsamalar içerdiği hem yazıldı, hem de bu düşünürleri izlemiş kişilerce kendiliğinden düşünüldü. Şimdi son yıllarda bazen ‘Evet, Aron daha akılcı davranmış galiba’ diye düşündüğüm, onun kitaplarına az eğilmekle kendimi eleştirir gibi olduğum zamanlar oldu. Ama ruhum da, aklım da bir ayaklanma halinde başka bir şey söylüyordu. ‘Aron’la birlikte doğru düşünmektense, Sartre’la birlikte yanılmak daha iyidir!’ Kapitalizmle birlikte doğru düşünmektense, Marx’la birlikte yanılmak da, daha iyi değil mi?”[3]

Fransa’da bir zamanlar çok tekrarlanan bir sözdü, “Aron’la haklı çıkmaktansa, Sartre’la yanılmak...” Raymond Aron’un yaşamöyküsünü yazmış bir Fransız akademisyen, bu konuda şöyle diyor:

“Bu formülün anlamsız olduğunu söyleyen ilk kişi Aron’un kendisiydi. Çünkü kendisini hiç de yanılmaz bir kişi olarak görmüyordu. Üstelik sorumluluk duyan hiçbir aydının hakikat karşısında ‘yanılmayı tercih etmesi’ söz konusu olamaz. Aron ve Sartre arasındaki en büyük fark aslında bu sorumluluk meselesinde yatıyordu.

İkisi de özgürlükçü düşünürlerdi. Ama Sartre’ın devrimci bir romantizmi vardı ve reel politik düşüncesi yoktu. Aron ise tarihe ve siyasete oldukları gibi bakıyordu. Sonuçlarını da felsefi analiz içinde değerlendiriyordu. 1930’larda Fransa gibi bir ülkede bile demokrasinin zayıflıklarını gören Aron için hukuk devleti ve ona bağlı kurumlar çok önemli meseleydi. Çünkü bu kurumların şiddeti denetleyen, çelişkileri uzlaştıran ve sivil haklarla devletin zorunluluklarını dengeleyen bir işlevi olduğunu görüyordu. Aron bütün ideolojik hülyaları reddederek aydınlara hakikati sabırla aramak gerektiğini, bütün yurttaşlara da demokratik kurumlara saygı göstermek gerektiğini hatırlatan bir düşünürdü.”[4]

Ama ben 1960'larda "ideolojik hülyalar" denizinde yüzüyordum. Doğru dürüst bilmesem de Sartre'dan yanaydım. Onun devrimci romantizmini ben de paylaşıyordum. Raymond Aron adı ise benim için o zamanlar yalnızca "karşıdevrimciliği" çağrıştırıyordu. O kadar!

"Kantinde Coca Cola satışını durdurduk, gazoz satmaya başladık."

Biz her şeye karşıydık. Kapitalizme, Amerikan emperyalizmine... Boğaz Köprüsü'ne... Hatta renkli ve özel televizyona... Özel okullara...

Hatta Coca Cola'ya!

Hatırlıyorum, bu kampanyayı Yön dergisi başlatmıştı. Kapak gözümün önünde. Kocaman bir Coca Cola şişesi, yanında 'Zehirdir, içmeyin!' yazıyor. "Ben o yıllarda öğrenci derneği başkanıydım. Hemen kantinlerde Cola satışını durdurduk ve Ankara gazozu satmaya başladık. Bir de hiç unutmam. O yıllarda Yerli Malları Haftası da kutlamıştık. Sokak direklerine asılı Coca Cola panolarını kırmaya kadar götürmüştük işi."[5]

Sloganlar düşünceleri tutsak almıştı o yıllarda. Sen de küçük bir "düşünce diktatörü"ydün. Yalnız kendi sesine ya da senin sesine benzeyenlere bayılırdın. Başka seslere hayat hakkının devrimcilik adına tanınmayacağı bir düzenin peşindeydin.

Öyle.

Tıpkı faşizm gibi... Komünizm gibi... Ya da Humeynizm gibi totaliter rejimlerin, ideolojilerin "bağımsız düşünen" insana hayat hakkı tanımayan çizgisi.

Düşünce diktatörü!

“Yanlış olan ve suç sayılması gereken tek şey vardır: çeşitlilik içerisindeki dünyayı öğretilerin ve sistemlerin kıskacı arasına sokmaya çalışmak... Yanlış olan, başka insanları özgür yargılarından, gerçekte istediklerinden uzaklaştırmak, aslında içlerinde bulunmayan bir şeyi onlara zorla benimsetmeye kalkışmaktır.

Kendisi özgür düşünmek isteyen Montaigne, bu hakkı herkese de tanır. Hiç kimse bu hakka onun kadar saygı göstermemiştir. Montaigne’in öncelikle yadsıdığı hiçbir inanç ve görüş yoktur. Yargısı hiçbir önyargının etkisiyle bulunmaz. ‘Bir başkasını kendi çizdiğim görüntüye göre yargılamak gibi bir yanılgıya hiçbir zaman düşmem.’ Böyleleri özgürlük karşısında saygı nedir bilmeyenlerdir. Montaigne ‘yeniliklerini’ tek ve tartışılmaz doğru niteliğiyle dünyaya kabul ettirmek isteyen, yüz binlerce insanın kanı pahasına haklı çıkmaya önem veren düşünce diktatörlerinden nefret ettiği kadar hiç kimseden nefret etmez.”[6]

Yani bugünkü Hasan Cemal, o zamanki Hasan Cemal’den nefret mi ediyor şimdi?

Nefret değil tabii. Ama eleştiriyor! Her şeyi siyah beyaz gözlükle görme alışkanlığından kurtulmaya çalışıyor. Entelektüel şüpheden kendini azade kıldığı bir dönemi sorgulamaya çalışıyor. Doğruyu yalnız biz biliriz diyen kimilerinin insanlığa pek faydası dokunmadığını anlatmak istiyor. Yaşadığı düş kırıklıklarını yerli yerine oturtarak iç dünyasında barış ve özgürlüğü yakalamaya gayret ediyor belki de...

Keşke, “Kültür tarihi bize binlerce biçimi içerisinde düşünceye saygı duymayı öğretir” diyen Stefan Zweig’ı 1950’lerde, 1960’larda sana okutan çıksaydı. Keşke “dünyayı özellikle çeşitliliğinden dolayı seven ve dünyadaki karşıtlıklar yüzünden korkuya kapılmayan” Erasmus’u sana o

zamanlar öğreten çıksaydı. “Erasmus’un gözünde, başkasının düşüncesine karşı hoşgörüyle bağdaştırılamaz her davranış, yeryüzünün öncesiz kötülüğüydü. Ona göre, gerek bireyler gerekse toplumlar arasındaki bütün çekişmeler, karşılıklı hoşgörüyle, kaba kuvvete başvurulmadan çözülebilirdi. Düşüncede bağımsızlık, Erasmus için en doğal nitelikti.”[7]

Düşüncede bağımsızlığı, hoşgörüyü, hayatı bütün renkleriyle sevebilmeyi belki de yaşadığım bütün düş kırıklıkları öğretmeye başladı bana...

1960’larda kuşkulara, sorulara yer olmayan bir düşünce dünyasında volta atıyordun.

Ama yine de 1968’de Prag Baharı Rus tanklarıyla ezildiğinde kafam karışmıştı. Türk solu çalkalanmaya başlamıştı. Ben bir yandan o tarihte TİP genel başkanı olan Mehmet Ali Aybar’ın görüşlerini makul buluyordum. Ama aynı zamanda Sovyetik bir bakış açım vardı. Moskova’yı bir yerde “Sosyalizmin Mekkesi” gibi kabullenmeye yatkın olduğum için de işgali onaylıyordum.

Sadun Aren de onaylamıştı.

Sadun Hoca aradan 21 yıl geçtikten sonra da değişmedi. Yıl 1989, nisan ayı. Ayını belirtiyorum, çünkü Berlin Duvarı’nın yıkılmasından yedi ay önce. Cumhuriyet gazetesinin genel yayın müdürüyüm. Bir gün Uğur Mumcu Ankara’dan telefon etti. Sadun Aren’le bir mülakat yapacağını söyledi. Ben de, “Hoca’ya 1968 Çekoslovakya işgalini sor, bakalım bunca yıl sonra değişmiş mi, değişmemiş mi?” dedim.

“Mumcu: Peki Hocam, Lenin’in görüşlerinde milletlerin kendi kaderlerini tayin etme hakkı diye bir ilke yok mu?

Aren: Var.

Mumcu: Peki, bir ülkeyi işgal etmek bu ilkeye aykırı olmuyor mu?

Aren: Tabii böyle düpedüz işgal edersen olur.

Mumcu: Düpedüz işgal değil mi Çekoslovakya?

Aren: Yok değil. Çekoslovaklar karşı koymadı.

Mumcu: Nasıl koymadı, koydular.

Aren: Tek bir silah atılmadı.

Mumcu: Sovyet ordusu güçlü bir ordu. Ne yapsın Çekoslovaklar?..

Aren: Ne kadar güçlü olursa olsun. Bir terslik görselerdi karşı koyarlardı.

Mumcu: Ya Afganistan?..

Aren: Afganistan'a da davet edildi benim bildiğim.

Mumcu: Amma da davet ha!.."[8]

İnşallah unutmadın. Uğur anlatmıştı. Aziz Nesin, mülakatın çıktığı gün Uğur'u telefonla arar, sitemde bulunur:

"Keşke bu Çekoslovakya sorusunu sormasaydın" diye...

Türk solunun peşini yıllar yılı hiç bırakmayan kötü bir alışkanlıktır bu. Birtakım gerçekleri henüz zamanı değil diye saklamak... Aziz Nesin'in ölümünden sonra yayımlanan günlüğünde bunun bir örneğine rastlamıştım. 12 Eylül 1968'de günlüğüne, "Nâzım Hikmet henüz yazılmamalı" diye not düşmüş Aziz Nesin:

“Nâzım Hikmet’in biyografisini bugün Türkiye’de yayımlamak bence doğru değil. Nâzım Hikmet bugün Türk okurlarının gözünde, saraylı genç kızın gözündeki şeyh efendi gibidir. Bir mit halindedir. Oysa Nâzım Hikmet de öbür normal insanlar gibi öksürür, hapşırır, geğirir ve osurur. Bunları öğrenmek gerçeği öğrenmektir. İyidir. Ama bu gerçekler ortaya çıkınca, ona mit diye bakanların düş kırıklıkları bir yana, gericiler bundan, yani Nâzım Hikmet’in gerçek kişiliğindeki doğal zaaflardan, karşı propagandaya geçerek yararlanmaya çalışacaklardır. Nâzım’ın biyografisinin yayımlanması için zamanın da geçmesi gerekir.”[9]

Nâzım Hikmet’le ilgili bir anı da bende var. 1970’li yıllarda Cumhuriyet’in mutfağında çalışırken, Zekeriya Sertel’in anıları gelmişti. Gazete içi birtakım tartışmalardan sonra yayından vazgeçildi. Nadir Nadi’yi kim ikna etti, bilemiyorum. Kimileri İlhan Selçuk der. Fakat gerekçesini biliyorum. Zekeriya Sertel, Sovyetler ve Nâzım Hikmet’le ilgili anılarında fazla açık sözlüymüş! Bunun üzerine Sertel’in anıları Milliyet’e gitti, Abdi İpekçi yayımladı.

Türk solu yıllar yılı böyleydi. “Henüz zamanı değil!” Türkiye’nin “henüz” demokrasiye hazır olmadığını buyuranlar gibi değil mi? Bir bakıma öyle. Gerçeklerden çekinmek ve neyin ne zaman öğrenileceğine tepeden karar vermek... Benim de yıllar yılı kurtulamadığım düşünce tarzı. Demokrasi kültürüne aykırı bir tarz. Kimin neyi, ne kadar, ne zaman öğreneceğine, yapacağına karar verme tekeline sahip olma çabası... Türkiye’nin demokratikleşmesini, ekonomik alanda rekabetçi yapılara kavuşmasını, dünyaya açılmasını yıllar yılı köstekleyen “resmi bakış açısı” da bundan farklı değil.

Ama Türkiye’nin dili özellikle 1980’lerden başlayarak çözülmeye başladı. 1990’larda ise özel radyo ve televizyonlarla tam bir patlama yaşandı. “Konuşan” Türkiye giderek “geveze” Türkiye’ye dönüştü. Fazla düşünmese bile fazlasıyla konuşmaya başladı. Türkiye’nin demokratik

standartlarındaki birçok gerilik devam ediyordu ama dillere yıllardan beri vurulmuş kilitler açılıyordu. Tabular resmi yasaklara karşın kırılıyordu.

Bir başka deyişle eski elbiseleri artık Türkiye'ye küçük geliyor, orasından burasından atıyordu dikişler...

Nereden nereye?..

Haklısın, nereden nereye?.. 1961'de, Sadun Hoca'nın Yön dergisindeki devletçilik makalesiyle politikaya gözlerini bir radikal olarak açan toy, aynı zamanda cahil bir Mülkiye öğrencisinin kendi kendisiyle 35 yıl sonraki hesaplaşması..

Ama sanıyorum Sadun Hoca da bu hesaplaşmayı bir yerde yaptı. 1991'in yaz aylarında, Cumhuriyet'in genel yayın müdürüyüm. Sadun Hoca, Sosyalist Birlik Partisi genel başkanı olarak beni ziyarete gelmişti. Yanında eski TKP'li, avukat Atilla Coşkun da vardı. Hoca'nın neler söylediğini 5 haziran 1991'de günlüğüme şöyle özetlemişim:

"Fransız İhtilali'ni izleyemedik doğru dürüst. Marksizm'in de nereye gittiğini göremedik. Kapitalizm yıkılacak dedik, yıkılmadı. Kendini yeniledi. Güçlenerek yaşıyor. Üretim araçlarının devletleştirilmesini savunduk sosyalizm adına. Sonuç vermedi. Devletleştirmeden de oluyor. Artık dünyayı daha iyi izlemeliyiz. Çoğulcu ve katılımcı demokrasi, başka çare yok!"

Samimi itiraflar...

Ama bugün hâlâ "Marksizm ölmedi!" diyenler acaba dünyanın şimdilerde nereye gittiğini iyi izliyorlar mı? Örneğin, bilimsel teknolojik devrimin dünyayı nasıl bir değişime tabi tuttuğunun ve küreselleşmenin nasıl geri dönülmez bir süreç olduğunun farkındalar mı? Değillerse, Sadun

Hoca'nın uyarısı boşa gitmiş olur. Tarih onları yine sollar geçer gider ne yazık ki!

Bak, bir gazete kupürü. Fotoğrafta Sadun Hoca. Milliyet gazetesi, 15 Şubat 1995. Türkiye İşçi Partisi'nin, yani TİP'in artık arşivlik olduğunu ilan eden bir haber: "12 Eylül askeri döneminde el konulan TİP arşivi yıllar süren dağınıklıktan sonra toparlanarak yeniden gün ışığına çıkarıldı. Önceki gece TİP arşivi, Tarih Vakfı'nda eski TİP'lilerden oluşan topluluk önünde açıldı. 35 yıllık bir tarihin resmi geçidini izlemeye bir avuç yorgun insan gelmişti. 'Biz artık tarihiz' diyen üç beş yaşlı TİP yöneticisiyle, ateşi sönmüş 'eski tüfekler', slayt gösterisinde yüz binlerin katıldığı mitingleri hüzünle seyrettiler. Eski TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın, Milletvekili Sadun Aren toplantı başlamadan yarım saat önce Tarih Vakfı'nda hazır bulundular. Partinin ilk Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar rahatsızlığı nedeniyle katılamamıştı. Behice Boran da fotoğraflarıyla 'merhaba' diyordu."

Bu haberi okuyunca içim burkulmuştu.

TİP, 1960'larda ne büyük bir heyecan fırtınası estirmişti Türkiye'de. O yıllarda senin siyasal dünyanda bir umut ışığı yakmıştı.

Trabzon'da yedek subaylığımı yaptığım 1968'de, 1969'da politik söyleşilerin merkezinde en çok İşçi Partisi vardı.

Trabzon'da çevren ilginçti. "Sosyalist yargıç" Ali Faik Cihan...

Sevgili Ali Faik Bey! Her şeyiyle tipik bir Karadenizliydi. Yargıçken Sosyalist Türkiye adını taşıyan bir kitap yazdığı için, sosyalizm sözcüğünü böyle uluorta kullanıp Türkiye'ye yakıştırdığı için, üstelik bir devlet memuru olarak bunu yaptığı için "suç" işlemişti. Görevinden alınmış, mahkeme önüne çıkarılmıştı.

Sonra, TİP Trabzon İl Başkanı Atilla Aşut... Babası kasaptı. Doğuştan topaldı. Hararetli sosyalizm tartışmaları yapardık. Bir gün Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'dan yakınmıştı. Trabzon'a geldiğinde oteli ve kendisine ayrılan odayı beğenmediği için Aybar'a kızmıştı Atilla. "Aristokrattan sosyalist mi olur?" diye dertlenirdi. Sonra, uzun yıllarını askeri yönetimler yüzünden yurt dışında, sürgünde geçirmek zorunda kaldı. Bir seferinde Türkiye'ye geldiğinde tutuklandı ve Türkiye Komünist Partisi (TKP) davasında yargılanıp hapse mahkûm oldu.

Şair Ataol Behramoğlu'yla Trabzon'da yedek subaylığınızı yaparken renkli günleriniz olmuştu.

Öfkeli bir şairdi! Trabzon ve Ataol deyince Brecht'in Aşk Şiirleri aklıma geldi.

Eylül'ün mavi ayında o gün

Taze bir erik ağacının altında usulca

Tuttum o sessiz solgun sevdayı

Tatlı bir rüya gibi kollarımın arasında

Ve güzelim yaz göğünde üstümüzde

Bir bulut vardı seyrettim uzun süre

Bembeyazdı ve korkunç yükseklerde

Ve tekrar baktığımda yukarı:

Yoktu artık orada

Hiç şiir yazdın mı?

Çoğu genç insan gibi ben de bir zamanlar yazmıştım aşk şiirleri. Ortaokul yılları olmalı. On üç, on dört yaşındayken. Hatırlıyorum. Babamın her cumartesi günü okul sonrası verdiği harçlığa kıyarak almıştım o defteri. Sayfa kenarlarında çiçek desenleri vardı. Hatıra defteri diye satılırdı, Meşrutiyet Caddesi'ndeki Cahit Zamangil'in kitapçı dükkânında...

Şiirlerinin önce müsveddesini yazar, bir süre olgunlaşmasını bekler, daha sonra büyük bir özenle -tabii mürekkepli kalemle- deftere yazar, yani temize çekerdin. Ne oldu o defter?

Tuhaf! Belki de kendime güvensizlikten... Kenarları çiçek desenli o şiir dolu sayfalar hep benim kaldı. Kimselere okumadım. Kimseyle paylaşmadım. Yalnız ben okudum o şiirleri... Hüzünlendiğim, hüzünlenmek istediğim zamanlarda, kilitli çekmecemden gizlice çıkarıp bir köşeye büzül ür, sayfaların arasında dalardım. Belki de kendi iç dünyamda kendi kendime duygu fırtınaları estirmekten büyük keyif aldığım zamanlardı onlar... Sonra şiir devri geçti.

Çoğumuzda olduğu gibi.

O defteri de kaybettim. Sonra bir gün buluverdim. İçindekileri gülerek okudum. Attım gitti.

Keşke saklasaydın.

Haklısın. Kendi kişiliğimin ipuçları, kişisel tarihimin notlarıydı o satırlar...

Bertolt Brecht yukarıdaki şiirini 22 yaşındayken yazmış...

Ben de bu şiiri ilk defa 22 yaşındayken, 1966’da Bremen’deki dağınık günlerimde okumuştum. Brecht’in Aşk Şiirleri uzun yıllar başucu kitabım olmuştu.

Trabzon’daki yedek subaylık günlerinde...

Ataol’la 48. Alay’ın Bando Bölüğü’nde kalıyoruz. Karadeniz’e tepeden bakan bir bekâr odası. İki masa, iki sandalye, iki yatak. Odun sobası. Çıplak ampul ışığı... Hepsi bu! Yağmur yağdı mı sular sızan, rüzgâr üfüren, rutubetli bir oda. Hepimiz gibi Ataol’un da antikalıkları yok değil. Mesela duvarın belirli yerlerine çiviler çakmış. Gazete kâğıtlarını avuç içi kadar muntazam kesip o çivilere deste deste asıyor. Arada bir masadan kalkıyor, duvardaki çividen bir yaprak kâğıt alıyor ve mercek gibi gözlüklerini çıkarıp kalın camlarını büyük bir itinayla siliyor.

İkinizin de çalışma temposu yoğun.

Ben asistanlık sınavlarına hazırlanıyordum. Ataol ise Rusça aslından Puşkin’in bütün eserlerini Cem Yayınevi’ne çeviriyor. Ben de bunaldıkça Brecht’in aşk şiirlerine göz atıyorum. İlk gördüğünde Ataol’un tepkisi: “Nee, Brecht aşk şiirleri mi yazmış?” oluyor. Sonra kafa kafaya verip bazı şiirleri Türkçeleştiriyoruz.[10]

Trabzon günlerindeki Ataol Behramoğlu inatçıydı. Özellikle siyasi konularda Nuh der peygamber demezdi.

Hepimiz gibi... Komünistti Ataol. “Ben komünistim ama komünist olduğumu söyleyemiyorum. Fransa’da olsam söyleyebilirim. Bu ne biçim demokrasi?” diye yakınırdı.

Haksız değildi.

Ataol, TİP’li idi ve Moskova derdi o zamanlar.

Ben ise fazla bildiğimden değil ama “Mao’nun Pekin’i neden olmasın?” derdim. Belki Ataol’u kızdırmak için... Bir seferinde birbirimize girmiştik. Felaket sıcak bir gündü. Silah kuşanmış, kafamızda çelik miğferler, Trabzon limanının önündeki meydanlıkta geçit resmine katılmayı bekliyorduk. 30 Ağustos Zafer Bayramı olmalı. Kan ter içinde bağırışmıştık birbirimize, devrim Rus usulü mü, Çin usulü mü daha iyi olur diye...

1969 baharında Ataol tezkereyi aldıktan sonra yurtdışına gitti. Yabancı diller öğrenmek için. Arada bir mektuplaştınız.

Londra’dan bir kart atmış bana. Tarihi 23 kasım 1970. Son satırları şöyle: “İngiltere bildiğin gibi. Cenabet bir hava. Ve düzgün vücutlu, solgun kızlar... İşçi sınıfı ise her şeye rağmen güçlü, dürüst ve güzel. Güvenilir tek sınıf buralarda...”

Paris’ten yazdığı 20 şubat 1971 tarihli mektubunda da şu bölüm ilginç: “Faşizm, zaten büyük ölçüde var ya, geldi geliyor ve bizim bir direnme örgütümüz bile yok. İnsanı dehşete düşürüyor bu. Amipsel bölünme sürüp gidiyor sol cephede. Bilmiyorum, hâlâ iyimser misin eskisi kadar?”

Sen o tarihte iyimserliğini koruyordun. Çünkü darbenin başarısına inanıyordun. Daha kötüsü olmaz diye düşündüğün için...

Ataol’un son mektubu 12 Mart’tan beş gün önceki tarihi taşıyor. 7 mart 1971’de Paris’ten yazmış. Öyle anlaşılıyor ki ben ondan Mao’nun toplu eserlerini istemişim. Diyor ki: “Mao’ların İngilizce’lerine burada hiç rastlamadım. Fransızca’ları var. Bulabilirsem yollarım. Olaylar böylesine birbirini izlerken, yurtdışında olmak da ayrı bir kederle boğuyor insanı...”

1968’de Ataol Trabzon’dan sürülmüştü Doğu Anadolu’nun ücra bir köşesine...

Bu sürgüne biraz da ben sebep olmuştum. Bir gün komutan çağırdı. Şehir meydanında yapılacak bir geçit törenini anlatmamı istedi. Tören sırasında askerler bando mızıka yürürken, ben de belediye hoparlörlerinden hamasi şiirler okuyacak, vatan-millet-sakarya edebiyatı yapacaktım.

Tam sana göre bir iş!

Topu hemen Ataol'a attım. Kendisinin çok iyi bir şair ve hatip olduğunu, bu iş için biçilmiş kaftan olduğunu söyledim. Ataol kızdı. Ama emir demiri keser askerlikte. O gün Ataol'un sıtma görmemiş gür sesi şehir merkezinde çınladı durdu. Ama bu arada ölçüyü kaçırdı, hamasi şiirlerin arasına biraz "devrimci, solcu" olanları da katıverdi. Hakkında derhal soruşturma açıldı. Bunun üzerine Ankara'daki solculuk faaliyetleri öğrenildi.

Birkaç gün sonra komutandan fırçayı yedim: "Tam adamını tavsiye etmişsin. Bu senin şair biraz karışıkmış!" Ataol'u Trabzon'dan sürdüler, komünistlikten dolayı... Gece yarısı nöbetteyken öğrendim sürgün kararını. Bir jipe atlayıp Ataol'un evine gittim. Mülkiye'den kendisi gibi "komünist" bir kızla, Necmiye'yle yeni evlenmişti. Âşıktı, mutluydu! "Hazırlan, yarın gidiyorsun!" deyince çok şaşırmıştı.

Seni niye sürmediler?

Belki dedem Cemal Paşa'dan dolayı. Belki yapmış olduğum tahsilden dolayı. Kolordu Komutanı Muzaffer Heper Paşa bir gün beni makamına çağırıp babacan havasıyla nasihat etmişti: "Biliyorum sen onlardan değilsin. Onlar komünist. Sen iyi bir aileden geliyorsun. Hariciyeci olacaksın. Siciline bunlar işlenirse devlet memuru olamazsın. Hayatta ilerleyemezsin. Bırak bunları!"

Trabzon'da sana aynı şeyleri söyleyen bir başkası olmuştu.

Evet, Mehmet Eymür. Daha sonraki yıllarda MİT’in önde gelenlerinden... Ankara’dan çocukluk arkadaşımdı. Kavaklıdere’de aynı semtte otururduk. Babasının MİT’te görevli olduğu bilinirdi. 1950’lilerde mahalle duvarının üstünde otururken söylenirdi, “Bak, Mehmet’in babasının adamları Rusları takip ediyor” diye. Mehmet Eymür de yedek subaylık yapmaya benden sonra Trabzon’a gelmişti. Bir gün orduevinde karşılaştık. Benim geçmişi hatırlayıp kendisinin de MİT’te çalışıyor olabileceğini bildiğimi sandı galiba. “Aman kimseye söyleme!” diye tembih etti bana. Bu arada Ataolları, Ali Faik Cihan’ları kastederek bana nasihat etti: “Onlar komünist, sen değilsin. Onlarla birlik olma, sana zarar verirler!”

Sen ne yaptın?

Tabii gidip söylemiştim onlara, Mehmet Eymür’ün MİT’ten olduğunu... Bir süre sonra Mehmet’in tayini çıktı, Ankara’ya gitti.

Bu arada Kolordu Komutanı Muzaffer Heper Paşa, Ataol sürülürken seni de, İngilizceni göz önünde tutarak ve okumaya daha çok zaman ayırabilmen için Amerikan üssünün dış güvenliğinden sorumlu takımın komutanlığına tayin etmişti.

Karadeniz ve ötesindeki Rus askeri faaliyetlerini izleyen bir Amerikan radar üssü vardı Boztepe’de. Karadeniz’e yemyeşil çay bahçelerinin arasından bakan, harikulade manzarası olan bir tepeydi. Her türlü konfor vardı. Musluklarından her dakika sıcak su akan, kaloriferli, duşlu müstakil bir oda. Gündüzleri üssün kitaplığından ve akşamları barından yararlanıyordum. Benim Türk lirasıyla viski içmem serbestti. Haftada iki gün değişik Amerikan filmleri oynardı sinemasında. Cumartesi akşamları parti verilirdi. Trabzon’un eşrafından aileleriyle birlikte katılanlar olurdu danslı toplantılara...

68 kuşağı bozdu bu rahatını!

Öyle oldu. Deniz Gezmiş'ler 1968 yılı yazında bir gün İstanbul'da Amerikan Altıncı Filosu'nun denizcilerini Dolmabahçe'den denize dökünce, Trabzon'da da gençler ayaklandı. Karadeniz Teknik Üniversitesi'nden bir grup öğrenci, Boztepe'deki Amerikan üssüne doğru yürüyüşe geçti. Ben de takımı üssün çevresine dizdim. Öğrenciler geldiler, antiamerikan ve antiemperyalist slogan atıp gittiler. Gösteriyi izleyen bir albay bana bozulmuş. Gençleri dağıtmadığım, gösteri yapmalarına izin verdiğim için...

Böylece, Amerikan üssündeki tembellik günlerin sona erdi. Ama yine de rahatın devam etti sayılır. Bu sefer protokol subaylığına getirildin.

Amerikan üssündeki o muhteşem tembellik günlerinde senin zihniyet dünyanda iz bırakan bir olay yaşadın. 1968 yılı olmalı. Paydos saatinden sonra, akşamüstleri aynı saatte çavuş gelip senden transistörlü radyonu isterdi. Hatırladın mı? Bir saat sonra da geri getirirdi. Bir gün merak ettin. Arkasından gittin. Çavuş ve erler, yemek masasında radyonun çevresinde oturmuşlar, şarkı dinliyorlar. Önce seni fark etmediler. Çoğu dalıp gitmiş. Çavuş seni görünce toparlanıyor. Onunla birlikte herkes ayağa kalkıyor. Biri de radyoyu kapatıyor.

Radyoyu açtırmıştım tekrar. Yanık sesle söylenen şarkıyı birlikte dinlemeye başladık. Türkçe değildi. Hangi dilde olduğunu, hangi radyoyu dinlediklerini sordum. Rahatsız oldu çavuş. "Erivan Radyosu komutanım" dedi başını önüne eğerek, "Her gün bu saatte Kürtçe şarkı programı var da..."

Konuşurken başını kaldırmadı. Sanki, ana dilinde, yani Kürtçe şarkı dinlerken suçüstü yakalanmış, sanki bir kabahat işlemişti.

Çok sonraki yıllarda değinmiştim bu olaya. İnsan kendi ana dilinde şarkıları niye kendi memleketinde dinlemesin ki? Kendi ana dilinde radyosu, televizyonu, okulu niçin olmasın ki?

Ama bu konuların farkına varman için yılların geçmesi gerekti.

Doğru. Kürt sorununun, Güneydoğu'nun bu bakımdan varlığını, ne ayıptır ki, bu olaydan on beş, yirmi yıl geçtikten sonra doğru dürüst anlamaya, öğrenmeye başladım. Ancak o zamandır ki, 1968'de, Trabzon'daki Amerikan üssünde benim transistörlü radyomun etrafında toplanıp Erivan Radyosu'ndan Kürtçe şarkılar dinleyen askerleri daha iyi anlayabildim. Ama bu olay bana kökler konusunu, kültürel kimlik konusunu ve rengârenk Anadolu mozayiğinin anlamını en azından hissettirmiş oldu.

Bu konuları sen 1980'li, 1990'lı yıllarda önce Cumhuriyet'te, sonra Sabah ve Milliyet gazetelerindeki köşende çok yazdın. Kültürel kimlik konusunu demokrasi ve insan hakları boyutunda çok işledin. Ancak Devrim dergisinde Kürt sorunu, Güneydoğu sistemli biçimde ele alınmadı.

Evet alınmadı. Devrim dergisi 79 sayı yayımlandı. Bunların 76'sı Doğan Avcıoğlu'nun yönetiminde çıktı. Ve Doğan Bey bu kadar sayıdan sadece ikisinde başyazısını "Kürt sorunu"na ayırdı. 21 Nisan 1970 tarihlisi, "Kürt devleti mi?" başlığını taşır. 12 mayıs 1970 tarihlisine gelince, "Siirt Olayı"dır. Her iki başyazı da son derece dikkatli bir üslupla yazılmıştır. Kürt kimliği, kültürel haklar gibi konular üstü kapalı geçiştirilmiştir. "Doğu"da izlenen politikaların "bir cins sömürgecilik sayılabileceği"ne işaret eden Doğan Bey, bu politikaların artık iflas ettiğini belirttikten sonra şöyle demiştir:

“Gerçekçi bir politika, feodalizmi tam tasfiye eden köklü bir toprak reformu, Doğu’nun Batı ile bütünleşmesini amaç edinen bir bölgesel kalkınma programı ve bölgenin etnik özelliklerini göz önünde tutan geniş kapsamlı bir plan çerçevesinde yürürlüğe konabilir.”

Aynı başyazıda Doğan Bey, Irak’taki Baas rejiminin Barzani’ye kâğıt üstünde tanımış olduğu “özerklik” konusuna da şöyle bir değinmiştir: “Irak’ta on yıllık savaştan sonra Barzani’nin elde ettiği geniş haklar, iflas etmiş politikalarda direnmeyip, bir an önce gerçekçi bir politikaya yönelmek için yeter nedendir.”

Doğan Bey, diğer başyazısında ise “asayiş kuvvetlerinin ceberrut ve haraççı tutumu”nu eleştirir. “Anayasa haklarının Batı’dan Doğu’ya gidildikçe rafa kaldırıldığı”na işaret eder. “Baskı ve ayrım”dan yakındıktan sonra şunları ekler: “Devlet ve millet bütünlüğünün, günümüzde uzun süre şiddet ve ayırımla korunamayacağı açıktır. Tersine, şiddet ve ayırım, devlet ve millet bütünlüğünü daha çok tehlikeye atmaktadır.”

Avcıoğlu hiç kuşkusuz Kürt sorununun ne olup ne olmadığını gayet iyi biliyordu. Kafası berraktı. Ancak bunu fazla sistemli biçimde işlemekten kaçındı. 76 sayıda iki başyazı bunun kanıtı değil mi?

Nedeni açık. “Komünistlik” gibi “Kürtçülük” de askerin en duyarlı olduğu konuydu. “Komünist”, askerin gözünde “Moskova ajanı” idi. “Kürt milliyetçisi” de Türkiye’nin bölünmesini, parçalanmasını kendine dava olarak seçmiş kişiydi. Askerin inandığı resmi politika “Kürt yok, Türk var!”dı o tarihlerde. O yüzden Doğan Bey, komünizm, Komünist Partisi, işçi sınıfı gibi konularda olduğu gibi, Kürt sorunu, Kürtçülük gibi konulara da Devrim dergisinin yayın politikasında uzak durmaya özen gösterdi. Yoksa askerden tecrit olacağını, asker üstünde etkisini yitireceğini düşünürdü herhalde...

Nitekim, aynı nedenle Türk komünist hareketiyle ilgili konuları da Devrim'de görmezlikten geldi. Türkiye İşçi Partisi'ne, ona yakın Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu DİSK'e Devrim dergisinde yüz vermedi. Türk-İş'i DİSK'e tercih ettiğini belli ederdi. Birinci neden, Türk-İş'in milliyetçiliği idi. İkinci neden, liderleri Seyfi Demirsoy ile Halil Tunç'u tanıyor olmasıydı. Üçüncü neden, bir darbe sonrasında Türk-İş'le işbirliği yapmanın daha kolay olabileceğini düşünüyordu.

Türkiye Komünist Partisi TKP de zaten illegal olduğu için Devrim sayfalarında gözükmedi. Ancak Doğan Bey TİP'ten daha az hoşlanırdı. TKP'yi Doğan Bey de Moskova yörüngesinde görür, fakat söz konusu "Moskova" olduğu için TİP'e göre TKP'ye daha farklı bakardı sanki...

[1]Şahin Alpay'ın *Milliyet*'teki Aybar'la ilgili 13 temmuz 1995 tarihli yazısı.

[2]Yusuf Akçura'nın 1928 tarihli yazılarından aktaran Taner Akçam, *Birikim* dergisi, aralık 1992 sayısı, s. 19.

[3]Demir Özlü, *Yeni Yüzyıl* gazetesi, 27 haziran 1995.

[4]Nicolas Baverez'le Turhan Ilgaz'ın konuşması, *Milliyet* gazetesi, 25 eylül 1995, s. 18.

[5]Fahri Aral anlatıyor, *Aktüel* dergisi, 26 mart 1994 sayısı, s. 65.

[6]*Yarının Tarihi*, Stefan Zweig, Türkçesi: Ahmet Cemal, Can Yayınları, İstanbul, 1991, s. 158.

[7]*Yarının Tarihi*, Stefan Zweig, Türkçesi: Ahmet Cemal, Can Yayınları, İstanbul, 1991, s. 180.

[8]Uğur Mumcu'nun Sadun Aren'le mülakatı, *Cumhuriyet* gazetesi, 28 nisan 1989, s. 7.

[9]"Aziz Nesin'in Günlüğü'nden", *Hürriyet* gazetesi, 20 nisan 1996, s. 10.

[10]Aradan yıllar geçtikten sonra, 1980'lerin sonunda olmalı, meslektaşım Kerem Çalışkan Bertolt Brecht'in *Aşk Şiirleri*'ni Türkçe'ye kazandırdı.

Yedinci bölüm

Bir mektup ve devrimciliğe yolculuk...

Yaşamın olduğu yerde ödün de vardır. Ödün vermek istemeyen kimse fanatikleşir!

Yedek subaylığımı yapmak için 1967 sonbaharında Trabzon'a geldim. Aynı zamanda Dışişleri Bakanlığı giriş sınavlarına hazırlanıyordum.

Mülkiye mezunu birçok arkadaşın gibi sen de diplomat olmaya karar vermiştin. Ama Trabzon'da değiştin sonra.

Diplomatlıktan vazgeçtim. "Türkiye'yi ve dünyayı değiştirmek"ten yana koydum tercihimi...

Düş kurabildiğin günler başladı. Çünkü sonunda sen de kendine bir ütopya edinmiştin.

O askerlik günlerimde içinde yaşadığım çevre de beni etkilemişti. Hayata baktığım siyasi pencerenin şekillenmesinde önemli rol oynamıştı.

Diplomat olmaktan vazgeçerken bir noktayı unutma. Bu karar değişikliğinde yalnız "devrimcilik" yoktu. Dışişleri sınavları açısından yabancı dil bilgine duyduğun güvensizlik de bu değişiklikte etkili oldu sanıyorum. O zamanlar bu güvensizliğini kendi kendine itiraf etmek istemedin belki de.

Bir gece vakti Trabzon'da bir otel çatısındaki küçük odamda diplomatik metinleri İngilizce'den Türkçe'ye, Türkçe'den İngilizce'ye çevirirken umutsuzluğa kapılıp ağlamıştım.

Ya o günlerde yazdığın bir mektubu hatırlıyor musun? Mehmet Cemal'e, sevgili halanın oğluna.

Trabzon, 28 temmuz 1968 tarihli...

24 yaşındayken...

"Sevgili Ağabey,

Şimdi yazacağım satırları çok dikkatli okumanı rica edeceğim; çünkü, onlarla nasıl bir insan olduğumu ve gelecekte nasıl bir yol izleyeceğimi açık seçik ortaya koymaya çalışacağım.

Yaşamda en tutkun olduğum şeyler, özgürlük ve eylem-düşünce uyumu. Düşüncelerimi korkmadan, çekinmeden söyleyebilmek büyük mutluluk benim için. Askerliğim sırasında devamlı bunalıyorum; çünkü, türlü komplekslerle kıvranan bir sürü insanın karşısında söz edemeden hazırol'da duruyoruz. Ordu komutanına taze balık için Erzincan'dan Trabzon'a uçak kaldırmanın; veya kışlada berbat koğuşlarda yatan erlerin durumlarını düzeltme yerine, dört beş milyon lirayı bir dinlenme kampına harcamanın insanlık dışı bir davranış olduğunu haykıramadan yaşamanın ne anlamı var, be ağabey?

Aşağı yukarı iki seneden bu yana tam bir kişilik çatışması içindeyim. Dengemi bulabilmek, gelecekte izleyeceğim yolu açık seçik görebilmek için ölesiye savaşıyorum kendi kendimle. Kendi kendimle çelişkiye düşmemek, eylemimle düşüncelerimin çatışmasını önleyebilmek için elimden ne gelirse yapıyorum. Zaman zaman bu mücadelemde umutsuzluğa kapılıp ağlıyorum, içiyorum.

Beni ağlatan veya içki şişesine iten düşünce de şu: ileriki senelerde konformizme kaymış klasik bir salon entelektüeli haline gelip, düşünce-eylem çatışmasından ve yapıt yaratamamaktan dolayı tam bir bunalıma düşmek... Veya bundan sakınmak için, gereksiz bazı hobileri olan, cebi şişkin, belden aşağısına aşırı düşkün ve şekilci bir insan haline gelmek...

Ben bir sosyalistim, ağabey. Ve ben; düşüncelerimle olduğu gibi, eylemimle de ülkedeki sömürü düzenine karşı çıkabilirsem, mutlu olabilirim. Türkiye'de bugün bütün çarklar, yerli komprodorlar ve emperyalistler için dönüyor. İyice palazlanabilmek için, bu satılmışlar, ülkeyi çeşitli anlaşmalarla uydu haline getirmiş durumdalar.

Bu sınıf, kendi çıkarlarına karşıt bütün fikirleri reddediyor. Şayet, böylesine fikirler mevcutsa, sahiplerini yaşatmamak için her türlü vasıtayı mübah sayıyor. Bundan böyle, rahat yaşayabilmek ancak sömürü düzeninin bir vidası olmakla mümkün. Ama ben, bunu reddediyorum; çünkü gerçekten mutlu olmayı arzuluyorum.

Bankada müfettiş, mutlu azınlık ve tefeciler lehine işleyen bir kredi mekanizmasını denetleyebilir ancak. Hesap uzmanı vergi kaçırılışını görebilirse, sadece protesto etmekle yetinebilir. Dışişleri'nde meslek memuru NATO'ya karşı çıkabilir mi? Kaldı ki, bu memurlardan hangisi hükümetin ana konulardaki politikasını eleştiren bir makale yazabilir? Böylesine bir adam için tek çıkar yol, çeşitli sorumluluklarını (örneğin ailesine karşı) bahane ederekten, konformizm'e kaymaktır. Veya her türlü

düşünsel etkinliği bir tarafa bırakıp, bitki gibi yaşamını sürdürmek. Çeşitli sorumluluklarıma rağmen, ben bu yolu reddediyorum.

Böyle bir kişi olmamanın tamamen benim elimde olduğu bilincine varmak, benim derdim. Benim derdim, kitleler için eylem içinde çalışmanın beni ruhsal bakımdan güçlü, dengeli bir insan haline getireceği düşüncesi. Ve bu derdimden dolayı, zaman zaman içiyorsam da, izleyeceğim yolun beni ruhsal dengeye kavuşturacağına kanım tamdır.

Sosyalist bir toplumda insanın çok daha mutlu olacağına inanıyorum. Sosyalist toplumda, kişinin kendisini her bakımdan, eşit olanaklardan yeteneği ölçüsünde yararlanaraktan en iyi şekilde geliştireceği kanısındayım. Üretim araçlarının, dış ticaretin, bankaların, sigortaların, sağlık hizmetleri ve eğitimin tamamen toplumun malı olduğu bir düzende kişinin daha mutlu olacağına bütün yüreğimle inanıyorum. Böyle bir düzeni görebileceğimi iddia etmiyorum; ama bunun için çalışmak beni mutlu kılacak. Aynı zamanda, bu düzen er geç kurulacaktır. Toplumların tarihsel oluşumu bu yöndedir; buna kimse engel olamaz!

Ağabey;

Mutluluk kolektif bir şey bence. Ve mutlu insan, toplum sorunlarına eğilmiş; toplumun tarihsel doğrultusundaki dönüşüm sürecine katkıda bulunmak ereğiyle çabalayan insandır. Gerçek mutluluk burada yatıyor. Benim kişisel kanım budur.

Böyle olmayanları kınadığım sakın aklına gelmesin! Böyle bir şeye hakkım yok; çünkü, toplum koşulları herkesin eylemci yola gitmesine elverişli değil. Ve başka nedenler mevcut...

Kitle için çalışmak, eylem-düşünce uyumuna sahip olmak ve bağımsız olmak istiyorum. Bundan böyle, yapabileceğim şu: siyasi tarih, devletler hukuku veya sosyoloji konularında akademik kariyere intisap etmek. Bir

asistanlık bulamadığım takdirde, bu sahalarda kendi fakültemde (Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi) doktoramı yaparken, Akşam veya Cumhuriyet gazetelerinden birinde çalışmak...

Yukarı satırlarımı anlayacağından şüphem olmamakla beraber, bu yolun benim için hiç de tekin olmadığını bana söyleyeceğini biliyorum. Gerek ailemin mali durumu, gerekse ülkedeki faşistlerin tutumundan dolayı benim için endişe duyacaksın. Bugünkü Anayasa muhafaza edildiği sürece kimse benim kılıma dokunamaz; çünkü ben bir komünist değilim; şu anlamda ki, ihtilalci yola Türkiye'de inanmıyorum. Kitlelerin gittikçe bilinçlenerek, aydınlanarak seçim yoluyla er geç iktidara geleceklerine inanıyorum. Ben, kendi kaderlerine gerçekten sahip oldukları günü göremeyebilirim. O günü görememek namuslu bir aydın gibi yaşamama engel değil ve olamaz.

Seçtiğim yol zor; fakat, mutlu olacağıma inan ve bana başarı dile bu yolda! Öperim yanaklarından..."[1]

Aradan 28 yıl geçmiş!

Bu mektup belki de bir dönüm noktasını anlatıyor hayatında.

Galiba öyle. Mehmet Cemal mektubumu İstanbul'daki reklam şirketinde çalışan Handan Selçuk'a okutmuş. O da eşi İlhan Selçuk'a vermiş mektubu. Benim hayatımda devrimciliğe yolculuk böyle başladı sayılır.

Bu mektupla ilgili olarak yirmi yıl sonra yaşadığın ilginç bir olayı hatırlaman zor. Belki günlüğünde bulabilirsin. 1989 şubat ayı. Sen Cumhuriyet'in genel yayın müdürüsün. Nadir Nadi'nin evinde bir akşam yemeği. Nadir Bey tekerlekli sandalyesinde oturuyor. Uğur Mumcu, oğlu Özgür'le kızı Özge'yi getirmiş. Onların Nadir Bey'le fotoğraflarını çekiyor. Handan Hanım'la İlhan Selçuk da var. Sen bir ara Handan

Hanım’a dönüp Trabzon’dan yazmış olduğun mektuptan söz ediyorsun. “Beni bu işlere sokan Handan Hanım’dır” diyorsun. Senin de sevdiğin, onun da bir zamanlar senden hep sevgiyle bahsettiği Handan Selçuk, “Mektubun içeriğinde sosyalizm vardı” demişti.

Anımsıyorum. İlhan Abi de bana bakıp “Nerede kaldı o günler?” gibisinden derin bir “ah ah” çekmişti.

Şimdi o günlere daha çok var. Bu kitaba sığmaz yirmi yıl sonrası...

1969’un ilk aylarıydı. İstanbul’a tatile gelmiştim. Önce Handan Hanım’la tanıştım. O mütehakkim ama cana yakın havasıyla “Bak arkadaş!” diye başlayan cana yakın zılgıtlarıyla beni hemen kendi etki alanına çekivermişti. Mülkiye’de Anayasa kürsüsüne asistan olarak girmem için yardımcı olacağını, beni Mümtaz Soysal’a göndereceğini söyledi. Bu arada Devrim adını taşıyan yeni bir dergi çıkacağını, Doğan Avcıoğlu’nun yöneteceğini, asistan olana kadar bu dergide çalışabileceğimi söyledi. Çok sevinmiştim. Trabzon’a döner dönmez Handan Hanım’a uzun bir teşekkür mektubu yazmıştım.

O da sana, “Hasan, genç dostum” diye başlayan 4 şubat 1969 tarihli bir cevap yollamıştı:

“Mektubun duygulandırdı beni. Bu kadar çabuk yazacağını ummuyordum. Bir de kısa sürede dost olmamızın sevinci olacak. Öyle sanıyorum ki, bana anlattığın o küçük otel odasını, hayatının bundan sonraki yıllarında sık sık hatırlayacaksın. Sana şimdikinden daha sevimli, daha cana yakın gelecek. Öyledir, insan geçmişi düşünürken, kötü taraflar silinir, sempatik cana yakın şeyler ise daha bir derinleşir, renklenir. Daha doğrusu eğer patalojik bir kişi değilsen, genellikle bu böyle olur.

Doğan’ın (Avcıoğlu) kitabının (Türkiye’nin Düzeni) ilgi görmesine çok sevindim. Öğretici yönü çok elbette. Öğrenilmesi gereken yönleri de.

Ne açıdan bakarsanız bakın yararlı işte. Umarım bundan böyle, bütün sorunlar kafanda cevaplarını daha açık seçik buluyordur. Fakat daha çok gençsin. Zamanla pek çok şeyi çözümleyeceksin. Kötümser olmadıktan sonra, sabırlı olmayı çabuk kabullenir insanlar. Ve unutma ki kolay değil sorunların çözümlenmesi...

Ahmet Arif'i ben de çok severim. Kitabı çıkmadan Fikret Otyam'ın evinde teypten dinlemiştim şiirlerini, kendi sesiyle... Rölativite üstüne yazdıklarına çok güldüm. Yalnız müzede teşhir fikrini tutarlı bulmadım. Çağının dışında kalmış insanların bir ilginçliği yok ki, teşhir edesin de para toplayasın. Çok hızlı yaşıyoruz arkadaş, çok hızlı... Sen o rokete beni bindirsen de on yıl sonra bir dönsem buralara ne dersin?

İlhan Ankara'ya gidiyor bugün. Dergi (Devrim dergisi) işi için. İlerliyor ve iyi gelişiyor. Bence her şey gün geçtikçe ilerleyecek ve iyi gidecek. Zaten durmasına ya da büsbütün geri geri gitmesine imkân var mı? Ulusallık lafı iyice bir ortaya döküldü ve de iyi oldu. Ak koyun kara koyun belli olsun bakalım."

Handan Hanım'ın 30 temmuz 1969 tarihli bir mektubu daha var bana, "Hasan" diye başlayan. Ankara'da Devrim'in çıkış hazırlıkları sürerken göndermiş. Bir yerinde şöyle diyor:

"Baban az önce gelmişti. İyidir maşallah. Senin asistanlık işini merak ederler. Gerçekten ne yaptın o yönde? Bana hiç yazmıyorsun. Devrim, devrimcilik derken, bu iş güme gitmesin rica ederim! Ben senin sorumluluğunu üstüme aldım aileye karşı..."

Ve mektubunu şöyle bir notla bitirmiş Handan Hanım: "İlgilendiğin kızlar devrimci olmazsa kulaklarını çekerim!"

Handan Hanım'ın bana son mektubu da Devrim'in ilk sayısı çıktıktan sonraya rastlıyor. 31 ekim 1969 tarihli: "İmzanı görünce bir hoş oldum.

Tebrikler, başarılar. Çok iyi gidiyor sütunun... Tiraj iyiymiş, bakalım satış nasıl olacak. Hoşça kal.”

Trabzon’dayken Ali Faik Cihan da Mümtaz Soysal’a bir mektup yazarak seni tanıtmıştı. Ankara’da Mümtaz Hoca’ya uğramış, asistanlık sınavlarına nasıl hazırlanman gerektiği konusunda tavsiyelerini almıştın.

Handan Hanım’dı beni İstanbul’da İlhan Selçuk ve Doğan Avcıoğlu’yla tanıştıran. Beyoğlu’nda birlikte öğle yemeği yedik. Heyecanlanmıştım. İlhan Selçuk, her gün Çetin Altan’la birlikte okuduğum fıkra yazarı. Doğan Avcıoğlu, Yön’ün genel yayın yönetmeni ve başyazarı. Daha önemlisi o günlerde peynir ekmek gibi satan Türkiye’nin Düzeni isimli kitabın yazarı. Cumhuriyet’in Yunus Nadi Yarışması’nı yeni kazanmıştı. İlhan Selçuk’un, “Türkiye’nin Düzeni’nde yön, Yön’ün yönüdür” diye yazdığı kitap... Ankara’dan gelmiş olan Avcıoğlu, “Seferiyiz!” demiş, öğle rakısını içmeye koyulmuştu.

İlhan Selçuk’un sana bir sözünü hatırla: “Hasan bu işlere girmek kolay, sonrası zordur!”

İlhan Abi’nin yumuşak, karşısındakine anlayışla bakan duyarlı havasına karşılık, Avcıoğlu’nun daha köşeli, lafı hiç eğip bükmeden dan diye söyleyen üslubu ilginçti.

Sonraki yıllarda daha iyi yerli yerine oturtacağın iki farklı karakterdi İlhan Selçuk’la Avcıoğlu.

İkisi aynı yaşlardaydı. İlhan Selçuk bir iki yaş büyük olabilir. Ama bu ilk tanışmadan sonra biri benim için hep “Doğan Bey”, öteki “İlhan Abi” oldu. İkisini de sevdim, saydım. İkisinden de öğrendim. İkisiyle de çok şey paylaştım. Ama İlhan Abi’yle olduğu kadar yakınlaşamadım Doğan Bey’le. Onda bir mesafeyi her zaman hissettim.

1969 yılı başında askerliğinin son ayları için İstanbul’dan Trabzon’a dönerken artık dünyalar senin olmuştu.

Fakat annemle babam belli etmedilerse de vaziyetten memnun değillerdi.

Özellikle baban 1920’lerdeki kendi hayalini 1960’larda senin gerçekleştirmeni, yani Dışişleri Bakanlığı’na girmeni, onun deyişiyle “Hariciyeci” olmanı istiyordu.

Doğru ama ben mutluydum artık! Uzun yıllardır ilk kez iç dünyamda huzurlu esintiler hissediyordum. Çünkü nihayet hayatta aradığımı bulduğumdan emindim. Yolumu çizmiştim. Devrimcilikti bu yol! O hiç bitmeyecek sandığım umuda yolculuk, insanların hayata sımsıkı sarılmalarını sağlayan o heyecanlı yolculuk artık başlıyordu.

Hayatında, düşünmeyi sloganlara kaptıracağın yeni bir döneme adım attığının farkında değildin.

O zaman benim için güzel olan, insanların hayata sımsıkı sarılmalarını sağlayan umuda yolculuktu. O yolculukta her şeyimi yeniden yaratacaktım. Adım gibi emindim bundan. Hayallerim vardı, mutlaka gerçekleşecek olan. Bir daha onlarsız hayatın olmayacağına kendimi inandırmıştım.

Gözün karaydı! Kafana göre takılacağın günler sonunda gelmişti. Yani bir yıl önce, 1968’de Mehmet Cemal’e yazdığın mektubundaki eylem-düşünce birliği...

Düşüncelerime artık ihanet etmeyeceğim bir kapı aralanıyordu önümde. Türkiye’nin düzenini değiştirmeye soyunuyordum, 24 yaşında bir genç olarak... İstanbul’dan Trabzon’a yirmi saatlik otobüs yolculuğu sırasında Türkiye’nin Düzeni kitabını altını çize çize okumuştum.

Ve tabii Türkiye'yi çözmüştün!

"Cemal Paşa'nın darbeci ruhu sende depreşmeye başladı!"

Trabzon'a gelir gelmez yaptığım ilk iş, Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) üyelik başvurusunda bulunmak olmuştu. Mademki devrimcilik kararını Trabzon'da vermiştim, o zaman bunun tescilini de Doğu Karadeniz'in bu şirin kentinde yapmalıydım. TİP İl Başkanı Atilla Aşut, 1969 başlarında aday üyeliğimi imzaladı. Artık ben de "partili" olacaktım. İçimde bir kampa aidiyet duygusunun güvenliğini hissetmeye başlayacaktım.

Dünyadan habersizmişsin. Avcıoğlu nerede, TİP nerede?.. O zamanki ideolojik ayrılıkların, siyasal kavgaların farkında değildin.

Neyin ne olduğunu bir ölçüde biliyordum. Ama TİP üyeliğiyle Avcıoğlu yakınlığının bir arada yürümeyeceğini bilecek kadar da olan bitenden haberdar değildim. Bu ikisinin o tarihlerde birbiriyle bağdaşamayacak iki zıt kutup olduğunu kısa sürede öğrendim.

Askerlik arkadaşlarına göre devrimcilikte Doğan Bey yanlış adresti. Çünkü Avcıoğlu grubu "tepeden inmeci" idi. Yani askerle iş tutma meraklısı... Parlamento ve partiler bir darbeyle kapatılacak, önce "demokratik devrim" yapılacak, sonra "sosyalizm"e gidilecekti.

Buna karşılık TİP'liler askerle oynamaya, darbeye karşıydılar. Bunun faşizme davetiye olduğunu düşünüyorlardı. Ara aşama, geçiş dönemi vesaire de tanımıyorlardı. Onların sloganı sadece "sosyalist devrim"di. Ama o tarihlerde "sosyalist devrim" diye bağıran devrimci gençler azınlıktaydı. Meydanlarda daha çok "Milli Demokratik Devrim"(MDD) diye, "Ordu gençlik el ele milli cephede!" diye slogan atan gençlerin sesi

duyulurdu. Onun için TİP'li askerlik arkadaşlarıma göre ben, devrim yolundan sapmış, yanlış adrese gitmiştim.

Nitekim, askerlik dönüşü yeni adresine TİP'ten gelen bir mektup bu gerçeğin altını bir defa daha çizmişti. "TİP'e üyelik başvurunuz kabul edilmedi" diyen bir mektuptu bu.

Sürpriz değildi ama yine de bozulmuştum. Araştırdım. Kararın altında tabii Doğan Bey'le çalışıyor olmam yatıyordu.

Herhalde hatırlarsın. Bu hikâyenin ilginç bir devamı var. İki yıl sonra 1971'de, 12 Mart Muhtırası'yla girilen o kasvetli ortamda Son Havadis gazetesi bir MİT raporu yayımlanmıştı. Senin kısa süreli TİP macerası, "Hasan Cemal o kadar radikal solcuydu ki, Mehmet Ali Aybar bile onun Trabzon'dan 1969'da milletvekili adayı olmasını veto etti" diye geçmişti MİT kayıtlarına...

Son Havadis'teki dizi, Tayfur Ketenci imzalı bir broşürden özetlenmişti. "Türk Silahlı Kuvvetleri ve Aşırı Sol" adını taşıyan broşürün benimle ilgili bölümünde şu satırlar vardı:

"Devrim'in yazı işleri müdürlerinden Hasan Kaya Cemal, Türkiye İşçi Partisi'nin aşırı solcu üyelerindendir ve 1969 seçimlerinde Trabzon milletvekili adayı olmak istemişse de Devrim gazetesi gibi 'tepeden inmeci', 'darbeci' kabul edilerek, yani Türkiye İşçi Partisi'nin kanunlar içinde kalarak partiyi kapatmadan sosyalistliği gerçekleştirme prensibine uymadığından, adaylığı Mehmet Ali Aybar tarafından veto edilmiştir."

Nereden baksan yanlış. Yaşım milletvekilliği için tutmuyordu. O yüzden aday olmak için herhangi bir başvurum söz konusu olamazdı. Olmamıştı. TİP üyesi değildim. Ancak, milletvekili adaylığım değil, TİP'e üyeliğimdi veto edilen. Bunun nedeni de herhalde benim Doğan Avcıoğlu'yla çalışmaya başlamamdı.

Avcıoğlu'nın yanlış adres olduğunu önce sana Ataol Behramoğlu hatırlatmıştı.

1969 baharı. Askerden yeni dönmüştüm. Devrim dergisinin çıkış hazırlıkları için Ankara'da, Adakale Sokak'taki büroda harıl harıl çalışırken bir gün Ataol Behramoğlu geldi. Yedek subaylığı bitirmiş Ankara'ya dönmüştü. Hiç unutmam, daha kapının eşiğinde beni muzip bir bakışla süzerken lafı yapıştırmıştı:

"Hasan Cemal, Hasan Cemal, ne o? Paşa Dede'nin ruhu galiba seni rahatsız ediyor!"

Birlikte gülmeye başladık. İttihatçı Cemal Paşa! Birinci Dünya Savaşı'nın Bahriye nazırı ve Dördüncü Ordu komutanı. Darbeyle Abdülhamid'i deviren Enver-Talat-Cemal üçlüsü... Ataol devam etmişti: "Cemal Paşa'nın darbeci ruhu şimdi sende depreşmeye başladı ki Avcıoğlu'yla çalışmaya başladın. Tepeden inmeci oldun sen de!"

Cemal Paşa'nın ruhu, İttihatçılık, seni siyaseten etkilemiş olabilir mi? Ataol'un şaka yollu dediği gibi, en büyük üç İttihatçı'dan birinin torunu olmanla senin cuntacılık geçmişin ya da "tepeden inmeci" radikal görüşlerin arasında bilinçaltı bir bağ kurulabilir mi?

Dedemin politika bağlamında hemen hiç konuşulmadığı bir evde büyüdüm. Babam zaten siyasetten hazzetmezdi. Benim Cemal Paşa'nın düşünce dünyasıyla ilk tanışıklığım ilkokul yıllarında olmuştu. Evin bir köşesinde Nuh nebiden kalma körüklü bir el çantası vardı. Ailenin eski fotoğrafları saklanırdı içinde. Bu eski püskü çantayı karıştırmayı çok severdim. Fotoğraflara bakarken her seferinde yeni bir şeyler keşfeder, kendimi zaman tüneline bırakır, başka diyarlara seyahat ederdim.

Yine böyle bir gün, yırtık pırtık bir albümün arasından ipince bir kâğıt parçası çıkmıştı. Yazıldıktan sonra eski yazıdan yeni Türkçe'ye çevrilmiş

ve daktiloya çekilmiş olmalıydı. 12 mayıs 1920 tarihliydi. Dedemden 20 yaşındaki oğluna, yani babama bir mektuptu bu:

"Sevgili oğlum Ahmedi,

Ben uzunca bir seyahate çıkıyorum. İhtimal ki sizi uzun müddet göremeyeceğim. Ve yine ihtimal ki benden uzun müddet haber alamayacaksınız. İşte sana bu mektubumla bazı nasihatler vereceğim. O nasihatleri can kulağıyla dinle, onların haricine çıkma.

Oğlum, sen benim en büyük evladımsın. Benden sonra ailemizin erkeği sensin. Sana ismimden başka miras kalacak hiçbir şeyim yoktur. Hiç beş paralık bir servete malik değilim. Ben ölürsem annenin birkaç parça elması bütün aileyi ancak üç sene kadar iaşe edebilecek bir şey tutar. Ondan sonra ananı, halanı, büyükanneni himaye edecek, onları kimseye muhtaç olmayarak besleyecek olan ancak senin çalışkanlığındır.

Dünyada kendi sainden (emeğinden) başka hiç kimseye güvenme. Hiç kimseden on para bile isteme. Ne kazanırsan onları annen ve kardeşlerin için sakla. Sen gayet fakirane bir hayat geçir. Her şeye tahammül et. Fakat anneni aç bırakma, namerde muhtaç etme.

Eğer ben ölürsem, annen memlekete dönecek. Sen tahsilini ikmal ettikten sonra annenin yanına gidersin. Ve onunla beraber kendine bir iş bulursun. Yapacağın tahsil ziraat olduğu için toprak işinden başka hiçbir şeye ehemmiyet verme. Bu meslek seni de, ailemizi de pekâlâ geçindirebilir.

Azamet satma. Daima mahviyetkâr ol. Hiç kimsenin kalbini incitme.

Kardeşlerinle bahusus Mehmet'le güzel geçin. Kardeşlerini her zaman himaye et. Onları kimseye çiğnetme.

Vatan muhabbeti, Türklük muhabbeti senin en büyük ziynetin olsun. Vatanını, Türklüğü her şeyden ziyade sev. O ikisi için hiçbir fedakârlıktan çekinme. Ben öldükten sonra benim şimdiye kadar takip ettiğim yolu aynen sen takip et.

Ölmez sağ kalır ve yine size kavuşursam, seni istediğim gibi çalışkan, mert ve namuslu bir genç görürsem, çektiğim ve bundan sonra çekeceğim bin türlü meşakkatleri kâmilen unutacağım.

İşte yavrum sana söyleyeceklerim bunlardan ibarettir. Seni cenabı hakkın birliğine emanet ederim evladım, Baban Ahmet Cemal.”

Cemal Paşa’nın babama yazdığı bu mektuptan etkilenmiştim. 1950’lilerin ilk yarısı olmalı. Ben ilkokuldayım. Babam Ankara’da bir kamu kuruluşunda memurdu. Şeker Şirketi’nde Almanca tercüman, kendi sevdiği deyimle mütercim olarak çalışıyordu. Akşam eve gelince gösterdim mektubu. Hatırladı. Okurken duygulandı, gözleri doldu. O mektuptan sonra bir daha babasını görmediğini anlattı.[2] Dedem bu mektubu o sıralar Macaristan’da tarım öğrenimi yapmakta olan babama Afganistan’dan yazmış...

Baban bu arada baba nasihatini tuttuğunu sana söylemeyi ihmal etmemişti.

Babam nedense bu mektuptan “politikaya karışma” nasihatini çıkarmıştı. O yüzden de, Demokrat Parti kurulduğu zaman Galatarasay mezunu arkadaşlarından gelen milletvekilliği önerilerini geri çevirdiğini anlatırdı. O yıllarda, Trakya’daki Alpullu Şeker Fabrikası’nda küçük memur olarak çalışıyordu. Bu konuyu arada bir tekrarlamayı severdi. Bilmem, belki de oğluna neleri geri çevirebildiğini göstermek için yapardı bunu. İçine kapanık bir insandı. Fazla konuşmayı sevmezdi. Özellikle politika konuşmayı.

Halk Partisi'nden hoşlanmazdı.

Seçim zamanı annemle gidip oyunu mutlaka kullanırdı. Babam bir şey söylemezdi ama annemi biraz sıkıştırınca Demokrat Parti'ye oy verdiklerini anlardım. Sonraki yıllarda birlikte Adalet Partisi'ni tuttular. İsmet Paşa'yı hiç sevmezdi. Birkaç kez rakı sofrasında onun için "sağır" dediğini hatırlıyorum. Galiba Atatürk'ü de sevmezdi ama onun hakkında uluorta konuşmazdı.

Halk Partisi'ne, Atatürk'e dönük olumsuz duygularında rol oynayan neydi?

Babam, 1926'da ailenin Almanya'dan Türkiye'ye dönüşüne izin verilmesinden sonra diplomat, eski deyişle Hariciyeci olmak istemişti. Tahsili, formasyonu yeterliydi. Almanca ve Fransızca'yı çok iyi, İngilizce'yi de orta derecede biliyordu. Fransızca'yı önce mürebbiyesinden öğrenmiş, sonra Galatasaray Lisesi'nde geliştirmişti. Almanca'yı ise yıllarca kaldığı Almanya'da öğrenmişti. Ama yine de diplomat olamamış. Babam, Hariciye'ye kabul edilmeyişini de Cemal Paşa'nın, bir İttihatçı liderinin oğlu olmasına bağlardı.

Aile içinde babanın bir başka düş kırıklığından söz edilirdi.

Almanya'dan gelip Kurtuluş Savaşı'na katılmak istemiş. Ancak dedem, önde gelen bir İttihatçı'nın oğlu olmasının Anadolu'da rahatsızlık yaratacağını öne sürerek bunu engellemiş...

Demek ki diplomat olmak günlük deyişle babanın içinde kalmış...

Bir gün pat diye bana "Diplomat olsaydım, takım elbisemin yeleğine gümüşten köstekli bir saat takardım" demişti. Gençliğinde görmüş geçirmiş, koca bir imparatorluğun üç güçlü adamından birinin oğlu olarak Berlin'lerde, Viyana'larda, Peşte'lerde gezip tozmuştu. Sonraki küçük

memurluk yıllarında kimselere çaktırmadan çektiği iç ezikliğini arada bir belki de böylesine sözlerle dışa vuruyordu.

Pek kimseleri de beğenmez, takmazdı. Mülkiye'yi kazanmana çok sevinmişti. Sonra diplomat, onun deyişiyle Hariciyeci olmanı, yani Dışişleri Bakanlığı'na girmeni arzulamıştı.

O yüzden yazları, dar bütçesinden para artırıp İngilizcemi ilerletmem için beni İngiltere'ye çalışma kamplarına gönderdi. Mülkiye'yi bitirdikten sonra da Almanca öğrenmem için Bremen'de bana bir iş ayarladı. Ama ben işi askerlik sonrası devrimciliğe vurunca çok üzüldüğünü yıllar sonra annemden öğrenmiştim.

Devrim dergisinde yazı işleri müdürü ve yazar olarak çalışmaya başladığın zaman, kendisini tebrik eden yengene babanın tepkisi ilginç olmuş. "Neyini tebrik edeyim ki" demiş o hüzünlü bakışlarıyla, "Günün birinde hapse girmesini mi?.."

Demin de söylediğim gibi politika konuşulmayan bir evde büyüdüm. Arada bir küçük amcam Behçet Cemal bize geldiğinde, rakı masasında tartıştıklarını hayal meyal hatırlıyorum. Çünkü amcam Halk Partiliydi.

Çocukluk yıllarına siyaset değil futbol damgasını vurmuştu. Top sevdası yüzünden bir kez bacağını, iki kez kolunu kırmıştın.

Ankara'da ilkokulu bitirdikten sonra koleje değil normal devlet okuluna devam ettim. Kolejli olmak bir tür ayrıcalıktı o zamanlar. Bir kere paralı okuldu. İkincisi, öğretim İngilizce'ydi.

Niye anlatıyorsun şimdi bunu?

Siyasal kişiliğimin köklerini yakalamaya çalıştığım için... 1950'li yıllardı. İlkokuldan mahalle arkadaşlarımın da bulunduğu "kolejli"lere

karşı içimde belli belirsiz bir tepkinin uç verdiğini hatırlıyorum. Belki bir eziklik duygusuydu bu. Onlar mahallemizdeki Amerikalı çocuklarla İngilizce konuşurlar, ben ise hiçbir şey anlamazdım. Ankara'ya çok kar yağdığında, okulların tatil edileceğini önce onlardan öğrenirdik. Çünkü aralarında Demokrat Partili "bakan çocukları" vardı.

Bozulurdun onlara. Ayrıcalıklı havalarına karşı belki de "ilk sınıfsal tepkiler" tomurcuklanıyordu içinde...

Kafa bulma!

Tıpkı ailede bir zamanlar "taşralı" sayılman gibi. Amca çocuklarının Avusturya Lisesi'nde okumaları karşısında duyduğun ezikliği hatırlasana.

Hayal meyal. Ancak "kolejliler ve diğerleri" ayrımından rahatsız olmadığımı söyleyemem. Büyükler "Hangi okula gidiyorsun?" diye sorduklarında, "Ankara Koleji'ne" yanıtıyla, "Mimar Kemal'e" arasındaki hava farkını tabii ki bilirdim. "Züppeler" onlar için en çok kullandığım sıfattı.

Sıhhiye'de, orduevinin arkasında üç katlı Ankara Sineması vardı. Hatırlarsın, balkonun ön sırasındaki bazı koltuklar akşam matineleri için Ankara'nın kodamanları için boş tutulurdu.

On iki, on üç yaşındaydım. Bir akşam beni de sinemaya götürmüşlerdi. Telaşlı bir hava esti etrafta. Biri gelip ön sıraya oturmuştu. Babam kulağıma eğilip "Maliye Bakanı Hasan Polatkan" demişti. Herkes merakla ona bakıyordu. O ise oralı değildi. Sfenks gibi hareketsiz ve asık yüzlüydü. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra askeri yönetim tarafından idam edilen Demokrat Partili bakanın o kendini beğenmiş hali hoşuma gitmemişti.

Ama o yıllarda sanıyorum babandan yanaydın, yani Demokrat Partili...

1950'li yıllarda Kıbrıs'la ilgili olarak radyodan kulağıma çalınan "Ya taksim ya ölüm!" sloganlarını hatırlıyorum. Bir de İstanbul'daki o korkunç 6-7 Eylül Olayları'nın gazetelerdeki fotoğrafları gözümün önüne geliyor. Beyoğlu'nda, İstiklal Caddesi'nde halamın çalıştığı Gilda isimli mücevher mağazasını yağma edilmekten kuzenim ve arkadaşları son anda Türk bayrağı açarak kurtarmışlardı.

O yıllarda Ankara'da babam Zafer gazetesini okurdu. Demokrat Parti'nin yayın organı. İstanbul'dan düzensiz olarak Cumhuriyet gazetesi gelirdi. Benim ilgimi en çok Profesör Nimbüs isimli bir karikatür bandı çekerdi Cumhuriyet'te. Bir de spor sayfalarındaki futbol haberleri tabii. Sonra eve Cumhuriyet yerine Milliyet alınmaya başladı. Çünkü Burhan Felek, Cumhuriyet'ten Milliyet'e geçmişti. Ve annem onu okurdu.

O ilk politik sloganı hatırladın mı?

Atatürk Lisesi'nin birinci sınıfı. 15 yaşındayım. Bir gün derste öğretmenimiz nasıl olmuşsa komünizmin korkunçluğu üstüne bir şeyler söylemişti. Yanımda oturan sıra arkadaşım da heyecanla yerinden fırlayıp "Kahrolsun komünizm!" diye bağırmıştı.

Bu belki de senin duyduğun ilk siyasal slogandı.

"Mülkiye basıldı, ağabeylerimizi öldürüyorlar!"

1960 yılının Ankarası. 16 yaşındasın. Atatürk Lisesi'nin ikinci sınıfında, okumaktan çok top peşinde koşturan, koyu Galatasaraylı Haso. Politikayla ilk kez ciddi olarak tanıştığın bir yıldı 1960...

27 Mayıs henüz olmamıştı. Ama okulda olsun, Bakanlıklar'daki mahallemizde olsun "Demokrat Partili-Halk Partili" ayrımı çoktan su

yüzüne vurmuştu. Babam, radyoda Demokratların partizanlık örneği "Vatan Cephesi" haberlerini her zaman ciddi bir yüz ifadesiyle dinler, konuşmazdı.

Demokrat-Halk Partili diye yıllar sürecek cepheleşmelerin tohumları atılıyordu Türkiye'de...

1960'ın nisan ya da mayıs ayı. Bir sabah vakti sınıfın kapısı açıldı. Bir öğrenci avazı çıktığı kadar bağırdı: "Mülkiye basıldı, ağabeylerimizi öldürüyorlar!" Şaşırıp kalmıştık. Atatürk Lisesi'nin önünden bir grup, Türk bayrağı ellerinde Sıhhiye'den Mülkiye'nin bulunduğu Cebeci'ye doğru koşturmuştu. Ben aralarında yoktum. Olan bitene bir anlam veremiyordum. Üst katımızda Demokrat Parti Samsun Mebusu Ferit Bey otururdu. Koleje giden çocukları arkadaşımdı. Bana bir gün, bütün bu nümayişlerin Halk Partisi'yle komünistlerin başının altından çıktığını söylemişti. Kolejli arkadaşlarım da öyle düşünüyorlardı. Niye bilmiyorum, itiraz etmiştim.

Baban da Demokratları tutuyordu.

Ben arada kalmış gibiydim. Bir yanda okul ve mahalle arkadaşlarım, bir yanda babam. Ama farkındaydım. Gün geçtikçe Halk Partisi'ne meylediyordum. 1960'ın mayıs ayında bir gün. Mahallede sohbet ediyoruz. Babası Halk Partili bir arkadaşımız heyecanla geldi. "Haydi Kızılay'a gidiyoruz, olay var" dedi. Gerçekten ana baba günüydü Kızılay. Kalabalık kaynıyordu. Etrafta atlı polisler dolaşıyordu. Kol kola girdik. Sıhhiye'ye doğru yürümeye başladık.

"Olur mu böyle olur mu?

Kardeş kardeşi vurur mu?"

Marşı ben de söylemeye başladım. Tuhaf bir heyecan yükseldi içimde. Kitle hareketinin, kitle psikolojisinin o insanı cezbeden, kendi içine çeken etkisini ilk defa hissediyordum. Hep bir ağızdan söylüyor, kol kola yürüyorduk. Müthiş heyecanlanmıştım. Hayatımda ilk kez siyasal gösteriye katılıyordum.

27 Mayıs'ın "555K" kodlu gösterisiydi bu. Yani yılın 5. ayı, 5. günü, öğleden sonra saat 5'te Kızılay'da DP iktidarına karşı yapılacak protesto eyleminin şifre adı...

Daha 16 yaşımdaydım ama günlerim politikayla dolu geçmeye başlamıştı. Dışişleri Genel Sekreteri Büyükelçi Selim Sarper'in resmi konutunun önündeki duvarın üstünde oturur tartışırdık. Celal Bayar "tenkil" demişti! Mülkiye basılmıştı! Ağabeylerimiz dövülmüştü! "Kıyma makineleri" vardı!

Ve bir gün sabaha karşı makineli tüfek sesleriyle uyandın: 1960, 27 Mayıs...

Evimiz Bakanlıklar'da, Kızılırmak ve Akay sokaklarının kesiştiği yerdeydi. Babam, annemle bana "Pencereye yaklaşmayın, balkona çıkmayın!" diye bağırıyor. Makineli tüfek sesleri İçişleri Bakanlığı tarafından geliyor. Taş zeminli büyük tören alanında futbol oynadığımız bakanlıktan. Babam radyoyu açıyor. Boğuk bir ses. Alparslan Türkeş'in. Birbiri ardından çalan marşlar. En çok da "Kardeş kardeşi vurur mu?"

Az sonra askeri bir cip geliyor apartmanın kapısına. Üst katımızda oturan DP Samsun Mebusu Ferit Bey'i alıp götürüyorlar. Halbuki Ferit Bey az önce balkondan babama seslenip, "Merak etmeyin, basit bir gösteri!" demişti. Çocukları kaç yıllık arkadaşım. Babalarının arkasından ağlıyorlar. İçim burkuluyor. Kapı komşumuz Levazım Albayı Ekrem

Amca'yı ilk defa üniformasıyla görüyorum. Güleç yüzüyle afili afili evden çıkıp gidiyor.

Sokağa fırladın!

Bahçe duvarında otururken iki cip geldi. Makineli tüfekli askerler önce bahçeyi kolaçan ettiler. Sonra eve girip ortalarına Selim Sarper'i alarak gittiler. Tedirgin olduk. Akşam da radyodan Selim Bey'in Dışişleri bakanı olduğunu öğrendik.

Karanfil Sokak'ta bazı DP milletvekillerinin itile kakıla ciplere bindirilip götürüldüklerini gördün.

Ama asker alkışlanıyordu. Ev hanımları bahçe duvarlarında limonata, kuru pasta, kek ikram ediyordu subaylara. Babaları götürülen arkadaşlarımız yoktu ortalıkta...

O sıra evi hatırlasana. Halk Partili komşular gelmişlerdi. Demokratlara atıp tutuyorlardı. Oh olsun havası esiyordu. Demokrat Parti iktidarına karşı hırs bürümüştü insanları...

Babam her zamanki gibi berjerinde oturuyor, yere doğru bakarken Birinci cigarasını tüttürüyordu zincirleme. Hiç konuşmuyordu. Sessizdi. Babama inat konuşuyordu kimileri. Üzgündü Babam. Ama duygularını açığa vurmak istemiyordu.

Öylesine bir havaydı ki, ben neredeyse herkesin 27 Mayıs'ı benimsediğini sanmaya başlamıştım. Öyle olmadığını sonraki yıllar anladım. Darbe ortamında tabii olarak duyulmayan aykırı sesler zamanla çıkmaya başlamıştı.

Böylece 16 yaşında 27 Mayısçı oldun!

O kadar ki idamları bile o yaştaki genç bir lise öğrencisi olarak onaylayabilmiştim mahalledeki ağız dalaşlarında. O günlerin havası başkaydı. Toz kondurmuyordum darbeye. Bizi Demokrat Parti'nin diktasından kurtarmıştı asker...

27 Mayıs günü öğleden sonra Kızılay yine ana baba gününe dönmüştü. Piknik civarında kalabalık bir ara dalgalandı. Yuh sesleri yükseldi. Bazı kişiler tartaklanıyordu.

Öğrendik ki bazı DP ileri gelenleriymiş. Naylon gazeteler kaldırımlarda korkunç haberlerle doluydu. Kıyma makineleri, hırsızlıklar, yolsuzluklar... Bütün kötülüklerin kaynağı Demokrat Parti'ydi! Türk politikasında ülkeye çok acı çektirecek siyasi istikrarsızlıkların, kutuplaşmaların tohumları atılıyordu. 12 Mart'ların, 12 Eylül'lerin rüzgârları ekiliyordu.

Ya da Demokratların 1950'li yıllarda Vatan Cephe'leriyle, Meclis Tahkikat Komisyon'larıyla kabarttıkları partizanlık dalgaları yeni boyutlar kazanıyordu.

Tanklar Kızılay'da!

Öyle ama askeri darbe, yani 27 Mayıs olmasaydı, iktidar seçimle el değiştirseydi, demokrasinin gelişimi daha bir rayına oturmaz mıydı?

Kâğıt üstünde öyle. Keşkeli düşünmeye başladığın zaman, darbelerin çare olmadığı gözüküyor.

Demokrat Parti iktidarının 1950'lerin sonlarına doğru "çoğunluk diktatörlüğü"ne doğru yol aldığını, "Tahkikat Komisyon'ları, Vatan Cephe'leri" kurduğunu unutma!

Sen de ordu içindeki cuntalaşmaların, darbe hazırlıklarının daha 1954'te başladığını bir an düşün.

27 Mayıs da toplumu böldü. Sağ ve sol arasında bir duvar yükselmeye başladı. İdamlarla birlikte, siyaset sahnemizde zaten kıt olan hoşgörü, diyalog, uzlaşma gibi kavramlara iyiden iyiye hasret kalmaya başladık. Herkes demokrasiyi sade kendisi için istemeye yöneldi. Kendisinden farklı düşünenlere o hakkı tanıyan yoktu.

Bir yıl sonra, 1961'de Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girmiştin. 27 Mayıs'ın kalesi olan Mülkiye'ye...

Neredeyse bütün hocalarımız ateşli 27 Mayıs yandaşlarıydı. Bahri Savcı Anayasa anlatırdı. Demokratların Anayasa'yı nasıl çiğnediklerini, 27 Mayıs'ın nasıl demokratik bir Anayasa getirdiğini...

Yürekten inanırdın.

Heyecanla not tutardık. Ders aralarında hararetli tartışmalar olurdu. Aramızda aykırı ses yok gibiydi.

1960'ların hemen başında Mülkiye radikalizmin, 27 Mayıs'la birlikte serpilmeye başlayan sol düşüncenin kalesiydi.

Zamanla karşı görüşler de, yani sağ da başını kaldırmaya, örgütlenmeye koyuldu. Özellikle Hür Düşünce Kulübü'nde...

1962 yılı olmalı. Fakir Baykurt'un Yılanların Öcü isimli romanının filmi yapılmıştı. Sansür, filmin gösterimini yasaklamış, ancak cumhurbaşkanı ve 27 Mayıs'ın lideri gözüken Cemal Gürsel'in girişimiyle yeniden serbest bırakılmıştı. Bunun üzerine filmi oynatan sinemalar bazı sağcı gruplar tarafından basılmak istenmişti. O günlerdeydi. Fakir Baykurt bir konferans için Mülkiye'ye davet edildi. Fakülte yönetimi izin verdi.

Baykurt'u ilgiyle dinlerken büyük bir gürültü patırtı koptu. Kapıda itiş kakış yaşandı. Öğrendik ki fakülte dışından, muhtemelen Hukuk Fakültesi'nden gelen bir grup konferansı basmak istemiş.

Sonraki yıllarda sağlı sollu tırmanacak şiddet eylemleri düşünülecek olursa, masumane bir başlangıç... Sen o zamanlar futbolcu sayılırdın. O tarihte alaylı bir dille "ne sağcı ne solcu, futbolcu" denirdi senin gibi tiplere...

Futbolcuydum ama bu dediğin gibi değil. Politikayla yakın ilgi içindeydim. Fakat aktif değildim. Yeni çıkmış Yön dergisini her hafta baştan sona okurdum. Aramızda antiamerikan görüşler tomurcuklanmaya başlamıştı. Amerika'nın Küba'da Castro'yu yıkmak için giriştiği başarısız Domuzlar Körfezi çıkarması ve arkasından ABD ile Sovyetler arasında patlayan ve dünyayı nükleer savaşın eşiğine getiren Füze Krizi, Mülkiye gençliğini ayağa kaldırmıştı. Doğan Avcıoğlu'nun katıldığı bir açık oturumda Amerika'nın aleyhinde nasıl bir havanın doğduğunu şimdi hatırlıyorum. Doğan Bey'i ilk o zaman görmüştüm. Yön dergisini çıkarıyordu.

"Kahrolsun Amerikan emperyalizmi!" sloganları eli kulağındaydı.

Ancak kutuplaşma daha çok iç politikadaydı. Menderes, Zorlu ve Polatkan idam edilmişti. Başta Celal Bayar olmak üzere Demokrat Parti'nin ileri gelenleri hapisteydi. Kamplaşma Demokratlar ile 27 Mayısçılar arasında yaşanıyordu.

Ordu'nun içi karışıktı. Yön dergisi ufaktan ufağa kaşıyordu bu karışıklığı. Bir gün Mülkiye'de heyecanlı bir hava esti. "Tanklar Kızılay'da!" sözü kantini dalgalandırdı. Harp Okulu Komutanı Albay Talat Aydemir'in ilk darbe girişimiydi bu...

22 şubat 1962.

Bir yıl sonra da ikincisi gelmişti. Bir bahar gecesi. Sınavlar yaklaşıyor. Radyodan nasıl olmuşsa iyi bir müzik yakalamış ders çalışıyorum. Birden susuyor müzik! Yayın kesiliyor. Önce bir sessizlik, sonra uzun bir vınlama. Arkasından bir anons: Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyduğunu açıklayan bir bildiri... Annemle babamı uyandırıyorum. Bahçe kapısını açıp karanlığı dinliyoruz. Bakanlık tarafından sessizlik...

Küçük, siyah, mika kaplamalı Philips radyonun başına çöküyoruz babamla. Annem 27 Mayıs sabahında, yani üç yıl önce olduğu gibi yine çay yapıyor. Radyoda birbiri ardından gelen çelişik açıklamalar...

Darbe oldu mu olmadı mı belli değil. Talat Aydemir yeniden ayaklanmış. Harp Okulu öğrencilerini arkasına almış...

Gün ağarırken uçak sesleri duyuluyor. Ses duvarını aşan jet uçaklarının çıkardığı korkunç gürültüler... Üst kat balkonlarından Harp Okulu'nun bombalandığını söyleyenler var.

Dışarı çıkıp yan taraftaki inşaatın tepesini tırmanıyorum. Bahçelievler tarafından Bakanlıklar'a, daha doğrusu Meclis'e doğru tek sıra halinde tanklar geliyor. İçişleri Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı'nın bahçesi asker kaynıyor. Meclis duvarının arkasında da mevzilenmiş, tüfeklerinin ucu uzaktan seçilen askerler var. Bir anons yapılıyor İçişleri Bakanlığı'nın bahçesinden. Duvarın arkasındaki isyancı askerlere, "Şu saate kadar teslim olun, yoksa" diye gözdağı veren bir duyuru.

Sonra sessizlik. İnşaatın tepesinden her şeyi heyecanlı bir film gibi seyrediyoruz.

Jetlerin o korkunç gürültüsü yeniden başlıyor. Harp Okulu'na doğru dalış yapıyorlar. Süre doluyor. Asker asfalt caddenin üstünden Meclis duvarına doğru sürüne sürüne harekete geçiyor. Bir savaş uçağı bu kez

Meclis'e doğru bir dalış yapıyor. Korkunç bir gürültü! Kaçışıyor asker. Yerde kıvrılıp kalanlar...

Mahalle arkadaşım Ahmet geliyor. Harp Okullu. Üstünde manevra kıyafeti, elinde tüfeği. Talat Aydemirci, yani isyancılardan. "Duruma hâkimiz" diyor. Meclis'in karşısından Esat'a çıkan Akay Sokağı'nın başını tutması için talimat almış. Şaşkın, yorgun bir hali var.

Az sonra askeri bir cemse geliyor, elinden tüfeğini alıp götürüyorlar Ahmet'i...

Üzülüyorum. Çaresizlik duygusu. Aynı zamanda bir isyan, bir karşı koyma duygusu yükselir gibi oluyor içimden. Meclis duvarının arkasından bir beyaz bayrak sallanıyor.

Sonra Harbiyeliler Ordu'dan atılıyor. Talat Aydemir ve bir binbaşı idam ediliyor. Yön dergisi Galileo'nun sözünü kapak yapmış:

"Dünya yine de dönüyor!"

Türk siyasi hayatını zamanla cehenneme çevirecek, yirmi yıl içinde iki askeri darbeye daha, 12 Mart ile 12 Eylül'e götürecek cepheleşmelerin, istikrarsızlıkların yeni bir ivme kazandığı bir dönem açılıyordu önümüzde.

Hatırla: Kayseri Cezaevi'nden bazı Demokratlar serbest bırakılmıştı. Yıl, 1963 olmalı. Kızılay'da 27 Mayıs'ı savunmak için yapılan büyük bir gösteriye sen de katılmıştın. Kızılay'da, Ulus Sineması'nın önündeki Adalet Partisi binası basılmış, taşlanmıştı.

Ben taş atmamıştım. Yuh çektiğim muhakkak...

İçeride, çiçeği burnunda politikacı Süleyman Demirel'in olduğu, bu gösteri üzerine, "şapkasını alıp gittiği, politikadan vazgeçtiği" yazılmıştı.

Şu işe bak, Hasan Cemal! Yıllar sonra, özellikle 12 Eylül yasaklısı iken Demirel'i demokrasi adına ne kadar da savundun.

Ondan öncesi var. 1960'ların sonunda, 12 Mart'a açılan dönemde hedefimiz Demirel değil miydi? Adalet Partisi lideri olarak onu başbakanlık koltuğundan devirerek "cici demokrasi"yi rafa kaldırmak değil miydi hedefimiz? Gün geldi, demokrasi platformunda buluştuk denebilir.

O yıllarda herkes demokrasiyi kendisi için istiyordu.

Bizler solcuyduk! Sağcılık ayıptı, "faşistlik"ti. "Amerikancılık"tı. Onlar için de biz solcular, "Vatanı Rusya'ya satmaya hazır, Moskova ajanı komünistler"dik. Bizim için "baş düşman" Amerikan emperyalizmi, onlar için "Rus emperyalizmi" idi. Aramızda aşılması güç bir duvar hızla yükseliyordu. Kavga kaçınılmazdı! Çatışmayı kural olarak bellemiştik. Hoşgörünün zerreciği yoktu. Birbirimizi değil anlamaya, yüz yüze gelmeye, karşı karşıya konuşmaya tahammülümüz yoktu.

Türkiye İşçi Partisi yeni kurulmuş, özellikle gençlik kesiminde kendine sempatizan ve yandaş toplamaya başlamıştı. Sosyalizm sözcüğü artık telaffuz ediliyordu.

Ama komünizm sözcüğü tehlikeliydi. Yasadışıydı. Telaffuz etmekle dahi Türk Ceza Kanunu'nun 142. maddesine göre demir parmaklık arkasına atılabilirdin. Üstelik her türlü olumsuzluk yüklüydü bu sözcükte. En başta "Moskova uşaklığı" ya da "vatan satıcılığı..."

Devrim dergisinde bir gün çeviri yapıyordum. Newsweek'ten Zbigniew Brezsinky'nin bir yazısını. "Antikomünist ideolog" deyimini kullanmıştım. Doğan Bey bunun üstünü çizerek, "karşıdevrimci demek daha doğru. Antikomünist lafı omzu kalabalıklarda sempati yaratır" demişti.

Kimdi omzu kalabalık olanlar?

Askerler tabii...

Kripto solculuk! Bazı çevrelerin Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk çizgisinde olanlara dönük "Kriptolar" suçlaması...

Bu deyimi bizde meşhur eden Metin Toker'di sanıyorum.

Onlara göre hepiniz "komünist" idiniz. Ama bunu belli etmiyordunuz. Çünkü bir yandan kanun korkusu vardı. Komünistlik, Batı demokrasilerinden farklı olarak Türkiye'de hapislik bir suçtu. Türk Ceza Kanunu'nun ünlü 141 ve 142. maddeleri giyotin gibi işletilirdi. Öte yandan, askerle iş tutarak politika yapmak isteyenler, komünistliğini saklamak durumundaydı. Çünkü Türk askeri müthiş "antikomünist" idi. Komünistler askerin gözünde "Moskova'nın ajanı" sayılırdı. Onun için denirdi ki, "Kriptolar kendi gerçek inançlarını gizler!"

Takiyye!

Siz de mi takiyye yapardınız?..

Yalanda yaşamak mecburiyeti...

Yıl 1988, Washington. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın bir odasında, Ufuk Güldemir'le birlikteyiz. O tarihlerde ben Cumhuriyet gazetesinin genel yayın müdürü, Ufuk da Washington temsilcisi.

Amerikalı diplomat, Türkiye'deki "Siyasal İslam"ı anlatıyor. Söz bir ara Turgut Özal'dan açılıyor. Amerikalı diplomat diyor ki:

"Özal gerçekten çok iyi bir takiyyeci!"

“Takiyye?..”

“Sahiden bilmiyor musun anlamını?”

“Hayır.”

Hayretle eğiliyor bana doğru. Sesinde alaycı bir titreşim:

“Şu Allah’ın işine bak” diyor, “Bir Amerikan Yahudisi, Müslüman bir Türk’e takiyyenin ne olduğunu anlatacak.”

Ucu sipsivri bir kurşun kalem alıyor. Not defterimin temiz bir sayfasına okunaklı bir el yazısıyla Türkçe yazıyor:

“Takiyye...”

Arapça’sını da yanına yazdıktan sonra izah ediyor: “Takiyye sözcüğünün aslı Arapça’dır. Farsça’da da kullanılır. Gerçek anlamı dinsel içeriklidir. Asıl Şiilikte vardır bu deyim. Kendine zarar gelmesin diye gerçek inancın, görüşün karşısındakinden gizlenmesidir. Fakat günlük dilde de kullanılabilir. Bu koşullarda gerçek duygu ve düşüncelerin saklanması bir bakıma ‘takiyye yapmak’ sayılır.”[3]

Takiyye gibi bir de “kitman” vardır. Yıllar önce, Nobel Edebiyat Ödülü sahibi Polonyalı ozan Czeslaw Milosz’un Tutsak Akıl isimli kitabında okumuştum.[4]Kitap totaliter bir rejimde aklın nasıl esir alınmak istendiğini, nasıl herkesin tek tip düşünmeye, bir din gibi tek gerçeği, Marksizm-Leninizmi kabule zorlandığını ilginç örneklerle anlatır. İnsanların olduklarından nasıl farklı davrandıklarına, yani aktörleşerek nasıl rol kestiklerini renkli biçimde yazar.

Kendi gerçek duygu ve düşüncelerini gizlemenin yolunu oyunculukta buldukları anlatılır. Bu çerçevede “kitman”a da değinir yazar. Orta Asya

Müslümanları putperestlik döneminde kendi inançlarını saklamak için kitman yaparlarmış.

Yani takiyye gibi!

Öyle anlaşılıyor. Kendini korumak için düşüncelerini gizlemeyi, olduğundan farklı görünmeyi günah değil sevap yapan yöntem.

Bu konuya Vaclav Havel'in totaliter ideoloji olarak komünizmi anlattığı bir kitabında da rastlamıştım:

"Bir manav, vitrinin üstüne, soğanların, havuçların arasına ne diye 'Ey bütün dünyanın işçileri, birleşin!' diye yazma gereğini duysun ki? Niye yapsın ki bunu? Gerçekten dünyanın bütün işçileri arasında birlik olması fikriyle gerçekten ilgili olduğu için mi? Öyle sanıyorum ki, dükkân sahiplerinin ezici çoğunluğu vitrinlerine koydukları sloganlara inanmıyorlardı. Bu sloganlar onların gerçek duygularını yansıtmıyordu. Ama yıllardır yapılagelen bir şey olduğu için yapılmaya devam ediliyordu. Daha önemlisi, bu sloganları asmayı reddetseler başları belaya girebilirdi. Bu da 'toplumla uyum içinde' nispeten huzurlu bir hayat sürdürmeyi garanti eden binlerce ayrıntıdan biriydi.

Bu sistemde bürokratik devlet mekanizmasına, halkçı hükümet adı takılır. İşçi sınıfı, işçi sınıfı adına köleleştirilir. Bireyin ayaklar altına alınması, onun nihai kurtuluşu olarak ilan edilir. Anlatım özgürlüğünün yokluğu, en üst dereceden özgürlük olarak nitelenir. Gülünç seçimler, demokrasinin gerçekleşmiş en güzel örneği olarak sunulur. Bağımsız düşüncenin yasaklanması, dünya görüşlerinin en bilimseli olarak anlatılır. Askeri işgal, kardeşlik dayanışması olarak lanse edilir.

Çünkü rejim, kendi yalanlarının tutsağıdır. Her şeyi tahrif eder, değiştirir bu rejim. Geçmişi de... Bugünü de... Geleceği de... İstatistikleri de... Bireyler bütün bu yalanlara inanmak zorunda değillerdir. Ancak

inanıyormuş gibi yapmak kendi haklarında daha hayırlı olur. Bu nedenle, kendi içlerinde yalanı kabul etmeseler de, yalanda yaşamak zorundadırlar bu rejimde...”[5]

Peki, Avcıoğlu da takiyye yaptı mı sence? “Doğan Avcıoğlu da komünistti ama saklardı” diyebilir misin? Bak, Yön dergisindeki şu satırlar onun: “Sosyalizmin milliyetçilik anlayışı milli bağımsızlık konusunda da görülür. Sosyalist, Amerikan boyunduruğuna da, Rus boyunduruğuna da karşıdır.”[6]

Doğan Bey’in ağzından hiçbir zaman “Ben komünistim!” sözünü duymadım. Ancak görüşlerine baktığın vakit, Moskova’ya çok yakın düştüğü açıktır. Bir yanda dış ticaret, bankacılık, sigortacılıkla birlikte kilit ekonomilerin devletleştirildiği, özel sektörün emredici bir planlamaya tabi kılındığı bir komuta ekonomisi... Öte yanda, çokpartili parlamentonun kapısına kilit asan, serbest seçimlere sırtını dönen tekpartili bir dikta rejimi... Yani sivil topluma aman vermek istemeyen, laik cumhuriyeti savunsa dahi demokrasiyle, çoğulculukla herhangi bir alışverişi olmayan bir siyasi hareket... Böyle bir hareketin öngördüğü toplum ve devlet düzeni Soğuk Savaş döneminde ve Sovyetler Birliği’nin burnunun dibinde gerçekleşme yoluna girseydi, kime yakın düşerdi Türkiye? Tabii ki Sovyetler’e...

Sır değildi bu!

1960’ların, 1970’lerin dünyasını düşün. Mısır’ın Nasır’ı da, Suriye’nin Hafız Esad’ı da, Sudan’ın Numeyri’si de, Libya’nın Kaddafi’si de, Kara Afrikası’nın kendini sosyalist sayan bütün diktatörleri de Moskova’nın müşterileriydi. Hepsi Moskova’nın doğal müttefikleriydi. Onun içindir ki başarılı bir darbe sonucu Türkiye bizim “devrim” dediğimiz sürece girmiş olsaydı, ister istemez rota değiştirip Batı Bloku’ndan Doğu’nun sularına doğru yol almaya başlayacaktı.

Avcıoğlu “komünistim” demezdi. Moskova’dan pek hoşlanmadığını belli ederdi. Ama dünyaya siyasal ve ideolojik bakışı onu ister istemez Sovyetler’le aynı çizgide buluşturuyordu.

Ben de solcuydum ama “komünistim” demeye dilim varmazdı. Yılını hatırlamıyorum. Mülkiye’de bir gün elime bir broşür geçmişti. Üçüncü hamur kâğıda basılmış beş on sayfalık bir propaganda broşürü. Nerede, hangi tarihte basıldığı belli değildi. Üstünde orak-çekiç amblemi vardı. Bir de büyücek harflerle Stalin’in adı yazılıydı. Ders notlarımın arasına koyup eve getirmiştim. Gizli gizli okuduktan sonra yok etmiştim.

Nâzım Hikmet’in ilk şiirlerini de gizliden okuduğunu unuttun mu?

Gizli gizli sayılmaz ama biraz tedirginlikle... Yön Yayınları çıkarmıştı Nâzım Hikmet’in şiir kitabını. Aslında yasak değildi Nâzım Hikmet’in şiirleri. Ama tabuydu. Yön dergisi bu tabuyu kırmış, Nâzım’ın şiiri geniş kitlelere yayılmaya başlamıştı. Sonra yıllar geçti, 1990’larda bir gün Alparslan Türkeş bile Nâzım Hikmet’in şiirini sevdiğini söyledi.

Düşün! Siyaset bilimi okuyorsun. Adı, Siyasal Bilgiler Fakültesi olan bir yerde. Üniversiteler özgür bilim yuvaları değil midir? Ama ne Stalin’i ne Marksizm-Leninizm’i öğrenmiştik. Özgür düşüncenin felsefede nereye oturduğunu doğru dürüst bilmeyince, totaliter düşünce tarzları kafamızda kolayca derin izler bırakabilmişti. Yasak olanın çekiciliğine kapılmak güç olmamıştı. Üniversite özgür düşünceye kapalı olunca, kafalar, açık toplum ve demokrasiye ters fikirlere daha kolay açılmıştı.

1960’ların başında Mülkiye’de beraber okuduğumuz yakın bir arkadaşım vardır. Sonradan diplomat ve büyükelçi oldu. O yılları, aradan 30 yıl geçtikten sonra -1995 olmalı- bir gün birlikte anarken şöyle yakınmıştı:

“Cemevi’ni ilk defa bundan çok kısa süre önce duydum. Kırmızı cüppesi ve takkesiyle bir Alevi dedesini geçen gün gazetenin birinci sayfasındaki fotoğrafta gördüm ilk defa. Mülkiye’de siyasal bilimler okumuştum halbuki... Ne kadar az şey öğrenmişiz.”

Senin de paylaştığın acı bir itiraftı bu.

Ben de Mülkiye’de okumuştum. Ne Aleviliği öğrenmiştim, ne Cemevi’ni... “Evet, Türkiye’de Cumhuriyet’in ve demokrasinin en önemli toplumsal desteklerinden biri olan Alevi yurttaşlarımız 75 yıl sonra nihayet seslerini özgürce duyurmak imkânına sahip. Ben de Türkiye toplumu ve siyaseti üzerine yazan ve konuşan bir gazeteci, bir siyaset bilimci olarak, 54 yaşımda nihayet bir Cemevi’ni ziyaret ettim. Aleviliği tanımakta gecikmem, bir Cemevi’ni ilk kez yabancı meslektaşların dürtüsüyle ziyaret etmem, tabii yalnız benim kişisel kusurumla açıklanamaz.

Alevi kimliği şunun şurasında en çok sekiz dokuz yıldır, ancak 1990’larda kendini Türkiye’ye ilan etme imkânını buldu. Bugün nüfusun belki yüzde 20’sini oluşturan Alevi kimliğinin resmen tanınması, Aleviliğin asırlar süren gizlilikten günışığına çıkması, Türkiye’nin demokratikleşmesi yönünde dev bir adım. Türkiye böylelikle Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana izlediği kimlik politikalarında esaslı bir değişiklik yaptı. Ancak kimlik politikalarında gerekli değişiklikler Alevilerle sınırlı kalmamalı.”[7]

Mülkiye yıllarında tarikatlardan, mezheplerden haberim olmamıştı. Din ve politika, İslamiyet ve politika ilişkileri konusunda kulağıma pek bir şeyler çalınmamıştı. Ne Kürtler ne de Kürt sorunu anlatılmıştı. Ermeni sorununun tarihsel kaynaklarına tam inmemiştik. Marksizm’in, Leninizm’in, bunların felsefi boyutlarının da farkında olmadan geçmişti Mülkiye yılları...

Felsefe ve mantıkla zaten ortaöğretimde doğru dürüst tanıştırılmadık. Düşünmenin yolu yordamı konusunda karanlıkta bırakıldık.

Ya eleştirel düşünce...

Eleştirel düşünceyle uygarlığın, demokrasinin birbirini bütünleyen yanları... Bunları da pek anlatan çıkmamıştı. Cumhuriyet devleti öylesini uygun görmüştü!

Anlaşılan, Türklük bilincinin, bir ulus-devletin ancak bu yolla yaratılacağını düşünmüşlerdi. Başlangıç için bir ölçüde haklı olabilirlerdi. Ama abarttıkları çok şey vardı. Ve cehaletin, bilgisizliğin bedelini acı ödedik.

Örneğin “Batı 68’i yaşarken, dünyadaki bürokratik-merkeziyetçi sosyalizmin varlığından haberdardı. Sovyetler Birliği’ni de, Avrupa’nın çeşitli ülkelerindeki komünist partilere yansımalarını da izlemişti. Örneğin Berlin’i ve Budapeşte’yi biliyordu. Onun için Prag karşısında fazla şaşkınlık duymadı. Moskova mahkemelerini, Sovyet-Nazi Paktı’nı vb biliyordu.

Türkiye’de ise sosyalizm hiç ‘olmamıştı’ diyebiliriz. Bir avuç TKP’linin (Türkiye Komünist Partisi) kural olarak acılı mücadeleleri dışında örgütlü bir sosyalizm yoktu. Sosyalist düşünceyi anlatan kitaplar da yoktu. 1968’de kendilerini eylem içinde bulan ve sosyalizme hem merak hem de ilgi duyan gençler, dünya komünizminin somut tarihini de bilmiyorlardı.

Yepyeni bir olay olan 1968 bütün dünya toplumlarında, o zamana kadar olmayan şeye doğru bir eğilim, bir istek, bir el uzatma yaratmıştı. Türkiye’de de bu böyleydi. Ama Türkiye’de olmayan, başka birçok şeyin yanı sıra, klasik soldu. Onun için 1968 potansiyeli bu boşluğa doğru aktı. Sosyalizm açısından bu akış olumluydu elbette. Tek pürüz, sosyalizmin

gerçek tarihinin bilinmemesi, dolayısıyla tarihten ders almış bir sosyalist hareketin kurulamamasıydı.

Ama sorun herhalde yalnızca sosyalizm tarihinin iyi bilinmemesi değildi. Türkiye'nin siyasi kültürünün, yeni yeşeren sosyalist harekette ağırlığını duyurmasıydı aynı zamanda. Bu ülkede 68 ile başlayan politik hareketliliğin Batı'daki özgürlükçü ve bireysellikten yana gelişememesinin bir önemli nedeni de buydu."[8]

Kafalar boştu! Ne Karl Popper'lardan haberimiz vardı. Ne doğru dürüst Avrupa'da sosyal demokrasinin gelişimini biliyorduk. Ne de Sovyetler'deki Stalinizm'den, Gulaglardan haberdardık...

Öyle olduğu için de birkaç kitap okuyunca gerçekten dünyayı değiştireceğimizi sandık. Felsefi ve fikri birikimden öylesine yoksun bir ortam vardı ki, "diktacı" görüşler kısa zamanda sokağa egemen oldu. Ham kafalar totaliter fikirler tarafından kolayca sürüldü.

Sağ ve sol uçlar karanlıkta vuruştular! Demokrasi kültüründen nasibini almamış siyasal kadrolar ise onları vuruşturmaktan medet umdular. Cehaletin bedeli, faili meçhul cinayetlerle, hapisler ve işkencelerle, darbeler ve idamlarla ödendi.

Alevilik nedir öğretilmedi diye Alevilik yok olmamıştı. Bize Kürt yok denmişti ama Kürtler yok olmamıştı. Kürt sorunundan habersiz tutulmuştuk ama Kürt sorunu yok olmamıştı. Bize tarikatlardan söz edilmemişti ama bu yüzden tarikatlar yok olmamıştı. Bize İslamiyetin Türk politikasındaki yeri Mülkiye'de anlatılmamıştı ama bu nedenle İslamcıların siyaset sahnesindeki rolleri yok olmamıştı.

Sonra şaşırmaya başladık!

Çünkü hepsi zamanla sahnede boy göstermeye koyuldular. Özellikle 1980’lerde... 1990’larda... Soğuk Savaş’ın ertesinde... Alevisi, İslamcısı, Kürtçüsü, tarikatçısı hepsi ortalığa döküldü. Demokrasi geliştikçe hepsi yer üstüne çıkmaya başladılar.

Şaşırdık, çünkü bilgisizdik. Bir o kadar da hazırlıksız...

Okulda, üniversitede öğretilen ya da belletilenlerle, resmi kitaplarda, nutuklarda yazılıp söylenenler birbirini tutmuyordu. Ne yapacağımızı bilemedik. Okulun, üniversitenin dışında öğrenmeye çalıştık.

Hâlâ da öyle değil mi? Yirmi Birinci Yüzyıl’a birkaç adım kaldı, hâlâ öğrenmeye çalışıyoruz, ülkemizi, Anadolu denen coğrafyayı...

Dönüşüm Dönüşüm! Toplumcu gençliğin sesi!

Yine eskiye dönelim.

Dönüşüm dergisini hatırladın mı?

1965 yılı.

Mülkiye’nin son sınıfındaydım. Dil-Tarih’ten, Mülkiye’den bir grup öğrenci satardı Dönüşüm’ü. Daha çok TİP’e yakın duran gençlerdi. Çoğunun gönüllerinde TKP vardı. Aralarında, o sıralar Dil-Tarih’te Rus edebiyatı okuyan Ataol Behramoğlu’yla Mülkiye’den Ümit Hassan’ı hatırlıyorum. Sakarya Caddesi’yle Bulvar’ın kesiştiği Sergen Pastanesi’nin önünde toplanır, slogan atarak satarlardı:

“Dönüşüm Dönüşüm! Toplumcu gençliğin sesi!

Amerika’nın Vietnam’daki barbarlığını yazıyor!

Aren, Nesin, Aybar Dönüşüm'de.

Rotatife karşı, basın ağalarına karşı Dönüşüm!"

Bu arada "milliyetçi" gençler de örgütlenmişler. Kızılay'ın bir başka köşesinde kendi dergilerini satıyorlardı:

"Moskof uşaklarına ölüm!

Nâzımof'un piçlerini yazıyor!

Ezan sesinden gocunanlara karşı Kuvvayı Milliye!"

Bir gün yine Sergen Pastanesi'yle Tarhan Kitabevi'nin arasına sıkışmış, Dönüşüm dergisinin satılmasını izliyorduk. Amerika'dan yeni dönmüş olan Siyasi Tarih hocamız Haluk Ülman yanımıza geldi. "Şu hale bak, şu Türkiye biz yokken nereden nereye gelmiş" diye hayretini belli etti. Tam o sırada kıyamet koptu. Dönüşümcüler sağcı bir grubun saldırısına uğramıştı. Aynı anda polis saldırganları bıraktı, Dönüşümcülerden birkaçını yakaladı, yaka paça götürdü.

Devletin bu tutumu ilginçti. Yani saldırgana fazla ilişmemesi... Daha sonraki yıllarda bu tavır daha belirgin hale geldi. Kanlı Pazar'da, Vedat Demircioğlu gibi olaylarda...

Böylece, solda da şiddete tapanların işi kolaylaşmış olmadı mı?

Oldu tabii. Siyaset sahnemizin peşini bırakmadı bu sağlı sollu şiddet tırmanışı... 12 Eylül'e de öyle geldik. Hatırlasana Demirel'in "Bana milliyetçiler adam öldürüyor dedirtemezsiniz!" sözünü...

Biz ve onlar! Onlar ve biz! Dünyamızı "biz ve onlar" diye bölme illetine tutulmuştuk. Sürekli düşman üreten bir kavramdı bu. Bize günah

işletecek, yanlışlar yaptıracak bir kavram. Defterimizde uzlaşmak, tolerans diye kavramlara yer yoktu.

Gitgide fanatikleşiyorduk.

“Ödün vermek özellikle idealistlerin ve gençlerin kulağına hiç de hoş gelmeyen bir sözcüktür. Çünkü düşmanımla barış yapmak, idealist düşünce açısından ahlaki bir düşüklüktür. Oysa yaşamın olduğu her yerde ödün de vardır. Ödün vermek istemeyen kimse fanatikleşir. Bir idealin fanatiği olur. Gerçekleri göremez.”[9]

Bu noktada değildin 1960’larda.

Belki de o zamanlar bunları okusaydım gülüp geçerdim.

Ama zaten derinliğinin de bilincine varamazdın!

O yıllarda yerleşik olan her şeye meydan okuyordum. Kesinlikle kuşku duymadığım, sorgulamayı aklımdan bile geçirmediğim doğrularıma sımsıkı sarılmıştım. Kendim için değil insanlık için daha iyi, daha güzel bir dünya istiyordum. Bunun için de kendi gerçeğime göre değiştirmek istiyordum dünyayı. Kimse umurunda değildi. Gerçek benim tekelimdeydi. Ve tek bir gerçek vardı. O da sosyalizmdi!

Haldır haldır Marksist klasikleri okuyordun. Dünyayı nasıl değiştireceğinin ilkelerini ezberliyordun.

Devrimi yaptık mı, sihirli değnek değmişçesine değişecekti dünya. Her şey düzelecekti. Cenneti bu dünyada yaratacaktık. Laik bir dinimiz vardı, adı sosyalizm olan...

[1]Bu mektubumun aslı kuzenim Mehmet Cemal'de.

[2]Cemal Paşa, 1922'nin ağustos ayında Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te Ermeni Taşnakların bir suikastı sonucu öldü. Kimine göre suikastın arkasında komünistler, Moskova vardı. Kabri daha sonra Erzurum'daki askeri şehitliğe getirildi.

[3]Özal Hikâyesi, Hasan Cemal, Bilgi Yayınevi, 1989, s. 17-19

[4]Captive Mind, Czeslaw Milosz, Vintage Books, New York, 1981, s. 54.

[5]Living in Truth, Vaclav Havel, Faber and Faber, Londra-Boston, 1990, s. 41- 45.

[6]Doğan Avcıoğlu'nun başyazısı, Yön dergisi, 22 ağustos 1962, s. 36.

[7]"Cemevi'nde Bir Akşam", Şahin Alpay, Milliyet gazetesi, 20 ekim 1998, s. 20.

[8]Murat Belge, Toplum ve Bilim, sayı 41, bahar 1988, s. 158.

[9]Bu sözler, İsrailli yazar Amos Oz'un.

Sekizinci bölüm

Felsefenin Temel İlkeleri...

Bir gün bir kitap okudum, hayatım değişti!

“Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti.” Orhan Pamuk’un romanı böyle başlar. Devrimciliği daha çok kitaplardan, köşe yazılarından öğrenen benim kuşağımın macerasını şu satırlar güzel anlatır:

“Şöyle dedim kendime: ‘Korkma git! O dünya, kitaptaki dünya, doğru dünya!’ Ama korkuyordum da...

Niye?

Bir kitap okuyup hayatı kaymış benim gibilerin başlarına gelenleri işitmiştim de ondan. Felsefenin Temel İlkeleri diye bir kitap okuyup, bir gecede okuduğu her kelimeye hak verip, ertesi gün Devrimci Proleter Yeni Öncü’ye katılıp, üç gün sonra banka soygununda enselenip on yıl yatanların hikâyelerini duymuştum. Ya da İslam ve Yeni Ahlak, ya da Batılılaşma İhaneti gibi kitaplardan birini okuyup, bir gecede meyhaneden camiye geçip, buz gibi soğuk halıların üzerinde, gülsuyu kokuları içinde

elli yıl sonra gelecek ölümü sabırla beklemeye başlayanları da biliyordum.”[1]

Niye bu kadar kolaydı, bir zihniyet dünyasından öbürüne bir anda zıplamak? Akla kara arasında şıpın işi yer değiştirmek... “Bu bence bizim gibi ülkelere özgü çok geleneksel bir tema. Yani birazcık ‘modern hayat’ öncesi; sihir, esrar, iksir ya da şifa gibi kelimelerin günlük hayatın içerisinde anahtar olduğu, umut veren bir hayatı çağrıştıran bir şey.

Ama öte yandan benim gibi birinin, kendi özyaşamı içerisinde çok sık gördüğü bir şeydir. Politzer’in, Felsefenin Temel İlkeleri’ni okudum ve bütün dünyam değişti, o günden itibaren ben bir Marksistim diyen ya da bunun İslamcı uyarlamasını yaşayan pek çok kişiyle karşılaştık.

Bu hayatın, dünyanın sihrinin sanki kısaca bize fısıldanıverileceği yanılsamasıdır. Aynı şekilde hep şunu bekliyoruz: bir başbakan seçeceğiz ve bütün hayatımız değişecek! Bir Milli Piyango bileti alacağız ve bütün hayatımız değişecek! Bir çeşit sihirli, şifa kelimesiyle anlatılabilecek bir ‘kurtuluş’ umudu...

Ancak bu çeşit umudun renkleriyle teselli bulabilen bir bahtsızlar dünyasında yaşıyoruz ve hepimiz de öyleyiz. Onun için ‘Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti’ cümlesi, çıkış noktası olarak hepimizin içine işlemiş...”[2]

Bir kitap okuyunca hayatı değişenler, kayanlar o kadar çoktur ki! Örneğin Soljenitsin gençliğinde Lenin’in Materyalizm ve Ampiriokritisizm isimli kitabını okuduktan sonra şöyle der: “İliklerime kadar inanır hale geldim. En ufak bir kuşkum yok artık! En ufak bir tereddütüm de kalmadı. Hayat artık gözlerimin önünde bir kristal kadar netti.”[3]

Bu konunun üstünde niye bu kadar duruyorsun?

Çünkü benim de hayatımı değiştiren kitaplar var. Bunların başında Georges Politzer'in Felsefenin Temel İlkeleri geliyor. Politzer kitabı için şunları söyler: "Marx ve Engels'in ve onların en büyük öğretilileri Lenin ve Stalin'in ana fikirlerini öğrenmek isteyenlere yardımcı olmaktır."

Ne zaman okumuştun?

Almanya dönüşü, askere giderken. 1967 yılı başları olmalı. Başlayınca elimden düşmemişti. Heyecanlanmıştım. Çok anlaşılır bir kitaptı. Bitirdiğim zaman gerçekten dünyam değişmişti! Hayatı, dünyayı ve insanı çözmüştüm! Yeni bir siyasi kimlik edinmiştim artık. Türkiye'yi çok çabuk, çok kolay değiştireceğime kesin inanmıştım.

Demek bu kadar kolay oldu.

Kafamın içi o denli boş olmasa, bu kadar kolay olabilir miydi? Bir kitap böylesine derin izler bırakabilir miydi? Böylesine köklü bir zihinsel değişikliğe yol açabilir miydi?

Arkasından başka kitaplar okudun. Biri, Rus yazarı Gladkov'un Çimento isimli romanı...

Trabzon'da, askerdeyken almıştım. Erdoğan Tokatlı çevirmiş Türkçe'ye. Gün Yayınları'ndan çıkmış.

Önsözüne düşülen nota bak: "Stalin'in en sevdiği roman..." Kitabın arka kapağındaki tanıtma yazısı da ilginç: "İlerici zinde güçlerle, sinsi, sabotajcı ve tutucu burjuva kalıntıları arasındaki amansız savaş..."

Son satırların altını da çizmişsin:

"Glep, sonra eline bir kırmızı bayrak aldığını ve bu bayrağı üç defa işçilere doğru salladığını hatırladı. Yer gök tekrar ve bu sefer inanılmaz bir

gümbürtüyle inledi. İşçiler fabrikanın düdük sesleriyle birlikte haykırıyorlardı. İşçiler dans ediyorlardı.”

Ama yıllar sonra göz gezdirdiğimde ne kadar sıradan, ne kadar yavan bir roman olduğunu görmüştüm. Ancak 1960’ların sonlarında beni ateşlemişti bu roman. “Devrimci” yapmış, “işçi sınıfı davası”na angaje etmişti.

Arthur Koestler 1930’da 25 yaşındayken, Lenin’in “Devlet ve Devrim” isimli broşürünü okur okumaz komünist olduğuna kanaat getirmiş. Berlin’de derhal Alman Komünist Partisi’ne başvurmuş üye olmak için. Şu sözler Koestler’in:

“Kitabı okur okumaz beynimde bir ışık çaktı. Geçmişimde beni bunaltmış bütün soruların, bütün kuşku ve iç çatışmalarımın, hepsinin cevapları artık belli olmuştu kafamda... Bundan sonra hiçbir şey iç barışımı ve huzurumu bozamazdı.”[4]

Tozlu raflardan bir kitap daha: Ostrovski’nin Ve Çeliğe Su Verildi’si...

Çimento’dan daha çok etkilemişti beni. Trabzon’da, 1969 yılında okumuştum.

Otuz yıl sonrayı hatırla. 1997’de bir New York seyahatinden dönerken uçakta Che Guevara’nın yaşamöyküsünü anlatan yeni çıkmış bir kitabı okumuştun. Seni çok şaşırtan bir bölüme rastlamıştın.

Yıl 1956. Che Guevara henüz Küba’ya geçmemiş. Meksika’da yaşıyor. Bir gün Mexico City’de Sovyet Büyükelçiliği’nden bir Rus diplomatla tanışır. Kendisinden bazı kitaplar ister. Rusya’yı daha iyi tanımak istediğini söyler. İstediği kitaplardan biri, senin o çok etkilendiğin Ostrovski’nin Ve Çeliğe Su Verildi’sidir. Rus diplomat, sıkı bir Moskova hayranı olan Che’ye bu kitabı hemen temin ettiğini anlatır.[5]

Bir başka Latin Amerika ülkesinde, Peru'da, yine 1950'li yıllarda aynı kitap, Ostrovski'nin Ve Çeliğe Su Verildi isimli romanı solcu gençler arasında modadır. Perulu romancı Mario Vargas Llosa şöyle anlatır:

"Edebi faaliyeti bir propaganda aracı haline dönüştüren sosyalist gerçekçiliği hiçbir zaman kabullenemedim. Sonsuza kadar uzayıp giden tartışmalarımızdan birinde Ve Çeliğe Su Verildi'nin insanı uyuşturan bir roman olduğunu, André Gide'in Dünyanın Nimetleri'ni ona tercih ettiğimi söyleyince, yoldaşlarımdan biri kendini tutamayıp 'Sen insanlıktan yoksunsun' diye bana bağırmıştı."[6]

Anlaşılan, Moskova'da düğmeye basılmış, Latin Amerika'ya 1950'lerde gelmiş, Türkiye'ye ise 1960'ların sonunda ulaşmış... Bizde yayımlanan Ve Çeliğe Su Verildi'nin arka kapağında şunlar yazılı:

"Ostrovski, bütün dünya devrimcilerinin ellerinden düşürmediği bu ünlü romanında, dört yıl süren dişe diş bir iç savaşı ve bu savaş boyunca çekilen insanüstü acıları ve çağımızın en büyük devriminin kökleşmesine yol açan akıl almaz fedakârlıkları, kendi trajik macerasının aynasından duru bir destan havası içinde yansıtmaktadır."

Ne kadar da kendinden emin bir ifade değil mi? "Çağımızın en büyük devriminin kökleşmesine yol açan..." Oysa büyük devrim hiç de kök salmamış!

Bu romanı 1969'da okumuştum. Yirmi yıl sonra, 1989'da Berlin Duvarı'yla birlikte komünizmin de, "dünyanın en büyük devrimi"nin de çökeceğini söyleyene deli gözüyle bakarlardı.

Duvar'ın yıkıldığı günlerde, Cumhuriyet'teki yazılarımdan birine, tarihin yeniden doğumuna işaret eden, "Sanki kanatlandı tarih, uçuyor..." başlığını koymuştum. İlhan Selçuk, Ali Sirmen kızmışlardı bu yazı

başlığına. İlhan Abi pek belli etmemişti. Ancak Ali her zamanki gibi esprilerle açığa vurmuştu tepkisini...

Yirmi yıl önce çok farklı düşünüyordun ama. 1917 Ekim Devrimi'yle tarihin önü kapanmamış, açılmıştı sana göre...

Demek ki tersiymiş. Tarihin önüne çekilmek istenen set, yetmiş yılın sonunda çökmüştü.

Bak günlüğümdeki şu nota: "8 kasım 1986, cumartesi. Bugün TÜYAP Fuarı'nın Bilgi Yayınları standında Tank Sesiyle Uyanmak isimli ilk kitabımı imzalıyordum. Genç bir kız geldi, 'Ve Çeliğe Su Verildi isimli roman var mı?' diye sordu. Ahmet Küflü 'Piyasada yok artık, yeni basımları yapılmadı' dedi. Genç kızın yüzüne merakla baktım. Yirmi yıl öncesine gittim, Trabzon'a... Ve Çeliğe Su Verildi'deki şu satırlar kulağıma çalındı: 'Toplanıyordu genç komünistler... Bir ağızdan söylenen emek ve mücadele türkülerinin uğultusu, arı kovanını andıran odadan yayılarak..."

Hayatı sevdiği için onu değiştirmek istemişti!

1960'lı yıllarda rüyalarını daha yeni görmeye başlamıştın. Henüz umuda yolculuğun başındaydın.

Her şey yeni başlıyordu benim için. Kitaplar bilincimi keskinleştiriyordu.

İlya Ehrenburg'un iki romanını hiç unutamam. Benim devrimci romantizmimin kökleri bu romanlara da uzanır. Biri, Paris Düşerken, öbürü Fırtına. İkisini de Trabzon'da okumuştum, 1968'de...

Otuz yıl sonra ise Ehrenburg’un yaşamöyküsünü anlatan İngilizce bir kitap geçti eline. Yahudi kökenli bir Amerikalı yazarın kitabı.[7]

Evet, 1997 şubat ayında Dünya Ekonomik Forumu’nu izlemek için gittiğim Davos’ta... İsviçre Alpleri’ne kar tül perde gibi inerken otel odama kapanmış ve bir solukta bitirmiştim kitabı. İlya Ehrenburg’u bir daha sevdim. Aynı zamanda kızdım. Belki de kendimi bir tür aldatılmışlık duygusuna kaptırdığım için tepki duydum.

Ama hakikaten büyüleyici bir yaşamöyküsü değil mi?

Ukraynalı bir Yahudi. Geçen yüzyılın sonlarında doğuyor. Genç bir komünist olarak barikatlara ilk kez 1905’te Moskova’da çıkıyor. Petrograd’da patlayan ayaklanma Moskova’da kanlı biçimde bastırılıyor. Hapisteyken günlüğüne “Karın üstüne düşen kanı ilk defa gördüm” diye yazıyor.

Önce Berlin’e, sonra Paris’e kaçıyor. Lenin’le tanışıyor. Bir süre parti görevlisi olarak Viyana’da Troçki’yle çalışıyor. Sonra kopuyor partiden. Hatta antikomünist saflara katılıyor. Mizah dergilerine Lenin’le dalga geçen karikatürler yapıyor. Lenin’le Paris’te karşılaştıklarında, onun hoşlanmadığını bile bile bunları Lenin’e gösteriyor.

Ya Paris’te geçen yılları?

Montparnasse’taki Rotonde Café’de Picasso, Hemingway, Modigliani, Diego Rivera, Chagall ve Apollinaire’lerle geçen bohem yüklü bir yaşam ve şairlik dönemi. Sonra tekrar partiye dönüş. Uzun gazetecilik yılları. Birinci Dünya Savaşı. İspanya İç Savaşı. Stalincilik. Ya da Stalinciliği korku belası kabullenmek. İkinci Dünya Savaşı yılları. Lenin ve Stalin ödülleri. Olağanüstü kıvraklığı, yani Stalin’in ölümünü görebilen ender Sovyet aydınlardan biri olabilmek. Stalin’in ölümünden sonra da olsa, Sovyetler’deki düzene eleştirel bir gözle bakabilme cesareti ve ufku...

1967'de öldüğü zaman, İlya Ehrenburg için İngiliz Daily Mirror gazetesi "Yaşamı boyunca hep bir yerlerde, bir şeyden dolayı, birileri tarafından sürekli olarak suçlanmanın yükünü omuzlarında taşımış ünlü Sovyet yazarı" demiş...

Bu yaşamda seni çeken ne var?

Bütün yanlışlarıyla doğrularıyla, inişleriyle çıkışlarıyla, sevinçleri ve düş kırıklıklarıyla dolu bir hayat. Dopdolu yaşamış. Dünyayı sarsan ihtilallere, iç savaşlara, iki dünya savaşına, hepsine içinden tanık olmuş. Üstelik bütün bu ana baba günlerini şiirle, romanla, gazete yazılarıyla tarihe not olarak düşmüş. Böyle bir hayat bu ölümlü dünyada kaç kişiye nasip olabilir ki.

Peki ama Ehrenburg'un yaşamöyküsünü okurken ona aynı zamanda tepki duymuşsun. Bu niye?

Ben 1960'larda onun kitaplarını okuyup "dünyayı değiştirmek için" kendimi devrimci romantizme kaptırırken, o çok önceleri bu düşten uyanmış. Benim düşlerim devam ederken onunki çoktan bitmiş... Gördüğü gerçekleri yazmadığı için ona tepki duydum. Stalin'i olduğu gibi gördü ama görmesine rağmen onunla yaşama yolunu seçti. En yakın arkadaşları Stalin'in temizlik döneminde birer birer kaybolurken, o sessizliği yeğledi.

Ehrenburg'un bu arkadaşlarından biri de Buharin'di. Stalin terörüne 1930'larda kurban gitmişti. Ekim Devrimi'nin en önde gelenlerindendi.

İlginç olan şu:

Ehrenburg'un anıları ilk kez 1960'da bir gazetede dizi olarak yayımlanmaya başladığında, Buharin'le ilgili bölüm o tarihte sansür edilmişti. Yedi sekiz satırlık bir bölümdü bu. Son dört cümlesi şöyleydi:

“Karamsar insanlar vardır, iyimser düşüncelere sahip... Bir de neşeli kötümserler vardır. Buharin bu ikisini kendi tabiatında uyumlu biçimde birleştirmişti. Hayatı sevdiği içindir ki onu değiştirmek istemişti.”

İşte Ehrenburg, Ekim Devrimi’nin en büyük isimlerinden Buharin için anılarında yazdığı bu birkaç satırı sansürden kurtaramadı. Onların yayınlandığını göremeden öldü 1967’de. Ancak, aradan yirmi yıl geçtikten sonra, Gorbaçov’la başlayan glasnost döneminde bu satırlar Komünist Partisi’nin sansüründen kurtulabildi.

Ehrenburg’un bir başka romanının kaderi de farklı olmamış: Julio Jurenito... 1936’da bazı bölümleri sansürlü olarak yayımlanmış Moskova’da. Tam metin halinde yayımlanması için de 1991 yılı beklenmiş...

İlya Ehrenburg, 1939’daki Hitler-Stalin Paktı’yla yaşamının en büyük düş kırıklıklarından birini yaşamış. İntiharın eşiğinde dolaşmış bir süre. Yine bir komünist olan çok yakın bir yazar arkadaşının bu yüzden New York’ta intihar haberini almış...

Yıl 1918. Ekim Devrimi bir yaşında. Bolşevikler Rusya’da iktidarı ele geçiriyor. İlya Ehrenburg 27 yaşında. Olan bitenden fazla hoşlanmıyor. Bolşeviklere mesafeli duruyor. Şu değerlendirmesi çok ilginç:

“Rus Çarı Aleksandr’ın anıtının yerinden sökülüp depoya atılmasına üzülecek değilim. Ama heyhat, onun yerine devrim anıtları konacak. Rus tahtları da Moskova meydanları da uzun süre boş kalmayacak. Bununla birlikte devrimci idollerin, Çarlık dönemine ait olanlardan daha iyi olacağını tahayyül etmek biraz zor.”

Ehrenburg bu satırları yazdıktan sonra yarım yüzyıl daha yaşamış. Ama bu değerlendirmesinden farklı yaşamış. Kimini bilerek kimini bilmeyerek birçok yalanla birlikte yaşamış. Görüşleri değişmiş. Ancak

hayatının sonuna doğru yine bu başlangıç noktasına dönmüş. Yalanı da görmüş, belirli ölçülerde yazabilmiş de...

İlya Ehrenburg'un yaşamöyküsünü anlatan yazar, Ehrenburg'un 1918'deki bu gerçekçi değerlendirmesini kitabın en sonuna koymuş ve şu satırlarla noktalamış kitabını: "Bolşevik abidelerinin kaderi de çarlık devrindekilerden farklı olmadı. Ama bunu görmek için Gorbaçov reformlarıyla Stalin kalıntılarının 1991 ağustosundaki başarısız darbe girişimini beklemek gerekti. Ehrenburg bunu görseydi, şaşırmazdı. İlya Ehrenburg kendisini kendi çelişkilerinin içine hapsetmedi. Çelişkilerinin üstündeydi."

İlhan Selçuk, Stalin, Karl Popper ve karşıdevrimcilik...

Ben Ehrenburg'u Fırtına'yla, Paris Düşerken'le tanıdım. Çelişkileriyle değil. 1960'larda, benim o yıllarımda, biri bana Ehrenburg'u çelişkileriyle birlikte anlatsaydı, ben de gençliğimin bir bölümünde "Stalinci" olmazdım.

1960'ların sonlarında Stalin yüzünden bazı Troçkistlerle tartışmalarını hatırlıyorum. İlhan Selçuk'la da olmuş muydu Stalin'li tartışmaların?

Nereden aklına geldi şimdi? 1980'lerde Cumhuriyet'in genel yayın müdürüyken olmuştu. Fakat o zamanlar bende artık Stalincilikten iz kalmamıştı. Zihinsel dünyamda Hitler'le Stalin'i aynı yere getirip koymuştum. Çünkü her ikisi de akla, özgürlüğe, bağımsız ve eleştirel düşünceye karşıydı.

Bu nedenle İlhan Abi'ne göre "karşıdevrimci" ideolojilere takılmıştın.

Örneğin açık toplumun, bağımsız ve eleştirel düşüncenin, demokratik değerlerin büyük filozofu Karl Popper İlhan Abi'ye göre karşıdevrimci idi.

Popper'ın siyasal liberalizmin en önde gelen temsilcilerinden biri olması, totaliter ve otoriter fikirlere karşı özgürlüğü savunması, anlaşılan, İlhan Abi'ni rahatsız etmişti. Şahin Alpay'ın 1984'te Cumhuriyet'in siyaset ekinde[8] Karl Popper'a iki tam sayfa ayırması, İlhan Selçuk'un yıldırımlar yağdırmasına neden olmuştu. Anımsadın mı?

İki gün sonra da Cumhuriyet'in ikinci sayfasındaki Pencere köşesinde Popper'a veryansın eden bir yazı döşenmişti İlhan Abi. Popper'ı "karşıdevrimci" ilan etmiş, "Popper ve benzerlerine karşın tarih yürüyor" demişti.[9]

Bak, kitaplığında Karl Popper'ın bir kitabı: Tarihselciliğin Sefaleti. İlk sayfasında, "Tarihi Kaderin Acımasız Kanunları'na olan komünist ve faşist inanca kurban giden tüm dinlerden, uluslardan ve ırklardan sayısız kadın ve erkeğin anısına" diye yazmış...[10]

Popper'ın Açık Toplum ve Düşmanları isimli yapıtındaki şu satırların altını çizmişim:

"Totaliterliğin şu ya da bu biçiminin kaçınılmazlığından söz edildiğini sık sık duyarız. Zekâları ve gördükleri eğitim dolayısıyla söylediklerinin sorumluluğunu bilmeleri gereken kimseler, bundan kurtuluş olmadığını açıklamışlardır. Bize, 'Demokrasinin sürekli olabileceğine gerçekten inanacak kadar saf mıyız?' diye sorarlar; 'Demokrasinin, tarihin akışı boyunca gelip giden birçok hükümet biçimleri arasında yalnızca biri olduğunu görmüyor muyuz nedir?'

Bu gibi kimseler, demokrasinin totaliterlikle savaşmak için onun yöntemlerine öykünmeye zorlandığını, böylelikle kendisinin de

totaliterleştiğini öne sürerler. Ya da endüstri sistemimizin kolektivist planlama yöntemlerini benimsemeden işlemeye devam edemeyeceğini tutturur ve kolektivist bir ekonomik sistemin kaçınılmazlığından, totaliterce toplumsal yaşayış biçimlerinin benimsenmesinin de kaçınılmazlığını çıkarırlar.(...) Bir totaliterlik çağının geleceğini ilan eden o küçük peygamberlerin demokrasi ebedi olmayacaktır hikâyesi, ancak, insan aklı ebedi olmayacaktır savı kadar doğru ve haklıdır. Çünkü şiddet yoluna başvurmaktan reform yapmaya ve böylelikle siyasal konularda aklı kullanmaya izin veren kurumsal çerçeveyi yalnız demokrasi sağlar."[11]

Karl Popper, birinci basımını 1943'te yayımladığı Açık Toplum ve Düşmanları isimli yapıtının önsözünde şunları yazar: "Eğer bu kitapta, insanlığın en büyük birtakım düşün önderleri hakkında sert sözler söyleniyorsa, amacım, umarım ki, onları küçültmek değildir. Bu, daha çok, uygarlığımız yaşayacaksa, büyük adamlara aşırı saygı gösterme alışkanlığından kurtulmamız gerektiğine inanışımdan ileri gelmektedir. Büyük adamlar büyük yanlışlar yapabilirler; ve bu kitabın ortaya koymaya çalıştığı üzere, geçmişin en büyük önderlerinden bazıları, akla ve özgürlüğe karşı öteden beri sürgelen saldırıyı desteklemişlerdir."

Bülent Ecevit de bir zamanlar Karl Popper'ı önemsiyordu. Yanlış hatırlamıyorsam, Mete Tunçay'a Byran Maggie'nin Popper üzerine kitabını Türkçe'ye çevirten Ecevit'tir. Hitler'i, Stalin'i, tüm totaliter ideolojileri yerden yere vuran, Yirminci Yüzyıl'ın en büyük bilim ve siyaset felsefecisi, açık toplumun gerçek şampiyonlarından biri, İlhan Selçuk tarafından 1984 yılında Cumhuriyet gazetesinde "düşman" ilan edilebiliyordu.

İlhan Selçuk 1989'da Berlin Duvarı yıkıldıktan sonra örneğin Vaclav Havel'e de kızmaya başlamıştı.

Sen onun bir kitabını bulup getirmiştin New York'tan: Olga'ya Mektuplar... Hapishaneden karısına yazdığı mektuplardan oluşan bir kitap.

Havel'i ilk kez böyle tanımıştım. Cumhuriyet'in birinci sayfasında yazdığım yazılarda Havel'den bazı alıntılar yaptığımı hatırlıyorum. Çekoslovakya'da komünizmi çökerten ve tarihin yeniden doğuşuna kaynaklık eden Kadife Devrim'in lideri Havel yüzünden bir akşam rakı masasında İlhan Selçuk'la aramızda sert bir tartışma geçmişti. Okay Gönensin'le Yalçın Bayer ve Hikmet Çetinkaya da vardı masada...

Türkiye'ye ve dünyaya bakışlarınızdaki uçurum iyice ortaya çıkmıştı o akşam.

İlhan Abi, Vaclav Havel'i de "karşıdevrimci" ilan etmişti. Ben de Havel'e olan sempatimi ve Marksizm'i "laik din" olarak tanımladığı görüşlerini savunmuştum. O da "Marksizm'e laik din diyenler, karşıdevrimcilerdir" diye cevap vermişti.

Ama gerçekten "laik dindi" Marksizm... "Çünkü bu ideoloji kendi bütünlüğü içinde 'laikleşmiş bir din' olarak nitelenebilir. Her türlü sorunun hazır cevapları vardır bu idelojide. Bir bölümünü kabul etmek olmaz. Ama bir kere de kabul ettin mi, insan hayatını derinden etkileyecek sonuçları olur. Aynı zamanda çok çekicidir. Ortalıkta başı boş geçinenler için başlarını derhal sokabilecekleri bir yuvadır. İnsanın bütün yapacağı onu olduğu gibi kabul etmektir. İşte o anda her şey daha açık hale gelir. Yaşam yeni bir anlam kazanır. Bütün gizler, o güne kadar cevapsız kalmış sorular, kaygılar ve yalnızlık duygusu ansızın kaybolur.

Fakat insan, bu düşük kiralı ev için kendi hayatında olağanüstü yüksek bir bedel öder. Çünkü kendi aklından vazgeçer. Çünkü vicdanından ve sorumluluğundan vazgeçer. Çünkü bu ideolojinin en önemli yanı, insanın kendi vicdanıyla aklını bir yüksek otoriteye teslim etmesidir. Burada ilke

şudur: İktidar merkezi aynı zamanda gerçeğin de tekelini elinde tutar. En yüksek laik otoriteyle en yüksek uhrevi otorite aynı ellerdedir.”[12]

Şimdi bu konuyu geçsek daha iyi olacak. Henüz 1960’ların sonlarındayız. Cumhuriyet, İlhan Selçuk, 1980’ler, 1990’lar bir başka kitabın konusu...

Ne yaparsın ki hatıralar bazen insanı dipsiz bir kuyu gibi kendine çekmeye başlıyor. Bir seferinde İlhan Selçuk köşesinde Stalin’i öven demeyim de, tarih önünde ince biçimde haklı gösteren bir yazı yazmıştı.

Ben de ayıp oluyor demiştim İlhan Abi’ye...

Sonra bir gün Uğur Mumcu’ya bu konuda dert yanmıştın.

Uğur, söylediklerime genellikle katılmıştı. Ama aynı zamanda “Sakın bunları İlhan Abi’ye söyleme, çok üzülür” demişti bana...

Bak, Bertolt Brecht’in Stalinizm’le dalga geçen bir şiiri.

17 haziran 1953’de Doğu Almanya’da halkın komünist yönetime karşı protesto gösterileri patlar. Brecht, protestonun haklı olduğunu savunur. Yazarlar Birliği ise protestoya karşı bildiri yayımlar. Bunun üzerine Brecht, “Çözüm” adını taşıyan bir şiir yazar:

17 Haziran ayaklanmasından sonra

Yazarlar Birliği sekreteri

Stalin Bulvarı’nda bildiriler dağıttı

Halkın, rejimin güvenini sarstığını yazıyordu

Bu bildirilerde

Ve ancak iki misli fazla çalışarak

Kazanacağı belirtiliyordu yeniden güveni,

Peki daha kolay olmaz mı, yönetim

Halkı feshetse ve

Yeni bir halk seçse kendine?[13]

Keşke Karl Popper'ları, Vaclav Havel'leri çok önceleri okumuş olsaydım. Keşke, Türk aydınları onlarla çok önceleri tanışmış olsalardı. Keşke, demokrasi düşüncesi Batı'da olduğu gibi benim memleketimin bilim yuvalarında da bütün boyutlarıyla öğretilmiş olsaydı! Popper Açık Toplum ve Düşmanları isimli kitabını 1943'te yazmış. Ben 1960'da siyasal bilimler okudum. Karl Popper'la tanışmam ise 1980'lerde oldu.

İnsanlık için bu dünyada daha güzel bir yaşamın kapılarından birini açan büyük düşünürlerden biriydi Karl Popper. Dogmalarla, tabularla, önyargılarla nasıl mücadele edileceğini gösterdi. Gerçeği olduğu gibi kabullenmek yerine, gerçeği sorgulayabilme cesaretini aşıladı. Bağımsız ve eleştirel düşünmenin faydalarıyla, aklı başkalarına emanet etmenin sakıncalarını anlattı.

Bak ne demiş: "Düşün yetkinliğinin sırrı, eleştirme ruhudur, düşünsel bağımsızlıktır. Oysa bu durum, otoriterciliğin her çeşidi için aşılmazlığı ortaya çıkaracak güçlükler yaratır. Otoriteci genellikle kendi etkisine uyanı, inananı, dinleyeni seçecektir. Böyle yapmakla da ikinci sınıf tipleri seçmiş olur. Hiçbir otorite, düşünce cesareti olanların, yani kendi otoritesine omuz silkmeye cüret edenlerin en değerli tipler olabileceklerini kabullenemez."[14]

Popper gibi gerçeği sorgulayabilme cesaretiyle eleştirel ruha sahip ufku geniş filozoflar sayesinde insanlık Ortaçağ'ları aşabildi, karanlığı delmeye başarabildi. Bugün sahip olduğumuz dünya nimetlerinin altında, Ortaçağ'lardan beri, Hitler'lere, Stalin'lere, Humeyni'lere meydan okumuş o yürekli insanların imzaları var. "Düşünce polisleri"nin, "düşünce diktatörleri"nin saltanatlarını fikirleriyle yıkmış filozofların imzaları var.

Düşünce diktatörleri... Ya da polisleri...

Çok sevmiştim bu deyimi. Gerçeği kendi tekeline alabileceğini sananları çok iyi anlatan bu deyime Stefan Zweig'ı okurken rastlamıştım.

Her şeyi bilen kraldan daha kötüsü yoktur derler. Hele bir de böyleleri, bildiklerini başkalarına tek doğruymuş gibi kabul ettirmeye kalkışırlarsa, kendileri gibi düşünmeyenleri adeta düşman gibi bellerlerse, bundan daha büyük bir talihsizlik olamaz, özgür düşünce ve demokrasi adına...

Eğer demokrasiyi gerçekten bir hayat tarzı olarak yerleştirmek istiyorsak, "düşmanlık kültürü" diye tanımlanabilecek bu anlayışı etkisiz kılmamız gerekir. Sözcüklerin özgürce uçuşmasından rahatsız olanlara karşı...

Bırak şimdi bunları. Ben daha 1969'dayım. Askerlik bitmiş, Doğan Avcıoğlu'yla Devrim dergisi macerasına çıkmak üzereyim. Cuntacılık günleri kapıdayken, sen beni alıp 1980'lerin Cumhuriyet gazetesine getiriyorsun. Daha çok var o yıllara ve o kitaba...

"Mutluyduk, çünkü kapitalizmin tasfiyesi el mesafesindeydi!"

Bak, seni gerçekten etkileyen kitaplardan biri daha. Amerikalı komünist gazeteci John Reed'in ünlü Dünyayı Sarsan 10 Gün'ü...

Gözünün önüne getir! Yıl 1917. Çarlık Rusya'sının o muhteşem şehri Petrograd'dasın. Kışlık Saray düşmek üzere. Dünya tarihini yetmiş yıl boyunca altüst edecek Ekim Devrimi'ne tanıklık ediyorsun.

Gazeteci milleti için bundan daha harikulade bir şans olamaz. Meslek hayatının bir daha kırılamayacak atlatması sayılır tarihe böylesine tanık olmak...

Ya da tarihi yaşarken yakalamak...

Veya tarihin müsveddesini yazmak... John Reed'in yaptığı bu, bir gazeteci olarak.

Ne de büyük bir heyecan fırtınası içinde okumuştum John Reed'in kitabını. 1968'de, askerdeyken ikinci baskısını almışım. Petrograd'da Kışlık Saray'ın Bolşevikler tarafından ele geçirildiği o günü anlatan bölümü kim bilir kaç defa okumuşum:

"7 kasım çarşamba sabahı çok geç kalktım. Nevski'den aşağı doğru inerken Peter-Paul'den atılan öğlen toplarını işittim. Islak, puslu bir havaydı. Devlet Bankası'nın kapalı kapılarının önünde süngülü askerler duruyordu.

'Hangi yandansınız?' diye sordum. 'Hükümetten mi?'

'Artık hükümet kalmadı' diye içlerinden biri gülümseyerek cevap verdi. 'Tanrı'ya şükür!' Bütün öğrendiğim bu kadardı. Beş asker kopek vererek bir Diyen aldım. Gazetede büyük manşetlerle şunlar yazılıydı: 'Bütün iktidar işçi, asker ve köylü sovyetlerine! Barış! Ekmek! Toprak!'

Tedirgin edici bir ses işitildi: top sesleri. Pencerelerden boğuk boğuk top sesleri geliyor ve delegeler birbirlerine bağırıyorlardı. Yeni Rusya böylece, karanlıklarda patlayan toplar, kinler, korkular, ve her şeyi göze almış insanların arasından doğuyordu."

John Reed'in kitabı iç dünyamdaki devrimci romantizmi bir anda parlatmıştı. Ben de artık elimi uzattım mı, parmaklarımın ucuyla devrimi bir anda yakalayacağımı düşünüyordum o zamanlar...

Bolşevik İhtilali'ni izleyen yıllar boyu kendini bu hülyaya kaptıranlar çok oldu. Örneğin Jean-Paul Sartre'a, Simone de Beauvoir'a göre 1930'ların başında kapitalizmin çöküşüyle devrimin doğuşu çok yakındı. Simone de Beauvoir kendi yaşamöyküsünde şöyle anlatır:

"Mutluyduk. Zira kapitalizmin tasfiyesi el mesafesinde gözüküyordu. 1929'da patlayan ekonomik kriz gitgide kötüleşiyordu. Almanya, İngiltere ve Amerika'da milyonlarca işsiz vardı. Dünya büyük bir karmaşaya doğru kaymaktaydı. Devrim için çalışanların saflarına katılsak mı katılmasak mı? Bu fikir sürekli Sartre'ın kafasını meşgul ediyordu."

Bir başka yerinde şöyle der:

"Kendimize müthiş güveniyorduk. Kurulu düzene dönük düşmanlığımızda şaşırtıcı bir yan yoktu. İnsanın yeniden yapılanması gerektiği konusunda muhteşem bir iyimserliğe sahiptik. Bu bakımdan Fransız solu 1929 sonbaharında müthiş havaya girmişti. Barış, güvence altında gözüküyordu. Alman Nazi Partisi önemini yitirmiş, marjinal bir konu haline gelmişti. Sömürgeciliğin sonu yaklaşır gözükmekteydi."

Ancak Simone de Beauvoir, devrimin bu kadar yakın olmasının nedenlerini anlattıktan sonra da yaşadıkları düş kırıklığını şöyle itiraf eder özyaşamöyküsünde: "Her açıdan gerçeğin ağırlığını takdir etmekte başarısız kaldık." Bu arada siyasi ufuksuzlukları kadar, o dönemde

‘manevi’ bakımdan yaşadıkları kendini beğenmişliğin de, gerçeği yerli yerine oturtmaktaki başarısızlıklarına yol açtığını anlatır.[15]

Bu kitabı 1987 başında Londra’da satın almıştın. Bir konferans için oradan Berlin’e uçarken okumaya başlamıştın.

Konferansı, Berlin’deki Türk sosyal demokratları düzenlemişti. Yukarıdaki satırları okuyarak başlamıştım o konferansa. Sonra da kendi siyasal geçmişime eleştirel bir tarzda yaklaşmıştım.

TKP’liler de vardı izleyiciler arasında.

Ahmet Kardam’la Filiz Kardam’ı anımsıyorum. Bir ara Ankara’da 12 Mart yıllarında ailecek görüşürdük. Konferanstan sonra ayaküstü sohbet etmiştik.

Galiba söylediklerin o zaman hoşlarına gitmemişti.

Olabilir. Sanıyorum hâlâ komünistti Ahmet o zamanlar. İki yıl sonra Berlin’de Duvar’ın yıkılacağını, komünizmin çökeceğini, Türkiye Komünist Partisi’nin tarihe karışacağını hiç kimseler gibi o da bilmiyordu tabii. Bir kısım Fransız aydının 1930’larda yaşadıklarını, bizler, kırk elli yıllık gecikmelerle yaşadık. Neyin ne olduğunu görmemiz zaman aldı. Yıllarımız, Sovyetler’i eleştirmenin “antisolculuk, karşıdevrimcilik” olduğuna dair düşüncelerle geçti. 1930’larda Stalin’i solculuk adına koruyan ya da kollayan Fransız aydınlarının rolünü biz çok daha yüzeysel biçimde 1960’larda, 1970’lerde üstlendik. Sovyet sosyalizmini gerekçelemeyi, onun eksiklerine gediklerine mazeretler uydurmayı uzun yıllar iş edinen kafalara sahip olduk. Moskova’daki totaliter rejimi de, onun özünde yatan demokrasi düşmanı, totaliter düşünceyi de kavramakta çok geç kaldık.

Ama bak, Fransız aydınlarını daha 1950'lerin hemen başlarında eleştiren Türk aydınları da yok değil. Hem de can alıcı bir açıdan, totaliter bir ideolojiye yakın durmaları ve Moskova'yla "yol arkadaşlığı" ilişkileri açısından...[16]

Şerif Mardin, Forum'daki bu makalesini, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde asistanken 1955'te yazmış. Ben ise 1991'de okudum. Makale, Simone de Beauvoir'in o tarihlerde yeni çıkan Mandarinler isimli romanı üzerine. Fransız aydınlarındaki o kendini beğenmişliğe değinen satırların altını çizmişim:

"Fransız aydını her şeyden evvel kendi kendini aldatmaktan sakınan bir insan olarak karşımızda canlanıyor. Fransız aydınlarının bu şayanı dikkat hareket tarzı hakikaten her memleketin aydını için bir misal teşkil edebilir. Fakat asıl mühim nokta Les Mandarins'de tebaruz ettirildiği üzere, bunun, bir nevi gurur halini aldığı zaman yarattığı tezatlardır. Fransız aydını da nihayet bir insan olduğu için aldanacaktır ve bilhassa cevabını insicamlı bir fikir sisteminde aradığı için aldanacaktır. Kitapta tasvir edilen zümrenin zenginlerle dolu kalabalık eğlence muhitlerine gitmek istemeyişleri, günlük lisanlarında kallavi küfürler serpiştirmeleri ve Amerika'nın müspet hareketlerinden daima şüphe etmeleri şeklinde beliren bu hakikati arayışın doğurduğu acaip tezatlar burada sarih bir şekilde önümüze serilmiştir.

Lüks eğlence mahallerini terk eden bu entelektüeller lükse yakın bir refah içinde yaşıyorlar ve Amerika'yı tenkit eden bu süper tenkitçiler bir türlü Sovyet rejiminin insan hayatına beş paralık bir kıymet vermeyen bir rejim olduğunu göremiyorlar, zira bu hareket tarzı kurdukları mücerret sistemin icabatına uymuyor. Yazık ki bu gibi bir hareket tarzının insanın kendini bir ilah seviyesine yükseltmeye çalışmasına tekabül ettiği, bu Fransız kültürü Mandarinlerinin aklına gelmemiş, oysa ki böyle bir

mücerret kibrin doğurduğu neticeleri layıkiyle anlamış olan Pascal'ın eserleri kütüphanelerinden eksik olmasa gerek."[17]

Şerif Mardin'le Mülkiye'deki karşılaşmanı hatırlıyor musun?

1969 yılıydı. Yani bu makalesini yazmasından 14 yıl sonra. Ben o tarihte Sovyetler'i, hatta Şerif Mardin'in nefret ettiği Stalin'i "devrimci düşünce" adına savunabilen bir solcu, bir radikal idim. Askerden dönmüş ve Doğan Avcıoğlu'yla birlikte Devrim dergisinin çıkış hazırlıklarında çalışıyordum. Bu arada annemle babamı tatmin etmek için de Mülkiye'de doktoraya başvurmuştum.

Sınava girmiş ve çakmıştın.

Ümit Hassan da ben de çakmıştım. Hayal meyal hatırlıyorum. İkinci Dünya Savaşı öncesinde Stalin-Hitler Paktı'nı konu alan bir soru sorulmuştu yazılı sınavda. Ben de bunu "Moskova" yörüngesine oturtan, gayet "Sovyetik" bir içerikte işlemiştim.

Doktoraya kabul edilmediğini öğrenince canın çok sıkılmıştı.

Öyle. Mülkiye'de dekan o tarihte Prof. İlhan Unat'tı. Ümit Hassan'la beni sınav komisyonunun iki üyesine göndermişti. Biri Prof. Suat Bilge, diğeri Prof. Şerif Mardin. İkisi de Ümit Hassan'la beni ayakta karşılamışlardı. İtirazlarımızı dinledikten sonra, bizlerin bilimsel çalışma yapamayacağımıza ilişkin görüşlerini tekrarlayıp ikimizi de kapı dışarı etmişlerdi. Ümit aynı yıl bir başka sınavı kazanıp Prof. Bülent Daver'in yanına asistan olarak girdi sonra.

Sence haksız mıydı iki hoca?

Ümit'in kâğıdını bilmiyorum. Ama ben de olsam kendi kâğıdıma geçer not vermezdim! Diyeceksin ki kimler doktora yaptı Mülkiye'de.

Haklısın. Ama ben fena halde bilgi yoksunu idim o tarihlerde. İki hocanın “Sovyetik” görüşlere herhangi bir sempatileri olmadığı biliniyordu. Fakat benim durumda sağcılık solculuktan çok, büyük ihtimalle cehaletten kaynaklanan bir vaziyet vardı.

Ama bu durum “devrimcilik” yapmanı engellemedi.

Ben mesleğimi seçmiştim artık.

Devrimci olmuştun!

[1]Yeni Hayat, Orhan Pamuk, İletişim Yayınları, 1994, s. 17.

[2]Orhan Pamuk, Cumhuriyet Kitap eki, sayı 243, kasım 1994, s. 4.

[3]Alexander Solzhenitsyn, A Century in His Life, D. M. Thomas, Little, Brown and Company, Londra, 1998, s. 80.

[4]The God That Failed, Arthur Koestler, Bantam Books, Special Student Edition, New York, 1949, s. 21-22.

[5]Companero, The Life and Death of Che, Jorge G. Castaneda, Knopf, New York, 1997, s. 92.

[6]Making Waves, Essays, Farrar, Mario Vargas Llosa, Straus and Giroux, New York, 1997, s. 10.

[7]The Life and Times of Ilya Ehrenburg, Tangled Loyalties, Joshua Rubenstein, Basic Books, New York, 1996.

[8]Cumhuriyet Siyaset eki, 10 aralık 1984, s. 12.

[9]“Aydınlar Cehennemi“, İlhan Selçuk, Cumhuriyet gazetesi, 13 aralık 1984, s. 2.

[10]İnsan Yayınları, İstanbul, 1985.

[11]Açık Toplum ve Düşmanları, Karl Popper, Türkçesi: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 18-19.

[12]Living in Truth, Vaclav Havel, Faber and Faber, Londra-Boston, 1990, s. 38-39.

[13]Aşk Şiirleri, Bertolt Brecht, çev. Kerem Çalışkan, Opus Yayınları, 1997, ikinci baskı, s. 146.

[14]Açık Toplum ve Düşmanları, Karl Popper, Remzi Kitabevi, c. 1, s. 135.

[15]The Prime of Life, Simone de Beauvoir, Penguin Books, 1986.

[16]Fransız aydınlarının “yol arkadaşlığı”nı, nasıl Stalinizm’i uzun yıllar görmezlikten geldiklerini anlatan üç kitap keşke Türkçe’ye çevrilse! Bir: Past Imperfect, French Intellectuals, 1944-1956, Tony Judt, University of California Press, Berkeley ve Los Angeles, Kaliforniya, 1992. İki: Adventures on The Freedom Road, The French Intellectuals in The 20th Century, Bernard-Henry Lévy, The Harvill Press, Londra, 1995. Üç: Albert Camus, A Life, Olivier Todd, Chatto and Windus, Londra, 1997.

[17]Türkiye’de Din ve Siyaset, Şerif Mardin, İletişim Yayınları, 1991, İstanbul, s. 312.

Dokuzuncu bölüm

Devrim’le devrim yapacaktık!

“Günleri ve mevsimleri düşlerimize göre yeniden yaratacağız!”

Akdeniz mehtabı... Girne’deki Bellapais Manastırı’nın kemerleri altından seyrettin mi hiç?

Harikuladedir!

Manastırın sırtını dayadığı Beşparmak Dağları’nın bir ucundan güneş etrafı kızıla boyayarak batar. Öbür ucundan ay doğar. Göz alabildiğince uzanan Akdeniz bir başkadır ay ışığında.

Gün battığında ağustosböcekleri susar. Ortalık garip bir sessizliğe bürünür. Bazen uzaktan uzağa ürpertici bir baykuş sesi kulağa çalınır. Sonra ay yükselir, yükselir. Ve On İkinci Yüzyıl’da Kudüs’ten kaçan Haçlıların inşa ettiği manastırın bahçesindeki zarif servilerin, Akdeniz coğrafyasının o ölümsüz ağaçlarının arasından bakar insana.

Gotik yapının mimari güzelliğine nar kırmızısı Japon gülleri, turuncu, mor begonviller, beyaz, pembe zakkumlar, İngiliz manolyaları, bodur zeytin ağaçları bir başka güzellik katar. Ve yaseminler herhalde oradaki kadar başka hiçbir yerde o denli iç bayıltıcı kokmaz.

Hakikaten büyük bir hazdır, Beşparmak Dağları'nın eteklerinden Akdeniz mehtabını seyretmek...

İşte böyle bir Girne akşamında geçmişi düşünürken not etmişim Eluard'ın, "Günleri ve mevsimleri düşlerimize göre yeniden yaratacağız" sözünü...

Eluard da fanatikmiş!

1949'da Varşova'ya gelmiş, bir Fransız komünisti olarak. Bir mülakatında karısından söz etmiş. Onu ne kadar sevdiğini, ölümüne ne kadar üzüldüğünü, üzüntüsünün derinliğini anlatan ne çok şiir yazdığını belirtmiş. Arkasından da eklemiş ama: "Yoldaş Thorez, hüzünle, kederle proleteryanın ruhunu zehirlemekten kaçınmamı istedi benden. Haklıydı. O yüzden bu şiirlerimin son bölümlerini yeniden yazdım."[1]

Ama Eluard büyük şair...

Günleri ve mevsimleri

Düşlerimize göre

Yeniden yaratacağız!

1969 baharında, askerlik sonrası Devrim dergisinde çalışmaya başlarken, işte böylesine umutluydum. Hayatta yanılmaya hakkım

olduğunu henüz bilmiyordum. Kendimden çok emindim. Düşlerin sona ereceği bir noktanın varlığı aklımın ucundan bile geçmiyordu.

Evet, düzeni değiştirecektin!

Devrim yapacaktık!

Devrim dergisinin bürosu, Ankara'da Mithatpaşa Caddesi'ne paralel olarak Sıhhiye'ye inen, Kolej yakınlarındaki Adakale Sokağı'ndaki bir apartmanın ikinci katındaydı. Karşımızdaki dairede Doğu Perinçek ve arkadaşlarının Proleter Devrimci Aydınlık dergisi ve İşçi-Köylü gazetesinin bürosu vardı. Alt katımızda ise başkanlığını Prof. Muammer Aksoy'un yaptığı Türk Hukuk Kurumu.

Cengiz Çandar arada bir size, yani karşı daireye uğrar, alaylı bir dille "N'aber karşıdevrim?" diye takılır, sana da "Gazeteci ne yapıyorsun?" diye sataşırdı.

Evet, onun mesleği devrimcilik, benimki ise gazetecilik idi! Doğu Perinçek'in liderliğini, Şahin Alpay'ın ise ideologluğunu yaptığı hareketin merkeziydi Devrim'in karşısındaki daire. Kimler girip çıkmazdı ki oraya? Nuri Çolakoğlu, Ömer Madra, Ömer Özerturgut, Erdoğan Güçbilmez, İbrahim Kaypakkaya, Halil Berktay, Fatmagül, (Halil'le Fatmagül, Devrim dergisinin küçük arşivinde tanışıp sonra evlenmişlerdi), Atıl Ant, Gün Zileli, Oral Çalışlar...

Anılar dünyasında salıncağını kurdun, bir o yana bir bu yana sallanıyorsun.

İlginç zamanlardı. 1970 olmalı. Kızılay'da akşamüstleri İşçi-Köylü gazetesi satan kızlı erkekli Maocular, Sakarya Caddesi'nden Enternasyonal söyleyerek geçer, Adakale Sokağı'na gelirlerdi.

Şahin'le bu kadar serbestiye pek akıl erdiremezdik. Polis neden hiç müdahale etmiyor diye spekülasyon yapardık. Belki de günün birinde daha rahat toplamak için hareketin kabak çiçeği gibi açılmasını bekliyorlar dediğimizi hatırlıyorum. Deniz Gezmiş'in Filistin gerillası kıyafetiyle Lübnan'daki Filistin kamplarından gelip elini kolunu sallayarak Kızılay'da, Cebeci'de, Mülkiye ya da ODTÜ kantinlerinde dolaşıyor olması normal miydi sanki o tarihlerde?

İşçi-Köylü gazetesi on beş günde bir çıkardı. 25 kuruştu. 26 eylül 1969 tarihli sayının birinci sayfasına bak. Manşette "Sahte demokrasi değil, gerçek demokrasi istiyoruz. İşçi, köylü, gençlere zulüm yapanlar, bizlerden oy istiyor. Yoksul emekçi vatandaşlar politikacılara hesap soracak."

Bir başka slogan:

"İşçi köylü el ele, tefeciler hergele!"

Şu haber başlığı ilginç değil mi:

"İşçi-köylü-gençlik-ordu omuz omuza!"

"Asker-sivil aydın zümre" ile dirsek temasını gösteren bir slogan. Ya da Ordu'dan gelebilecek "ilerici" bir darbeye prim açan bir söylem... Türkiye'de "askerin milli kurtuluşçu" geleneğini gözönünde tutan, yeni bir "27 Mayıs" umudunu besleyen Milli Demokratik Devrimciler, kısa adıyla MDD'ciler, askere karşı dikkatli dil kullanılmasını isterler, o yüzden özellikle Doğan Avcıoğlu'yla yakın temas ararlardı. Doğan Bey ise bu grubun önde gelenlerine güvenmez, ancak ilişkisini ihtiyatlı biçimde devam ettirirdi.

1969 yazında İstanbul'daki bir baloda, İşçi-Köylü gazetesi için makbuz karşılığında para yardımı toplamıştım. Kayınvaldem bile vermişti.

Sanki hayır derneğine bağış topluyorduk.

Herkesin herkese karşı çıktığı günlerdi.

“Güler yüzlü sosyalizm”den söz ettiği için Mehmet Ali Aybar kimilerinin gözünde “karşıdevrimci” idi. Türkiye İşçi Partisi’nin sloganları olan “Sosyalist Türkiye” ve “işçi sınıfı öncülüğü”nü reddeden bizim gibiler, TİP’lilerin gözünde “işçi sınıfı düşmanı” ve “cuntacı” sayılırdık. Kimileri de “sivil-asker aydın zümre”, “ulusal Ordu” ya da “Ordu gençlik el ele, milli cephede” gibi sloganlara sarıldıkları için devrim açısından zararlı görülürdü. Bazıları, parti fikrine karşı çıkardı. Bazıları da sosyalizm sözcüğünün kullanılmasıyla askerin tedirgin edileceği ve “milli cephenin bozulacağı” görüşünü savunurdu. Bunlar bizim de yakın durduğumuz “Milli Demokratik Devrimciler”, kısa adıyla MDD’ciler idi.

Arada bir Uluç’la Küçükesat’taki evine gittiğimiz eski tüfeklerden Mihri Belli bu hareketin başını çekerdi. Zaman zaman Devrim’e uğrar, Doğan Bey’le görüşürdü. Mihri Belli de Deniz Gezmiş’in deyişiyle “Marksist cunta” beklentisi içinde, “devrimin yolunu açacak bir darbe” düşüne bel bağlamıştı.

Uluç Gürkan’ı Doğan Bey’e tavsiye eden Mihri Belli’ydi. Uluç da, sanıyorum, 1968’de Mülkiye’de öğrenci liderlerinden biriyken, Mihri Belli’yi panel konuşmacısı olarak Siyasal’a davet etmiş ve o zamanki deyişle onun “legaliteye çıkması”nı sağlamıştı.

Ama Uluç Gürkan’ı Avcıoğlu’yla tanıştıran Deniz Gezmiş’ti. Uluç şöyle anlatır:

“Deniz kendisini ‘Marksist Kemalist’ olarak tanımlardı. Bana da ‘Sen sol Kemalistsin’ derdi. Deniz’in bir sözü hep kulaklarımda çınlar: ‘Biz Marksistler, sol Kemalist olarak Doğan Avcıoğlu’nu çok severiz.’ Bir gün

Deniz beni Devrim gazetesi için tutulmuş olan büroya götürdü. Gazete henüz çıkmıyordu. Büroda Hasan Cemal vardı. Avcıoğlu'na birlikte çalışmak istediğimi söyledim. Kabul etti."[2]

Mihri Belli'nin bir yazısını hatırlıyorum. Üniversite işgallerini "Nerede hareket orada bereket" diye destekleyen bir yazıydı.

Ne günlerdi! Sloganlar büyük bir şehvetle bağırılır, sloganlar adına hararetli tartışmalar yapılır, bazen de kan çıkan kavgalar edilirdi. "Vaktiyle Türk solunun tartışmaya bayıldığı konular vardı: Asya tipi üretim tarzı, işçi sınıfının öncülüğü, ceberrut devlet, güler yüzlü sosyalizm falan gibi. Soyutlaştıkça soyutlaşan, günün gerçeklerinden kopan, ama müthiş cepheler yaratan tartışmalardı bunlar. Klikler ortaya çıkar, üstatlar ve müritler yaratılır, şakşakçı grupları oluşurdu. Evreni dolduracakmış gibi görünüp de incir çekirdeğini doldurmayan tartışmalar yüzünden insanlar neredeyse kanlı bıçaklıydı."[3]

O zamanların incir çekirdeğini doldurmayan birkaç tartışma konusunu hatırladım şimdi. Biri, işçi sınıfı "önderliği" mi, "öncülüğü" mü sözcükleri üzerine koparılmıştı. Bir başkası, "kitle çizgisi" idi. Öncü ya da önder güç, kitlenin, işçi sınıfının "ne kadar önünde" gidecekti? Bu sorunun üzerine kaç makale yazıldığını, ne kadar nefes tüketildiğini anımsıyorum. Mesafe çok açılırsa, kitleden kopulurdu! İyi ayarlanamazsa, kitlenin gerisinde kalınırdı! En doğrusu nasıl olurdu vs.

Daha gülüncünü ben anlatayım. 1970 yılı. Bir gün kalabalık bir Maocu grubu büyük bir gürültü patırtıyla Devrim'i basmamışlar mıydı? Nedeni, "Mao Zedung mu, Mao Çetung mu?" sorusuyla ilgiliydi. Derginin o haftaki sayısında bir haber çıkmış ve biz o haberde "Zedung" yerine "Çetung" demişiz.

Evet, bu bir tavırmış!

Çünkü Çetung diyenler “revizyonist”lermiş! Ya da “Moskovacı”larmış... Bunun bir sonraki dergide mutlaka düzeltilmesi gerekiyormuş!

Bu 12 Mart’ta yaşanmış bir saçmalık... On yıl sonra, 12 Eylül’de yaşanan bir başkasını anlatayım ben sana. Bir seçim gezisi sırasında Fethiye’de tanımıştım. Eski bir solcu. Bir süre içerde yatmış. Sonra ticarete atılıp zenginleşmiş. Altında BMW marka arabası. Ondan dinlemiştim:

“12 Eylül geldiğinde TİP’in ilçe başkanıydım. 1981’de tutuklandım. İşkence gördük, dayak yedik. Siyasi Şube’de bir sürü solcu. Her tarafım yara bere. Odada balık istifiyiz. Buz gibi soğuk. Betona çıplak ayakla basıyoruz. Ve bu haldeyken birbirimizle bağıra çağıra, kavga edercesine tartışıyoruz. Konumuza gelince, sosyal emperyalizm...”

Oyunlaştırılabilir!

Bir başka oyun, Mülkiye sahnesinden... Tarih, 20 ocak 1970. Yer, Siyasal Bilgiler Fakültesi büyük amfisi. Açık oturumun konusu: Türkiye’de devrimci eylemin sorunları... Katılanlar: Vahap Erdoğdu, Seyhan Erdoğdu, Atilla Sarp, Doğu Perinçek, Şahin Alpay. Oturumu yöneten: Ahmet Say...

Şahin’den birkaç cümle:

“Esas görevimiz, işçi sınıfını bilinçlendirip örgütlemektir. Bunu yapmadığımız sürece, bilimsel sosyalizmi, gençlik hareketlerinin dar sınırına hapsetmiş oluruz... İşçi sınıfı bugün Milli Demokratik Devrim’e (MDD) öncülük edecek subjektif şartlara sahip değildir. Bunun tartışılabileceğini sanmıyorum. Objektif şartlar tartışılabilir. Biz, küçük burjuva kuyrukçusu olsaydık, bırakalım küçük burjuvaları, kapitalizmi kursunlar, işçi sınıfının öncülüğüyle falan uğraşmayalım derdik.”

Seyhan Erdoğdu'dan:

"Şahin Alpay, proletaryanın devrime öncülük edecek objektif ve subjektif şartlara ulaşmadığını söylemektedir. Öyleyse biz proleter devrimcileri şunun için mücadele edeceğiz: proletarya öncülük edebilmek için gereken şartlara sahip olmadığına ve bu şartlara da küçük burjuvazinin asker-sivil aydın zümresi sahip olduğuna göre, biz bu zümrenin devrime öncülük etmesi için mücadele edeceğiz. Şahin Alpay'ın bu yazısında küçük burjuva kuyrukçuluğu yapılmıştır. Oysa proletaryanın devrime öncülük için objektif şartları mevcuttur."

Atilla Sarp'tan:

"Küçük burjuva ideolojisinin kuyruğuna takılan arkadaşlar, hareketi düşmanca hale getirdiler. Bu arkadaşlar, Türkiye'deki devrimci mücadelenin yolu konusunda Maocu, Troçkist, Kastrist, Revizyonist gibi ayrımlar yapmaktadırlar. Biz, devrimci pratiğimizin diğer ezilen ülkelere örnek teşkil etmesini istiyoruz. Küçük burjuva ideologlarına saygımız vardır ama onların kuyruğuna takılanlara saygımız yoktur. Bu davranış bir provokasyon olarak tescil edilmiştir."

Küçük burjuva ideologları kim?

Avcıoğlu, İlhan Selçuk vs... Küçük burjuva kuyrukçuluğu ise Devrim dergisinin peşine takılıp askeri çengelleyerek yapılacak darbeye, devrim adına umut bağlamak...

Bak, Vahap Erdoğdu ne demiş:

"Fraksiyon yaratmak emperyalizmin oyunudur. Peru'da Maoist, Troçkist, Kastrist, Moskovacı on tane ayrı devrimci parti vardır. Bu emperyalizmin oyunudur. Oportünizm, hâkim sınıflara devrimcileri ihbar eder."

Şahin Alpay'dan:

"Sizler, Mihri Belli'nin Milli Demokratik Devrim'den sonra sosyalizme geçilip geçilmeyeceğinin şüpheli olduğu konusundaki görüşlerine katılıyor musunuz? Bunun cevabını istiyorum."

Atilla Sarp'tan:

"Bu arkadaşlar, omuzlarına basarak yükseldikleri devrimcilere hakaret ederken, daha düne kadar Emek dergisine (TİP'in organlarından) yazı yazan, oportünizmin tozlarını üstünden atmamış olan Korkut Boratav'a yazı yazdırmaktadırlar."

Doğu Perinçek'ten:

"TİP, antiemperyalist, sosyalizan bir küçük burjuva partisidir. Lenin'e göre küçük burjuva devrimciliğinin diğer adı oportünizmdir. Milli Demokratik Devrim'de köylüler ağır basarsa, devrim başarıya ulaşamaz. Ağır basan, öncü, proletaryadır. Çin'de köylünün sayı olarak çok olması, öncü olduğunu göstermez."

Böyle uzayıp gidiyor.

Ne tuhaf günlermiş. Meleklerin cinsi tartışılmış...

Hayattan, Türkiye gerçeğinden kopuk tartışmalar değil mi?

Nerede öyle değildi ki?..

Gerçeklerden ne kadar kopuk oldukları ortaya çıkmadı mı? Bugün bunların hangisi hatırlanıyor? Ya da bütün bu enerji ne için harcanmış, ne işe yaramış, söyler misin?

Otuz yıllık bir zaman perspektifinden bakınca, ne yazık ki incir çekirdeğini doldurmayan, hiçbir işe yaramayan tartışmalardı bütün bunlar...

Avcıoğlu o zaman böyle düşünürdü. Bu tartışmalara taraf olmaktan özenle kaçınırdı. “Bir kere bulaştın mı, içinden çıkamazsın” derdi. Bütün bu tartışmaları çocukluk hastalıkları olarak nitelerdi.

Ama o günlerde, 1970 yılının başlarında, ayaklarımız işte böylesine yerden kesikti. Bize göre bir devrim dalgası önlenemez bir yükseliş eğrisi çiziyordu. Bundan kuşku duymuyorduk.

Havalanmıştınız.

Hem de nasıl!

Bu arada dergide müthiş bir çalışma temposu içindeydik. Uluç’la bütün günümüz Devrim bürosunda geçerdi.

Bir gün az daha Uluç’u vuruyordun!

Evet, tabancayla... Kapı çalındı, açtım. Karşımda, Yalçın Doğan. Hayatımda ilk defa görüyorum kendisini. TRT’den geldiğini, İlhan Baş’tan bir emanet getirdiğini söyledi. İlhan Baş’ın bizden bir süre saklamamızı rica ettiği büyük sarı zarfı açtım, içinden bir tabanca çıktı. Şaşırmıştım.

İlhan Baş o zaman radyoda çalışıyordu. Eski bir ihtilalci idi. Talat Aydemir’in 22 şubatında bir tankla tek başına gidip Sıhhiye’deki radyoevini basmıştı. Dergiye, Doğan Bey’e arada bir gelirdi. Ama ne diye tabancasını bize göndermişti? Bu sorunun yanıtını hiç öğrenemedim. Tabancayı bir kenara koymadan önce, elimde incelemeye başlamıştım ki, aynı anda kulakları sağır edici bir patlama oldu. Duman yükseldi. Yan

odadan Hamdi Avcıoğlu fırladı geldi. Uluç Gürkan karşımda, şaşkınlaştı. Ben de öyle. Bir an kanım çekilmiş gibi oldu.

Ve kurşun Uluç'un oturduğu masanın çekmecesinin içinden çıktı. Az daha en yakın dava arkadaşını vuruyordun.

"Yakında iktidara geliyoruz, düşmanı iyi tanımak lazım."

Doğan Avcıoğlu sabah dokuz, dokuz buçuk gibi büroya gelir, ayı ini tabir ettiğimiz küçük odasına kapanır, akşama kadar çıkmazdı. İki dudağının arasından filtreli Samsun cigarası hiç eksik olmazdı. Tas gibi kocaman sigara tablası sürekli izmaritle dolu olurdu. Öğlen yemeğine genellikle çıkmaz, grissini ve yoğurtla idare ederdi.

Sabahları suratsız olurdu.

Büroya girdiğinde kuru bir selamla yetinir, doğru dürüst hal hatır bile sormazdı. İnsan ilişkileri öyle rahat bir insan sayılmazdı. İç frenleri fazlaydı. Akşamları iki kadeh atmadan gevşemezdi. Daha çok rakı masasında keyiflenirdi. Arada bir Uluç'la beni de davet ederdi akşam rakısına. Sevinirdik. "Hasan" derdi sesini yükselterek, "Çapkınlığı ihmal etme. Arada mutlaka eğlen. Yoksa kabız entelektüellere dönersin."

Entelektüellik, entelektüalizm... Doğan Bey hoşlanmazdı bunlardan. "Hayatımda hiç entelektüel olmadım" derdi ara sıra, "İyi ki olmadım" diye eklerdi.

Rakı masasında geyik muhabbetini severdi. "Hasan" derdi alaycı titreşimlerle dolu mütehakkim sesiyle, "Bir yaşa gelince mutlaka yeni bir evlilik yap, hayatın on yıl daha uzar!"

O sıralar öyle bir hazırlık içinde olduğunu bilmiyordunuz. Hatırladın mı, bir sabah büroya yüzü gözü şişmiş, morarmış bir vaziyette gelmişti.

Bu saldırının gerçek nedenini Uluç'la ben 12 Mart sonrası öğrendik. Doğan Bey, müstakbel eşinin -biri MİT mensubu olan- akrabaları tarafından bir gece vakti dövülmüştü. Uluç'la bana gerçeği söylemekten kaçınınca, biz de bunu siyasi saldırı sanmıştık.

Ama yanlış hatırlamıyorsam, Doğan Bey de olayı siyasi olarak değerlendirmiş olmanıza pek ses çıkarmamıştı.

Hafızan iyi!

Peki, Avcıoğlu'yla bu olayı sonradan yüz yüze konuşabilmiş miydin?

Hayır. Birçok konuda olduğu gibi bunu da konuşamamıştım.

Hamdi Avcıoğlu olayını da mı?

Evet. Dergide mali işler benim sorumluluğum altındaydı. Ancak kafam fazla ermediği için, muhasebe işlerini fiilen Doğan Bey'in kardeşi Hamdi Avcıoğlu idare ederdi. 12 Mart sonrasında dergi kapatılınca, defter kayıtlarında hesap kitap tutmamıştı. Derginin basıldığı kâğıt Rüzgârlı'daki kâğıtçılardan, yani karaborsadan alınır, patlak bobinler de onlara satılırdı. Bunlarda bazı açıklar ortaya çıkınca, derginin sahibi Cemal Reşit Eyüpoğlu, Hamdi Avcıoğlu'nu mahkeme vermeye kalkıştı. Uluç'la zor engelledik. Doğan Bey içerdeydi. Askeri yönetim, Devrim grubuna dava açmak üzereydi. Sağcı basına malzeme olabilecek bir skandalın patlaması güçlükle önlendi. Tabii Uluç'la ben de, hem demin anlattığım saldırıdan hem de bu olaydan dolayı düş kırıklığına uğradık. Doğan Bey'in o sıralar "Ne yapayım, o benim kardeşim" diyerek Hamdi Bey'e hiç laf söyletmemesi de bizi rahatsız etmişti.

Ama Doğan Bey'i o kadar sever sayardınız ki, insan olarak onun bu zaaflarını görmezlikten geldiniz.

Öyle. Avcıoğlu'yla bu konuları hiç konuşmadım. 12 Mart yenilgisinin nedenlerini de konuşmadım. Daha önce de söyledim. Arada bir "Düşünüyorum da Hasan, nerede yanlış yaptık diye, bulamıyorum" derdi.

Avcıoğlu'nun çalışma enerjisi olağanüstüydü.

Çalışamadığı, okuyamadığı günler sinirli olur, içi içini yerdi. Güne önce yerli, yabancı dergi ve gazeteleri okuyarak başlardı. Fransızca ve İngilizce birçok yayını hiç aksatmadan takip ederdi. Almanca'larda ilginç bulduğum yazıları kendisine özetleyerek verirdim. Gazete ve dergileri okurken mutlaka altlarını çizer, yanlarına kargacık burgacık yazısıyla notlar alır, sonra da kesip arşivlenecek yazıları işaretlerdi. İlginç bulduğu yabancı kitapları hemen ısmarlatırdı.

1969 ya da 1970 olmalı. O tarihlerde ABD Başkanı Richard Nixon'ın milli güvenlik danışmanlığını yapmakta olan Henry Kissinger'ın bir kitabını daha çıkar çıkmaz getirtmişti. Amerikan dış politikasıyla ilgili bir kitaptı bu. American Foreign Policy: Three Essays olabilir. Sonra da Kissinger'ın bu kitabını altını çize çize, yanlarına notlar ala ala okumuştu.

Bu kadar aceleniz nedir diye sorduğumda, "Hasan" demişti, "Yakında iktidara geliyoruz. İnsanın düşmanını iyi tanıması lazım."

İnanmıştı yakınlarda yapılacak bir darbeyle iktidar yolunun kendisine açılacağına...

Sovyet sefaretinde Ekim Devrimi'nin yıldönümü kokteyline gitmişti. Ertesi gün bana, "Görecektin Hasan" diye anlatmıştı, "Bir anda etrafımı sardı bir sürü büyükelçi, hepsi kartlarını verdiler." Böyle kendinden bahsetmeyi sevmezdi Doğan Bey. "Ne güzel yazmışsınız!" gibi takdir

ifade eden bir sözü duymaktan bile hoşlanmaz, hoşlanmadığını da belli ederdi. Ama o zaman kendini tutamayıp, yabancı sefirlerin kendisine göstermiş olduğu bu ilgiyi bana böyle anlatabilmiş olması, Doğan Bey'in o tarihlerdeki "İktidar yaklaşıyor!" psikolojisini sergilemesi bakımından ilginçti.

"1960'larda Yön'le Türkiye'nin yönünü belirledik. Şimdi o yöne gitmek için Devrim'le devrimi yapacağız" derdi Doğan Bey. Dergiyi bir kavga aracı olarak, o zamanlar "cici demokrasi" diye nitelediğimiz rejimi kısa yoldan devirmek için kullanıyordu.

Ve dergiyi neredeyse baştan sona kendisi yazardı.

Sabah vakti gazete ve dergileri okumaya koyulduğunda aynı anda dergiyi de orasından burasından yazmaya koyulurdu. Dergiye girecek bütün yazıları istisnasız gözden geçirir, okur, düzeltir, bazı yerlerini yeniden yazardı. Kendi üslubunu, kendi kafasından geçeni dikte ederdi. İlhan Selçuk, Doğan Bey'in, başkalarının yazılarının üslubuna kadar inen aşırı müdahaleciliğinden hoşlanmazdı.

Doğan Bey daktilo kullanmazdı. El yazısı çok kötüydü. Uluç'la benim Doğan Bey'in yazısını sökmemiz zaman almıştı. Üçüncü hamur kâğıda o berbat el yazısıyla yazdıklarını, arada bir odadan çıkarak, hemen karşı odada çalışan kardeşi Hamdi Avcıoğlu'na hiç konuşmadan emanet ederdi. Hamdi Bey onun her şeyi sayılırdı. O Ankara'da oldu mu, içi rahat ederdi Doğan Bey'in...

Hamdi Bey yazıları daktiloya çeker, puntolar ve dizilmek üzere Ankara'nın Babıâlisi olan Rüzgârlı'daki Adalet Matbaası'na gönderirdi. Dizilen yazılar geri gelir, Uluç'la ben karşılıklı oturur, okur, ilk düzeltmeleri yapıp tashih toplanması için tekrar matbaaya gönderirdik.

Cumartesi günleri Rüzgârlı'ya, matbaaya taşınırdık. Önce Uluç'la ben, sonra Hamdi Bey.

24 saatlik yorucu mesai başlardı.

Pazar sabahına kadar uykusuz çalışırdık. Loş ışıklı, kurşun kokulu matbaada, yazıları dizen entertip ve linotiplerin şakırtılı şıkırtılı sesleri arasında sayfalar çatılırdı. Gazete boyundaki sekiz sayfa gece yarısına doğru hazır olurdu. Arkasından iki hamalın sırtında yine Rüzgârlı'daki Hürriyet Matbaası'na taşınırdı.

O ilk geceyi hatırlıyor musun?

1969'un ekim ayı sonları olacak. Yağmur çiseleyen bir gün. Rüzgârlı Sokak vıcık vıcık çamur. Vakit gece yarısını geçmiş. O izbe mürettiphanede çalışıyoruz. Provalar son kez çekilmiş, tashihler toplanmış, sayfalar bağlanmış durumda. Mürettip çırakları, sayfa kalıplarının üstündeki kurşun çapakları telden fırçalarla son bir kez temizliyorlar.

Ortalıkta bir telaş havası.

Türkiye için Devrim'in doğuş heyecanı yaşanıyor. Sayfa kalıplarını iki hamalın sırtına yüklüyoruz. Çiseleyen yağmur altında Hürriyet Matbaası'nın yolu tutuluyor. Kalıplar bir kazaya uğramasın diye hamalların iki yanında, birer adım arkalarında yürüyoruz.

Sen ve Uluç Gürkan. Avcıoğlu'nun iki fedai yazı işleri müdürü...

Sonra kalıplar çekilmiş, rotatife takılmış, koca makine ağır ağır dönmeye başlamıştı, lokomotif sesleri çıkartarak. Heyecandan yüreğimiz ağzımızdaydı. İlk kez bir baskı olayıyla karşı karşıyaydık. Üstelik hayatımızda ilk defa imzalarımız yazılı bir yayında çıkmış olacaktı.

Ama sen biraz buruktun.

Buruk denmese de canım sıkılmıştı. Uluç'la ben her hafta birimiz derginin sorumlu yazı işleri müdürlüğünü yapacaktık. Dergi hakkında açılacak davaların çok olacağı düşünüldüğünden, bunları ikimiz paylaşacak ve Doğan Bey'in mahkeme git gelleriyle zaman kaybetmesini önleyecektik.

Ama bir soru vardı:

İlk sayıda yazı işleri müdürü kim olacaktı? Doğan Bey alaylı bir şekilde yazı tura atın demişti. Öyle yaptık, Uluç kazandı. Belli etmedim ama canım sıkılmıştı. İlk sayıda Uluç'un ismi çıkınca, birçok arkadaşıma, bu arada sevgilime, bir sonraki sayıda da benim yazı işleri müdürü olacağımı anlatmak durumunda kalmıştım.

Rotatif tam gaz dönmeye başlamıştı ki, birdenbire büyük bir hırıltıyla duruverdi. Şaşırdık. Sait Usta'ya aksilik nedir diye bakınca, acemiliğimizi kulağımıza fısıldadı. Hemen birini koşturup yakındaki kebabçıdan koca bir tepsi baklava aldırdık. Rotatif böylece döndü.

Sanki doğum yapmıştık. Makinenin ağzından sıcak sıcak elime aldığım o ilk gazete. Meslek hayatımın ilk gazetesi. O içimi yalayıp geçen ürperti. Gazeteci milletinin hiç unutamadığı o ilk heyecanlar...

Sen o zaman kendini gazeteci milletinin bir ferdi sayıyor muydun? Yoksa devrimciliği mi meslek seçmiştin?

Gazeteciliği değil devrimciliği tabii. Gazetecilik ancak bir araç olabilirdi, o kadar! Devrime giden yolda bir vasıta...

Baskı bittikten sonra, bir buçuk yıl boyunca her pazar günü sabaha karşı yapacağımız gibi abone paketlerini aldık, Ulus'taki Büyük

Postane’ye götürdük. Arkasından ver elini Kızılay’daki Rumeli İşkembecisi’ne...

Bir ayrıntıyı kaçırdın. İlhan Selçuk ilk sayıdan memnun değildi.

Devrim’in ilk sayısının çıktığı o akşam bir ara İlhan Selçuk, İlhami Sosyal, şimdi hatırlamadığım birkaç kişi daha Rüzgârlı’daki matbaaya gelip sayfalara bakmışlardı. İlhan Abi galiba Hamdi Bey’in yaptığı mizanpajı da beğenmemişti. Eski model bulduğunu sonradan söylemişti. Fazla renkli, alacalı bulacalı olduğunu çıtlatmıştı. Hamdi Bey de İlhan Abi’den fazla hazzetmezdi, arkasından homurdandığını hatırlıyorum.

“Parlamentoculuk, Anglosakson çıkarlarına uygun düşer!”

Devrim’in ilk sayısı. Aradan geçen 29 yıl sonra önümde duruyor. 150 kuruş. Tarih, 21 ekim 1969. Adalet Partisi’nin Meclis’te mutlak çoğunluğu kazandığı, Süleyman Demirel’in başbakanlık koltuğuna oturduğu genel seçimlerin hemen ertesinde piyasaya çıkmış. Sarı zemin üstüne kocaman kırmızı harflerle yazılmış DEVRİM. Başında siyah bir damga: “Türkiye için.” Altında: “İdarei maslahatçılar esaslı devrim yapamaz, Gazi Mustafa Kemal.”

Baksana manşete, tamamen Amerikan aleytarı bir hava. İki de haber. Birincisi: “İkili anlaşmalar, Türkiye’nin değil, Amerika’nın güvenliğini sağlıyor.” Manşetin ikinci yarısı Rand Corporation’ın raporuna ayrılmış: “Bir atom hücumunda 7,5 milyon Türk ölür. Baş hedef: İncirlik...”

Manşete Turhan Selçuk’un bir karikatürü gömülmüş, Demirel’i hokkabaz gibi gösteren. Başında Amerikan kovboy şapkası, belinden sarkan dolar işaretli nişanıyla...

Birinci sayfadaki haberin başlığı: “Dinsel irticanın genel karargâhı, İlim Yayma Cemiyeti.” Altan Öymen ve Muammer Aksoy’un seçimi kaybeden İsmet İnönü ve Bülent Ecevit’li CHP’yi hedef alan röportaj ve yazıları sayfanın altında yer alıyor. Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın da Mustafa Kemal’li bir şiiri var, askeri pohpohlayan ve yeniden ulusal kurtuluş çağrısı yapan...

Sağ alt köşede Doğan Avcıoğlu’nun başyazısı “Takke Düştü!” başlığını taşıyor. Doğan Bey, hem AP’ye hem CHP’ye hem de TİP’e vururken “cici demokrasi” ile Türkiye’de işlerin yürümeyeceğini anlatıyor:

“Son seçimler 27 Mayıs günlerinden beri ‘zinde güçler’ denen aydın çevrelerde rejime bağlanan ümitlerin azalmasına yol açmıştır. Düzen değişikliğinden yana gözüken TİP ve CHP gibi partilerin beklenen sonuçları elde edemeyişleri, parlamentoculuk yoluyla düzen değişikliği ve kalkınmanın gerçekleşebileceği ümitlerini çok zayıflatmıştır.

Türkiye’nin kalkınabilmek için bir an önce köklü bir düzen değişikliğine ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı en bilinçli olarak duyan zinde güçler, bu durumda parlamentoculuktan ümitlerini kesmekte ve yeni çözüm yolları aramaya yönelmektedir.”

Doğan Bey birinci sayfadaki başyazısıyla çokpartili rejimin ipini çekiyor. İkinci sayfada Çetin Altan’ın milletvekilliği anıları var. O da parlamentoyla dalgasını geçiyor.

Birkaç sayı sonra Devrim’de çokpartili sisteme karşı kampanya açmıştık. Çokpartili rejimle Türkiye’nin düze çıkamayacağını, tekpartili bir rejime giden yolun da bir yerde ancak askeri darbeyle açılacağını Üçüncü Dünya ülkelerinden verdiğimiz örneklerle anlatmaya koyulmuştuk. Avcıoğlu bu görevi, Uluç’la bana vermişti. Siyaset

bilimcilerinin -tercihen Batılı olanların- kitaplarını tarayacak, Türkiye gibi azgelişmiş ya da o zamanki moda deyişle “geri bıraktırılmış” ülkelerde Batı tipi çokpartili rejimlerin yürümeyeceğini yazıp kendimizce beyinleri yıkayacaktık.

18 kasım 1969 tarihli beşinci sayı... Bu sayıyı hazırlarken, bayağı heyecanlanmıştık. Doğan Bey’in “Rejim tartışmalarını başlatıyoruz” başlığını taşıyan başyazısı manşete çekilmiş. Şu satırlar, Devrim’in niye yayımlandığını, dergiyi çıkaranların davasını hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak biçimde ortaya koyuyor:

“Sömürgecilik resmen son bulduktan sonra da Anglosaksonlar, kendi politik sistemlerini Üçüncü Dünya ülkelerine benimsetmeye, şartların elverdiği ölçüde önem vermişlerdir. Bu azgelişmiş ülkelerde parlamentoculuk, yaşayabildiği sürece tutucu güçlerin, dolayısıyla emperyalizmin işine yaramıştır. Biçimsel bağımsızlığa rağmen sömürgecilik yeni biçimlerde devam etmiştir. Feodal ve yarı feodal yapıları kırarak kalkınmak ve gerçek bağımsızlığa kavuşmak isteyen azgelişmiş ülkeler, emperyalizmin çıkarlarına yarayan ithal malı politik sistemi reddetmek zorunda kalmışlardır. Batılı Profesör C. B. Macpherson’un deyimiyle, bağımsızlık ve kalkınma gereklerine daha uygun düşen ‘tekpartili demokrasiler’e yönelmişlerdir.

Parlamentoculuk, Anglosakson çıkarlarına uygun düşen bir politik sistemdir. Bu yolda yalnız değillerdir. Türkiye’de de tefeciler, ağalar, beyler ve kompradorlar, parlamentoculuğun şampiyonluğunu yapmaktadırlar. Feodallerin ve bütün işbirlikçilerin demokrasi şampiyonu kesilmesi gibi ilk bakışta aklın almayacağı ters bir durum bugün Türkiye’de yürürlüktedir! Böylece parlamentoculuk, tutucu güçler koalisyonu ile dış müttefiklerinin rejimi olmaktadır.”

Bülent Ecevit kuyrukluyıldız mıydı?

O zaman ne yapmalı?

Türkiye'de "tekpartili" rejimin yolunu açmak şart!

Nasıl?

Askerin darbesiyle...

Türkiye ancak bu yolla kendisini düze çıkaracak "devrimci" bir raya oturabilirdi.

İşte Türkiye için Devrim dergisi bunun için çıkmaya başlamıştı 1969'un sonbaharında. Bu amaçla asker kışkırtılacaktı. Bunun için hedefler belliydi: Adalet Partisi'nin ağır bastığı parlamento... Demirel hükümetleri... İsmet İnönü'nün muhalefetteki CHP'si... Tabii ki Bülent Ecevit'in liderliğindeki Ortanın Solu hareketi... İrtica... Üniversite gençliği...

Parlamentonun, Demirel iktidarının inandırıcılığı ve saygınlığıyla oynamak için olay ve konu yakalamak güç olmuyordu. Hemen her sayımızda birçok yolsuzluk haberi derginin birinci sayfalarını süslüyordu. 27 Mayıs'ın rövanşını almak isteyen AP'ye karşı, devlet bürokrasisinin bir bölümünden Devrim'e haber akıyordu. Özellikle Devlet Planlama Teşkilatı'nda çalışan uzmanlar arasında katkıda bulunanlar vardı. Bunlardan biri Emin Çölaşan'dı. Ali Nejat Ölçen'di. DPT İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Hikmet Çetin de Doğan Avcıoğlu'nu tanır, arada bir dergiye uğrardı.

CHP'nin içini karıştırmak için Devrim'de özel gayret sarf edilirdi. Parti Meclisi'nden Doğan Bey'e istihbarat akışı hiç durmazdı. Tabii en çok da Bülent Ecevit yıpratılmak istenirdi. Çünkü Ecevit'in başını çektiği Ortanın Solu hareketinin güçlenmesi, Avcıoğlu tarafından Türkiye'de

parlamentoculuğun, demokratik rejimin güçlenmesine yol açacak bir gelişme olarak görülürdü.

Amacınız, o günlerin “Umudumuz Ecevit!” sloganını tersine çevirmekti.

Doğan Bey bu yüzden Ecevit’e acımasızca vurur, buna karşılık CHP’de bir askeri yönetime kredi açabileceğini düşündüğü Nihat Erim, Orhan Kabibay gibi politikacılarla bütün Ecevit muhaliflerine destek verirdi.

Ecevit ve CHP’ye dönük tutum yüzünden İlhan Selçuk’la anlaşmazlığa düşmüştü.

İlhan Abi, Ecevit’in CHP’deki öbür kanada göre daha ilerici olduğunu söyler, derginin tutuculardan yana bir havada görünmesini onaylamazdı. Belki daha ince bir çizgi izlenmesini isterdi. Bu konu da Doğan Bey’le İlhan Abi arasında iplerin kopmasına giden yolda kilometre taşlarından biriydi. Nitekim İlhan Selçuk 1970 yazında Devrim’deki yazılarına son verdi.

Ecevit konusunda bir seferinde gerçekten ileri gitmiştiniz. İstanbul’da, 1970’in 16-17 Haziran’ında Türkiye tarihinin en büyük işçi hareketi patlak vermişti. Türkiye’de herkesin siyasal bilincini sarsan kendiliğinden bir patlamaydı bu. Asker dahil “kurulu düzen”den yana olanlar ürkmüştü. 16-17 Haziran herhalde 12 Mart’a gidişi hızlandırmıştı.

Ama hiç unutmuyorum. Biz dergide böylesine büyük bir olayı ikinci plana düşürmüş ve Ecevit’in bu konuda almış olduğu tavrı manşete çıkarmıştık, “Ecevit 180 derece döndü!” diye... Devrimci gençler, özellikle Maocular, bu tavrımızı eleştirmiş, “işçi sınıfından korkan, küçük burjuva bir tutum” olarak damgalamışlardı.

Avcıoğlu, bu büyük işçi eylemini birinci sayfada manşet altına düşürürken, sanıyorum aklında asker vardı. Eylemi fazla büyütmeyerek askere sempatik gözükmek de istemiş olabilirdi. Böyle ince hesapları eksik olmazdı Avcıoğlu'nun...

Devrim'de Ecevit'le ilgili yayınlar konusunda 14 temmuz 1970 tarihli sayı ilginç. İkinci sayfanın tepesinde "Devrim" imzalı bir yazı var.

Doğan Bey tarafından yazılmıştı.

Başlığı: "Ecevit bir kuyrukluyıldızdır!" Bu yazının çıkmasından sonraki sekiz yılda Ecevit iki kez başbakan olmadı mı? 29 yıl sonra da 1999 yılı ocak ayında üçüncü kez başbakanlık koltuğuna oturmadı mı? Evet. Bu arada sizin Devrim radikalizminin esamesi bile okunmuyor. 12 Mart'la birlikte silinip gitti Türkiye sahnesinden...

Doğan Bey'in Ecevit'le ilgili bu yazısının giriş paragrafı fazla iddialı: "Şu sözlerimize lütfen bir mim koyunuz. Türk politika hayatında hızla parlayıp sonra sönen Kasım Gülek, Gökhan Evliyaoğlu, Necmettin Erbakan..."

Bir dakika! Erbakan da bu yazının yayımlanmasından sonraki sekiz yıl içinde iki kere başbakan yardımcılığı, 27 yıl sonra da başbakanlık yapmadı mı? Çok uzak görüşlü imişsiniz!

İkinci sayfada, İlhan Selçuk'tan boşalan köşede, bu yazının hemen yanında Uğur Mumcu yazmış, Ecevit devrimciliğini "tatlı su devrimciliği" olarak yerden yere vuruyor. Yazısını çokpartili sisteme çatarak şöyle bağlamış Uğur: "Ecevit'e hatırlatalım ki, ülkemiz koşullarında cici demokrasinin baş şampiyonluğuna çıkmak, sınıfların üretim araçları üzerindeki tekelini savunmak demektir! Siyasi romantizmin hiçbir yaldızlı kavramı bu gerçeği değiştirmez."

Uğur'un tam karşısındaki köşede ise Çetin Altan da yine Ecevit'e çatmış, cici demokrasiye giydirmiş.

Onun altında da senin yazın var, yine Ecevit'i hedef alan. "Gerici Basında Ne Var Ne Yok?" başlığını taşıyan haftalık köşende büyük harflerle şu satırlar dikkati çekiyor: "Nurcuları solcu yapmak hayalindeki Ecevit'e sunulur... Demirel'in Ispartası'nda Said Nursi mevlidi..."

Anlaşılan, 1970 yazında Avcıoğlu iyice düğmeye basmış, Ecevit'in inandırıcılığının törpülenmesi, CHP'nin karışması için. Özellikle askerin gözünde Ecevit imajını kötüleştirmek için...

Herhalde darbe yaklaşıyor, Ecevit de iyice yıpransın, askerin gözünde şu ya da bu biçimde alternatif olarak kalmasın diye...

Evet öyle!

Ama demin de belirttiğim gibi yanıldınız. 12 Mart Muhtırası'yla birlikte Yön-Devrim çizgisi, yani "sol Kemalist radikalizm" hızla inişe geçip siyaset sahnesinde etkisizleşirken, Ecevit yükselişe geçti. Sizler teslim bayrağını çekip, Avcıoğlu hariç, neredeyse hepiniz iktidara tırmanmaya başlayan Ecevit'i desteklemeye başladınız. CHP'ye dönük destek yıllar yılı devam etti.

Burada, Altan Öymen'in bir sözü geldi aklıma. "Kapıyı açmak için, omuz vurup kırmak da mümkün, tokmağı tutup şöyle bir çevirmek de" demişti bana bir keresinde, "Şimdi anlaşılan kapı açılabilir bir halde..."

Avutabilirsin kendini! Ecevit'le birlikte "cici demokrasi" diye alaya aldığınız çokpartili demokrasiyi yıkmak istemiştiniz. Ancak siz yıkıldınız! Ecevit ayakta kaldı. 1973'te başbakanlık koltuğuna oturdu. 1974'te çıkardığı genel afla sen dahil birçok radikali, solcuyu da hapisten kurtarmış oldu. İşin özeti böyle olabilir.

Devrim'in yayın politikasındaki hedeflerimizinden biri üniversite gençliği, öbürü irtica demiştin...

Gençliğin çengellenmesi, kışkırtılması da Uluç'un görevleri arasındaydı. Ben ise "şeriatçı" basını tarardım. Onlardan yaptığım alıntılarla "askeri kışkırtma" işlevini üstlenmiştim. Uluç'la benim köşelerimiz ikinci sayfanın altında yan yanaydı. Üstümüzdeki köşelerden birinde Çetin Altan, diğerinde İlhan Selçuk yazardı.

İki ünlü yazarın altında köşe sahibi olmak sizi memnun ederdi o zamanlar.

Hiç kuşkun olmasın!

Derginin ilk sayısındaki İlhan Selçuk'un yazısına bak. Başlığı ilginç değil mi: "Bayar-Demirel-Koç-Burla-Taşkent vd..."

"Türkiye'deki sömürü düzenini" anlatmış: "Sömürü piramidinin tepesinde bir avuç adam vardır. Bunları teker teker tanımak ve tanıtmak devrimcilerin görevidir. Soyut sömürü yazılarından somut sömürü yazılarına geçmenin bir usulü de budur. Devrimciler, gerçekte birer kukla olan ve halkın gözlerine paravana çeken siyasi parti politikacılarının ardında bulunan ve ipleri elinde bulunduran egemenleri iyice tanımalıdırlar. Düzeni değiştirmek isteyenlerin kazanması gereken bilgilerdir bunlar."

İlhan Selçuk Devrim'deki bu yazısını yazdıktan sonra bir oh çektiğini anlatmıştı. Çünkü ilan derdinden dolayı Cumhuriyet gazetesinde Koç'ların, Burla'ların, Taşkent'lerin isimlerini geçirerek yazamadığını söylemiş, bundan yakınmıştı.

Yine birinci sayının üçüncü sayfasına dikkat et. İlhami Soysal bir yandan antiamerikanizm yapıyor, öbür yandan CHP'nin kodamanlarını

taşlıyor. Doğan Bey'in askeri ABD'ye karşı kışkırttığı "Türk Ordusu ve Amerika" konulu yazı dizisi de üçüncü sayfada. Beşinci sayfada 31 Mart dizisi başlatılmış...

Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın her hafta birinci sayfamızda çıkan şiiri "Ordu Ordu" başlığını taşıyor:

Bir geceliğine yılan olsam

Ordu ordu.

Varsam 65 bin köye ki

Avuçlarını ısırsam ölü düşmüş ırgatların,

Kalk diye.

Bir geceliğine su olsam

ordu ordu.

1969'un sonunda, "Ordu Ordu" diye yola çıkmıştık Devrim'le... Fazıl Hüsnü'nün bir başka şiiri. Biraz ürpertici. "1789 Kurtuluşu" başlığını taşıyor. Son üç dizesi:

Düştü karanlığın başı, erkenden

Giyotinin sepetine.

– Düşse bir.

Darağaçları kuruldu 12 Mart sonrası, ama Deniz Gezmiş'ler için...

Nasır, Hafız Esad, Kaddafi, Numeyri övgüleri...

Birinci sayıda bir başka ilginç makale var. Onu atladın. “Sovyetik” bir makale, Moskova’nın görüşünü yansıtan. “Üçüncü Dünya” ülkelerinde askerin oynadığı “devrimci rol”e övgüler düzen makalenin yazarı Prof. Mirsky. Devrim’de bizim savunacağımız politikaların bir çerçevesini çiziyor:

“Mısır (Nasır) ve Suriye (Hafız Esad) örneğinde olduğu gibi, Libya’da da genç subaylar (Kaddafi) devrimci bir güç olarak harakete geçmişlerdir. Libya ve Sudan’daki (Numeyri) darbeleri yapanların da çoğu Batılı askeri okullarda, İngiliz Kraliyet Askeri Koleji’nde okumuşlardır. Fakat bu tutucu askeri kuruluş bile onları İngiliz modeli saygıdeğer askeri bürokratlar haline getirememiştir. Örgütlü bir sivil muhalefet olmadığından, devrimci dönüşümlerin ilk aşamasında ordu yine bir bütün olarak ilerici güçlerin yanında yer almıştır. Peru’daki askeri yöneticilerin aldıkları tedbirlerden açıkça anlaşılacağı gibi, ordu Latin Amerika’da da gericilerin güvenilir bir dayanağı olmaktan çıkmaktadır.”

Moskova’dan antiamerikan askeri darbelere davetiye çıkartan “üçüncü yol” ya da “kapitalist olmayan yol” reçeteleri... Moskova, Arap ülkelerindeki Baasçı, Nasırcı hareketleri, Arap milliyetçiliğini bu yolla kışkırtmış ve desteklemişti. Bu açıdan bizdeki Yön, özellikle Devrim hareketi de Moskova’nın fena halde ilgisini çekmişti.

Siz de bu değirmene Devrim dergisinde epeyce su taşımıştınız. Örneğin haberleri senin sorumluluğunda olan dış haberler sayfasında sürekli olarak Hafız Esad’ların, Kaddafi’lerin, Nasır ve Numeyri’lerin sürekli övgüsü yapılmıştı.

8 eylül 1970 tarihli sayıda Sudan'daki "Hür Subaylar Rejimi"ne koca bir köşe ayırmışım. Yazı benim ama imzasız çıkmış. Giriş cümlesi bu yazıyı niçin hazırladığımın ipucunu veriyor: "İhtilal Konseyi'nin 39 yaşındaki Başkanı General Numeyri, ilerici hareketin amacını şöyle belirliyordu: 'Batı tipi demokrasi yönetimi bizde iflas etmiştir. Kurmak istediğimiz sistem, ilerici asker ve sivillerden oluşacak ve halka dayanacaktır."

Bu girişten sonra senin yorum cümlelerin yer almış: "Görüldügü gibi Sudan ordusunun vatansever subayları, çokpartili sistemin ülkenin sorunlarına bir çözüm yolu getirmediğine, sadece emperyalizm ve onunla bütünleşmiş sınıf ve tabakaların egemenliğine yol açtığı kanısını taşımaktadırlar. Bunun için iktidara el koymuşlardır. Ülkeyi kalkınma rayına oturtacak yolun, asker-sivil tüm ilerici ve devrimci güçlerin kenetlenmesinden geçtiğini savunmaktadırlar."

Bravo!

Haklısın. Numeyri'leri, Kaddafi'leri, Esad'ları, Saddam'ları model olarak, askeri kışkırtmak amacıyla savunmuştuk. Bütün bu modeller bize göre o zaman "tekpartili demokrasi" idi. Bizim "cici demokrasi"ye göre daha ileri rejimlerdi.

Ne büyük yanılgıymış!

Başka ne denebilir ki? Çok uzak olmayan tarih, olanca çıplaklığıyla sergiledi bu büyük yanılgımızı. Bir Sudan'ın, bir Libya'nın, bir Suriye'nin, bir Irak'ın gelmiş olduğu noktayla Türkiye'nin durumu çok farklı. Bizim Devrim dergisinde ipe çekmiş olduğumuz "cici demokrasi" sayesinde Türkiye her açıdan çok daha ileri gitti klasik Üçüncü Dünya ülkelerine göre. Eğer Devrim'de istediğimiz gibi çokpartili rejime askeri bir darbeyle son verip "tekpartili demokrasi"mize kavuşsaydık, çeyrek

yüzyıl sonra Türkiye de ancak bir Suriye olabilirdi, o kadar. İçine kapalı, güdük, sıradan bir Üçüncü Dünya ülkesi...

1969 sonunda Devrim dergisi çıkarken başka türlü düşünüyordum. Bak ilk sayının arka kapağına: Devrim Bildirisi... Atatürk'ün kalpaklı resimleriyle yılanı öldüren meşaleli süngü vinyetinin süslediği bildiriyi tam sayfa yayımlamışız:

"Fakir ülkemizin ağır sanayi, elektronik sanayii, kimya sanayii kurmakta kullanılacak fonları bir mutlu azınlık eliyle lüks villalara, gece kulüplerine, pahalı otomobillere yatırılıyor. Banka, sigorta, dış ticaret ve montajcı sanayinin millileştirilmesi ve büyük kooperatif çiftliklerin kurulmasına yönelmiş köklü bir toprak reformu şart... Atatürk'ün liberal olmayan tek parti rejimi, feodalite artıklarını ön plana geçiren ve yabancı hegemonyasını geri getiren bugünkü liberal görünüşlü çokpartili rejimden çok daha demokratiktir."

Tek parti rejimi altında, bankacılık, sigortacılık, dış ticaret ve kilit sanayiler devletleştirilip toprak devrimi yapılınca, Türkiye'yi artık kimse tutamayacaktı. Hayallerimizi süsleyen misyon buydu.

Ama önce tek parti rejimi...

Uğur Mumcu, Devrim'in 3 mart 1970 tarihli sayısında "Kemalizm, tek parti yönetimine bağlı devrimci bir düzen çeşididir" demiş. 24 mart sayısında ise gençliğe çağrı yapmış: "Gençlik artık şunu tespit etmiştir: Kemalist devrim, 'cici demokrasi' denilen bir karşı devrimle ortadan kaldırılmıştır. Kemalist ve toplumcu dünya görüşü ile Kemalist devrimi tamamlamak, Türk devrimcisinin ilk görevidir."

Ali Kırca, genç teğmen, bildiriyi kaleme alır!

Devrim dergisi, “tek parti” rejiminin peşinde düşlerimizi kovalayan bizler için en büyük silahtı. Her haberimiz, her yorumumuz askeri darbeyi hızlandırmaya dönüktü. 23 aralık 1969’da çıkan birinci sayfaya bak. “69 Deniz Subayı” bildirisinin tam metni. “Devrimci ölür, Devrim yürür!” başlığıyla vermişiz.

Sarp Kuray’ların bildirisi...

Ali Kırca da vardı içlerinde, çiçeği burnunda bir deniz teğmeni olarak. Ali Kırca o zamanlar 20 yaşlarında. Bildiriyi kaleme alan da o. Bir gece yarısı, birliğindeki spor salonunda yazar bu bildiriyi. Ağabeyleri kendisini “Çabuk ol” diye sıkıştırırlar. Çünkü basına yetişebilmesi için belli bir saatte bildiriyle imzaların hazır olması gerekiyormuş.

Ali Kırca, 12 Mart sonrası hapse atılır, 83’ler davasında sanık olarak sıkıyönetim mahkemesinde yargılanır, aklanır. Askeri hapishanedeyken İlhan Selçuk’la tanışır ve “Ben sizin hayranınızım” der. Ali’nin kaleme aldığı 69 Deniz Subayı bildirisinden iki cümle: “Mustafa Kemal devri bitmiştir. Ama devrimleri bitmemiştir. Korksun emperyalistler, korksun işbirlikçiler, korksun onların zavallı uşakları!”

O zamanki deyişle Denizcilerin bu bildirisinin yayımlandığı sayıda Deniz Gezmiş’le bir konuşma var. İkinci sayfada. Uluç yapmış. Dikkat ettin mi? Deniz Gezmiş, askere, Ordu’ya hiç ilişmiyor. Mustafa Kemal’i ağzından düşürmüyor. Aynen şöyle demiş:

“Tutucular koalisyonu, tertiplerinde gençliği Ordu’nun karşısına düşürmek hedefine ulaşamadıkları gibi, devrimci gençlik eylemi, Mustafa Kemalci zinde güçler saflarını birbirine kenetlemiştir. Öğrenci olarak devrimci mücadeleye katılmak, Mustafa Kemal’in bize yüklediği bir görevdir.”

Bu konuşmadan en çok üç yıl sonra, 12 Mart askeri rejimi sırasında Deniz Gezmiş’ler ipe gönderildi.

Daha önce konuşmuştuk bu konuyu. Deniz Gezmiş’ten böyle bir söylemi herhalde Uluç özellikle istemişti. Dikkat et, bütün mülakat boyunca Deniz Gezmiş hiç Atatürk dememiş. Hep Mustafa Kemal’i tercih etmiş. Bu o zamanlar bilinçli bir söylemdi. Ben de benimsemiştim. Bir yandan Atatürk devrimci gençlere ırkçı kokardı. Ayrıca, bize göre Mustafa Kemal, Atatürk adını alıncaya kadar daha milli kurtuluşçu, daha devrimci idi.

Bak, birinci sayfada Devrim başlığının altındaki “İdarei maslahatçılar esaslı devrim yapamaz” sözünün yanında da “Gazi Mustafa Kemal” var, Atatürk yok.

“Devrimci Ordu Gücü” bildirilerinden biri daha. 7 nisan 1970 tarihli derginin manşetinde. İsyana teşvik havasında noktalanmış:

“Siyasal iktidarın sorumlu başları, gaflet, dalalet ve hatta hıyanet içerisinde bocalamakta; hatta kişisel çıkarlarını emperyalizmin emelleriyle birleştirebilmekte... İşte bütün bu koşullar karşısında, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin sağlam, bilinçli ve örgütlü kadroları, KEMALİST DEVRİM’i yeniden sürdürmek için eyleme geçmeye hazır ve kararlıdırlar. Asker-sivil bütün yurtseverleri, Atatürk geleneklerine uygun bir kenetlenme içinde, bu kutsal savaşa katılmak üzere ‘eylem beraberliği’ne çağırıyoruz... Devrimci Ordu Gücü.”

Doğan Bey de birinci sayfadan bir başyazı döşenmiş, zehir zemberek. “Bu sese kulak veriniz!” diye başlıyor.

O ses, bizim sesimizdi, sol radikallerin... Fazla kulak veren de çıkmadı.

Yine bir anı. 12 Mart Muhtırası yeni verilmiş. Şaşkınız. Bir gün büronun salonunda otururken, sokaktan Haluk Ülman'ın geçtiğini gördük. Haluk Hoca, Siyasal'dan Siyasi Tarih hocalarımızdandı. Aynı zamanda Ecevit'in yakın çevresinde yer alan Mülkiye Cuntası'nın içindeydi.[4]

El salladık. "Hoca, Hoca!" diye bağırdık, kahve içmeye büroya çağırdık. Hiç yüz vermemişti. Bir an durup, "Yanlış ata oynadınız çocuklar, yanlış ata" diye bağırmış, sonra bize sırtını dönüp gitmişti.

Haksız mıydı?

Değildi. Gerçekten yanlış ata oynamış, yenilmiştik!

Bir gün Devrim bürosunun kapısı çalındı. Açtım. Karşımda bir asker, onbaşı. Çankaya Köşkü'nden geldiğini, derginin bazı sayılarını piyasada bulamadıklarını, bizde varsa almak istediklerini söyledi. O sayılar ilginçti. Osman Köksal, Köşk'ü korumakla görevli Muhafız Alayı komutanıyken, 27 Mayıs 1960'ta Çankaya Köşkü'nü nasıl ele geçirdiğini, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı nasıl teslim aldığını anlatıyordu. Üstelik renkli krokileriyle...

Bu kadar cüretkârdınız.

Belki de, Çankaya Köşkü'nün o tarihlerdeki sakini olan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay (27 Mayıs'ta Genelkurmay ikinci başkanıydı) güvenlik önlemlerini gözden geçirmek için o sayıları aldırtmıştı.

Bu bende nedense bir başka olayı hatırlattı. Nihat Erim ve arkadaşları birkaç kez Devrim bürosuna uğrayıp Doğan Bey'le sohbet etmişlerdi. Bu arada Nihat Erim, Avcıoğlu'na bazı kitaplarını vermişti. 1971'de 12 Mart Muhtırası daha yeni verilmişti. Nihat Erim'in 12 Mart'ın, yani askerin başbakanı olacağını bilmiyorduk. Büronun kapısı çalındı. Bir sivil, Nihat

Erim’in kitaplarını almak için gelmişti. Kitapları aldı gitti. Ya o gün ya da ertesi gün Erim’in başbakanlığı ilan edildi.

[1]My Century, The Odyssey of a Polish Intellectual, Aleksander Wat, University of California Press, 1988, s. 26.

[2]Işık Kansu’nun Uluç Gürkan’la konuşması, Cumhuriyet gazetesi, 8 kasım 1998, s. 10.

[3]Mümtaz Soysal, Hürriyet gazetesi, 24 ocak 1993.

[4]Haluk Ülman’la birlikte hepsi SBF’nin öğretim üyeleri olan Turan Güneş, Deniz Baykal, Besim Üstünel, Ahmet Yücekök o zamanlar Ecevit’in Ortanın Solu hareketinin mimarlığını üstlenmişlerdi.

Onuncu bölüm

Mareşaller...

“İflas eden, bütün partileriyle cici demokrasidir!”

Ölçü gerçekten kaçmış! Devrim’de çektiğiniz şu koca manşete bak:

“Türkistan, Batılı bir ülke oldu!”[1]

Olacak iş mi?

Yıl 1970. Sovyet Orta Asyası’nı böyle anlatmışsınız.

Dergide emredici planlamaya dayanan devletçiliği, komuta ekonomisini savunurken, özellikle Sovyetler Birliği’nde geçerli ekonomik düzeni de başarılı, şirin göstermeye çalışırdık. Demek ki bu sefer biraz ileri gitmişiz.

Biraz değil, fazlasıyla! Avcıoğlu bir de başyazı yazmış, “Turan” diye. Orta Asya devletlerinin 1960’ların sonunda İtalya’yı geride bıraktıklarını iddia edebilmiş... Sence inanarak mı yazmıştır bütün bunları?

Bilemiyorum. Orta Asya ülkelerine benim ilk gidişim 1989'da. İkincisi 1992'de, yani Sovyetler'in tarihe karışmasından bir yıl sonra. Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan'da gördüklerim, yirmi yıl önce Doğan Bey'in yazdıklarını hiç de doğrulamıyordu. Türkiye'nin çok daha gerisindeydiler. Ekonomik açıdan perişan durumdaydılar. Otellerde, sokaklarda gördüklerime inanamamıştım. Her şey tel tel dökülüyordu. Yani "Batılı olan" Türkistan değil, Türkiye idi!

1998'de de gittin oralara, Aşkabat'a, Bişkek'e...

Evet. Çok değişmişti. 1992'de telefon edilemeyen, otel odasına girilemeyen, dünyadan tamamen kopuk, dışarıyla hiçbir bağlantısı olmayan yerlerdi. İlginçti: artık Türklerin yaptığı otellerde kalınıyor. İşlettikleri restoranlarda yenilip içiliyor. Açtıkları okullara gidiliyor. İnşa ettikleri yollarda seyahet ediliyor. Yaptıkları telefon santrallarıyla dünyaya bağlanıyor. Türk Hava Yolları'yla Batı'ya uçuluyordu.

Oysa otuz yıl önce neler yazabilmişsiniz! Avcıoğlu, bazı konularda işine gelen tarafları alarak, inceden inceye eğerek kendi maksadına uygun düşen bazen ince bazen kalın saptırmaları severdi. Kimi zaman tarihi olayları da kendi amacına uygun düşecek tarzda kendine yontardı. "Yön'ün ilk yıllarında, Avcıoğlu'nun isteği üzerine, ona Londra'dan S. Finer'ın At Sırtındaki Adam kitabını özetleyerek çevirip yolladım. Bu, çeşitli ülkelerdeki askeri müdahaleleri destekleyen değil, tehlikelerine işaret eden bir kitaptı. Avcıoğlu, yazarın çıkardığı 'hisse'leri umursamaksızın, anlattığı 'kıssa'lardan hoşlanmış olacak ki, birkaç sayı boyunca, Yön'de bir yazı dizisi olarak yayımladı. 'Londra muhabirimiz' diyerek benim de imzamı koydu."[2]

Tipik Avcıoğlu!

Devrim dergisinde askeri kışkırtmak, darbeye gidişi hızlandırmak için yararlandığımız bazı tarihler vardı.

Örneğin 10 Kasım...

Bu açıdan Devrim'in 10 kasım 1970 tarihli sayısı ilginçtir. Fotoğrafları, karikatürleri ve yazılarıyla bütün sayfalarında genç subaylara "Haydi artık ne duruyorsunuz?" havası basılıyordu.

Baksana manşete: "Mustafa Kemal Atatürk diyor ki: Türk ulusu, ne vakit yükselmek istemişse, ona ordusu öncü olmuştur..." Manşetin bir yanında Eflatun Nuri'nin ağlayan bir Atatürk karikatürü. Öbür yanında, bizim gözümüzde Milli Kurtuluşçuluğun simgesi sayılan kalpaklı bir Atatürk deseni. Sayfanın dibinde yine tarihten bir yaprak: "Mustafa Kemal'in Harbiyesi: Atatürk ve arkadaşları gizli dernek kurmuştu." Bu yazının içinde ise Atatürk'ü, elinde kılıç Harbiye öğrencisi olarak gösteren bir fotoğraf...

Politika kulisinde bile "devrim" var. Atatürk'ten yaptığınız bir alıntının başlığını "Her şeyde devrim!" diye koymuşsunuz. Kulisteki ikinci yazının başlığı daha ilginç değil mi? "Başbakan Demirel, 'Beni ancak üç albay götürür!' demiş..."

Hesabınız buydu. Albaylar Demirel'i götürecek; partileri kapatıp parlamentonun kapısına kilit vuracaklar; size de "devrim"in kapısını aralamış olacaklar. 1970'in sonlarına doğru bu darbenin yaklaştığına kesin inanıyordun değil mi?

Heyecan basmıştı. Beş ay sonra askerler, yalnız Demirel'i değil bizi de götürdüler. Parlamentonun değil bizim derginin kapısına da kilit vurdular.

O günlerde böyle bir gelişmeyi aklının ucundan bile geçirmiyordun.

Doğan Bey, 17 kasım 1970 tarihli başyazısına “İflas” başlığını koymuş: “İflas eden yalnız Demirel iktidarı değildir. Bütün partileriyle birlikte cici demokrasidir, hatta cici demokrasinin egemen sınıflarıdır.” Bir hafta sonraki başyazısında ise “İktidar koltuğu boştur ve bu boşluğu yakın gelecekte hangi güçlerin dolduracakları bellidir” diyordu.

Avcıoğlu’na göre darbe bir oldu bitti haline gelmişti. O artık darbeyi yapacak olan askerlere, darbe sonrası yapılması gerekenleri yazıyordu. 1971 başında sırf bunun için alelacele bir el kitabı yazmıştı: Devrim Üzerine...[3]

Derginin şu manşetine bak: dipçiğini kaldırmış, olanca hışmıyla birilerinin kafasına indirmeye hazırlanan, havaya uçmuş bir asker deseniyle sunulmuş bir yazı: “Devrim stratejisi... Devrimi bekleyen sorunlar...” Arka sayfayı bütünüyle Doğan Bey’in bu yazısına ayırmıştık. Daha önce yazılanların bir tekrarıydı. “Çağımızda iki tip devrim görülmektedir: Ulusal Kurtuluş Devrimleri ve Sosyalist Devrimler... Türkiye Ulusal Kurtuluş Devrimi aşamasındadır.” Sonrası malum: “Dış ticaret, banka, sigorta ve büyük sanayinin devletleştirilmesi... Toprak devrimi... Özel kesim için uyulması zorunlu bir kalkınma planı çerçevesinde ağır sanayi hamlesi...”

Ve bunun için bir “devrimci parti” kurulacaktı: “Devrimci parti, sömürücülerin değil, halk güçlerinin partisidir. Partinin kapıları sömürücülere kapalıdır. Devrimci parti kendi sağındaki partilere izin vermez. Ulusal Kurtuluş Devrimi’ni ileri götürmek isteyen sol partilere ise geniş faaliyet alanı tanıyabilir.”

Nereye götürmek isteyen?

Ulusal Kurtuluş Devrimi’ni ileri, yani Sosyalist Devrim’e götürmek isteyen...

Avcıoğlu burada kesin dil kullanmamış. Bunu yapmak isteyen sol partilere “izin verilebilir” demekle yetinmiş...

Üstü örtülü yazması doğal. Çünkü Doğan Bey, darbeyi vuracak askerin “komünist” saydığı solcu kuruluş ve partilerin çoğunu yasaklayacağını adı gibi biliyordu. Bu bakımdan reel politikanın gereklerini bir an bile aklından çıkarmazdı. Onun için önemli olan, darbenin öncelikli olarak parlamentoyu ve mevcut partileri kapatmasıydı. Eğer bu gerçekleşirse, olayların kendi akışı içinde askeri yönetimin sola kayacağına, giderek devrimci bir yörüngeye oturacağına inanıyordu. Önceliği buydu. Gerisinin bir yerde kendiliğinden gelebileceği kanısındaydı. Ama bu sola kayışı mümkün kılabilmek için herkesin gerçekçi olmasını istiyordu. O günlerdeki bir yazısında, devrimcilere politikanın “mümkün olanı” gerçekleştirmek olduğunu hatırlatıyor ve o kritik günlerde hayalcilikten vazgeçmelerini öğütlüyordu:

“Gerçekten devrimciysek, gönlümüz çok daha fazlasını arzuluyor diye, hayatın bizi karşı karşıya bıraktığı tercihlerden kaçamayız: ya büyük hayaller içinde, keskin devrimcilik iddiasıyla olan bitene seyirci kalarak, her iki tarafa da kayması mümkün bulunan kuvvetlerin, dış destekli, tutucu güçlerin yörüngesine sürüklenmesini kabulleneceğiz ya da bunu ‘mukadder akıbet’ saymayı reddederek bütün gücümüzle ‘mümkün olanı’ gerçekleştirmek için mücadele edeceğiz. Türkiye’de devrimci eylem bu dar kapıdan geçerek gelişecektir.”

Doğan Bey’in mesajı açıktı 1970’in sonunda: gelin şu darbeye el verin. Parlamentonun, partilerin kapatılmasıyla şu dar kapıdan bir geçelim. Sonra devrimci yola gireriz.

İşte bu yüzden 12 Mart Muhtırası yalnızca Demirel’i başbakanlıktan düşürüp parlamentoyu kapatmayıp koruyunca büyük düş kırıklığına uğramıştı.

Doğan Bey’in beklentisi dokuz yıl sonra gerçekleşti. Asker, 12 Eylül 1980’de hem darbe yaptı, hem de parlamentoyla partileri kapattı. Ama son yine onun özlediği gibi olmadı. Seçime gidildi, çokpartili düzen yeniden işlemeye başladı.

1980’de 12 Eylül darbesi yapıldığı zaman Doğan Bey, Çamlıca Tepesi’ndeki teras katında kitaplarını yazmakla meşguldü. Ben Cumhuriyet’in Ankara temsilcisiydim. İstanbul’a geldiğimde arada bir ona akşam rakısına giderdim. Çokpartili rejimin artık kesin olarak noktalandığına inanıyordu. Bir daha geri dönüşe hiç ihtimal vermiyordu.

Sana bir mektubu vardır, 3 ekim 1980 tarihini taşıyan. “Uzun vadede iyimserliğimi sürdürüyorum” diye başlıyordu. İyimserlikle, parlamentoculuğa, çokpartili düzene artık dönülmeyeceğine olan inancını kastediyordu. Mektubunun bir yerinde şöyle demiş Doğan Bey:

“Uzun vadede iyimserliğimi sürdürüyorum. Şu anlamda ki, her şey önceden tahmin edildiği gibi yürüyor. Turgut Özal’ın çok haklı olarak belirttiği gibi, Para Fonu reçetesinin başka türlü uygulanabilme olanağı yoktu. Derde deva olmadığının anlaşılabilmesi için uygulanması gerek. Bakıyorum, Mümtaz (Soysal) ve ‘antiemperyalist’ solcularımız yine Avrupa Konseyci oldular. Aydınlar olarak Tanzimat’tan beri yerimizde sayıyoruz galiba... Batı’nın bize giydirmek istediği ekonomik, diplomatik ve siyasal elbiselerin hepsi vücuda oturmuyor, yırtılıyor. Pabuççu muştalarının anlamak istemedikleri bu. Benimse iyimserliğim bu noktada.”[4]

Doğan Bey’in bu mektubunu günlüğüne koymuş, altına şu notu düşmüşsün: “Sevgili Doğan Bey, bence, çok partili Batı demokrasisine Türkiye mahkum; başka çıkar yol yok. Biliyorum, demokrasiyi ülkemizde yerleştirmenin ne denli zor olduğunu. Ama yine de hangi görüşte olursa olsun, herkesin kendi sesini özgürce çıkarıp hakkını arayabileceği, mutlu

bir biçimde yaşayabileceği çoğulcu bir demokrasiyi ülkemizde kurmak zorundayız. Bunun zaman içinde bütün güçlüklerine karşın mümkün olabileceği inancını taşımaktayım.”

Bu görüşlerimi, mektubun yazıldığı tarihlerde Doğan Bey’in yüzüne karşı hiç söylememiştim. Rakı sofrasında laf buradan açılınca genellikle konuyu geçiştirdiğimi anımsıyorum. O da biliyordu benim artık kendisinden farklı düşündüğümü. Ama üzerinde durmuyordu, geçiştiriyordu.

“Gerilla en kestirme yol gibi geldiği için Nurhak’taydık.”

1970’te Doğan Bey’in bir müridi sayılırdın!

Onun öncelikleri benim de önceliğimdi. Parlamentonun kapatılmasını sağlayacak askeri darbe de bir numaralı hedefimdi.

Devrimci gençleri de kullandınız bunun için...

Kullanmak yoktu o zamanki sözlüğümüzde. Elbirliği, işbirliği, ittifak siyaseti diyebilirsin.

Sanki Doğan Bey bilmiyor muydu, bir darbe gelse, askerlerin önce devrimci gençleri yakalayıp içeri atacaklarını? Belki de onun için uyarıyordu gençleri, “Bırakın keskin devrimciliği, hayalciliği” diye. “Politika mümkün olanı yapmaktır; darbe geliyor; şimdi önemli olan bu darbeyi sola çekmektir” diye...

Aynı zamanda onların, bir darbe sonrasında ezilmeleri gibi bir durumun ortaya çıkmasını engellemek isteyen bir ruh hali içindeydi

Doğan Bey...

Onun için mi Deniz Gezmiş'in banka soymadığı yalanını bile bile Devrim'in manşetine çektiniz. Şu hale bak. 26 ocak 1971. 12 Mart Muhtırası'na iki aydan az bir zaman kalmış. Devrim'in manşeti: "Devrimci avı değil, yanlışlıklar komedisi... Deniz Gezmiş 'Soygunla ilgim yok' dedi."

O manşeti nasıl çektiğimizi gayet iyi hatırlıyorum. Bunu yaparken tek bir kaygımız vardı. Darbe sonrası devrimci gençleri korumak...

Yani onlar cici çocuktur; böyle kaka işler yapmazlar mı demek istiyordunuz. 12 Mart sonrası Cemal Reşit Eyüpoğlu'nun ne söylediğini hatırla: "İyi ki iktidarı ele geçirmedik. Yoksa bütün bu genç insanların başına bizim iktidarımızda neler gelecekti?.." Darbecilerin müthiş bir antikomünizm histerisiyle 12 Mart'tan çok daha yaygın bir "insan avı" başlatacağına inanırdı Eyüpoğlu...

Tabii bu görüşünü yenilgiden sonra, yani 12 Mart sonrasında Uluç'la bana açıkça söylemeye başlamıştı.

Bir de 9 Mart'ın önde gelenlerinden Celil Paşa'nın söyledikleri vardı. "12 Mart'tan birkaç yıl sonra General Celil Gürkan'ın aynı zamanda iyi bir dostu olan Uğur Mumcu'ya:

– İyi ki başaramadık. O girişimin de çok sakıncaları olacaktı, dediğini belirtmekle yetineyim."[5]

Ama şurası bir gerçek: darbe uğruna devrimci gençleri bir yerde kullanmış oldunuz. Bunun aksini iddia edemezsin.

Edemem.

Şu hale baksana, gerillacılığı bile savunmuş Doğan Bey. Tabii Atatürk'e dayanarak... Hem de 9 mart günü, Muhtıra'dan iki gün önce çıkan sayıda:

"Atatürk'ün gözünde gerilla, mazlum ülkelerin emperyalizmle savaşlarında bir kurtuluş silahıydı. Gerilla güzel ve kahramanca bir şeydi. Sözde bağımsız Güney Amerika ülkeleri, ABD emperyalizminin ekonomik, askeri, politik ve kültürel esareti altında. Soygundan pay alan egemen sınıflar, kendi halklarına karşı, emperyalizmin uşaklığını kabullenmiş durumda. Egemen sınıfların ihanetini lanetleyen vatanseverler yumrukla susturuluyor, kurşunlanıyor. Satılık iktidarların emniyet kuvvetleri adı verilen silahlı haydutları, üniversiteleri kana boyuyorlar. Bu koşullarda gerilla tek kurtuluş yolu olarak kalıyor. Halkın ve gençliğin en cesur ve vatansever kesimleri, kırlarda ve şehirlerde silahlı savaşa başlıyorlar.

Gerilla yenilmez bir silah.

Ancak Şili, Peru ve Bolivya gibi emperyalizme uşaklığı reddederek devrimci bir yöneliş alan ülkelerde gerilla eylemleri son buluyor. Türkiye'de de bugün gerilla başladıysa, bunun nedeni, gözünü budaktan sakınmayan gençlerin macera ve gangsterlik hevesinde değil, ülkenin içine düşürüldüğü koşullarda aramak gerekir. Atatürk'ün Cumhuriyeti'nde benzer olayların olabileceğini hiç düşünebilir miydiniz? Ama Şellefyan ve Tunagür Cumhuriyeti'nde her şey mümkündür."

Burada da ölçü kaçmamış mı? Bunlar Avcıoğlu'nun gerçek düşünceleri mi? Yoksa bu satırlar da, yaklaşmakta olduğunu gördüğü bir fırtınadan devrimci gençleri bir ölçüde olsun sakınmaya mı dönük? Avcıoğlu'nun bu satırlarında dikkat çeken övgünün dozu aynı zamanda bir kışkırtma değil mi? Belki de tek taraflı olmayan bir kışkırtma... Bir yandan "El koyun, yoksa gerilla geliyor!" diyerek askere seslenmek...

Öbür yandan gençlere nerede durulması gerektiğini üstü örtülü biçimde söylemek...

Doğan Bey o zamanlar kır ya da şehir gerillasının Türkiye için bir çıkış yolu olduğuna inanmıyordu. Bu yöntemin kesin olarak çıkmaz yol olduğunu bilecek kadar Türkiye'nin ve siyasal gerçeklerin farkındaydı. Hayalperest, keskin devrimci bulurdu gençleri. Ama yine de ellerine silah alarak yola çıkan gençlerin cesaretini, gözüpekliğini, romantizmini sevmişti. Düzene karşı meydan okumalarından, isyan bayrağını kaldırmalarından hoşlanmıştı. Onları bir bakıma "yeni Jöntürkler" olarak görüyordu. Ancak, bir askeri darbenin o gençleri ezeceğinin hiç kuşkusuz farkındaydı. Bu nedenle onları sahipleniyor, eylemlerini Atatürk'le gerekçeleyerek asker nezdinde bir ölçüde aklamaya çalışıyordu. Kendisiyle bunları konuştuğumuzu hatırlıyorum.

Demek Avcıoğlu inanmaya inanmaya gerillacılığı savunmuş... Belki dilin varmıyor açıkça söylemeye ama şurası artık sır değil: darbeye giden yolda devrimci gençler ve onların heyecanı kullanıldı. Amaç aslında bir darbe ortamının hazırlanmasıydı. Ortalığın her fırsattan istifade tam anlamıyla karıştırılmasıydı.

Devrimci gençler bunu şiddetle reddeder.

Tabii ederler. Kim kabullenir ki? Bak, bu gençlerden biri: Mustafa Yalçıner, 1970'te 20 yaşında bir delikanlı. ODTÜ'de mühendislik öğrencisi. O da Deniz Gezmiş gibi Filistin'de gerilla eğitimi görenlerden. Türk Halk Kurtuluş Ordusu'nun (THKO) üyesi. Sinan Cemgil'lerle birlikte 1970 sonlarında dağa, Nurhak Dağları'na çıkar. Aralarında kır gerillası fikrinin nasıl doğduğunu anlatırken, "cuntacılar" tarafından kullanıldıkları yolundaki görüşleri reddeder:

“1971 devrimcilerini silahlı eylemler yapmaya yönelten etkenin bir dönemin cuntacıları olduğu söylenir. Yaygın kanı, 71 devrimcilerinin darbecilere alet oldukları, bir darbe ortamı hazırlanmasına hizmet ettikleri, bu amaçla sırtlarının sıvazlandığı ve sonra da desteksiz bırakıldıkları şeklindedir. Hep birileri tarafından görevlendirildiğimiz üzerinde durulmuştur. Bir görevlendirme vardır ama bu sanıldığı gibi değildir. Tarihsel bir yükümlendirilmişliktir bu.”[6]

Yalçıner niçin dağa çıktıklarını şöyle anlatır:

“Kruşçev revizyonizminin, TİP (Türkiye İşçi Partisi) ve MDD (Milli Demokratik Devrim) cuntacılığının emperyalizm ve gericilikle uzlaşmacılığı ile şiddete dayanan devrim fikrini reddetmeleri, dönemin samimi ama ideolojik olarak yetersiz devrimcilerini ‘sol’ bir yönelim içine soktu. Duyulan tepki, silahlı mücadelenin ‘her şart altında temel’ olduğu ve zaman yitirilmeden gerillaya başlanarak bir an önce hedefe ulaşma eğiliminin somutlanmasına yol açtı.

Türkiye devriminin özünün bir toprak devrimi olduğuna ilişkin düşüncelerimiz ve aynı zamanda özellikle Latin Amerika’da Che Guevara’nın temsil ettiği ‘kır gerillacılığı’ ve Maoculuk da THKO’yu etkileyen faktörlerden biriydi. İşte THKO’da ve bende kır gerillası fikri bu süreçte oluştu. ‘Kolay ve çabuk bir devrim’ ütopyasıyla dağa çıkmaya karar verdik.”[7]

Nurhak Dağları’nda yakalanan, idam cezasına mahkum edilip cezası ömür boyu hapse çevrilen THKO üyelerinden biri de Hacı Tonak’tır. O da Filistin’de eğitim görmüştür. Devrimcilik günlerini hapisten çıktıktan sonra şöyle anlatır:

“Bizler, ‘68 kuşağının gençleri, geleceği kazanma, kendisinin ve ülkesinin geleceği hakkında söz sahibi olma isteği ve tutkusu içinde oldu

hep. Dolmabahçe’ye yürüyenler bunu genç olmanın, üniversiteli olmanın bir gereği, zorunlu bir sonucu kabul ettikleri için yürüyorlardı. Nurhak olayı da bir grup genç insanın, Türkiye’nin o günkü koşullarında iyi niyetle, daha güzel bir dünya isteğiyle yola çıkarak siyasal bakımdan serüvenciliğe varmalarının hikâyesidir. Düşüncelerimizin hayata geçirilmesinde sabırsızlanıyorduk. Zaten gerilla, kestirme bir yol gibi geldiği için Nurhak’taydık.”[8]

Siz Devrim dergisinde “Deniz Gezmiş: Banka soygunuyla ilgim yok” diye manşet çekerken, onlar yollarını çizmiş, ütopyalarının peşinde dağa çıkmışlardı bile. Banka soygunu da dağ kadroları için fon oluşturma eyleminin bir parçasıydı. “THKO hareketinin başlıca önderi Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan dağda değillerdi. Kır gerillası için insan ve malzeme yığınağı yapıldığı dönemde onlar Ankara’da kalmışlardı. THKO, şehir gerillası örgütlemeyi düşünmüyordu. Ancak kırda kullanılmak üzere silah ve diğer gereksinmeler için maddi olanak yaratmak zorunluydu. Bu amaçla silahlı eylemleri başlattılar. Ve önce Ankara İş Bankası Emek Şubesi basılarak önemli miktarda para ele geçirildi. Kırda ilk yerleşme sağlanıp gerekli cephane temin edildiğinde artık önder durumunda olanların dağdakilere katılıp gerillanın başına geçme zamanı gelmişti. Deniz, Yusuf’la birlikte bir motosikletle yola çıktı.”

Bir dakika! Daha önce anlatmıştın, Deniz’in Ankara içinden nasıl çıktığını... Sizin Devrim dergisi çevresinden bir mühendisin özel otosuyla...

“Yollar karla kaplıydı. Sivas, Şarkışla’da izleri tespit edildi. Yusuf vurularak yakalandı. Deniz de açık arazide kıstırıldı, teslim olmak zorunda kaldı. Hüseyin ise Pınarbaşı’ndaki dayısının evine gitti. İhbar edildi ve yakalandı. Nurhak Dağları’ndaki militanlara yalnız Sinan Cemgil ulaşabildi. Sinan gerillanın başına geçti. Ele geçen önderlerin kurtarılması

için eylem planlandı. Bu kısa vadeli hedef, gerillayı sonuna götürdü. Pusuya düşürüldüler: üç ölü (Sinan Cemgil, Kadir Manga, Alpaslan Özdoğan), bir yaralı ve gerilla kolunun dağılması...”[9]

Pusuyu yapan Jandarma birliğinin komutanı Albay Yılmaz Erkekoğlu’dur.[10]

16 yıl sonra Nurhak Dağları’ndaki operasyonu şöyle anlatır: “Yaşamlarına ve ölümlerine saygı duyduğumuz bu üç gözü pek gencin, Gölbaşı ilçesi İnekli köyü sırtlarında öldürülmeleri olayında kendilerini yakalamaya çalışan nizami kuvvetlerden çok, kurtarmaya çalıştıkları halkın büyük katkısı olmuştur.”[11]

“Burası Kontrgerilla... Sen harp esirisin. Bülbül gibi öteceksin!”

Sonra idamlar, ölümler, işkenceler, hapisler... Çok acılar çekildi.

Ama hiç aklında çıkarma. Siz, Devrim grubu, askerle iş tuttuğunuz için başınıza devrimci gençler kadar bela gelmedi. Seninle Uluç Gürkan’ın Devrim dergisinden dolayı hakkınızda açılmış olan davalar, sıkıyönetim mahkemelerine gönderilmedi, sivilde kaldı. Senin toplam 44 aylık hapis cezaların kesinleştiğinde bir ara kaçak oldun. Uluç bir ay kadar sıkıyönetimin ilk döneminde hapis yattı.

Ziverbey Köşkü’nü unutma. Doğan Avcıoğlu’na, İlhan Selçuk’a, İlhami Soysal’a yapılan işkenceleri... İlhami Abi şöyle anlatmıştı Ziverbey günlerini:

“1971 yılının 12 Mart sonrası sekiz buçuk ayını hapishanelerde geçirdikten sonra, dava mava başlamadan salıverildik ve 1972 yılının ilk

sekiz ayını, yaşamımız altüst olmuş, işimizden kovulmuş ve ekmek parası peşinde koştururken, günün birinde, gene bir gece yarısı, sabaha karşı -nedense Tanrı'nın günleri bitmiş gibi bu işler hep sabaha karşı yapılır- evimiz basıldı, apar topar alındık, Emniyet Müdürlüğü'ne götürüldük...

Kenara yanaşmış bir başka pikaba bindirildik. İlginçtir, saatlerden beri bizimle tek kelime konuşmadan bizi İstanbul ve Kadıköy'de dolaştırmış olanlardan bir polis memuru o sıra kulağıma, 'Allah yardımcın olsun ağabey' dediğinde başıma gelecekleri anladım. Bundan sonrası maceraydı. Otomobil birtakım yerlerde dolanıp duruyordu. Ne yöne gittiğimizi anlamam istenmiyordu herhalde. Ama ben biliyordum. Erenköy'deki Kontrgerilla Karargâhı'na götürülüyordum. O günlerde buranın şöhreti çoktan yayılmıştı.

Yanımdakiler benim başımı kaldırmamı ve sonra da gözlerim bağlı, bileklerim kelepçeli olduğu için arabadan inmemi sağladılar. İki üç adım yürüttüler, 'Dikkat merdiven çıkacaksın' diye uyardılar. Üç ya da beş basamak tırmandık ve durduk. Saygın bir sessizlik ve beni getirenlerin topuklarını birbirine çarparak esas duruş olduğunu anladığım an, yüzüme sanki üç beş santim kadar yakından bir ses gürledi:

'Nereye geldiğini biliyor musun ulan O... çocuğu?..'

'Evet biliyorum, Kontrgerilla'ya getirdiniz.'

İşte o anda, yüzümde bir patlama ve bir yanma duydum. Gözümde kıvılcımlar çaktı sandım. Ses devam etti:

'Bileceksin tabii p...!'

Sonra sıraladı:

‘Aklını başına al. Burada her şeyi bileceksin. Bilmiyorum yok! Burada kanun yok, nizam yok. Burası Kontrgerilla Karargâhı. Biz bir harpteyiz, sen harp esirisin. Bülbül gibi öteceksin. Burası Genelkurmay’a bağlı. 18 kurmay albayın çalıştığı bir yer. Hainlerin, koministlerin -pek çokları gibi komüniste kominist diyordu- canı da malı da çocuğu da bize helal. Bileceksin tabii, bileceksin! Burada bilmiyorum yok. Burada kanun da biziz, Allah da, peygamber de!..’ Nutuk bu minval üzere belki bir iki dakika daha böyle anamıza ve avradımıza da sövülerek sürdü. Sonra komut çıktı:

‘Atın bunu aşağı!’

Koltuk altlarımdan tutan iki kişiden biri sertçe:

‘Emredersiniz Paşam’ dedi, yürütüldüm.

Kilidi açılan bir kapıdan içeri sokuldum. Beni oraya getirmiş olanlar çıktılar, ben öyle ayakta ne yapacağımı bilemez dikilirken başka birileri geldi ve önce ellerimdeki kelepçeyi, sonra gözümdeki bandı çıkardılar. Arabada gözlerimi bağlarken gözlüklerimi almışlardı. Eksi sekiz miyop olduğum için gözlüklerim alındığı zaman ortalığı doğru dürüst gördüğümü söyleyemem.

‘Gözlüklerim nerede?’ dedim, gereği olmadığını söylediler ve soyunmamı istediler... Üstümde bir don oluncaya kadar soyundum. Onu da çıkarmamı istediler. Çaresiz çıkardım. Çıplak vücudumda her tarafım iyice arandı, sonra da atlet ve külotumu giymeme izin verildi. Giyindim, çubuklu cinsinden bir pijama verdiler ve bunu da giymemi istediler, onu da giydim.

Ancak o arada farkına vardım ki, kapı önünde tokat mı, yumruk mu, yoksa keskin bir şey mi neyse, o yüzüme vurulduğunda suratımda bir yer yarılıp yırtılmıştı ve kanlar akmaya devam edip boynuma doğru

süzülüyordu. Odada hayal meyal seçebildiğim iki kişi, uzat ellerini dediler, uzattım, kelepçe değil de kilitli bir zincir, daha doğrusu pranga kollarıma takıldı. Ayaklarını birleştir dediler, birleştirdim, kilitli zincirden bir pranga da oraya takıldı ve sonra yerde duran bir şilteyi gösterip ‘uzan bakalım buraya’ dediler, uzandım. Yan yatmıştım ki, yeni buyruklar ve buranın töresi dile getirildi:

‘Biz burada görevliyiz. Sadece emredilenleri yaparız. Bu yatakta sırtüstü yatacaksın, bir battaniye var, onu da üstüne ört ama yüzünü içeri sokmak yok, sağa sola dönmek yok, ses çıkarmak yok, bekleyeceksin...’ Beni soyup giydirenler, asker elbiseli gençten biri ile sarı tel çerçeve gözlüklü, saçları köpek yalamış gibi yapışık, kırk, kırk beş yaşlarında, donuk bakışlı, askerin ‘yüzbaşım’ diye seslendiği bir sivildi.

Bir ara sırtüstü yatmaktan sırt kemiklerim ağrıdığından şöyle hafif yan döneyim dedim, kapı dışında bir ses gürledi:

‘Depreşme ulan, doğru dürüst yat!’

Vakit herhalde gece yarısını geçmişti. Ne gelen vardı ne giden... Bir ara dalmışım. Korkunç bir feryatla uyandım. Yan taraflarda bir yerde birinin sanki etinden et koparıyorlardı. Tahta kapılardan aşıp gelen çığlık, arada bir soluma sesleri, sonra gene feryatlar, ağlamalar... Zamanla insan her şeye alışıyor. Sonra yine dalmışım.

Hep sırtüstü, kundaklı bir bebek gibi hareketsiz yatıyordum. Sırtımda dayanılmaz ağrılar vardı. Bir iki sağa, sola dönmeye kalkıştım. Biri bağırdı:

‘Doğru yat!’

Bu uyarının sonunda bazen bir sövgü, bazen ‘Sonra kötü olur ha’ korkutması geliyordu. Sonunda böyle bir uyarıda bulunan birine ‘Helaya

gitmek istiyorum’ diye seslendim. Cevap tam buraya göreydi:

‘Olduğun yerde yap!’

Sanırım bir gün daha direndim o işi yapmamak, yerin ıslaklığına yeni ıslaklıklar katmamak için. Ama sonra yaptım. Başlangıçta da pek rahatladım. Ama, kısa bir an. Sonra kendi kokumdan rahatsız olmaya başladım.

Bir kez daha dışarıdan haykırışlar, koşuşmalar, bağırmalar, buyruklar duydum. Açlık, hele sigarasızlık canıma tak etmişti. Günlerden bir gün -hesapladım, beşinci günmüş- yine o ‘yüzbaşı’ denen adamla bir asker geldiler. Yüzlerini buruşturuyorlardı. Kollarımdan tutup kaldırdılar, prangalarımı çözüp yine aynı cinsten ama bu kez kuru bir pijama verdiler. Giydim. Ellerimi ve ayaklarımı yeniden prangalayıp gözlerimi bağladılar. Kollarımdan tutulup üst katlarda bir yerlere çıkarıldım.

Bir oda ya da salonumsu bir yere çıkarıldım. Bir sandalyeye oturtuldum. Davudi bir ses:

‘Eee anlat bakalım’ dedi.

Neyi anlatacaktım. Sustum.

‘Haydi seni dinliyoruz’ dedi.

‘Ne anlatayım?’ dedim.

‘Her şeyi, her şeyi’ dediler.

Bir ses:

‘Sana kâğıt, kalem vereceğiz, yukarıda bir yerde yazacaksın. Yemek ve su da verilecek. Bize hayat hikâyeni, arkadaşlarını, dostlarını, yaptıklarını en ince teferruatına kadar yazacaksın.’

Üst katlarda bir odaya götürüldüm. Havalar soğuktu. Odada bir soba, pirinç ayaklı ve üzerinde Made in USA yazılı bir karyola vardı. Uzun uzun, istedikleri biçimde bir özgeçmiş öyküsü yazdım. Bitirince de nöbetçi ere ‘Tamam götürebilirsin’ deyip verdim.

Ertesi gün tekrar aşağı çağırdılar. Yine gözlerim bağlı, el ve ayaklarım prangalı olarak bir odaya sokuldum. Hayat hikâyemde benim yazmayı unuttuğum ya da gerek görmediğim bazı teferruatı soruyor ve ‘Bak, biz senin hakkında ne çok biliyoruz’ demek istiyorlardı.

Ardından ‘cuntasal’ sorular gelmeye başladı. ‘Madanoğlu’nu nerden tanırsın?’, ‘Avcıoğlu’nu nerden tanırsın?’, ‘Gürler’le ilgin ne?’, ‘Batur’la konuştun mu?’ Anlatıyordum... Filanla falan yerde toplantı yapmışsınız ve o öyle demiş, sen böyle... Dediklerinin içinde doğrular kadar yanlışlar da, kasıtlılar da vardı. Ben sabırla bildiklerimi, doğruları söylüyordum.

Sonra sertlikler başladı. Burasının Kontrgerilla Karargâhı olduğu, burda yasaların geçerli olmadığı, cesedimin bile bulunamayacağı falan filan...

Ardından bir sorular listesi geldi. Allah Allah! Ben neler yapmışım neler?.. Çankaya’da Muhafız Alayı’nın yanında telsiz istasyonu mu kurmamışız, Köşk’ü bombalamayı mı düşünmemişiz, bu yolda tertipler mi almamışız... Doğrularıyla yanlışlarıyla bu sorulara da verebildiğim kadar cevap yazdım daha sonraki günlerde...

Arada bir odaya bir nöbetçi zincirlerini güç zaptettiği iki tane iri ve azgın kurt köpeği getiriyor, oramı buramı koklatıyor, sonra götürüyordu. İnsan ne olursa olsun bir süre sonra pes ediyor, sorgucularla pazarlığa

giriyor. Peki, ne yazmamı istiyorsunuz?.. Deseler ki Amerika'da Başkan Kennedy'ye suikastı ben yaptım, ben öldürdüm diye yaz, Amerika'ya hiç gitmemiş olsanız bile yazmaya razı oluyorsunuz. Sonradan öyle bir yer ve makam yok denen Erenköy, Ziverbey'deki Kontgerilla'da 26 gün kaldım. Girdiğimde 96 kiloydum, 78 kilo çıktım."[12]

Aradan yıllar geçti.

Daha önce de yazdın. 1997 yılı sonları olmalı. Bir gün Ankara'daki bir akşam yemeğinde üst düzeyde bir MİT yetkilisiyle birlikte oldun. Ne demişti sana?

MİT'teki dosyamın çok kalın olduğunu, benim hakkımda çok şey bildiğini...

Başka?..

Bir de Ziverbey Köşkü olayından söz etmişti. Hatırladığım kadarıyla dediklerinin özeti şuydu: "Bu bir hesaplaşmaydı. Gürler cuntasıyla diğerleri arasında. Aslında Faruk Gürler cuntası bitmişti. Hiçbir etkisi kalmamıştı. Ordu içinde tasfiye edilmişlerdi. Ancak Faik Türün, Memduh Ünlütürk gibi paşalar Ziverbey Köşkü'nde son bir hesaplaşmaya gittiler. Gereksizdi. Birçok kişi, Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk bu köşkte çok sıkıntı çektiler. Kimilerinin işgüzarlığı da rol oynadı bu konuda. Devlet bu konuda özeleştiri yapmalıdır diye düşünüyorum bugün..."

Eksik konuştun.

Aynı yetkili bir de Ziverbey olayında Mehmet Eymür'ü suçlayan bazı şeyler söylemişti.

İlhan Selçuk uzun yıllar Ziverbey Köşkü'nü anlatmadı. Özel sohbetlerinde bile gördüğü işkencelerden söz etmedi. Ta ki 1987 yılı

gelinceye kadar. O yıl “Ziverbey Köşkü tutanakları” Nazlı Ilıcak’ın kaleminden Tercüman gazetesinde yayımlandı. Tutanaklar yayımlandı ama o tutanakların hangi koşullar altında tutulduğu açıklanmadı.

İlhan Selçuk’un 1986’da Cumhuriyet’teki kendi köşesinde işkence olayına değinen bir yazısı çıkmıştı. 12 Mart döneminde Birinci Ordu komutanı olan Orgeneral Faik Türün’ün Ziverbey’deki işkence olaylarını kendi ağzından itirafıyla ilgili olarak şunları yazmıştı:

“Sayın Türün diyor ki: ‘Pranga doğru. Ama sanıklar adım atabilirlerdi. Ben Erenköy’de köşkte yapılan sorguda bulundum. Evet, gözlere bant koyuyorlardı. Gördüm bunu. Tedbirdi. Sanığın kendisini sorguya çekeni tanımaması için tedbirdi. Sorguculur bana bağlı Erenköy’de sorguya katılıyorlardı. Biz bunlara EBU diyoruz. EBU, yani ‘Esas Bilgi Unsurları.’ Emrimde bulunan General Memduh Ünlütürk soruşturmayı heyetle birlikte yürütüyordu. Orada küçük odada İlhan Selçuk’un saçları kesildi. İşkence denilen hareketin ekseriyetle tabana vurulan birkaç sopa ve tokattan ileri gitmediğini gördüm.’

Ben 12 Mart döneminde iki kez tutuklandım. Sayın Türün’ün askeri mahkemelerinde yargılandım. Beraat ettim. Sayın Türün’ün emriyle 17 kasım 1972’de Ziverbey Köşkü’ne götürüldüm. 30 gün işkence tezgâhından geçirildim. Bunu mahkeme belgeleriyle kanıtladım. Benim alnımda hiçbir suçun damgası yoktur; ama Sayın Faik Türün’ün alnına işkenceci damgası vurulmuştur.”[13]

Sen o tarihte Cumhuriyet gazetesinde genel yayın müdürüydün.

İlhan Abi’ye artık o günleri yazması için çok ısrar etmiştim. Nadir Nadi’yi de araya koyduk. Sonunda yazdı. Akrostiş ustalığını ve çelik gibi bir iradeye sahip olduğunu gösterdi. İfadelerinin işkence altında alındığını

ve bu gerçeği işkencecilere çaktırmadan Ziverbey tutanaklarına nasıl geçirdiğini anlattı.

Cumhuriyet'teki bu yazı dizisi sonra Çağdaş Yayınlar'dan Ziverbey Köşkü adıyla kitap olarak çıktı. Senin bu konuda ilginç bir yazını hatırlıyorum, "Güneş Her Gün Doğar" başlığını taşıyan...

İlhan Abi'nin bu kitabının çıktığı 1987 yılında Arjantin'e gitmiştim. Jacob Timerman isimli bir gazeteciyle tanıştım. Askeri yönetim sırasında uzun yıllar hapis yatmış, işkence görmüştü. Arjantin Yahudisi'ydi. Daha sonra Amerika'da filme çekilen kitabının adı Numarasız Hücre, İsimsiz Mahpus'tu.[14] Bir solukta okumuştum. 1972'de İlhan Abi'nin başına gelenlerle 1977'de Arjantinli meslektaşımın yaşadıkları arasında müthiş benzerlikler vardı.

***

Jacob Timerman...

Yıl 1977... Aylardan nisan...

Bir bahar sabahı gün doğarken evimi bastılar.

Yirmi kadar sivil...

Birinci Ordu'ya bağlı 10. Piyade Tugayı'ndan aldıkları emri uyguluyorlardı.

Ertesi gün karım Birinci Ordu'ya başvurdu. Ancak komutanlıktan benim nerede olduğumu bilmedikleri yanıtını aldı.

***

İlhan Selçuk...

Yıl 1972... Aylardan ekim...

Gazeteden akşamüstü eve döndüm...

Kapı çaldı.

Polis...

Dört kişiydiler; içlerinden birisi elindeki kâğıdı isteğim üzerine gösterdi.

Baktım;

‘Görevli gruba teslim edilmek üzere...’ diye yazıyordu.

Sordum:

– Nereye götürüyorsunuz?

– Bizim görevimiz sizi yetkili olanlara teslim etmek.

Ve üç dört gün sonra komutanlıktan resmi bir yazı:

‘Eşiniz gözaltına alınmıştır. Tahkikatın seyri icabı bulunduğu yerin açıklanması sakıncalı görülmektedir.’

***

Jacob Timerman...

Bileklerimi arkadan kelepçelediler. Başıma bir battaniye örttüler. İte kaka apartmanın bodrumundaki garaja indirdiler. Arabanın arka tarafında yere yatırdılar beni.

Üstüme de battaniye örttüler. Ayaklarıyla da bastılar üstüme.

Ve silahların dipçiğini hissettim battaniyenin altındaki bedenimde.

Kimse konuşmuyordu.

***

İlhan Selçuk...

Bekliyoruz. Yanımıza bir araba yanaştı, beyaz station-wagon.

Bir sivil, iki komando.

Beni büyük arabaya aldılar. Gözümü bağladılar; ellerime kelepçe taktılar; arabanın arka tarafında yere yatırdılar; üstüme de bir battaniye örttüler.

Battaniyenin altında düşünüyorum.

Arabanın nereye gittiğini kestirmeye çalışıyorum.

***

Jacob Timerman...

Bir yere geldik. Birkaç büyük kapı açılıp kapandı.

Arabadan çıkarıp yere attılar beni.

Gözlerim bağlı...

Hemen yanı başımda köpekler, hırlayıp havlıyorlar.

***

İlhan Selçuk...

Yatağa kurt köpeği getirdiler. Komando kılıklı adam zincire bağlı kurdu içeri sokup, yatağa yaklaştırdı.

Sarı bir Alman kurdu, ensesi boğa gibi, gözleri çakmak çakmak...

Ben zincirli, yatakta...

Köpek zincirli, yatağın üstünde...

Yüz yüze soluyoruz.

Adam:

– Bıraksam parçalar, dedi, bunlar eğitilmiştir.

***

Jacob Timerman...

Sessizlik cezası... Uzun bir işkence faslından sonra...

Tuhaf bir hücrede kendime geldim! Ve çaresizlik içinde delirmeyi bekledim. Gözlerim ve ellerim bağlı, bir sandalyede oturuyorum.

Hemen yanı başımda bir köpek... Belli aralıklarla havlıyor, susuyor.

Tıp tıp yaklaşan, uzaklaşan, yumuşak ayak sesleri dinliyorum.

Bütün vücudum titriyor.

Sessizlik...

Bütün gücüyle havlıyor köpek.

Delirmedim.

***

İlhan Selçuk...

Kapı kapandı. Sessizlik.

Gözleri bağlı iskemlede oturuyorum. Ellerim ayaklarım zincirli...

Tam bir sessizlik var.

Birileri davranışlarımı, tepkilerimi gözlemliyor.

Dakikalar geçiyor.

Birden insanı sıçratacak bir gürültü duyuluyor. Yere bir şey düşürdüler.

Sonra yine sessizlik.

Tam sessizliğe alışırken birisi elinde bir kâğıt buruşturuyor.

***

Jacob Timerman...

Gözlerimi kapayan bağı çıkardılar. Loş ışıklı, büyük bir çalışma odası. Tek masa ve sandalyeler...

Bileklerim arkadan kelepçeli, ayakta duruyorum.

Beni dikkatle süzüyor:

– Yaşamın sorularıma vereceğin yanıtlara bağlı.

– Herhangi bir önyargılama olmaksızın mı Albay?

– Yaşamın vereceğin yanıtlara bağlı.

– Tutuklanmamı kim emretti?

– Harekât halindeki Birinci Ordu’nun bir tutsağısın.

***

İlhan Selçuk...

Sonra oldukça yumuşak ama karşısındaki üzerinde etki yaratmak isteği tınılarında yansıyan bir ses duydum:

– Genelkurmay Başkanlığı’na bağlı kontrgerilla örgütünün karşısında bulunuyorsun. Sen bizim tutsağımızsın. Burada anayasa, babayasa yoktur.

Örgüt seni ölüme mahkum etmiştir. Sana istediğimizi yapmaya yetkiliyiz. Buraya getirilmen örgüt kararıyladır. Seni Marksist, Leninist, komünist biliyoruz. Eğer konuşur ve böyle olduğunu itiraf edersen hakkında hayırlı olur."

***

Jacob Timerman...

Kimilerine göre faşist ya da komünist nitelik taşıyan totaliter baskıya karşı mümkün olabilecek tek tepki, yeraltına inmek veya sürgüne, yurtdışına gitmektir.

Her iki çözüm de benim felsefeme aykırıydı.

***

İlhan Selçuk...

Gerçi yeniden gözaltına alınacağımız ve işkenceden geçirileceğimiz söylenmişti. Hatta ünlü bir yazar dostum, o yaz bir öneride bulunmuştu:

– Başına çok kötü şeyler gelebilir, seni yurtdışına kaçıralım.

– Gerek görmüyorum.

– Ama iş bildiğin gibi değil.

***

Jacob Timerman...

Gelip hücreden alıyorlar beni.

Yürüyoruz. Gözlerim bağlı. İte kaka yol gösteriyorlar. Büyük bir odadayım galiba; seslerden anlıyorum.

Soyup yeni bir işkence faslına başlayacaklar, öyle sanıyorum. Giyinik olarak bir sandalyeye oturtup, ellerimi arkadan bağlıyorlar.

Elektrik...

Şok dalgaları birbirini ardından geliyor derimin içine...

Müthiş bir acı.

Oturduğum yerde inleyip zıplıyorum. Soru sormuyorlar, hakaret ediyorlar.

***

İlhan Selçuk...

Sorgucu Albay:

– Göreceksin şimdi seni... dedikten sonra bağırmıştı:

– Yüzbaşı!..

Gözlerim bağlı olduğundan hiçbir şey görmüyordum. Birileri beni yere yatırmışlar, çoraplarımı çıkarmışlardı. Ayak bileklerime bir alet geçirilmişti.

Sonra sopa inip kalkmaya başladı.

Falaka, kişinin aklını başından alıyor; ta kemiklerine işleyen bir acı duyuyor insan...

***

Jacob Timerman'a 1977'de işkence yapan ve yaptıranlar, 1983 sonrası yargılanıp mahkum oldular Arjantin'de. İlhan Selçuk'a 1972'de işkence yapan ve yaptıranlar ellerini kollarını sallaya sallaya ortalıkta dolaşmaya devam ettiler Türkiye'de...

İkisi de yaşadıklarını kitaplaştırdılar.

Şöyle dedi Timerman kitabında:

"Arjantin bir gün nasıl mutlu olacağını öğrenecek."

Şöyle dedi İlhan Selçuk kitabında:

"Aklımda Seneca'nın bir özdeyişi:

– Yeryüzünde gün ışığına layık olmayan nice insan var, ama güneş her gün doğar!"

Arjantin ve Türkiye, birbirlerine hem çok uzak hem de çok yakın...[15]

***

Böyle bir yazıydı benimki.

Acılar... Kopuşlar... Hiç bitmiyor!

Demokrasinin bedeli...

Evet, çokpartili demokrasiyi sevmiyorduk. Ona cici demokrasi adını takan da bizlerdik. Türkiye'nin önünü ancak demir disiplinli bir tek parti diktasının açacağına inanıyorduk. Onun için de "anayasal düzen" bizim önümüzde bir engel olarak duruyordu.

Yıkılmalıydı!

Bunun için hapislerden, işkencelerden geçildi.

Ama bu arada unutma, sizin askerle iş tutmanızdan umutlanan, "Marksist cunta ne zaman gelecek?" diye olmadık beklentilere sürüklenen, 27 Mayıs'ın bir kopyasını hayal eden devrimci gençler ipe gitti. Sokakta, dağda öldürüldü. Çok uzun yıllar hapis yattılar. İşkence gördüler. Buna karşılık Madanoğlu Davası beraatle sonuçlandı. Söyler misin niye? Siz darbe peşinde değil miydiniz? O zamanlar Türkiye'de genel seçimle iktidara gelmiş olan bir hükümet vardı. Demirel başbakandı. Ana muhalefet, ortanın solundaki CHP idi. İsmet İnönü-Bülent Ecevit ikilisi tarafından yönetiliyordu. Onun solunda, Moskova'ya yakın Türkiye İşçi Partisi (TİP) de temsil ediliyordu parlamentoda. İslamcılar da Milli Nizam Partisi ile örgütlenmişlerdi. Radikal sağ da MHP'nin içindeydi. Bir demokratik rejimin olmazsa olmaz temel kurumları vardı. Eksikleriyle gedikleriyle işliyordu. Üstelik ekonomi de fena gitmiyordu. Enflasyon devede kulaktı. Yüzde 6-7'lik bir büyüme devam ediyordu.

12 Mart öncesinin bu dönemini Demirel şöyle anlatır: "Türkiye en istikrarlı devrini yaşıyordu. Refah tabana yayılıyordu. Dört yılda gerçek gelirler yüzde 20 artmıştı. Yıllarca düşük enflasyon, yüksek kalkınma hızı sürdürmüştük. Haziran 1970'te İstanbul'da patlak veren olayları sıkıyönetim ilan ederek bastırdık. Sonra sıkıyönetimi hemen kaldırdık.

Devlet işliyordu. 12 Mart'a gelindiğinde sıkıyönetim yoktu. Terör, ferdi eylemler olarak İstanbul, Ankara gibi birkaç ille sınırlıydı. Suçlular yakalanıyordu. Biz hukuk devletini işletmeye çalışıyorduk."[16]

Ayrıca, demin söylediğim gibi, 12 Mart öncesinde demokratik rejimin hiç kuşkusuz yetersizlikleri vardı ama yine de temsil niteliğine sahipti. Demokratik meşruiyeti vardı. Sizler bu rejimi yıkmaya çalışmıyor muydunuz? Devrim dergisi bunun için çıkmamış mıydı?

Evet.

O zaman beraat etmiş olmanız nereden kaynaklandı? Askerle iş tutmuş olmanızdan değil mi? Örgütlenmeniz derine, yani Ordu'nun tepelerine doğru gidiyordu. Çok fazla kurcalanırsa, işin içine Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur da karıştırılabilecekti. Onun için bir yerde kesmek zorunda kaldılar.

Öyle sanıyorum.

Bu nedenle beraat ettiniz. Yoksa darbe yapmak istemediğinizden, bunun için örgütlenmediğinizden değil. O yüzden devrimci gençlere kıyasla çok daha az çektiniz. Bir süre sonra hepiniz kendi hayatınıza döndünüz. Doğan Avcıoğlu, Çamlıca Tepesi'ndeki teras katında kitaplarını yazmaya devam etti. İlhan Selçuk Cumhuriyet'teki köşesine döndü. Altan Öymen, İlhami Soysal, Ali Sirmen, Uğur Mumcu, Uluç Gürkan, sen, hepiniz yazıya çiziye devam ettiniz. Olan bir ara size güvenen, ya da bir şeyler yapabileceğinizi sanan o devrimci gençlere oldu. Daha ilginci, aradan birkaç yıl bile geçmeden, "kuyrukluyıldız" diye umut olmaktan çıkarmak için yerden yere vurduğunuz Bülent Ecevit'i desteklemeye başladınız. "Cici demokrasi" diye yıkmaya çalıştığınız demokratik rejimin 12 Mart askeri yönetimi tarafından biraz daha

budanmış şekline sahip çıktınız. O sırada devrimci gençler demirparmaklık arkasından sizi izliyorlardı.

Belki de o gençler içeriden bizleri, kaybolan yıllarına ve en güzel zamanlarında yitip giden ütopyalarına ağlayarak izliyorlardı. Biliyorum bütün bunları... Bir yürek sızısı bende de ömür boyu eksik olmayacak. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın idam edildikleri gece içimin nasıl acıdığını unutmayacağım. O tarifsiz hüznü biliyorum. Vicdan azabıyla karışık o duyguları... Bunlardan kurtulamam.

Çünkü senin kişisel tarihinin bir parçası bütün bunlar...

Fakat şu acıların hiç olmazsa beni siyaseten olgunlaştırdığını düşünüyorum. Bunun için olanca açıklığıyla yazmaya çalışıyorum kişisel tarihimin bu siyasal boyutunu. Kendi kendimle hesaplaşmam, bunları kâğıda dökmem, kendi geçmişimi sorgulamam, aynı zamanda bir kuşağın bu ülkedeki siyasi macerasını da anlatıyor. Yaşananların, bütün bu acı derslerin Türkiye'de demokrasinin günün birinde bir hayat tarzı olarak yerleşmesine bir nebze olsun katkıda bulanacağına inanıyorum.

“İlhan Abi, bunları sakın duymasın!”

“Devrimci gençler”den bahsederken, üslubuna dikkat ediyorum. Onların çektikleri acılara, sıkıntılara değiniyorsun. Öylesine bir üslup ki, o genç adamlar ütopyalarının peşinde koşarken sürekli haksızlığa uğrayan insanlarmış gibi bir izlenim ediniyorum. Oysa, onların bir kısmı gizli örgüt kurdular. Çokpartili rejime lanet okudular. Devrim adına silahla rejimi devirmek için faaliyet gösterdiler. Devlete silah çektiler. Adam kaçırdılar. Rehin aldılar. Hatta cinayet işleyenler oldu. Soygun yaptılar. Şiddete başvurdular. Hatta şiddete tapanlar oldu. Bütün bunlar cezasız mı kalsaydı?

Kalmadı zaten. Ama çok fazlasıyla ödediler. O kadar büyük bedeli hak etmediler.

Ama bak, bir kez daha belirtmek istediğim bir konu daha var. Şu demokrasi ve özgürlükler meselesi... Sizlerin ve devrimci gençlerin ağzından özgürlük ve demokrasi hiç düşmezdi. Özgürlüğü de demokrasiyi de kendiniz için isterdiniz. Demokrasi kendinizi korumak için gerekliydi. Ama eminim iktidarı ele geçirdiğiniz anda, sizin dışınızda kimsenin demokrasiden, özgürlükten söz edecek hali kalmayacaktı. Yani sizler demokrasiyi, hedefinize varmak için bir ara istasyon olarak, “sosyalist devrim”e giden bir aşama olarak görürdünüz.

Fakat şu da var: O zamanki Adalet Partisi iktidarları demokrasiden çok fazla nasiplenmemişlerdi. Batı demokrasisiyle bizimkinin arasında büyük ayrılıklar vardı. Özellikle düşünce ve örgütlenme özgürlükleri açısından çok geriydik. Başbakan Demirel iktidarı Soğuk Savaş’ın o yıllarında demokrasiye çok aykırı uygulamaların içindeydi.

Evet ama Demirel yine de seçimle gelmiş bir başbakandı. Siz ise rejimi “cici demokrasi” ilan etmiş, bambaşka havalar çalıyordunuz. “Sömürücüler”e özgürlük ve demokrasi yoktu sizin anayasanızda... O yüzden soruyorum sana, 12 Mart Muhtırası’yla demokrasi elden gitti diye niçin bağırdınız? Muhtıra, aslında sizleri, 9 Mart’ı tasfiye etmek için verilmişti. Siz zaten çokpartili demokrasiden yana değildiniz ki? Bunun için asıl bağırması gereken Demirel olabilirdi, siz değil.

Söylediklerinde gerçek payı var. Ama bir noktayı unutma: Muhtıra’yla birlikte gelen askeri yönetim, rejime tümüyle el koymak isteyen bizim gibileri, radikal subayları bir yere kadar tasfiye etti ama aynı zamanda demokratik rejimin de kolunu kanadını kırdı. İnsan haklarını çiğnedi.

Bunlar doğru. Ancak, bir başka doğru da 12 Mart'la birlikte rejimin kendini korumak için bir adım atmış olması değil mi? 1980'lerde bir ara Uğur Mumcu'yla bunları konuşmuştunuz. 12 Mart'ın bu boyutunu Uğur da kabullenirdi. Hatta gülerek "İlhan Abi bunları duymasın!" diye eklerdi.

Hatırlıyorum.

Bu arada Demirel 12 Mart'ta başbakanlıktan istifa ederek parlamentonun kapısına kilit vurulmasını bir bakıma önlemiş olmadı mı?

Demirel de böyle düşünür. Hem 12 Mart'a karşı olup hem de Nihat Erim'in "partilerüstü" hükümetine Adalet Partisi olarak bakan vermiş olmasını şöyle gerekçeler: "Parlamento zeminini açık tuttum. O sırada çatışmaya girmekte mana yoktu. Kendimi ne zaman güçlü hissedersem o zaman çatışmaya girecektim. Güvenoyunu rejim için verdim. Ve 12 Mart'tan iki yıl bir gün sonra, 13 mart 1973'te rövanşımızı aldık. Faruk Gürler'i cumhurbaşkanı seçtirmedik."[17]

12 Mart'ta askerin gerçekten rejimi korumak niyeti olsaydı, seçimle gelmiş bir hükümeti devirmek yerine, bünyesindeki radikalleri temizlemekle yetinirdi.

O kadar kolay değildi. Bunu yapmaya kalkışsaydı, dipten gelen dalgayı etkisiz kılamazdı. Demirel'in istifası, tazyikin boşaltılmasını sağladı. Bir yerde sol radikalizmi tasfiye için kurmayca bir taktikti.

Hasan Cemal, Devrim yıllarında sandın ki tarih seninle berabermiş. Halbuki bambaşka bir yöne doğru akıyormuş. Sen, sizler farkında değilmişsiniz.

Tarihi yaşarken yakalamak öyle kolay iş değil. Ben o zamanlar Devrim'e çektiğimiz manşetlerle tarih yaptığıma inanıyordum.

Fanatiktin!

Evet öyle. Devrime gidecek kapıyı aralayacak olan askeri darbe için her şeyi yapmaya hazırdım. Her yol mubahtı bunun için. Kendimce bir şeyler yaptığıma da kendi kendimi inandırmıştım.

Şu manşete bak:

“Toplum polisi, kızlarımıza işgal kuvvetlerinin yapmadığını yaptı!” Ve altında ikinci başlık: “Her şeyin hesabı sorulacak!” Devrim’in 2 şubat 1971 tarihli manşet haberi, iri harflerle dizilmiş olarak şöyle devam ediyor: “Gestapoların kuduz köpek şehveti içinde SBF yurdunun gencecik kızlarına saldırdıkları sırada, Lombrozo tiplerinden Toplum Polisi Müdürü elinde telsiziyle boy gösterdi: ‘Sizi pavyon karıları sizi... Siz buraya okumaya değil, s...... geldiniz.’ Kuduz köpekler coplarını göstererek havlıyorlardı: ‘Bacaklarınızı açıp bunları a..... sokacağız, k..... sokacağız.”

Aynen böyle mi olmuştu?

Mülkiye yurdundaki toplum polisi aramasının son derece kural dışı sertlikte, öğrencilere yapılan saldırılar halinde geçtiğini anımsıyorum. Ama şurası kesin: Bu haberi yazarken Uluç’la birlikte gerçeği esnettik. Toplum polisini olduğundan saldırgan gösterdik. Amacımız belliydi. Darbe yaklaşırken, askeri biraz daha kaşımak... O arada ODTÜ yurdu polis tarafından basılmıştı. Başlığımız yine çığlık çığlığa idi: “İşbirlikçi iktidar Ortadoğu’yu kana boğdu!.. Türk kanının diyetini kim ödeyecek?...” Hacettepe Yurdu’na yapılan baskını ise “İktidardaki faşizmin Hacettepe vahşeti!..” manşetiyle, yine olağanüstü kışkırtıcı bir üslup ve içerikle yansıtmıştık. Olanlar hiç de iç açıcı değildi. Ama biz de olanı abartarak vermeye devam ediyorduk.

Çünkü darbe an meselesiydi.

Ama Doğan Bey tedirgindi. Darbenin istediği gibi olmayabileceğinin işaretleri yanıp sönüyordu. Ordu üst kademesinin, özellikle Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'la kuvvet komutanlarının darbeyi bir noktada kesebileceklerine dair belirtiler vardı. 2 şubat 1971 tarihli başyazısında, kendi deyişiyle "Büyük Paşalar"a gözdağı vermişti. Başmakalenin başlığı da "Uyarı" idi:

"Karanlıkta ıslık çalan, sinirleri yerinden oynamış bir kısım rütbe sahiplerinin elleri altındaki düğmeye basarak birtakım kuvvetleri harekete geçirmesi her zaman mümkündür. Fakat bu rütbe sahipleri, günümüzün koşullarında kısa sürede aşıldıklarını ve bozuk düzenin bekçiliğini yapacak sandıkları güçlerin devrim yolunda şelaleler gibi ellerinden kaydığını göreceklerdir."

Avcıoğlu'nun dediği gibi olmadı. O rütbe sahipleri, en başta zamanın Genelkurmay Başkanı Tağmaç olmak üzere "Büyük Paşalar" düğmeye basarak 9 Mart'ı 12 Mart'a çevirdiler. Demirel'i başbakanlıktan düşürdüler ama parlamentoyu, partileri kapatmadılar.

Doğan Bey'in 2 mart 1971 tarihli başyazısı da ilginçtir. O günlerdeki psikolojisini gösterir. Başlığı "Bekleyiş"tir bu yazısının: "Parlamenter sistemin sonuna yaklaştığı artık iyice seziliyor. Anayasa'yı çiğneyerek, siyasi partilere ve kendilerine 'Beytülmal'den pay almaya çabalayan saygıdeğer parlamenterlerimiz dahi, bu işin böyle gitmeyeceğini söylüyorlar... İktidar koltuğu boş. Yöneticiler, ülkeyi yönetmekten aciz. 'Demirel gitsin, işler düzelir!' ya da 'Erken seçim ülkeyi istikrara kavuşturur' tekerlemelerinin, eski hamam eski tas hükümetine bir yenilik getirmeyeceği biliniyor. Hamam aynı kaldıkça, tellakların değişmesi, hiçbir şeyi değiştirmiyor."

Yani Avcıoğlu, her zamanki gibi, bu parlamentonun kapısına kilit vurmadıkça işler düzelmez diyor.

Ben de aynen böyle, Doğan Bey gibi düşünüyordum o zamanlar...

Ama düşündüğünüz gibi olmadı. Daha kötüsü oldu. “Büyük Paşalar” duruma hâkim oldular. Demirel de kıvrak oynadı. Parlamentonun kapatılmaması için başbakanlıktan istifa etti.

Direnmeye kalksa, ya da o zamanki deyişle “şapkasını alıp gitmese” 12 Mart’ın rengi değişebilir miydi?

Bilemiyorum. Fakat 12 Mart’ın rengi daha önceden, en azından üç gün önce 9 Mart’ta belli olmuştu. Doğan Bey’in deyişiyle “Şişman”, yani Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler düğmeye basmayınca, Devrim grubunun şurasından burasında sızmayı başardığı “9 Mart hareketi” yatmıştı.

9 Mart 1971 gününü hatırlıyor musun?

O tarihte bir şeyler olacağının farkındaydım. Ama olay “cuntacılık” olduğu için doğrusu fazla bir şey de bilmiyordum. Sadece kendime söyleneni yapmakla yetiniyor, soru sormuyordum. Örneğin benim bildiğimi Uluç, Uluç’un bildiğini ben bilmiyordum. Ancak 9 Mart günü bir tenhalık çökmüştü büroya. Ortalıklarda pek kimseler gözükmüyordu. Örneğin Uğur Mumcu bir arkadaşının arabasıyla Ankara’nın içinde dolaşmayı tercih etmişti. Arada bir Doğan Bey’le telefonlaşmıştı.

Bu arada darbe sonrası için alternatif Bakanlar Kurulu listeleri ortalıkta dolaşıyordu. Bildik isimler vardı bu listelerde. Örneğin Uğur Mumcu’nun gençlikten sorumlu bakan olacağı, Altan Öymen’e basın yayın ve hükümet sözcülüğü koltuğunun verileceği, Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) Başkanı Fakir Baykurt’un Milli Eğitim bakanı olacağı, Dışişleri bakanlığını Mümtaz Soysal’ın üstleneceği söyleniyordu. MİT başkanlığı da İlhami Soysal’da kalır deniyordu.

Bu kişilere sorulmuş muydu?

Bilemiyorum. Ancak alternatif listeler hazırlandığı doğruydu. 9 Mart darbesi gerçekleşirse, Devrim grubu, Doğan Bey ne ölçüde içeride olurdu, bu konuda da soru işaretleri vardı. Böyle bir darbe hareketine tümüyle Devrim'in damgasını vurması yakın ihtimal değildi. Doğan Bey'e sempatisi olan bazı genç subaylar mutlaka işin içinde olacaklardı. Fakat ne ölçüde etkili olacaklardı, belli değildi. Çünkü Devrim grubu ve bizler, çoğunluk tarafından "aşırı solcu" ya da "komünist" olarak görülüyorduk.

Daha önce anlatmıştın. 9 Mart yaklaşırken, Ankara dışında, Anadolu'da Devrim'e yakın ne kadar subay varsa Ankara'ya gelmelerinin sağlanması için çalışmıştınız.

Darbe olurken çevrede bulunmak ve bu sayede darbe hareketi içinde bir görev kapmak anlaşılan önem kazanmıştı.

Devrimci gençler de 9 Mart'tan haberdar kılınmıştı. O tarihte Dev-Genç başkanı olan Ertuğrul Kürkçü şöyle anlatır: "Cuntacıları düşmanım olarak görmedim. Onlar da kendilerine göre bir ilerici dönüşümün peşindeydiler. Bu nedenle 8-9 mart günlerinde radikaller denenlerin bir harekâta girişecekleri haberi geldiğinde, THKP/C yöneticilerinin, Silahlı Kuvvetler'deki arkadaşlarımızın karşıdarbecilerle mücadelede, darbecilerden yana bir tutum takınacaklarını öğrendiğimde buna itiraz etmedim. O gece Yusuf Küpeli, ben ve bazı Dev-Genç yöneticilerini bir evde bir araya getirdi. Gelişecek duruma göre gericilerle mücadeleye girişeceğimizi ve hazır bekleyeceğimizi bildirdi. Biz de bekledik. Ne darbe ne de karşıdarbe oldu."[18]

O günlerde sen bir zarf içinde, Doğan Bey'in hazırladığı bir anayasa taslağını Kavaklıdere'deki bir apartmandaki bir binbaşıya götürmüştün gizlice...

Daha önce buna değinmiştim. İşin içine girenler, darbe sonrası örgütlenmede görev alırken etkili olabilsinler diye bir hazırlıktı galiba bu...

9 Mart akşamı tam bir şaşkınlıktı. Her şeyin bittiği anlaşılmıştı. Zaten üç gün sonra da 12 Mart geldi.

Muhtıra'nın nasıl yazıldığını zamanın Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur şöyle anlatır: "12 Mart 1971 sabahı saat 09.30'da, dördümüz, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Eyicioğlu ve ben Genelkurmay'da toplandık. Korgeneral Kemal Tarhan hazırladığı metni okudu. Aramızda müzakere ettik. Çok uzun bulduk. İçeriği de bizim isteklerimizi pek karşılamıyordu. Ben yeni bir müsveddeyi yazarken, Faruk Paşa ve Oramiral Eyicioğlu yanıma gelerek yardımcı oldular. Metin ortaya çıktı, daktilo edildi, imzaya hazırdı. Memduh Paşa yine derin bir düşünceye daldı. Uzun süre imzalamak istemedi. Gözleri yaşardı. Haklı idi. Sonunun nereye varacağı belli olmayan önemli bir adım atılacaktı. Saat 12.05'te metin imzalandı ve Tuğgeneral Musa Öğün tarafından bir heyetle okunmak üzere TRT'ye gönderildi."[19]

9 Mart'taki darbe girişiminin sonuçsuz kaldığından habersiz olanlar için 12 Mart 1971 günü TRT'nin 13 haberlerinde okunan 12 Mart Muhtırası ve Demirel'in aynı gün öğleden sonra başbakanlıktan istifa etmesi ise bir sevinç vesilesiydi. Aynı gün, 15 "devrimci" kuruluş yayımladıkları ortak bir bildiriyle muhtırayı desteklediklerini belirterek şöyle demişlerdi: "Emperyalizmin egemenliğindeki işbirlikçi iktidarlar tarafından çeyrek yüzyıldır uygulanan gerici parlamentoculukla yoksul ve geri bıraktırılmış olan ülkemiz kesin bir sosyal ve ekonomik bunalımın içine itilerek, ancak olağanüstü girişimlerle kurtarılabilecek bir duruma sokulmuştur."

Bu arada Cumhuriyet gazetesindeki yorumlar, Nadir Nadi’nin başyazıları da 12 Mart Muhtırası’na destek veriyordu.

Bütün bunlarda amaç bellidir: darbenin sağa kaymasını önlemek, zamanla parlamentonun kapatılmasını sağlamak ve askeri hareketi mümkün olabildiğince “sola çekmek”...

Yani hayal görüyorduk!

Öyle. “Derin devlet” daha gerçekçiydi. “Soldan gelen tehlike”yi görmüştü.

MİT Müsteşarı Fuat Doğu’nun amacı...

“Madanoğlu Cuntası”nın içinde yıllar yılı faaliyet gösteren MİT ajanı Mahir Kaynak anılarında şunları yazar: “9 Mart’ta sol askeri cuntanın idareye el koyması son anda emir komuta zinciri içinde bir muhtıra verilmesi kararı yüzünden gerçekleşemedi. 12 Mart’ta verilen muhtıra, darbeciler arasında belli bir sevinçle karşılandı. Bakış şöyle özetlenebilir: Komutanlar yeterli olmasa bile siyasi iktidarı devirmekle önemli bir adım atmıştır. Amacımız bunu tam bir darbeye dönüştürmek olmalıdır. Bundan sonra askerler halkı arkalarından götürecek bir fikir akımına ihtiyaç duyacaklardır. Bu birikim sadece bizde vardır ve bizimle işbirliğine, bizi vitrine çıkarmaya mecbur kalacaklardır.

Oysa, bu sıralarda MİT’in, daha doğru bir ifadeyle MİT Müsteşarı Fuat Doğu’nun içinde bulunduğu kanat, kendi stratejilerini uyguluyordu. Bu kanadın başında Cumhurbaşkanı Sunay bulunuyordu. Başbakan Demirel tamamen devreden çıkmış, en azından muhtıra içindeki rolünü kaybetmişti.

Fuat Doğu’nun amacı apaçıktı. Gürler, Batur ve Madanoğlu kanadı Türkiye için ciddi bir tehdit oluşturuyordu. Bu tehdit Ordu içindeki sağduyulu kimselerin ortaya koyduğu tavırla bertaraf edilecekti. O andaki ortak yönetim, yani darbeci kanatla darbe karşıtlarının kurduğu koalisyon yaz aylarında bozulacak ve 11’ler olarak ifade edilen, darbecilere yakın bakanlar tasfiye edilecekti. İlk adım darbecilerin sivil desteklerinin bertaraf edilmesi olmalıydı. Bundan sonra askerlerin tasfiyesi daha kolay olurdu.”[20]

Bunların çoğu gerçekleşti. Darbeci kanadın sivil destekçileri hızla tasfiye edildi. Sivil destekçilerin içinde bizler de vardık. 11’ler kaydırıldı. Ekonomik görüşlerinin uygulanmasına imkân verilmedi. Gürler’in cumhurbaşkanlığı engellendi. Ama 12 Mart Muhtırası verildiğinde henüz bunların olabileceğinin farkında değildi solcular, radikaller.

Yani bizim gibiler!

Evet.

Çok iyi hatırlıyorum. Bir dolusu 12 Mart günü öğleden sonra etekleri zil çalarak Devrim’e, büroya gelmişlerdi. Ancak, Doğan Bey’in bir karış suratıyla karşı karşıya kalmışlardı.

“Hasan” dedi Doğan Bey, “Bu iş bitti galiba!”

“Hasan, bu iş bitti galiba!”

Doğan Bey’in sözleri... 12 Mart 1971, öğle vakti. Bürodayım. Muhtıra, radyodan daha yeni okunmuş. Salona, Doğan Bey’in yanına girdim. Masasının önündeki deri koltukta bacaklarını boylu boyunca

uzatmış, düşünceli düşünceli oturuyor. İki dudağının arasında o hiç eksik olmayan cigarasıyla. Belli, çok sıkıntılı...

Ve sana:

“Hasan” dedi, “Bu iş bitti galiba!”

Ne cevap verdim, hatırlamıyorum.

Şöyle devam etti:

“Nerede hata yaptık, bilemiyorum. Düşünüyorum, bulamıyorum.”

Sesimi çıkarmadım. Doğan Bey bunu daha sonraki yıllarda bana birkaç kez yineledi. Ben de her seferinde kendisine herhangi cevap vermemiş, sessiz kalmayı tercih etmiştim. Nerelerde yanlış yaptığımızı çok iyi bildiğim sonraki yıllarda da...

Avcıoğlu umudunu 9 Mart başarısızlığıyla yitirmişti.

Aslında, daha 1970 yazında askerden kendi kafasına göre bir şey çıkmayacağını anlamıştı. O zamandan itibaren düş kırıklığına uğradığı söylenebilir. 12 Mart Muhtırası’nın kendi istediğini getirmeyeceğini biliyordu Doğan Bey.

Onun için muhtıradan dolayı fazla heyecanlanmamıştı.

Ama buna rağmen birkaç hafta daha kaldı derginin başında. O da sanıyorum, çok uzak bir ihtimal de olsa, belki parlamento feshedilir ümidiyle...

Sonra bir gün, muhtıradan daha bir ay bile geçmeden çekip gitti. Uluç’la seni, kaderinizle baş başa bırakarak...

Gitmeden önce biraz daha havayı koklamıştı.

12 Mart Muhtırası'ndan sonraki ilk başyazısı "Teşhis ve Tedavi" başlığını taşır. Giriş cümlesi ilginçtir: "Cici demokrasinin artık sonu geldi. Fakat can çekişmesi hayli zaman alabilir."

Bu cümle aslında Doğan Bey'in uğradığı düş kırıklığını ifade eder.

Avcıoğlu'na göre askerin teşhisi doğru idi. Çünkü "parlamento ve hükümet, yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları" gerçekleştirememişti.

Teşhis doğruydu ama tedavi reçetesi yanlıştı. Çünkü "cici demokrasinin parlamentosuyla partilerini serbest bırakmıştı." Öngörülen tedaviyi "Kemalizmin cellatları" mı yapacaklardı? Avcıoğlu bunu saçma buluyor ve "Türkiyemiz cici demokrasi uğruna 25 yıl israf etti, yeter artık" diyerek başyazısını noktalıyordu.

O sayıda, 12 Mart Muhtırası'nı ve Süleyman Demirel'in başbakanlıktan istifasını birinci sayfaya sekiz sütuna manşet çekmiştik: "Ordu, antikemalist gidişe artık dur dedi!" Manşetin hemen altına da gözleri şaşkın şaşkın bakan bir Demirel fotoğrafı koymuştuk.

Şimdi hatırlamazsın. Aradan otuz yıl geçti. Uğur Mumcu'nun ikinci sayfadaki yazısı öfke doludur. Politikacılara 12 Mart Muhtırası için çağrı yapar, "Erkekseniz karşı çıkın!" başlığıyla. Uğur'un üslubu hâlâ, parlamentonun kapatılmasına ve mevcut politik kadroların tasfiyesine ilişkin umudu canlı tutmak isteyen bir hava kokar.

Şu satırları ilginçtir Uğur'un: "Bu derginin etrafında toplananlar, ulusal kurtuluş devriminin bugünkü siyasal kadrolarla değil, aksine bu

siyasi kadrolara karşı yapılacağına inanmışlardır. Bugüne kadar cici demokrasinin kara sevdalıları ne savunmuşlarsa, bugünden sonra da aynı ilkeleri savunsunlar. Desinler ki, biz silahların gölgesinde yaşayamayız. Desinler ki, tepeden inme devrimcilere karşıyız. Erkeklerse Ordu'nun bildirisine karşı çıkarlar. Evet, Halk Partililerin, Adalet Partililerin, Güven Partililerin, Demokratik Partililerin, hepsinin bir daha geri dönmemek üzere Türk siyasal hayatından atılmalarını istiyoruz. Atatürkçü Meclis, bugünkü partilerin bulunmadığı Meclis'tir. Açıkça suçluyoruz: Ordu'yu böyle bir bildiri yayınlamaya zorlayan siyasal koşulları, bugünkü siyasal partiler yaratmışlardır. Bu düzenin sorumluları mutlaka yargılanmalıdır. Atatürk düşmanları, din sömürücüleri, kafalarında seçim sandığı taşıyan namussuz politikacılar, iktidarınız son bulmak üzeredir."

Uğur yıllar sonra bu yazısını okuduğunda acaba ne düşünmüştür, kendisine sormak isterdim. Uğur'un bu görüşlerini ben de o zamanlar paylaşıyordum. Birkaç yıl sonra hep birlikte -tabii Doğan Bey hariç- çokpartili sistemi ve Bülent Ecevit'li CHP'yi desteklemeye başlayacaktık.

Bak sen de Devrim'in aynı sayısında, Uğur'un bu yazısının hemen altındaki "Gerici Basında Ne Var Ne Yok?" başlıklı köşende İsmet İnönü'yü topa tutmuşsun. Üstelik, ne diye? Deniz Gezmiş'lerin dört Amerikalı askeri kaçırıp bir süre rehin tutmalarına karşı çıktı diye.

Hatırlatmasan ne iyi olurdu!

"Hasan Kaya Cemal" imzalı o yazının girişi şöyle: "Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu adlı bir örgüt, 4 Amerikalı askeri kaçırarak bir bildiri yayınladı. Bildiride 'Amacımız, Amerika'yı ve bütün yabancı düşmanları temizlemek, hainleri yok etmek ve düşmandan temizlenmiş tam bağımsız Türkiye'yi kurmaktır' denilmekteydi. Tüm karşı devrimci ve tutucu çevreler bu olay üzerine hop oturup hop kalktılar. CHP bildirisinde 'ancak demokrasiden ve bağımsızlıktan yoksun' bazı ülkelerde böyle şeyler

olabilir deniyordu. Oysa Türkiye ‘bağımsız ve demokratik’ bir ülkeydi. İsmet İnönü ise partisinin küçük kurultayında yaptığı konuşmayla bütün karşı devrimcilerin hislerine tercüman oldu.”

Vahim değil mi?

Bir terör eylemini devrimci bir eylem olarak kabul etmek... Amacını paylaşabilmek... Karşı çıkanları ise “karşı devrimci” ilan etmek... Üstelik bunların arasına İsmet İnönü’yü de koyabilmek... Gerçekten vahim!

12 Mart’lı günlerde CHP lideri İsmet İnönü en çok kızdığın siyaset adamlarının başında geliyordu. Çünkü sizin davanıza en çok taş koyanın İnönü olduğuna inanırdın. Onunla bir gün Meclis koridorunda karşılaşman vardır, hatırladın mı?

1972 olmalı. 12 Mart’tan bir yıl sonra. Anka haber ajansında günlük gazeteciliğe yeni başlamıştım. Meclis’in, nedense benim hep denizaltıya benzettiğim o loş koridorlarından birinde dalgın dalgın yürüyordum, iki elim cebimde. Bir köşeyi döndüm ve karşıma İsmet Paşa çıkıverdi. O anı hiç unutmam. İki elim derhal cepten çıktı ve Paşa’nın karşısında adeta hazır ola geçtim. Paşa bir eliyle yanağımı şöyle bir okşadı, yüzüme bakarak gülümsedi, yürüdü gitti.

Paşa’nın tarihsel ağırlığıydı seni hazır ola geçiren...

Belki de. Ancak yıllar içinde Paşa’ya ilişkin değer yargılarım değişti. Türkiye’nin çokpartili rejime ve demokrasiye geçmesinde bir numaralı rolü oynadığı kanısına vardım. Soğuk Savaş yıllarında bir Portekiz, bir İspanya nasıl ki faşist rejimlerine rağmen Batı dünyasının içinde yerlerini korumuşlarsa, Portekiz nasıl NATO üyesi olmuşsa, Türkiye de hem NATO üyesi olabilir, hem de tekpartili vesayet rejimini devam ettirebilirdi. Ayrıca, 27 Mayıs ve 12 Mart darbeleri sonrasında İsmet İnönü olmasaydı, Türkiye öyle kolayca çokpartili düzene dönemezdi. İnönü belki de Yön ve

Devrim'de Türkiye için istenen siyasi rejimin önündeki en büyük engeldi. O olmasaydı Türkiye, Irak ya da Suriye'dekine benzer tekpartili bir rejime, Türk tipi bir Baas yönetimine kayabilirdi. Sıradan, içine kapalı, tapon bir üçüncü dünya ülkesi olabilirdi. Olmadıysa, İsmet İnönü'nün bundaki payı ve tarihsel ağırlığından kaynaklanan rolü büyüktür.

İnönü, İkinci Dünya Savaşı sonrasında çokpartili sisteme geçişi şöyle anlatır:

"1945-1946'da demokrasiye geçtiğimiz zamanlarda, ben eski arkadaşlarımdan bazılarını bilirim, bana nasihat etmişlerdir. 'Bizim memleket henüz yetişmemiştir; bu rejim olmaz; yapma bunu; başımıza çok şey gelecektir' demişlerdir. Kâfi gelmedi. 'Senin başına çok şey gelecektir' dediler. Dedim ki: Bunların hiçbirisi benim umurumda değil. Benim başıma geleceklerin bir ehemmiyeti yoktur. Ama mesele bu halkı kendi kendini idare etmek yoluna sevk etmektir."[21]

12 Mart döneminde de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç bir gün İnönü'ye gelir, özgürlüklerin kötüye kullanılmasından yakınır. Bu konuda akıl danışır. İnönü'nün tepkisi şöyle olur:

"Sen benden tılsımlı anahtar istiyorsun, zorlukla karşılaştığında kapıları hemen açıverecek. Cemiyetlerin hayatında tılsımlı anahtarlar yoktur. Demokrasinin yerleşmesi sabır ister, sebat ister. Fransız İhtilali'nden sonra iki defa krallık geldi. Şimdiki Beşinci Cumhuriyet'tir. Bizde de yıllar geçtikçe şikâyetler azalacak, demokrasiye müdahaleler seyrekleşecek, hafifleyecektir. Hür vatandaş ve hür cemiyet olarak yaşamak, her suretle, Türk milletinin hakkı ve liyakatidir."[22]

Mareşaller ve İstanbul bölge komutanı...

İsmet Paşa hakkında da yanılmışın!

Hayat tecrübesi, yanılgıların toplamıdır diye kendimi teselli edebilirim. Önemli olan belki de yanıldığını sonradan görebilmek ve itiraf edebilmektir.

Üstelik kendi kendine değil, benim şimdi yaptığım gibi...

Hiç yanılmadan geçen bir hayat var mı acaba?

İnsan gençken, delifişek günlerinde hayatta yanılacağını düşünmüyor. Yaşamın inişleri çıkışları hiç aklına gelmiyor.

Sen de darbenin başarısızlığını hiç aklına getirmiyordun.

Öyle. Başarısızlık zaten uzun süreli hapis demekti benim gözümde. Kendi kendime “Sonrası demirparmaklık arkasında düşünülür” derdim.

İkisi de olmadı senin için. Hem başarısızlık hem yenilgi! İstediklerin gerçekleşmedi. Demirparmaklık arkasına da düşmedin. 12 Mart’ı izleyen günlerde büyük bir şaşkınlık içindeydin. 1960’ların sonuna doğru hayallerinde kurduğun şato bir anda çöktü. Özellikle askerlik sonrası kendi yaşamına dayanak yaptığın davanın havada kaldığını gördün. Siyasal’ı bitirdiğin 1965 yılı sonrasında, yaşamın anlamını yakalamak için sarf ettiğin bütün çabalarının bir anda uçup gittiğini gördün.

Anlaşılan, şekillendiğim yıllar bitmemişti.

Yine misyonsuz kaldın!

Kendimi birdenbire tuhaf bir boşluğun içinde buldum. Kaç yıldır ne güzel hayallerim vardı. Devrime ramak kaldığını sanmıştım. Bir anda yine yönsüzleştim.

Ya da yalnızlaştın!

Kendi başıma kaldım. Doğan Bey, 12 Mart Muhtırası'ndan birkaç sayı sonra dergiyi bırakıp gitti. Oturup bizimle konuşmadı bile. Uluç'la ne olduğumuzu şaşırmıştık.

Avcıoğlu artık bu işin bittiğine, bir şey yapılamayacağına, o yüzden derginin işlevini tamamladığına inanmıştı.

Haksız değildi.

Ama 12 Mart'ın hemen ertesinde sen aynı kanıda değildin. Avcıoğlu ise derginin kapısına kendi elinizle kilit vurulmasının doğru olacağını savunuyordu. Zaten seninle ve Uluç'la derginin doğru dürüst çıkamayacağı kanısındaydı. Bunu açıkça söylüyordu da. Bizleri çocuk buluyordu çünkü.

Sararmış bir gazete kupürü. Avcıoğlu'nun 1972'de gözaltına alındıktan sonra Ziverbey Köşkü'nde baskı altında vermiş olduğu ifadesinden:

"Devrim dergisi 1969 ekim ayının sonlarına doğru yayın hayatına başladı. Ben o tarihten 1971 mart ayının ikinci yarısından ortasına kadar, yani 17 ay süre ile ve 72 sayı kadar gazetenin genel yayın müdürlüğünü yaptım. Koroner yetersizliği dolayısıyla gazeteden 1971 yılında tamamen ayrıldım. Gazete ondan sonra, örgüt mörgüt gibi şeylerden hiçbir haberi olmayan iki yazı işleri müdürünün yönetiminde çıktı. Duyduklarıma göre, İlhami Soysal ve Uğur Mumcu yazı işleri müdürlerine bir ölçüde yardımcı olmuşlar. Fakat yönetim ve karar alma yetkisi, yazı işleri müdürlerinde kalmıştır. Benim ayrılmamdan bir ay sonra da 1971 nisan sonu ya da mayıs başında gazete kapatılmıştır. Bir daha çıkacak mıdır? Bilemem. Kesinlikle bildiğim, kalp hastalığım dolayısıyla çok sıkı bir çalışmayı

gerektiren faal gazetecilik hayatımın Devrim dergisiyle birlikte benim için kesinlikle kapandığıdır."[23]

Avcıoğlu'nu bu işin artık kesin olarak bittiği fikrine götüren olay, 12 Mart'tan birkaç gün sonra meydana geldi. İsmet İnönü'nün "Rejim büyük bir tehlikenin eşiğinden döndü" diye yorumladığı bu olay, siyasal tarihimize "9 Martçıların Ordu'dan tasfiyesi" diye geçti.

16 mart 1971 tarihinde, hiç beklenmedik bir anda bir bölümünü tanıdığım, çoğunluğunu isimlerinden bildiğim 5 general, 11 albay ve birçok genç subay emekliye sevk edildi. Bunların başında Kara Kuvvetleri Plan ve Prensipler Daire Başkanı Tümgeneral Celil Gürkan da vardı. Celil Paşa'yı Uğur Mumcu yakından tanırdı. Bir süre Paşa'nın kızıyla nişanlı kalmıştı.

Uğur, 9 Martçıları savunan bir yazı yazmıştı o günlerde: "12 Mart Muhtırası'ndan sonra Ordu'dan general ve albaylar emekli edilmişlerdir. Bu subaylar henüz 12 Mart gününe kadar üniformalarının içinde Cumhuriyet'i koruma görevlerini yürütüyorlardı. Bu şerefli subaylar emekli edilmişler ve acıdır ki basında gericilerin azgın dişlerine teslim edilmişlerdir. Bu subayların Rusya'dan emir alan satılık komünistler olduğu yazılmıştır. Sayın Tağmaç, Sayın Gürler, Sayın Eyicioğlu, Sayın Batur, bu eski silah arkadaşlarının şereflerini tıpkı üzerinde üniforma varmış gibi korumak zorundadırlar."

Neydi 9 Mart?

Bu soruya, hareketin devirmek istediği Demirel'in de bir yanıtı vardır: "9 Mart 1971 günü saat 17.30'da Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un odasında yapılan toplantıda kimler vardı? Neler konuşuldu? Bu toplantı sadece 'kremalı pasta' toplantısı değildi herhalde. Bu toplantıda devlet başkanının kim olacağı, hükümet başkanının kim olacağı

kararlaştırıldığı iddialar içerisindedir. Yavuz Bey'in (Muhsin Batur'un kod adı) hükümet başkanlığı görevini deruhte edeceği, yine bu iddialar arasındadır."[24]

9 Mart nedeniyle Ordu'dan atılan, emekliye sevk edilen genç subayların bir kısmıyla sonradan arkadaşlık kurmuştunuz. Ara sıra toplanır, geleceği konuşurdunuz.

Şimdi isimlerini hatırlamıyorum. Ama benim gibi o genç subaylar da şaşkınlık içindeydi. Çünkü bizim gibi onlar da iktidarı avucumuzun içinde sanmıştı. Hiç de öyle olmadığını anlayınca, ortada kalınca, boşluğa düşmüştük. İşsizdik. Ben daha yeni evlenmiştim. Ne yapacağımızı bilemiyorduk. Ev toplantılarında her kafadan bir ses çıkardı. Hatırlıyorum, bir ara Çankaya'da tamirci dükkânı açıp, ufak tefek bazı işler yapıp, elde edeceğimiz parayla devrimciliğe devam edebileceğimizi konuşabilecek kadar hayaller dahi kurmuştuk.

Sizin aranızda 12 Mart sonrası yeni bir anlaşmazlık çıkmıştı. Asker güdümünde kurulan "partilerüstü" Nihat Erim Hükümeti'ne karşı alınacak tavır konusundaydı bu anlaşmazlık. Özellikle Avcıoğlu'yla İlhan Selçuk arasında çıkmıştı bu görüş ayrılığı...

İlhan Abi -bu arada Çetin Altan- Nihat Erim Hükümeti'ne hemen karşı tavır alınmasını doğru bulmamışlardı. Bir süre beklemenin daha doğru olacağını düşünüyorlardı. Buna karşılık Doğan Bey, hayal kurmaya gerek kalmadığını, yenildiğimizi, demin de söylediğim gibi dükkânı kapatıp gitmenin en hayırlı iş olacağını savunuyordu.

Avcıoğlu'nun son başyazısı 6 nisan 1971 tarihli dergide çıktı. Manşete bu sefer, şaşkın şaşkın bakan Başbakan Nihat Erim'in fotoğrafını koymuştuk. Bakla gibi iri hurufatla attığımız manşetimizde şu iki satır

okunuyordu: “İdarei maslahatçılık ile reform dahi yapılamaz! Hükümet programı, sermayeciliği güçlendirmek amacında!..”

12 Mart’a bayrak açmıştınız.

Doğan Bey bu sayıdan sonra dergiyi bıraktı. Kalp sıkıntısı geçirdiğini duyduk. Antalya’ya dinlenmeye gittiğini söylediler. Bizimle konuşmamıştı bile. Sonradan öğrendim. Doğan Tanyer’e demiş ki: “Uluç Gürkan benim sağ kolumdur, ona göz kulak ol!”

Kimdi Doğan Tanyer?

27 Mayısçı bir emekli subay. 1960 öncesi sivil olarak Cumhuriyet’in Ankara Bürosu’nda çalışırmış. 27 Mayıs Darbesi’nin yapıldığı gün subay üniformasıyla büroya gelince şaşıranlar olmuş. Aynı zamanda MİT’te görevliymiş. Daha sonraki yıllarda avukatlık yaparken Devrim dergisine gelir giderdi. Doğan Bey’le sohbet ederlerdi. Arada bir ilginç belgeler getirir, Devrim’de yayımlardık. Bunlardan biri, eski gazeteci Mithat Perin’le ilgili bir MİT belgesiydi. Doğan Tanyer ilginç bir insandı. Bizimle temaslarında yaptığı ilk iş, bizim çevremizde kimlerin MİT’e çalıştıklarını söylemek olmuştu. Doğrusu bazı isimlere şaşırmış, inanamamıştık.

Doğan Tanyer kimine göre MİT’in “sol” kanadından, kimine göre İnönücü ya da Halk Partili kanadındandı.

Doğan Bey gitti, iki sayı sonra da Devrim dergisi sıkıyönetim tarafından kapatıldı.

Avcıoğlu gitti, İlhan Selçuk geldi!

İlhan Abi, ikinci sayfadaki eski yerinde yazmaya başladı. 1970 yazında bırakmıştı Devrim’e yazmayı. Doğan Bey’le darbeye giden yolda

anlaşamıyorlardı. 12 Mart Muhtırası'ndan sonra da ayrı düştüler. Doğan Bey bu işin bittiğine kesin inanıyordu. İlhan Abi umudunu tümüyle kesmemişti. Beklenmesi taraftarıydı. Çünkü darbe "sağdan sola" kayabilirdi, hatta kaydırılabilirdi. Devrim'in 20 nisan 1971 tarihli yazısında İlhan Abi'nin şu satırları Avcıoğlu'yla anlaşmazlığının altını çizer:

"Soldan gelen darbelerin sağa kayma tehlikesi, sağdan gelen darbelerin de sola dönüşmesi ihtimali her zaman mevcuttur. Ortadan müdahale eden bir askeri kuvvetin de müdahale iradesine ve dış koşullara göre hangi yöne gideceği hesap edilmelidir. Devrim mantığına göre bir müdahale olduğu yerde noktalanıp bir sonuca bağlanamaz. 12 Mart eyleminde antiemperyalist istidatları değerlendirmek, tutucu eğilimlerin karşısına dikilmek, hareketin diyalektiğini doğru saptamak için çaba göstermek, devrimciliğin şiarıdır."

Anlaşılan Avcıoğlu, teşhisini daha kestirmeden koymuştu 12 Mart'a. Daha doğru teşhisti bu. İşin bittiğini çoktan anlamıştı. İlhan Abi'nin kendine özgü dengecilikleri Doğan Bey'de yoktu. Keser atardı! İlhan Abi ise zamana yayar, ince eler sıkı dokurdu. Bu tavrında biraz da risk almaktan, son adımı atmaktan çekinen bir karakter yapısının rolü vardı.

Doğan Bey'le İlhan Abi birkaç ay sonra İstanbul'un bir kışlasındaki askeri hapishanede buluştular.

Avcıoğlu'yla İlhan Selçuk birbirlerine "mareşal" derler miydi?

Sanmıyorum. Mareşal sözü başkalarının arasında geçerdi. İlhami Soysal bir mektubunda bunu şöyle anlatır: "Bir anı olarak sende kalsın. Dilimize nereden takıldı, şimdi hatırlamıyorum. Ama biz Kurucu Meclis döneminden başlayarak bir grup birbirimize sürekli 'Mareşal' diye seslenirdik. Bu mareşaller, Mümtaz (Soysal), Doğan (Avcıoğlu), ben,

Altan Öymen, Coşkun Kırca olarak sanıyorum beş kişiydik. Doğan'ın bana imzaladığı tüm kitapları 'İlhami Mareşale' diye ithaflıdır."[25]

Doğan Bey, neşeli olduğu zamanlarda İlhan Abi'ye bazen "Komutan" derdi. Onu "İstanbul bölgesi komutanı" olarak kabul ederdi.

Ya kendisi?..

Tabii başkomutan... Zaten Doğan Bey'le İlhan Abi arasındaki anlaşmazlık bir yerde kimin lider olacağından kaynaklanıyordu. Hem birbirlerini severler, hem de içten içe birbirlerini çekemezler, belki de kıskanırlardı. Ancak birbirleri hakkında uluorta konuşmayı da sevmezlerdi. Uluç da ben de bilirdik. Özellikle 1970 ortalarından itibaren aralarındaki anlaşmazlığın tırmandığını. Ama yıllar geçti, ikisi de bu konuda bana birbirleri aleyhine fazla konuşmadılar.

Hiç mi?

Tabii bunca yıl birlikte olunca, birbirleri hakkında ne düşündükleri konusunda bazı yargılar oluştu kafamın içinde. İkisi de müthiş kendilerine dönük inatçı keçiler oldukları için demin de belirttiğim gibi birbirlerini çekemezlerdi. Çünkü her ikisi de bir yerde son sözü söylemek isterdi. Kişilikleri çatışırdı.

Avcıoğlu, İlhan Selçuk'u yetersiz mi bulurdu?

Evet. Doğan Bey'e göre İlhan Abi ne yazacağını bilirdi ama ufku sınırlıydı. Bu da ona göre İlhan Abi'nin yeterli olmayan formasyonundan ileri gelirdi.

İlhan Selçuk'a göre çok kendine dönüktü Avcıoğlu. Takım çalışmasından hoşlanmazdı. Eleştiriye tahammülü yoktu. Onunla bir örgütün aynı çatısı altında barınmak çok zordu.

Yani fazla diktatör bulurdu Doğan Bey’i...

İlhan Selçuk ise sanıyorum bir noktada Avcıoğlu’nun Cumhuriyet’i kullanmasına karşı çıkmıştı.

Doğan Bey de bunu hazmedememişti.

Aslında İlhan Selçuk kimilerinin Cumhuriyet’e pek fazla sokulmasını istemezdi.

Tabii bunu ancak dikkatli gözler fark ederdi. Yalnız Doğan Bey’in değil, örneğin bir Çetin Altan’ın, bir İlhami Soysal’ın da Cumhuriyet’in sürekli yazar kadrosunda yer almasını istememişti. Ama kurnaz ve zeki olduğu için de bunu her zaman kendi dışındaki faktörlere, özellikle Nadir Nadi’ye bağlamıştı ince biçimde...

İlhan Selçuk, Avcıoğlu’nu vefasız bulurdu. Arkasına bakmadan yürüyüp gitmesini eleştirirdi. Örneğin Madanoğlu Paşa’yı 12 Mart’tan sonra hiç aramamış olmasını affedemezdi.

İlhan Abi’nin Doğan Bey’e dönük bu eleştirilerinde gerçek payı vardır. Hiç de vefalı bir insan değildi. Ama tabii Doğan Bey, örneğin Madanoğlu Paşa’yı hiç aramamış olmasını vefasızlık saymazdı. Bu gibi şeyler Doğan Bey için “zaman kaybı” idi. Sosyal bir insan değildi Doğan Bey. İçine kapanıktı. Okuyup yazmaktı bütün işi. 12 Mart’tan sonra, yenilginin de verdiği ruh haliyle iyiden iyiye içine kapandı. Çok az insanla görüştü. Bütün zamanını kitap yazmaya verdi.

Seninle görüşürdü. Ne zaman telefon etsen, akşam ya da öğle rakısına çağırırdı seni... Ancak vefasızlık bakımından sen de buruktun Doğan Bey’e karşı.

Devrim dergisi kapanınca Uluç da ben de yüzlerce davayla başbaşa kalmıştık. Avukatımız yoktu. Avukat tutacak paramız da yoktu. Davalar ilerliyordu. Mahkûm olmaya başlamıştık. Bir süre sonra benim 44 aylık hapis cezam kesinleşmişti. Bu arada Necla'yla evlenmiştik. Elif doğmak üzereydi. Ama Doğan Bey sağ olsun bir kere dahi ne oluyor diye sorma zahmetine katlanmamıştı. Fakat kendisini o kadar sever ve sayardım ki, "Bu adam da böyle!" deyip umursamayı bırakmıştım.

İlhan Selçuk aynı zamanda Avcıoğlu'nun acımasızlığından yakınırdı.

Bunun bazı örneklerini ben de hatırlıyorum. Üstelik bunlar dergi sayfalarına da özel hayat imalarıyla Doğan Bey tarafından yansıtılmadı değil.

Fuat Süren ve eşi Leyla Süren'le ilgili haberleri kastediyorsun galiba...

İlhan Abi'yle Doğan Bey'in arasına "devrim stratejisi" yüzünden kara kedi girip İstanbul ve Ankara gruplarının 1970 ortasında birbirlerinden ayrıldığı günlerdi. Üçüncü sayfadaki "Politika Kulisi" sütununda İstanbullu işadamı Fuat Süren'le ilgili haberler çıkmaya başladı. Bu kısa kulisleri bizzat Doğan Bey yazardı. Süren soyadını da kullanmaz, herhalde Ermeni kökenini vurgulamak için olacak "Sürenyan" derdi. "Sürenyan düzeni" başlığını taşıyan bir kulisteki şu satırlara bak:

"Sürenyan, bütün İstanbul sosyetesinin ve sol sanat çevrelerinin yakından tanıdığı büyük bir ithalatçıdır. Okurlarımız Şellefyan isminden sonra Sürenyan ismine de mim koymalıdırlar. Belki de pek yakında Şellefyan gibi Sürenyan ismini de manşette göreceklerdir."

Bir başkası:

"Sürenyan, Bebek Ayşe Sultan Korusu'ndaki milyonlara değer villasını satışa çıkardı. Herhalde villayı satın almaya can atacak hayli

zengimiz vardır. Ne var ki bu zenginlerimizin Bayan Leyla Süren'in 'sanat yuvası' geleneğini sürdürebilecekleri çok şüphelidir."

Ama tabii Avcıoğlu, Devrim'de Süren ailesine sataşırken gerçekte, bu aileyi Handan Hanım'la birlikte yakından tanıyan İlhan Selçuk'a dokunduğunun, onu rahatsız etmek için bu işi yaptığının farkındaydı.

Hoş değildi. Bunların ne anlama geldiğini 12 Mart'tan sonra öğrenmiştim.

Tıpkı Avcıoğlu'yla Günseli arasındaki 12 Mart sonrası evliliğe giden ilişkiyi de...

Handan Hanım anlatınca öğrenmiştim. Bir gün Devrim'in yine Politika Kulisi köşesinde Doğan Bey'in yazdığı şöyle bir haber çıkmıştı: "Avcıoğlu'nun namussuzlara cevabı... Adını, adresini yazma haysiyet ve cesaretinden yoksun bazı satılmış namussuzlar, başka bir sermaye bulamadıklarından, Avcıoğlu'nun özel hayatıyla uğraşmayı iş edindiler. İpe sapa gelmez lafları alt alta sıralayıp teksir ediyorlar. Ankara'da çeşitli adreslere ve özellikle üniformalı kişilere postalıyorlar. İddiaya göre Avcıoğlu hukuk mezunu bir hanımı izdivaç vaadiyle iğfal etmiş! Evvelce de yazdığımız üzere, bu aşağılık bir uydurma... Namussuzların peşindeyiz."

12 Mart'ın hemen ertesinde devrimci kesimdeki şiddet eylemleri tırmanmaya başladı. Bir süre sonra da askeri yönetim "Balyoz Harekâtı"na girişti. Başbakan Nihat Erim 23 nisan 1971'deki bayram konuşmasında "Alacağımız tedbirlerle başlarına balyoz gibi ineceğiz" dedi ve ekledi: "Bunlar son azgınlıklarının içinde boğulacaklardır. Devletin başını bunlara teslim etmeyeceğiz."

Bu konuşmanın üzerine, Devrim'in son sayısının manşetini Uluç'la şöyle attık: "Şiddet şiddeti getirir!"

Hiç unutmuyorum. Ertesi günü Milliyet'te Abdi İpekçi'nin bir başyazısı çıkmıştı, bizim bu manşete cevap olarak: "Şiddet şiddeti getirir sözü doğrudur. O yola başvuranlar ülkemizi kısır bir döngünün içine sokmuşlardır. Bu kısır döngüden kurtulmak ve sıkıyönetimin bir an önce gereksiz hale getirilmesini sağlamak, hangi eğilimde olursa olsun aydınların gösterecekleri sağduyuya bağlıdır. Bunun için de sorumsuz kışkırtmalardan vazgeçip soruna akılcı ve gerçekçi yaklaşımla bakmak gerekir."[26]

Abdi Bey sizi sorumsuzlukla, kışkırtmacılıkla suçlamış...

Haklıydı. Bu bizim son sayımız oldu. 21 ekim 1969'dan 27 nisan 1971'e kadar büyük bir heyacanla çalıştığım derginin 79. sayısıyla hayatımın bir dönemine noktayı koydum. Bir pazartesi günü öğle vakti olmalı. Sıkıyönetim yeni ilan edilmişti.

Dergide çalışırken İlhami Soysal telefon etmişti size: "Hasan dergiyi kapattılar. Her an basılabilirsiniz. İmha edilecek bir şeyler varsa, bir an önce imha etmeye bakın."

Uluç'la şaşkınlık içinde aranmaya başladık, yok edilmesi gereken bir şeyler var mı büroda diye. Ben birden hatırladım. Bir süre önce bazı MİT mensuplarının isimlerini içeren listeler elimize geçmişti. Doğan Bey bu listeleri "Bir göz atın, tanıdığınız kimseler var mı?" diyerek bize vermiş olabilirdi. Listelerde Mülkiye'den bazı tanıdık isimler vardı. Anlaşılan mezun olduktan sonra MİT'e girmişlerdi.

Tuvalette, klozetin içinde yakmıştınız listeleri...

Sonra sıkıyönetimden geldiler. Derginin kapısı mühürlendi. İki yıl emek verdiğim koca arşivi bir kamyonun arkasına tepeleme doldurup götürdüler.

İşsiz kaldın!

Günlerimizi 12 Mart'a, askeri yönetime, "Büyük Paşalar"a, çokpartili düzeni savunanlara, bu arada belki Demirel'den çok İnönü-Ecevit ikilisine beddua ederek geçirmeye başladık.

Sonra bir "devrimci eylem" daha geldi. Mahir Çayancılar, İsrail'in İstanbul Başkonsolosu Elrom'u kaçırıp öldürdüler.

Sıkıyönetim ilan edildi. Devrin Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş gece vakti radyodan "balyozlu" bildirisini okuyunca, yani zehir zemberek bir açıklama yapınca, Türkiye çapında bir aydın avı başlatıldı. Bir gecede 547 kişi toplandı. Bizim bütün Devrim takımı askeri hapishanelerde, demirparmaklıklar arkasındaydı. Doğan Bey, İlhan Abi, İlhami Abi, Cemal Reşit Eyüpoğlu, Uluç, Uğur...

Bir tek sen yoktun.

O günlerin o düş kırıklığını daha önce anlatmıştım. Bugün de nedenini tam bilemiyorum. Belki de Devrim'in son sayısında sorumlu yazı işleri müdürü olarak Uluç Gürkan'ın adı vardı da ondan...

TİP Genel Başkanı Behice Boran, Profesör Sadun Aren, TÖS Başkanı Fakir Baykurt... Profesörler Mümtaz Soysal, Bahri Savcı, Bülent Nuri Esen, Cahit Talas, Yaşar Gürbüz, Muammer Aksoy, Tarık Zafer Tunaya... DİSK Başkanı Kemal Türkler, Yaşar Kemal, Samim Kocagöz... Saymakla bitmez. Türkiye'de adı bilinip de gözaltına alınmayan aydın kalmamış gibiydi.

Sonra da tabii hapishane ziyaretleri, hapishane geyiği başladı bizim çevrelerde...

Bak, Mamak Askeri Cezaevi'nden Uluç Gürkan'ın yazdığı bir mektup. Tarihi, 20 temmuz 1971. "Koğuşta oturup Hasan Cemal'in dertlerine çare aradık. İlhami Abi (Soysal) kestirip attı: 'Ben evliliği kazak olmasını beceren erkekler için savunurum. Bizim Hasan tam bir kılıbık...' Sadun Hoca (Aren) ise her zamanki gibi iyimserdi. Necla mutfaktayken de olsa, içeriye sıvışıp okumak, sinema çağrısına ümitsizce de olsa karşı çıkmak oldukça önemliymiş. Herhalde birinci çareyi, Hasan'ı aramıza çağırmakta bulmuştu arkadaşlar... Bütün gün kıvrıl bir köşeye ve oku. Arada bir futbol, voleybol da oynuyoruz. Bugün az daha Mümtaz Hoca'nın (Soysal) burnunu ve gözlüğünü kırıyordum. Dün de İlhami Abi voleybolda ayağını burktu. Koltuk değnekleriyle dolaşıyor."

Doğan Bey'in Ankara'da, Muhabere Okulu'nda gözaltındayken yazdığı bir mektup. Tarih, 12 ağustos 1971. "Sevgili kardeşim Hasan" diye başlıyor. Mektup değil sanki uzun bir kitap ve istekler listesi...

Ellisinden sonra değişecek değildi ki. Her zamanki Doğan Bey. Mesafeli... Duygularını belli etmekten kaçınan... İnsana yakınlaşabilmesi, keskin zekâ ürünü ince espriler yapabilmesi ve örneğin kesik kesik gülebilmesi için, akşam vakti gelip rakı masasına oturması lazım gelirdi. Ama o masada, ya aynı dalga uzunluğundaki kafadar dostların ya da aptal olmayan kadınların bulunması şarttı Doğan Bey'in neşelenmesi için...

Mektubunda, sana angarya yüklediğinin farkında Avcıoğlu da. Bak, "Evlilik nasıl gidiyor?" gibisinden âdet yerini bulsun diye araya sıkıştırdığı bir iki cümleden sonra mektubunu şöyle bağlamış: "İşte bir sürü angarya. Yakında daha büyük angaryalar olacak."

Uğur Mumcu'dan bir hapishane mektubu. 24 nisan 1972 tarihli. Mamak Askeri Cezaevi'nden göndermiş. "Selam Hasan Cemal" diye başlamış, "Mektubunu biraz önce aldım. Sağ ol! İşte bildiğin gibi bir süre bu tutukevinde istirahate memur edildik. Havası da fena değil. Şimdilik

idare ediyoruz. İddianame geldi. 142/3 (evet resmen ve alenen), 142/1 ve 312. Hepsi de sağcıların ihbarları. Herhalde duruşma ilginç olacak... Avukatım Emin Değer. Milli Savunma Bakanlığı eski başhukuk müşaviri. Geçen yaz emekli oldu. Davada sanık kadrosu çok ilginç: Uğur Alacakaptan, Mukbil Özyörük, Adil Özkol, beş altı öğrenci...”

Uğur, Doğan Bey’in o arada boşanmış olmasına da takılmış: “Doğan Bey’in işine sevindim. Nihayet aile ‘düzeni’ni değiştirdi. Biliyorsun ikinci kitabı Devrim Üzerine idi. Bakalım aile hukukundaki devrimci tutumunu nasıl gerçekleştirecek.”

1972 baharında Uluç’la ben, Cemal Reşit Eyüpoğlu’nun koyduğu sermayeyle bir yayınevi kurmaya hazırlanıyorduk. Uğur mektubunda bu konuya da değinirken şöyle demiş: “Kitap işlerine sevindim. Haziranda kapitalistleşme sürecine gireceksiniz. Eh kapitalizm hiç de fena bir şey değildir. Ayrıca her eve lazımdır!”

Ama sizin bu kapitalizm macerası uzun sürmedi.

Zülfü Livaneli’den yardım görmüştük o zamanlar. Ekim Yayınevi’nden tecrübesi vardı Zülfü’nün. Özellikle teknik konularda bir sürü şey öğretmişti Uluç’la bana...

Sevgi Sabuncu’ya Bertolt Brecht’in Üç Kuruşluk Operası’nı Almanca’dan çevirmek üzere vermiştiniz. Bir CİA ajanı olan ve daha çok Nasır’ın Mısırı’yla Ortadoğu’yu anlatan Miles Copland’ın The Game of Nations isimli kitabını da Uluç’la ortaklaşa çevirmeye koyulmuştunuz.

Ama bir akşam vakti evin kapısı çalındı. Uluç üzgün bir havada geldi. Bir aylık maaşımı masanın üstüne bırakırken, “Cemal Reşit Bey artık seninle çalışmak istemiyor” dedi. Çevirmenlere verilecek telif ücretleri konusunda anlaşamıyorduk.

12 Mart'tan sonra ikinci kez işsiz kalmıştın. Üstelik bu defa Necla bebek bekliyordu.

Yüreğim burkulmuştu. Evlilik yeni sayılırdı. Necla çalışıyordu. Yani geçim derdimiz var sayılmazdı. Ama işsizliğin psikolojik etkileri, 12 Mart sonrasının şaşkınlığı ve misyonsuzluk duygusuyla birleşince, bir zamanların "Bunalım Hasan"ı yeniden sahnede boy gösterdi.

Ama bu defa işini kaybetmenin bir yararı dokundu sana. Gazetecilikte karar kıldın. Öymen kardeşlerin kurduğu Anka haber ajansına gidip oturmaya başladın. Ajans haberciliğiyle gerçek gazeteciliğe adım attın. Bu arada Devrim'den kalan davaların da sivil mahkemelerde sürüyordu. Birbiri ardından hapis cezası alıyordun. Bu cezalar küçük haberler olarak bazı gazetelerde çıkıyordu.

Bazılarını kesip saklamışım. 25 mayıs 1972 tarihli Barış gazetesinde tek sütunluk bir haber: "Devrim dergisi eski yazı işleri müdürü Hasan Cemal dün İkinci Ağır Ceza Mahkemesi'nde 1969 yılında yayımlanan 'Dilencilik politikası' başlıklı yazıyla hükümetin manevi şahsiyetini tahkir ettiği gerekçesiyle 10 ay hapis ve 4 ay İstanbul'da emniyet gözetimi altında bulundurma cezasına mahkûm edilmiştir. Bilindiği gibi Devrim dergisi Sıkıyönetim Komutanlığı'nca süresiz olarak kapatılan yayın organları arasında bulunmaktadır."

O sıralar Uğur Mumcu da hapisten, Mamak Askeri Cezaevi'nden bir mektup göndermiş bana. Her zamanki gibi dalgasını geçiyor: "Mektubun biraz önce geldi. Ben de hemen yazıyorum. On aylık mahkûmiyet kararını gazetelerden öğrenmiştim. Ne diyeyim? Yapmasaydın!.. Sen koskoca İttihatçı Cemal Paşa'nın torunusun. İki tane de lisanı ecnebiye bilirsin. Ne işin vardı, gelip gazetecilik yapmaya? Özel teşebbüse geçseydin, hariciyeci olsaydın, şimdi, her türlü kaygudan azade geçinip giderdin. Herhalde toplumumuzda bir tek 'insan'ın ve 'aydın'ın değeri artmıyor.

Bunun dışında korkunç bir pahalılaşma var. Öyle ki ünlü ‘arz ve talep’ eğrileri kesişmeye vakit bulamıyorlar.

Neyse... Ben iyiyim. ‘Parasız yatılı’ hayatım başarı ile devam ediyor. Eleştirilere konu olan göbeğim eridi. Saçlarım da ‘erkişi’ niyetine kesildiğinden ‘eşgali hendesem’ oldukça değişti.

Bütün zamanımı kitap okuyarak değerlendiriyorum. Duruşmalara da girip çıkıyoruz. Uğur Bey’den (Alacakaptan) dinlemişsindir. Ülkü Ocaklılarla uğraşıyoruz. Cemal Bey’den hiç haber alamadım. Hastalığı ne oldu?”[27]

Tek sütuna bir başka mahkûmiyet haberi. Milliyet’te 15 kasım 1972’de çıkmış. Bu haberleri sağolsun hep Mustafa Ekmekçi yazardı. O tarihlerde Türk Haberler Ajansı Ankara Bürosu’nun istihbarat şefiydi. Haber şöyle: “12 Mart Muhtırası verildikten sonra yayını durdurulan Devrim dergisi sorumluları hakkında açılan davalardan biri daha dün sonuçlanmış ve derginin yazı işleri müdürleri Hasan Cemal ile yazar Uluç Gürkan Birinci Ağır Ceza Mahkemesi’nce 12 ay hapse ve 4 ay da Kayseri’de gözetim altında bulunma cezasına çarptırılmışlardır. Mahkeme, Devrim dergisinde yayımlanan ‘Faili meçhul cinayetlerin hesabı verilmeli!’ başlıklı yazıda, devletin güvenlik kuvvetlerine hakaret suçu işlendiğini tespit etmiştir. Cemal ve Gürkan TCK’nın 159. maddesi gereğince mahkûm olmuşlardır.”

Yakılan her kitap dünyayı aydınlatır!

12 Mart sonrası, haftanın belirli günlerinde hapishane ziyaretleri başladı. Daha çok Mamak’taki askeri tutukevine yollanırdık. Aynı zamanda kulaktan kulağa işkence hikâyeleri anlatılmaya başlandı. Bazı evlerde geceler baskın korkusuyla geçerdi. O yüzden evlerindeki “sol”

kitapları yakanlar, saklayanlar vardı. Yakalanan silahlarla birlikte kitaplar da suç aleti olarak teşhir edilirlerdi.

Bir gün Devrim çevresinden bir mühendis arkadaşımız bütün Yön ciltlerini benim eve getirmişti. Aradan yıllar geçtikten sonra da bir akşam vakti arabasıyla eve uğrayıp alıp gitmişti Yön ciltlerini...

Sen niye saklamadın? Çünkü o zamanlar evinde sol kitap yakalananlar gözaltına alınabiliyordu.

Belki kıyamadığım için... Belki kendime yediremediğimden... Ya da babamdan bana geçmiş olan adamsendecilikten... Hepsinin payı olabilir.

Ama bir akşam evin basıldı.

O geceyi gayet iyi hatırlıyorum. Çankaya'ya doğru, Farabi'ye açılan bir sokakta kiracıydık. Kâmran İnan'a ait bir çatı katında. Alt katımızda, bana ara sıra davalarımda yardımcı olan Profesör Uğur Alacakaptan otururdu. Bir gece uyuyoruz. Necla'nın karnı burnunda. 1972 yılının sonları olmalı. Elif'e hamile. Evin içinde, koridorda paldır küldür sesler... Yatak odamızdalar! Başucumdaki gece lambasını yakmamla birlikte burnumun ucuna dayalı namlularla göz göze geliyorum. Yanımda Necla, şaşkın bir halde... Miğferli, çelik yelekli asker ve polisler... Eşimin durumuna işaret ediyorum. Bebek açısından tehlikeli olabileceğini anlatır gibiyim.

Kalkıyoruz hep birlikte. Evin bütün ışıkları yanıyor. Her tarafta silahlı asker ve polisler. Salona getiriliyoruz. Benim koltukta bir albay oturuyor. Yaşar Albay, Merkez Komutanlığı'ndan... Bizim çevrelerde iyi bilinen ama şöhreti iyi olmayan bir subay... Ben ayaktayım, pijamayla... Albay'ın önünde dikilmiş duruyorum. Necla'ya yer gösterip oturtuyor. Bu arada bir güvenlik görevlisi giriyor salona. Heyecanlı. "Komutanım, çok kitap var!"

diyor. Bir binbaşı imdada yetişiyor: “Kitap vardır bunlarda komutanım, gazeteci bunlar!” Kitapları bu sayede kurtarıyoruz.

Sen şanslısın, kurtarmışsın. Ama kurtaramayanlar o kadar çok oldu ki.

Kitap sürekli suç aleti olarak gösterildi. Kitaptan, fikirden hep korkuldu. Kültüre karşı terör bitmedi hiç.

Kitaplar yakıldı!

İlk insan ateşi bulduğu zaman çok sevindi. İnsanlık tarihinde bir dönüm noktasıydı bu. Ama ne yazık ki ateş, neredeyse her buluş gibi iyiye de kötüye de hizmet etti. Ortaçağ’da inançlarından dolayı insanlar yakıldı. Daha sonra kitaplar...

Bütün bunlar birer insanlık dersi olarak tarihsel belleğimizde dururken, ne yazık ki, 12 Mart’ı izleyen 12 Eylül döneminde, bu sefer 1980’lerdeki askeri yönetim yıllarında, yine kültüre karşı terör suçu işlendi. Hatta sinema yapıtları, filmler yakıldı. Dergiler, kitaplar kâğıt fabrikalarına gönderilerek hamur haline getirildi, imha edildi.

Bir filozof, “Yakılan her kitap dünyayı aydınlatır” demiş. Bu pencereden geçmişe bakarsak, tarihsel belleğimizi canlı tutabilirsek, hatırlarsak eğer, geleceğin daha aydınlık olacağına hükmedebiliriz.

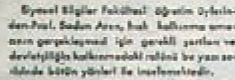
Henüz 12 Mart’tayız. 1970’lerin hemen başında. 12 Eylül’e daha çok var.

Yön dergisinin 20 aralık 1961 tarihli birinci sayısı.

Kalkınma — DEVLETÇİLİK / SADUN AREN

Demokrasi ve Metod...

Fert başına düşen reel Milli gelir artışı (Yıllık yüzde olarak) — TABLO: IV

Fert başına Milli gelir (1952 - 54 ortalamaları) — TABLO: I

Kalkınmanın hızı — TABLO: II

Kalkınma hızı ve yatırım oranları — TABLO: III

Yön, 27 aralık 1961, ikinci sayı. Sadun Aren'in devletçilik üzerine yazısı... SBF birinci sınıf öğrencisi 17 yaşındaki Hasan Cemal'in altını çize çize okuduğu, etkilendiği yazı dizisi...

1968 yılı, Trabzon’daki askerlik günleri, Hasan Cemal sağ başta.

1960'lar, Ankara'da bir gösteride ortada İlhan Selçuk ve Çetin Altan, sağ başta Mustafa Ekmekçi.

DEVRİM

TÜRKİYE İÇİN

"İDARECİ MASLAHATÇILAR ESASLI DEVRİM YAPAMAZ." GAZİ MUSTAFA KEMAL

İKİLİ ANLAŞMALAR

Temel Anlaşma, Türkiye'nin değil, Amerika'nın güvenliğini sağlıyor

RAND CORPORATION'IN GİZLİ RAPORU

"Bir atom hücumunda 7,5 milyon Türk ölür."

BAŞ HEDEF İNCİRLİK ÜSSÜ !...

Dinsel irtica'ın genel karargâhı "ilin yayma cemiyeti„dir

Sandıktan ne çıktı?

«HER SÖZÜNDE BİR KERAMET VAR» EFSANESİ

TAKKE DÜŞTÜ!

Tarih 21 ekim 1969, Devrim dergisinin birinci sayısı.

Haftalık Gazete
Adakale S. 28/4 Ankara

TANITMA KARTI

No. 001

Adı, Soyadı : Hasan Cemal

Görevi : Yazı İşleri Müdürü

Baba adı : Ahmet Rüştü

Ana adı : Ayşe Seniha

Doğum yeri ve yılı : Istanbul 1944

Nüfusa kayıtlı olduğu yer : Kadıköy

Uyruğu : T.C.

İkametgâhı : Yüksel Cad.39/
Yenişehir-Ankara

Kartın verildiği tarih :
1 Mart 1970

DEVRİM

TÜRKİYE İÇİN

"İDAREİ MASLAHATÇILAR ESASLI DEVRİM YAPAMAZ.. GAZİ MUSTAFA KEMAL

Devrimci şahlanışı kimse durduramaz

Cici demokrasi için pazarlık!

Demirel, satrançta Paşa'yı mat etti!..

Devrimci ölür, Devrim yürür

69 SUBAYIN BILDIRISI

Gençliğe karşı savaş açıldı !

6. Filo

PAŞA'NIN ÇIKMAZI...

ÖĞRETMENLERİN ÖRNEK DİRENİŞİ

Boykot'un Bilânçosu

TUU...

Tarih, 23 aralık 1969. Devrim'in birinci sayfasında 69 Subay Bildirisi: "Devrimci ölür, devrim yürür!"

DEVRİM

"İDAREİ MASLAHATÇILAR ESASLI DEVRİM YAPAMAZ.. GAZİ MUSTAFA KEMAL

Haftalık Gazete

Türkistan,Batılı bir ülke oldu!

30 Ağustos Zaferinin 48. Yıldönümünde

KURTULUŞ SAVAŞIMIZLA İLGİLİ HİÇBİR YERDE YAYINLANMAMIŞ GİZLİ AMERİKAN BELGELERİ

Ordu üst kademesinde değişikliğin anlamı

BAKIŞ

TURAN

BİR AMERİKAN İNCELEMESİ

Kurtuluş Savaşı günlerindeki Millici ve Padişahçı subaylar

TÜRK ORDUSU

BİR AMERİKAN BİLİM ADAMI ORDUNUN ROLÜNÜ İNCELİYOR

Kolera tehlikesi var mı, yok mu?

PARA

Tarih, 1 eylül 1970. Devrim dergisinin manşetinde bir anons: "Türkistan, Batılı bir ülke oldu!" Gerçekten olmuş muydu?..

DEVRİM

«İDARECİ MASLAHATÇILAR ESASLI DEVRİM YAPAMAZ» GAZİ MUSTAFA KEMAL

ÜCE DİVANLIK
İR DOSYA HANİ?

DPT'NİN ÖNGÖRDÜĞÜ
TEŞVİĞİN MAHİYETİ

★ 8. sayfada

Türkiye'deki eroin ticaretinin
nda on Türk zengini var!..»

BİLDİRİ

Devrimci avı değil, Yanlışlıklar Komedisi

Deniz Gezmiş, «Soygunla İlgim Yok» dedi

BELGELERLE POLİTİKA PANAYIRI

CHP ajanı bir DP Milletvekili

İFŞAAT

ACUNER OLAYI

'MUHBİR SEFER'İ NASIL TANIRSINIZ.

Genç Türk subayları

POLİTİKA KULİSİ

Hac için harcanan dövizlerle yedi tane F-104 uçağı satın alınabilir

Deniz'ler bankayı soymuştu, biliyorduk. Ama Devrim'in 26 ocak 1971 tarihli manşetini böyle atmıştık.

DEVRİM

İDAREİ MASLAHATÇILAR ESASLI DEVRİM YAPAMAZ» GAZİ MUSTAFA KEMAL

Toplum Polisi kızlarımıza işgal kuvvetlerinin Yapmadığını yaptı!..

Herşeyin hesabı sorulacak!.

Atatürk Üniversitesi medrese olur!..

POLİTİKA KULİSİ

DUYURU

BELGELERLE POLİTİKA PANAYIRI

Menderes'in DP Teşkilâtına gizli genelgesi

«Devlet kuvvetlerine güvenemiyorum, kıyama karşı teşkilât kurmalısınız!..»

Anlatan: DOĞAN TANYER

GÜNLER

12 Mart'a giden günlerde, 2 şubat 1971 tarihli Devrim'in manşetinde Mülkiye baskını...

DEVRİM

«İDAREİ MASLAHATÇILAR ESASLI DEVRİM YAPAMAZ» GAZİ MUSTAFA KEMAL

Ordu, antikemalist gidişe «artık dur» dedi

Açıkça güdümlü parlamentoculuğa doğru

ORDU VE HALK

★ 8. sayfada

BİR EMNİYET RAPORU

Aşiret reisi Bakan Cevheri ve babası

Baba - oğul uçan ekibi...

« Türkiye, Nato üyesi bir müttefik yerine Komünist Blok üyesi olsaydı, ABD'nin çıkarına daha iyi hizmet etmiş olurdu... »

BAKIŞ

TEŞHİS VE TEDAVİ

« Devrim anlamı ve kapsamı hakkında bakar yanıyor »

POLİTİKA KULİSİ

CHP: Anayasayı politikacıların tasallutundan nasıl korumalı ?

HO Şİ MINH YOLU

Demirel'i başbakanlıktan düşüren 12 mart 1971 tarihli muhtıra Devrim dergisinin manşetinde...

DEVRİM

"İDAREİ MASLAHATÇILAR ESASLI DEVRİM YAPAMAZ" - GAZİ MUSTAFA KEMAL

Atatürk'ün emaneti gençlikten alınamaz!..

Şiddet, şiddeti getirir!

Erim Hükümetinin baskı tedbirleri!.

BAKIŞ

Baskı neyi halleder ?

DERNEKLERE YARDIM FONU

Ahbap zengin etme oyunlarının hikâyesi

«AYŞE» Olayı

POLİTİKA KULİSİ

BİR RESMÎ BELGE

Demirel AP'nin daha Gümüşpala sağken başkanıydı

Doğan Avcıoğlu

NEYE YARADI?

Prof. Bahri Savcı

SAZLANMA

Topoloğu'dan beklenen

Niyazi Tekin şehit oldu

Sıkıyönetim tarafından kapatılan Devrim'in, 27 nisan 1971 tarihli son sayısı.

Tarih, 19 nisan 1971. Hasan Cemal, Ankara Adliyesi'nde. Fotoğrafı Rıza Ezer çekmiş. Ankara'da, Türk Haberler Ajansı'nın İstihbarat Şefi Mustafa Ekmekçi'nin bu fotoğrafa yazdığı haber şöyle: "Devrim dergisi Yazı İşleri Müdürü Hasan Cemal, bugün hakkında daha önce bir 'tutuklama' kararı bulunduğu gerekçesiyle, Emniyet Birinci Şube'ye götürülmüştür. Hasan Cemal, 1944 doğumludur. Osmanlı Devleti'nin son harbiye nazırlarından ünlü Cemal Paşa'nın torunudur. 1965 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirmiştir. O zamandan beri, Devrim dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yapmaktadır."

Ağzından hiç eksik olmayan sigarası ve siyah gözlükleriyle tipik Doğan Avcıoğlu ve Oktay Akbal birlikte...

Ankara Adliyesi, 30 eylül 1971. Doğan Avcıoğlu (ortada, siyah gözlüklü) yargılanmak üzere geldiği adliyede. Soldan itibaren Uluç Gürkan, Savaş, Altan Öymen, Hasan Cemal, emekli Binbaşı Yılmaz Akkılıç.

Tarih, 5 kasım 1983. Doğan Avcıoğlu'nun cenazesi, Büyükada İskelesi'nden mezarlığa doğru son yolculuğunda...

Doğan Avcıoğlu’nun cenazesi Büyükada’da omuzlarda taşınıyor. En önde İlhami Soysal.

Uğur Mumcu, Doğan Avcıoğlu’nun mezarına toprak atarken; sol başta Cemal Madanoğlu.

Devrim dergisinin iki “fedai” yazı işleri müdürü Hasan Cemal ile Uluç Gürkan, Büyükada’da Doğan Avcıoğlu toprağa verilirken...

Yaşar Kemal, Mümtaz Soysal, Muhsin Batur Paşa (sırtı dönük) Doğan Avcıoğlu’nun mezarı başında...

[1]Devrim dergisi, 1 eylül 1970 sayısı.

[2]Mete Tunçay, Yapıt dergisi, sayı 47'2, aralık-ocak 1983/84, s. 94.

[3]Bilgi Yayınevi, 212 sayfa, şubat 1971.

[4]Tank Sesiyle Uyanmak, 12 Eylül Günlüğü, Hasan Cemal, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s. 94.

[5]Ali Sirmen'in Milliyet gazetesindeki köşe yazısından, 12 mart 1996.

[6]"Nurhak Dağları'nda Altı Ay", Mustafa Yalçıner, yazı dizisi, Söz gazetesi, 26 aralık 1987, s. 2.

[7]"Nurhak Dağları'nda Altı Ay", Mustafa Yalçıner, yazı dizisi, Söz gazetesi, 26 aralık 1987.

[8]"Nurhak Dağları'nda Altı Ay", Hacı Tonak, yazı dizisi, Söz gazetesi, 31 aralık 1987, s. 3.

[9]Söz gazetesi, 24 aralık 1987, s. 2.

[10]Emekli Albay Erkekoğlu yıllar sonra, benim Cumhuriyet'teki genel yayın müdürlüğüm sırasında Ankara Bürosu'nda birkaç yıl çalıştı. Daha çok Uğur Mumcu'nun bazı araştırmalarında asistanlığını, danışmanlığını yaptı.

[11]"Nurhak Dağları'nda Altı Ay", anlatan: Yılmaz Erkekoğlu, Söz gazetesi, 21 aralık 1987, s. 2.

[12]"İlhami Soysal 12 Mart'ı Anlatıyor" başlıklı yazı dizisinden, Milliyet gazetesi, 15-16 mart 1986.

[13]İlhan Selçuk, Cumhuriyet gazetesi, 8 ocak 1986, s. 2.

[14]Prisoner Without A Name, Cell Without A Number, Penguin, 1981.

[15]Hasan Cemal, Cumhuriyet, 1 kasım 1987, s. 1.

[16]Nazlı Ilıcak'la konuşma, Tercüman gazetesi, 21 mart 1986, s. 5.

[17]Süleyman Demirel, Nazlı Ilıcak'la konuşma, Tercüman gazetesi, 21 mart 1986, s. 5.

[18]Ertuğrul Kürkçü, Yeni Gündem dergisi, 1987, 53. sayı, s. 15.

[19]İlhami Soysal anlatıyor, Milliyet gazetesi, 13 mart 1986.

[20]“Mahir Kaynak’ın Ajanlık Anıları”, Yeni Yüzyıl gazetesi, 23 mart 1996, s. 4.

[21]“Tılsımlı Anahtar”, Necdet Uğur, Cumhuriyet gazetesi, 25 aralık 1980, s. 2.

[22]“Tılsımlı Anahtar“, Necdet Uğur, Cumhuriyet gazetesi, 25 Aralık 1980, s. 2.

[23]Nazlı Ilıcak’ın yazı dizisi, Tercüman gazetesi, 16 nisan 1986, s. 5.

[24]Hürriyet, 3 aralık 1974, s. 11.

[25]İlhami Soysal’ın araştırmacı-yazar Hikmet Özdemir’e yazdığı tarihini hatırlamadığım mektuptan. Herhalde bir yerden kesmişim, yanına tarih düşmemişim.

[26]Abdi İpekçi’nin başyazısı, Milliyet gazetesi, 28 nisan 1971.

[27]Cemal Reşit Eyüpoğlu o zaman kanser teşhisiyle askeri hastaneye yatırılmıştı. Sonra iyileşti, uzun yıllar yaşadı. Uğur, “Cemal Reşit Bey, kansere rüşvet yedirmiştir!” diye espri yapardı.

On birinci bölüm

Ortak Pazar'la vatan hainliği...

İşkencede iğneyle enjeksiyon... Günlerce falaka...

Vatan haini komünistler!

Bunlardan biri de bendim! 12 Mart sonrası benim için de böyle yazılmıştı.

Sağ basındaki yazılardan biri şöyleydi: "Şu anda masamızın üzerinde çok değerli bir rapor duruyor: 'Türk Silahlı Kuvvetleri ve aşırı sol...' Buna halkın diliyle komünizan hareketler de diyebilirsiniz. Raporda komünist ihtilal taraftarlarının günümüzdeki faaliyetleri yer almaktadır. Özellikle basındaki maşalardan söz edilmekte, eski Yön, yeni Devrim takımının faaliyetleri izah edilmekte, Hikmet Kıvılcımlı, Mihri Belli, Cemal Reşit Eyüpoğlu, Doğan Avcıoğlu, Uluç Gürkan, Hasan Kaya Cemal, Akşam yazarı İlhami Soysal, Cumhuriyet yazarı İlhan Selçuk ve diğer ikinci sınıf aşırı solcuların faaliyetleri belgelerle ortaya koyulmakta; her birinin asıl gayesinin Ordu'yu parçalamak, daha sonra da kendi saflarına çektikleri

kitle ile memlekette ihtilal yapmak gayesini güttükleri ifade edilmektedir.”[1]

O tarihlerde böyle yazıların bazen hoşuna gittiği olurdu. “Birinci sınıf aşırı solcular” arasında ismin geçtiği için...

İtiraf etmeliyim: adımın çıktığı bu gibi gazete yazıları egomu şöyle bir okşardı. Belki de farklı olmak duygusu...

Şöyle ya da böyle fark edilmek...

İnsanlık hali!

12 Mart’ta sıkıyönetimle birlikte işkence haberleri de yayılmaya başlamıştı kulaktan kulağa. “Nuri Çolakoğlu yakalanmış, çok kötü işkence yapmışlar. Doğu Perinçek’in başına aynı şey gelmiş... Emil Galip Sandalcı da işkenceden geçmiş...”

O zamanlar mahkeme, hapishane, işkence haberleri yayımlayabilen gazete kalmamıştı. 12 Mart’la birlikte bazı ortaklar yönetimde darbe yapınca Cumhuriyet gazetesi de devre dışı kalmıştı.

Sen o günlerde Yeni Ortam dergisinde bir şeyler yapmaya çalışırdın. Kemal Bisalman’dan Ankara muhabirliğini alıp işsizlikten kurtulmuştun kısa bir süre için... İşkence haberleri gelirdi hapishanelerden, mahkemelerden. Avukatlar el altından sana ulaştırırlardı. Bunları daktiloda özetler, haberleştirir zarf içinde İstanbul’a, dergiye gönderirdin. Bazıları çıkar, bazıları çıkmaz, bazıları kuşa dönerek yayımlanırdı.

20 temmuz 1971. Ne kadar da sararmış kâğıt! Yazılar silikleşmiş, güç okunuyor. 27 Mayısçı Albay Ekrem Acuner, Sarp Kuray’a yapılan işkenceyi anlatıyor:

“Eğer insanlık dışı, hunhar ve vahşice yapılan işkencelerle hakkımda dosya tanzimi yolu izlenmeseydi, yüce mahkemenizi rahatsız etmeyecektim.[2]

İşkenceyi uygulamaktan maksat ‘Ekrem Acuner liderimizdir; ondan emir alarak bütün bu eylemleri yaptık’ ifadesini taşıyan imzalı bir belgeyi Sarp Kuray’ın elinden almaktır. İşkencede iğneyle enjeksiyon, günlerce süren falaka, elektrikli cihazlar ve halen de kan kusmaya devam ettirecek ölçüde her çeşit vasıtayla dayak atma ve ölüm tehdidi altında bulundurmak gibi usul ve metotlar kullanılmıştır. Olayların şahidi, Yargıtay üyesi Altay Ömer Egesel’dir.”

Altay Ömer Egesel... 27 Mayıs sonrasında Demokrat Partilileri Yassıada’da yargılayan, Menderes’leri idama mahkûm eden özel mahkemenin ünlü savcısı... DP’liler, AP’liler ondan nefret ederdi. On yıl sonra, 12 Mart’ta işkence tanığı...

İşkence hiç bitmedi ki bu ülkede. 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül derken devam edip gitti. Devlet sisteminin neredeyse ayrılmaz bir parçası oldu. Türkiye bu yüzden insan hakları dersinden sınıfta kaldı.

1971’in temmuz ayında Deniz Gezmiş’in, Hüseyin İnan’ın savunmalarını da Yeni Ortam için haberleştirmişsin. Deniz Gezmiş’in sözleri: “Profesyonel devrimci olmak bir suç unsuru olarak ileri sürülmektedir. Bu da bir cehalet örneğidir. Mustafa Kemal bugün sağ olsaydı, çok şaşırırdı. Şunu iddia ediyorum ki hareketimiz tamamen anayasal bir harekettir. Anayasa’nın başlangıç ilkesinde belirtilen, ulusun zulme karşı direnme hakkını kullandık. Bağımsızlık düşüncesini mezara kadar götüreceğiz.”

Hüseyin İnan:

“Anayasa’ya saygı yürüyüşlerinde yediğimiz sopaların izlerini hâlâ vücudumuzda taşırken, Anayasa’yı ortadan kaldırmakla itham ediliyoruz. Mahkemenin sonucu ne olursa olsun dediklerimiz gerçekleşecektir. Düşünce olarak emperyalizme ve ortaklarına karşı olmayı, eylem olarak Amerika’ya kâr transfer eden bir bankayı soymayı ve Amerikalı kaçırmayı 146/1’e sokmak adli bir skandaldır.”

Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan, Yusuf Aslan, 10 ay sonra, 1972’nin mayıs ayında darağacına gittiler.

Tıpkı Menderes, Polatkan, Zorlu gibi... Darağaçları kurulmasaydı, daha iyi olmaz mıydı?

Tarih keşkelerle yazılmıyor. Ama herkese bir şeyler öğretiyor. Trajediler, kopuşlar, demokrasinin bir hayat tarzı olarak oturabilmesi için ödenen bedeller olarak da sayılmaz mı?..

1971’in ağustos ayında bir gün hapishaneden haber geldi. Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi’nde olay çıkmış. Duruşma sırasında Deniz Gezmiş’ler bir bildiri okumak istemiş. İzin verilmemiş. Onlar ısrar edince, tartaklanıp dayak yemişler.

Bildiri metnini avukatlar sana haber yapman için ulaştırmışlardı. Notlarını, kenarları tirfillenmiş üçüncü hamur dosya kâğıdının bir tarafına almışsın. Deniz’lerin bildirisi, “Türkiye halkına duyurumuzdur” diye başlıyor. “Asker, öğrenci, memur, esnaf, işçi, köylü yurttaşlar!” diye devam ediyor.

Yaz aylarında değiştirilmeye başlanan 1961, yani 27 Mayıs Anayasası’yla ilgili bir bildiri. “Yurtseverlerin kanlarını akıtarak kazandıkları özgürlük mücadelesinin getirdiği 1961 Anayasası değiştirilmesin” dedikten sonra şu ekleme yapılmış: “İşçi ve memurların sendikal hakları ellerinden alınacak, çalışanlar patronların ve işyerlerinin

kölesi durumuna getirilerek, hayat pahalılığının zulmü altında inletilecektir. Yurtseverlere falaka, cereyan, iğne, cop ile yapılan hayasız Ortaçağ engizisyon işkencelerini protesto etmek için açlık grevine başladık. Yaşasın 1961 Anayasası!"

O günlerde 27 Mayıs Anayasası'nı Meclis'te tek başına savunan bir kişi vardı: Mehmet Ali Aybar, İstanbul bağımsız milletvekili. Yeni Ortam'a gönderdiğim haberde, Aybar'ın Meclis kürsüsündeki şu sözleri yer almış: "Tasarlanan değişiklikler, günümüzün demokrasi anlayışına aykırıdır. Türkiye'de sosyalizm artık yasaklanamaz. Sermayeci sınıflar bunu iyice bellemelidir. Gerçek bir sosyalist parti, bazılarının istediği gibi göstermelik sosyal demokrat bir parti değil, emekçi sınıfların haklarını savunan gerçek bir sosyalist parti mutlaka kurulacaktır. Türkiye'yi 1961 öncesine götürmek kimsenin gücünde değildir."

Sonra, Yeni Ortam'ı da kapattılar! Daha doğrusu, kendi eliyle kendi kapısına kilit vurduracak bir zemin yaratarak bu işi yaptılar. Altan Öymen'in Akşam'daki yazısını buruk bir keyifle okumuştuk o zaman:

"Çekiliyoruz izzetü ikbal ile Babıâli'den' diye yazıyor. Haklıdır. Yeni Ortam, Babıâli'den, izzet ve ikbal ile çekilmektedir. Ve şerefle... Namusla... Bu çekilişle Kemal Bisalman'la birlikte, Nadir Nadi'leri, Hıfzı Veldet'leri, Muammer Aksoy'ları, Uğur Mumcu'ları, Sadun Tanju'ları, Kemal Sülker'leri, Çetin Özbayrak'ları okuyabildiğimiz, Tonguç'un karikatürlerini görebildiğimiz son sütunlar da kapanmaktadır. Bir gün dürüst gazetecilik, Türk basınına, hem de o basının tümünü kaplamak üzere yerleşecektir. Ve Türkiye'de tutuculuğun saltanatı, önce temelinden sarsılıp, sonra ebedi olarak sona erecektir."

Akşam gazetesindeki bu sütun da çok geçmeden kapatıldı. Altan Öymen de hepimizin alayla andığı "uçak kaçırma" suçundan dolayı sıkıyönetim tarafından hapse atıldı, hatta yargılandı.

Niçin alayla andığı?

Çünkü Altan Abi'nin her şeye ucu ucuna yetişmek gibi bir alışkanlığı vardı. Yazılarını da baskı saatlerinin gerektirdiği en son dakikada noktalar, yazı müdürlerini bayıltırdı. Uçak kaçırdığı zamanlar Esenboğa'dan bizi arar, bir sonraki uçağın bileti için bütün büroyu seferber ederdi. Altan Abi'nin gözaltına alındığı günlerde, Sevgili Örsan (Öymen) çakırkeyif olduğunda dalgasını geçerdi, "Bizim birader, hep uçak kaçırırdı ama bu sefer yakayı ele verdi" diye...

Atlama! Bak, Yeni Ortam'da çıkmış bir yorumun var. Sendeki değişimi göstermesi bakımından ilginç. Ortak Pazar hakkında. Yazıya şöyle girmişsin:

"Bugün, 16 ağustos 1971. Osmanlı İmparatorluğu'nu Batı'nın 'açık pazarı' haline getirerek uydulaşmasına ve çökmesine yol açan '1838 Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi'nin imzalanmasından bu yana tam 133 yıl geçmiş. 133 yıl önce bugün Boğaziçi'nde Baltalimanı'ndaki bir yalıda tantanalı bir tören yapılmıştı. Tarih kitaplarında hâlâ 'büyük' sıfatıyla anılan Reşid Paşa ile İngiliz büyükelçisinin imzalarını basmalarıyla tören sona ermiş ve gelecek yıllarda imparatorluğun 'idam fermanı' olduğu açığa çıkacak olan, 1838 Ticaret Sözleşmesi' kotarılmıştı.

Anlaşmayla birlikte gümrük duvarları kaldırılacak, ileri Avrupa ülkeleriyle serbest ticaret yolu açılacaktı. Artık Osmanlı İmparatorluğu'na da 'Batılılaşma' ve 'kalkınma' yolu açılmıştı! Oysa sonuç hiç de umulduğu gibi olmadı. Her ne kadar İngiliz sermaye çevreleri iyice palazlandılarsa da, Osmanlı İmparatorluğu 'Batılılaşmak', 'kalkınmak' şöyle dursun, yeni yeni gelişmekte olan sanayi yerle bir oldu, giderek çöktü."

Doğan Bey'in üslubunu taklit etmeye çalışmışım.

Muhakkak ki bir şeyler kaptın, bir şeyler öğrendin Avcıoğlu'ndan. Bunların içinde bu yazıda olduğu gibi "tarihi kullanmak" da var. Punduna getirip tarihi güncel siyasete alet etmek... Yazın şöyle devam etmiş:

"133 yıl geçmesine rağmen 1838 Baltalimanı Ticaret Sözleşmesi'ni niçin bir kez daha ele aldığımızı açıklayalım. Şu günlerde, 1963 Ankara Antlaşması'yla ortaklık kurma yoluna gittiğimiz Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun geçiş dönemine girmekteyiz. Buna göre Türkiye artık gümrük duvarlarını her yıl belli oranlarda indirmeye başlayacak. Bazı mallarda 12 yıl, bazılarında ise 22 yıl sonunda gümrükler sıfıra indirilecek. Böylece geri bıraktırılmış bir Türkiye, tarihinde bir kez daha, kalkınmış Avrupa ülkeleriyle iktisadi bütünleşmeye ve serbest ticarete kelimenin tam anlamıyla girmiş olacak..."

Yazın şöyle noktalanmış:

"1838 Ticaret Sözleşmesi'nin güzel bir incelemesini yapan Yusuf Kemal Tengirşek, Reşid Paşa ve arkadaşları için, 'Bu muahedenin neticede memleketin sanayini belini doğrultamaz bir hale getireceğini, devletin başına Düyunu Umumiye İdaresi gibi bir bela musallat edeceğini, elbette keşfedemiyorlardı' demiş. Türkiyemizi Ortak Pazar'a sokmak isteyenlere, bu sözleri bir kez daha hatırlatmayı bir vatan borcu biliyoruz."

Ortak Pazar'dan yana olanları "vatana ihanet"le mi suçluyorum?

Ama yıllar sonra gün gelecek sen de işleyeceksin bu "suç"u. 1971'deki bu yazında "vatana ihanet" suçlaması gibi bir saçmalığı "tarihi kullanarak" yapıyorsun.

Tarihi kullanarak mı, tarihten ders çıkararak mı?

Bence kullanarak. Bir kere, On Dokuzuncu Yüzyıl'ın ilk yarısıyla, Yirminci Yüzyıl'ın ikinci yarısındaki dünya koşullarının olağanüstü

farklılığı... Aradan koca bir yüzyıl geçmiş. O zamanla bu zamanı mukayese etmek bir yerde elmayla armudu karşılaştırmaya benziyor. Ayrıca, örnek olarak vermiş olduğun 1838 Ticaret Anlaşması'nın ekonomi tarihimizdeki yeri de geçen çeyrek yüzyıl içinde tartışmalı hale gelmiş...

Tıpkı Sadrazam Mustafa Reşid Paşa ve 1839'la başlayan Tanzimat Dönemi gibi...

Doğan Avcıoğlu ve Yön-Devrim çizgisi, Tanzimat Dönemi'ni küçümser. "Tanzimat kafası" diye alaya alır. Çünkü Tanzimat'ın hedefi, Batı'dır. Batı'nın bir parçası olmaktır. İmparatorluğun kurtuluşunu "Batılılaşmak"ta arar. "Avrupa devleti" olmak ister.

Yön-Devrim çizgisi ise Türkiye'yi Batı Bloku içinde görmek istemediği için, Türkiye'de "serbest pazar" ekonomisine karşı olduğu için, 1838 Ticaret Sözleşmesi'ne de karşı çıkar, 1839 Tanzimat Fermanı'na da. Bu ikisinin imparatorluğun çöküşünü hızlandırdığını, Cumhuriyet Türkiyesi'nde aynı yolun izlenmesinin benzer akıbete neden olacağını öne sürer. Avcıoğlu'nun Yön ve Devrim'deki yazıları, Türkiye'nin Düzeni kitabı bunun örnekleriyle doludur. Türkiye'nin kurtuluşu, Avcıoğlu'na göre, pazar ekonomisi yerine "devletçilik", çoğulcu demokrasi yerine "tek parti düzeni"nden geçecektir.

Doğan Bey öyle anlaşılıyor ki kendi siyasi bakış açısını haklı çıkarabilmek için tarihi bazen eğip bükmüş... 1838 Ticaret Sözleşmesi'nin sonuçlarını fazla abartmış... Tanzimat Dönemi'nin modernleşme tarihimizdeki yerini fazla ufaltmış...

Oysa laik Türkiye Cumhuriyeti devleti gökten zembille inmedi. Atatürk ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği Cumhuriyet devriminin kökleri Tanzimat Dönemi'ne gider. "1838 anlaşması, kaçak yapılan ticaretin belgelenmesinden başka bir şey değildir. Osmanlı ülkesi çoktan beri

Avrupa ticaretinin ve ekonomisinin etkinlik alanı içine girmiştir. Anlaşma yapılmışsa hazineye vergi giriyordu. Yapılmamışsa kaçak ticaret devam ediyordu. Osmanlı devlet adamları ne 1838'de İngiltere ile yapılan sözleşmede, ne de ardından diğer Avrupa ülkeleriyle yapılan benzeri ticaret anlaşmalarında fazla pazarlık gücüne sahip değildiler. Bilgisizlikten değil, imkânsızlıktan...

Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu İngiliz ticaretine 1838 sözleşmesiyle açılmış değildir. 1838 Ticaret Anlaşması, İngiltere-Osmanlı ticaretinin artış hızını ne düşürdü, ne de büyüttü. Eşitsiz bir dış ticaret rejimini belgeleyen 1838 anlaşması, iktisadi ve mali iflas tarihinde önemli bir noktadır ama tayin edici değildir.

On Dokuzuncu Yüzyıl'ın ortalarında bir devlet, himayeci gümrük politikası uygulamak için, himaye edecek tüccar ve sanayici bulmalıydı. Oysa böyleleri daha çok imparatorluktan kopan ve kopacak olan bölgelerdeydi. Günün şartları içinde tarımda ve ticarette liberal bir politika izlenmesi bazı gelişmeler yaratabilir diye düşünüldü.

Kuşkusuz tarımda ve ticarette görülen gelişmeler de hiçbir zaman milli bir sanayi yaratamayacaktı. Tanzimat modernleşmesinin bu trajik boyutunda tarihin kalıntısı rol oynar. O nedenle Tanzimat'ın çaresiz devlet adamlarını sorumsuzlar veya gafiller olarak nitelemek mümkün değildir. Tanzimat bürokratları her şeye rağmen Türkiye tarihinin yaratıcı ve olgun kadrosunu meydana getirirler.

Tanzimat Devri iktisadi, toplumsal ve kültürel yönlerden araştırıldıkça ve değerlendirmeler, Türkiye ve dünya tarihinin koşulları içinde yapıldıkça, daha soğukkanlı yorumların ortaya konacağına kuşku yoktur. Her şeye rağmen Tanzimat hareketi Türkiye tarihinde toplumu ileriye götüren ve çığır açan bir rol oynamıştır.

Tanzimat Devri tarihi ne dramatik, ne grotesk, ne de mutantan bir tarihtir, kelimenin tam anlamıyla bir trajedidir. Trajik bir çözülmezliğin içten içe, ağır ağır kaynamasıyla tarihin ilerlediği bir zamandır. Bir toplumun kurumlarıyla, gelenekleriyle, devlet adamlarıyla kaçınılmaz bir yazgıya doğru ilerlediği, karanlığın ve hıyanetin yanında fazilet ve aydınlığın destanının yazıldığı, çöküşle ilerleyişin boğuştuğu Osmanlı tarihinin en uzun asrıdır.

Tanzimat Devri'nin modern Türkiye'nin oluşumundaki payı büyüktür. Bir toplumun gelişmesini sadece ekonomik gelişim çizgisiyle değerlendiremeyiz. Bazı Ortadoğu ülkeleri, On Dokuzuncu Yüzyıl başlarında Osmanlı devleti ile aynı yerden yola çıktıkları halde; sosyal, siyasal, kültürel yönden bugün Türkiye ile aynı tarihi dönemeçte değillerse, siyasal ve kültürel atılımların hızlandırıcı etkisini kabul etmeliyiz.

Osmanlı modernleşmesi otokratik bir modernleşmedir. İç ve dış gelişmeler hayatının son kırk yılında imparatorluğu bu otokratik modernleşmeden anayasal bir monarşiye kadar sürükledi. İmparatorluk, genç Cumhuriyet'e parlamentarizm, siyasal parti, basın gibi siyasal kurumları bıraktı. Cumhuriyet'in tabipleri, fen adamları, hukukçu, tarihçi ve filologları son devrin Osmanlı aydın kadrolarından çıktı.

Cumhuriyet ilk anda eğitim sistemini, üniversiteyi, yönetim örgütünü, mali sistemini imparatorluktan miras aldı. Cumhuriyet devrimcileri bir Ortaçağ toplumuyla değil, son asrı modernleşme sancıları ile geçiren imparatorluğun kalıntısı bir toplumla yola çıktılar.

Tanzimat Devri görkemle açılıp rezaletle kapanan bir tarihi olaylar bütünü değildir. Hüzünlü ve buhranlı bir atmosferde başladı ve öyle devam etti. Türkiye halen bu gelişmenin sancılarını çekiyor. Yalnız

Türkiye değil, imparatorluktan kopan her ulusun hayatında bu dönemin kalıntılarına rastlanıyor.

Bugünün insanı Tanzimat Dönemi'ni değerlendirirken; fakirliğe, bozgun ve despotizme karşı yüz elli yıl önce direnmeye ve düzeni değiştirmeye çalışan o kadrolara sahip çıkmalıdır. Günümüz Türkiyesi'nin insanı bu mirasa sahip çıktığı ölçüde geçeceği zor yolda bir destek bulabilir."[3]

Hatırlasana! Tanzimat Dönemi, 1995'te Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle yaptığı Gümrük Birliği dolayısıyla da gündemde gelmişti. Avrupa'yla gümrüklerimizi sıfırlayan bu anlaşmaya "İkinci Tanzimat Fermanı" diyerek karşı çıkanlar olmuştu.

"Tanzimat Fermanı'nın Batı'ya teslimiyeti simgeleyen ve Mustafa Reşid Paşa'nın Batı'nın uşağı olduğunu anlamamız gerekiyormuş. (...) Tanzimat Fermanı'nın bu ülkede modernliğin ve şimdiki bildiğimiz anlamda devletin yaratılmasında en temel unsur olduğuna hiç şüphe yoktur. Bu bakımdan Gümrük Birliği Anlaşması'nı bu dokümana benzetmek hakaret değil, olsa olsa en büyük iltifattır. Yani bugünün Türkiyesi'nin kör topal işleyen demokrasisi, seçimleri, laik hukuk geleneği vs varsa bu Tanzimat Fermanı sayesindedir. Aksi takdirde 'tamamen bizim' ve fevkalade 'milli' bir Saddam Hüseyinimiz veya Hafız Esadımız pekâlâ da olabilirdi."[4]

İlginçtir, Tanzimat Dönemi siyaset sahnemizdeki bazı uçları birleştirdi. Değişik nedenlerle hepsi Tanzimat'ın tarihimizde başlattığı reformlar zincirinin yol açtığı modernleşmeye karşı çıktı, küçümsedi. 1923 Cumhuriyet devrimini de içine alan bu modernleşme süreci ya da tarihin özgürlüğe doğru dönen tekerliğini tersine çevirmeye çalıştılar.

“Solun bazı kesimleri, Tanzimat’ı bir yarı sömürgeleşme ve sömürgeleştirme süreci olarak görüp olumsuzladılar. Muhafazakârlar ve İslamcıların Tanzimat eleştirisinde ilk başta daha çok kültürel boyut hâkimdi gibime geliyor. Yani bunlar Tanzimat’ı Batılılaşma ya da alafrangalaşma olarak görüp olumsuzladılar.

İslamcı tahlil için değil, sol için konuşuyorum. Bence sol analizcilik, bilimsel bir yönteme bağlı olduğu ölçüde şunları görebilmeli ve olumlayabilmeliydi: Kanun kavramı, temsil, meclisler, dünyasallaşma ya da sekülerleşme, tebaa anlayışından birey anlayışına geçişin başlaması, başta eşitlik olmak üzere insan hakları ve özgürlüklerin gündeme gelmesi, meşruluk anlayışında çağdaşlaşma vb. Solda olmak ya da solcu olmak bunları birer ‘üstyapı değişikliği’ diye küçümsemeye yol açmamalıdır.”[5]

Bir zamanlar ben de “üstyapı değişikliği” diyerek Tanzimat’ı küçümsemiştim. Bu açıdan irtica isteyenlerle, yani laik demokratik Cumhuriyet düzenini tersine çevirip din devleti kurmak isteyenlerle aynı yerde buluştuğum söylenebilir. Tanzimat’a da Ortak Pazar’a da karşı çıkmak böyle bir yerdi.

Bir gazete kupürü. Yazının başlığı “Mustafa Reşid Paşa’dan Turgut Özal’a...” O zaman Refah Partisi’nin yayın organı Millî Gazete’de çıkmış. Çok kısa bir yazı. Tarihi ilginç: 21 nisan 1987. Başbakanlık koltuğunda oturan ANAP lideri Turgut Özal’ın Avrupa Topluluğu’na tam üyelik başvurusunu yaptığı tarihler. İki yüzyıllık modernleşme tarihimize duyulan nefret olduğu gibi açığa vurulmuş:

“İngiliz yanlısı Mustafa Reşid Paşa ve hempaları tarafından 1839 yılında Tanzimat’ın ilanından bugüne 148 yıl geçmiş. Bu tarihi süreç Turgut Özal ile noktalandı. Mustafa Reşid İngiliz yanlısı idi. Ya Turgut Özal? Onu daha sonra öğreneceğiz. Milletten yana mı değil mi? 150 yılda bir imparatorluğu yıktık. Halife’yi kovduk. İslam dünyası ve Anadolu

işgale uğradı. Yeni bir devlet kurduk. Her akıp giden on yılda ihtilaller yaptık. Ben Mustafa Reşid'i sevmiyorum, Turgut Özal'ı da!"[6]

Bir zamanlar Turgut Özal da Ortak Pazar'a karşı değil miydi? 1960'ları, 1970'leri hatırla. Demirel başbakandı. Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarıydı Turgut Özal. Türkiye Petrolleri'ni yöneten kardeşi Korkut Özal'la birlikte Yön dergisinde onlara "Takunyalı Biraderler", "Müslüman Kardeşler" adı takılmıştı. Özal, Türkiye'nin o zamanki ismiyle Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye olmasına ve bu çerçevede Gümrük Birliği'ne şiddetle karşı çıkıyordu. Demirel'in politikasına tersti bu. Turgut Özal o yüzden İhsan Sabri Çağlayangil'in Dışişleri Bakanlığı'yla, sonunda kaybettiği bir kavgaya tutuşmuştu.

Bu kavganın hikâyesini Cumhuriyet gazetesinde dizi yazı halinde yazmıştın.

Cumhuriyet'te yayımlanan ilk imzalı yazılarımdı onlar. "Dışişleri ve Planlama Arasındaki Ortak Pazar Kavgası." 1974'ün mart ayında bir hafta boyunca birinci sayfadan çıkmıştı.

İlk yazının başlığı ilginç: "Ortak Pazar'a Müslüman Kardeşler de solcular da karşı olduklarına göre, dikkatli olalım, bu işte bir bit yeniği var!"

Evet, iki taraf da karşıydı. Ama iki tarafın gitmek istedikleri adresler farklıydı tabii. Bir taraf, "şeriat devleti" istiyordu, öbür taraf ise "devrimci demokrasi" adını yakıştırdığı "laik bir dikta" kurmanın peşindeydi. Ama her iki tarafın da amacı Türkiye'ye makas değiştirtmekti.

Sonra sen değiştin!

Turgut Özal da...

İkiniz de “Ortak Pazarcı” oldunuz!

Turgut Özal, başbakan. 14 nisan 1987’de Avrupa Topluluğu’na tam üyelik için başvurduğu zaman sen Cumhuriyet’in genel yayın müdürüydün. Özal’ı bu kararında destekledin. Bu başvurunun “demokrasi ve çağdaşlık yolunda” bir adım olduğunu belirttin. Sence bu adım “iki yüzyıllık Batılılaşma süreci”nin yeni bir halkasıydı. Türkiye’nin kesin tercihini çok önceleri yaparak “Batılı değerler” coğrafyasına demir attığını yazdın.

Bugün de aynen böyle düşünüyorum. O tarihte Cumhuriyet’in birinci sayfasında çıkan yazım şöyle başlar:

“Sayın Özal’ın başbakanlığını yaptığı bir hükümet döneminde Türkiye, Avrupa Topluluğu’na tam üyelik için bugün resmen başvuruyor. Kaderin bir cilvesi mi bu? Çünkü Sayın Özal, 1960’lı, 1970’li yılların en önde gelen Ortak Pazar muhaliflerinden biriydi. Politika kulislerinde Turgut Özal adı, Türkiye’nin Ortak Pazar üyeliğine karşı, ancak ‘İslam Ortak Pazarı’ndan yana bir yüksek bürokrat olarak geçerdi. Evet, nereden nereye!”[7]

Sen de nereden nereye geldin!

Bu yazıdan on altı yıl önce, yani 1971’de Ortak Pazar diyenleri “vatana ihanet”le suçlamıştım.

“Komünisttim. Bana göre Avrupa, yalan söyleyen bir sözdü.”

“Uzun süre ben de bir Avrupa karşıtı idim. Savaş sonunda, antifaşistler arasında bile Avrupa federalizminden yana hareketler oluşmaya başladığı

zaman, 1946’da Les lettres françaises dergisinde yayımlanan bir makale yazdım. Yazının kesin yargıyı dile getiren başlığı, ‘Artık Avrupa Yok’ idi. Direnme hareketine katılmıştım ve o sırada komünist idim. Bana göre, bize göre Avrupa, yalan söyleyen bir sözdü. Hitler’in ‘Yeni Avrupa’ diye adlandırdığı şeye karşı savaşmıştım.

Yaşlı Avrupa benim gözümde demokrasi ve özgürlüğün değil, emperyalizmin ve egemenliğin beşiğiydi. Avrupa’nın demokrasi, akıl ve hümanizm üzerine söylemlerinin gerçekliğinden çok yalana dikkati çekiyordu: Meksika ve Peru’yu ele geçiren fatihlerin ürkütücü vahşeti, köleleştirilen ve sömürülen Afrika, Alman Reich’ının yıkıcı gücü bu yalanın kanıtlarıydı. Ben yalnız Avrupalı egemene karşı olmakla kalmıyordum, ezilenden de yanaydım. Beni inciten, yalnız fatihlerin şiddeti, vahşeti ve yağmaları değildi. Bunların yanı sıra ve hatta bunlardan daha çok, ırksal, düşünsel, maddi ve manevi üstünlüğünden emin beyaz Avrupalının fethettiklerine karşı beslediği küçümsemeydi.”[8]

Sen de bu küçümsemeyi hissettin.

Kim hissetmedi ki?

Hiç kuşkusuz bu duygunun da rolü vardır, “solcu”luğa kayışında... Tıpkı, daha önceki sayfalarda anlattığın, onlar neden bu kadar ileri, biz geriyiz sorusunun payı olduğu gibi...

“Yine de bilinçaltından, reddettiğim Avrupa’ya saygı duyduğum meydandaydı. İlk gençliğimde, nice başka genç gibi ben de farkına varmadan bir Avrupa eğitimi almıştım. Bana insanlığı yurtlara tercih ettiren, milliyetçilikleri sorgulatıp kozmopolit olanın tadına varmayı öğreten şey, beni evrensel adına Avrupa bölgesinin dar sınırlarının ötesine çeken şey, Avrupa hümanizmasıydı.”[9]

Sen doğru dürüst bir “Avrupa eğitimi” de almadın. Almadığın için de “uyanman” kolay olmadı! Daha hâlâ 1970’lerde Cumhuriyet gazetesinde Avrupa Birliği karşıtı yazılar yazmaya devam ediyordun. Uzun yıllar aldı değişmen... Ama Doğan Avcıoğlu değişmedi. Ölünceye kadar neyse o kaldı. Ölümünden bir yıl önce, 1982’de yazdığı son makalelerinden birinde “Avrupa hülyası”nı ağır biçimde eleştirmiştir.

Bir aylık dergide çıkan o yazı “Papuççu Muştası” adını taşır.[10] Doğan Bey’in Türkiye’ye ve tarihe bakışının bir özetidir. Bugün benim gibi düşünenlere çok ağır yüklenir. Belki de “Batı”ya olan bütün antipatisini Türk aydınını eleştirerek ortaya koyar. Yer yer aşağılayıcı bir üslup kullanır makalesinde:

“Türk aydınının çağdaş öyküsü, Avrupalıların ‘Boğaz’daki Hasta Adamı’ dillerine doladığı günlerden başlar. Babıâli’nin tercüme odasından yetişme ilk Türk hariciyecileri, hasta adamı iyileştirmek için çareler ararlar: önlerindeki örnek, Avrupa ve özellikle İngiltere’dir. Oysa emperyalist devletin pabuççu muştasıyla çağdaş uygarlığa ulaşılamayacağını, yalnızca sömürgeleşileceğini görmek çok kolaydı. İngiliz desteğini sağlayan Londra Elçisi Reşid Paşa, hariciye nazırlığına gelir. ‘Reform dönemi’ başlar. İlk büyük reform, günümüzde de ‘başka alternatif yok’ diye sunulan serbest pazar ekonomisine yöneliş olur.”

Tipik Avcıoğlu.

“Tarihi kullanmak” açısından mı?

Öyle. Osmanlı İmparatorluğu’nun 1856 Paris Antlaşması’yla “Avrupalı devlet” sayılmasını, “Avrupa Konseyi’ne giriyoruz” diye deyimlendirmek... Ya da 1860’larda Osmanlı’nın Avrupa’yla girdiği mali ilişkileri anlatırken, “IMF düzeni” diye nitelemek... Bu bakımlardan yazının şu bölümü ilginçtir:

“Daha 1860’larda, Para Fonu’nun (IMF) günümüzde uygulanmasını istediği sistem kurulur. Bu, ‘yatırımdan ve kalkınmadan vazgeç’ biçiminde bir ‘ölme de sürün’ politikasıdır. Ve bu nasıl bir dönme dolaptır ki, yüz küsur yıl sonra bile yine dolabın içindeyiz!.. 2000 yılına doğru yol alırken, ekonomik kurtuluşu, 1860’ların reçetelerinde aramak çaresizliğindeyiz!..”

Avcıoğlu, Avrupa’nın yalnız ‘çoğulcu’ ekonomik düzenine değil, aynı zamanda ‘çoğulcu’ siyasal düzenine karşıtlığını da bu yazısında bir kez daha açıkça ortaya koyar:

“Yalnız ekonomik planda mı? Siyasal planda da reçete aynı: Batı tipi bir anayasa. Batıcı aydınımız, yüz küsur yıldır kurtuluşu Batı tipi anayasalardan bekler durur. Kurtuluş anayasadan beklendiği için işler kötüye gidince elbette anayasa suçlu olur. Cici anayasalar, kaka anayasalar, katil anayasalar, hızır anayasalar gürültüsü ve gümbürtüsü içinde, dönme dolap döner bre döner.

Jön Türkler, Sakızlı Ohannes Paşa ile Portakal Mikael Paşa’nın rahlei tedrisinde açık pazar ekonomisinin erdemlerini okurlar. Jön Türklerin baş iktisatçısı maliyeci Cavid Bey’in görüşleri, günümüzün ekonomik çarı takunyalı biraderden pek az farklıdır. Beriki tam alaturka, öteki alafranga tiptir ama, ekonomik alanda ikiz kardeştirler.”[11]

Avcıoğlu’nun hülyası, Atatürk’ün 1930’lar Türkiyesi’ne uzanır: “Serbest Parti’yle başlayan çokpartili yaşam üç ay sürer. Atatürk, ekonomik bunalıma partileri çoğaltmanın çözüm olmadığını üç ay içinde anlar. Üstelik çokpartili yaşam, yabancı sermaye ve kapitülasyonlar döneminin canlanması ve Menemen olaylarının da doğruladığı üzere, devrimlerin elden gitmesi tehlikesini apaçık gözler önüne serer. Çokpartili yaşamdan 1930’da vazgeçilir. Atatürk ve Türkiye, yeni bir yol arayışı içindedir: özel girişimcilikten kuşku duyulmaya başlanır. Eğilim,

kapitalizmden uzaklaşma doğrultusundadır. Devletçilik, sanayi ile sınırlı kalmaz. Tarımı ve tüm ekonomiyi kapsar.”

Doğan Bey, 1982 sonundaki bu satırlarıyla, belki de son bir umutla, 12 Eylül askeri yönetimini etkilemeye çalışmış. Onlara demek istemiş ki: “Dönmeyin geriye, seçimleri yaptırıp yeniden parlamentoculuk oyununa kapıyı açmayın! Ekonomide de devletçilik yolunu seçin!” Ama askerler Doğan Bey’i gene dinlemediler! Türkiye bir yıl sonra yine seçimlere gitti.

Avcıoğlu’nun yazısı şöyle devam eder: “Meclis’te sorarlar: ‘Devletçiliğe karşı parti kurulabilecek mi?’ Anayasa Komisyonu başkanı açıklar: ‘Anayasa’ya aykırı herhangi hareket nasıl suç ise, 6 İlke’ye aykırılık da aynı biçimde suç sayılır.’ Demek ki artık iktidar partisinin sağında, özel girişimciliği savunan parti kurulamayacaktır.”

Bu son cümlenin altını çizmekte yarar var. Doğan Bey’in hayatı boyunca hep özlemini çektiği düzen, ölümünden bir yıl önce yazdığı bu cümlede ifadesini bulur. Kafasındaki model budur:

“1931 yılına değin süren bir arayış döneminden sonra Laik, Milliyetçi ve Halkçı Cumhuriyet’in çağdaş uygarlığa bir an önce ulaşmak için geliştirdiği ve Anayasa’ya geçirerek süreklilik kazandırdığı Devrimcilik, Devletçilik ve sağcı, sermayeci siyasete izin vermeyen devrimci demokrasi ilkeleri bir bütün meydana getirir ve bir devlet doktrini olmaya yönelir. Ne var ki Atatürk ölür ölmez bu modelden ilk vazgeçen Türkiye olur. Büyük kaytarıcılık günümüzde de sürüyor. Avrupa konseyleri, parlamentoları ve sosyal demokratların şemsiyeleri altında, Tanzimat günlerinden beri meslek edinilen ‘Avrupalılık’ davası yürütülüyor.”

Sanıyorum, 1981’in sonlarında yazdığı bu yazı, Doğan Bey’in kendini özetleyen son yazısıydı.

Doğan Avcıoğlu ve aydın despotizmi...

“Demokrat” mıydı Avcıoğlu?

Değildi.

Avcıoğlu öldükten hemen sonra Mete Tunçay sana bir yazı getirmişti. Ama sen Cumhuriyet’te basmamıştın. Şu satırlar vardı o yazıda: “Doğan Avcıoğlu yakın dönem düşünce tarihimizde çok önemli işlevler görmüş bir aydınımızdı. Kurucu Meclis üyesi olarak -tümüne karşı oy vermiş olsa-da Komisyon’da hazırlanışına hiç kuşkusuz büyük katkılar yaptığı 1961 Anayasası’nın özgürlük olanaklarını geniş ölçüde yaşama geçiren, onun Yön dergisiydi. Doğan Avcıoğlu, Akis okulundan yetişmiş, başarılı bir gazeteciydi. Yazdığını okutmasını ya da okunacak biçimde yazmasını bilirdi. Üstelik yazdıkları, havadan sudan konular değil, ciddi sorunlardı. Birçok tabuları kırmış, sosyalizmi meyhane köşelerinde gizlice konuşulmak yerine, kamuoyu önünde açık açık tartışılır hale getirmişti.

Avcıoğlu kendisinin sosyalist olduğu iddiasındaydı, ama demokrat değildi. Sosyalizmi de araçsal bir anlayıştan kaynaklanıyor; bir yönetimde ekonomik kalkınma yolunda belirli önlemler alınır, birtakım kamulaştırmalar yapılırsa sosyalizm gerçekleşir sanıyordu. Bunu, çoğulcu-özgürlükçü bir felsefe, halktan yana bir dünya görüşü olarak anlamıyordu. Onunla hiç anlaşamadık.

Avcıoğlu, en başından beri devrimciydi. Devrim’den anladığı da iyi niyetli, ilerici bir askeri cuntanın müdahalesiyle Türkiye’nin toplumcu bir çizgiye girmesiydi. Bu beklentilerinin yadsınmasını iki kere yaşadı, ama yılmadı, caymadı. Herhalde onları rastlantıya yoruyor, bunların oldukları gibi olmalarında sosyolojik bir zorunluluk görmüyordu. Türkiye’nin bir ordu müdahalesiyle daha ileriye götürülemeyecek kadar gelişmiş olduğunu bir türlü anlamak istemiyordu.

Bazı durumlarda, bizde 12 Eylül'de olduğu gibi, askerin siyasete dur deyip yönetimi ele alması gerekebilir. Fakat bu tür karışmanın, Türkiye'ye sosyalizmi getireceğini ummak abes olur. Bazı Afrika ülkelerinde kurulan askeri sosyalist rejimlerinse, Türkiye gibi hayli ileri bir ülke açısından hiç de özenilecek şeyler olmadığı açıktır, sanıyorum. Doğan Avcıoğlu, demokrat olmanın, toplumculuk için yeterli değil ama zorunlu bir koşul olduğunu hiçbir zaman kabul etmedi. Bu bakımdan onu siyasal düşünceler tarihindeki 'aydın despotizmi' geleneği içinde görmek gerekir."[12]

Mete Tunçay'ın Doğan Bey'le ilgili bu görüşleri bazı açılardan benimkilere yakındı.

Ama sen 1983'te yine de bu yazıyı yönetmekte olduğun Cumhuriyet gazetesine koymamıştın. O tarihte paylaşmıyor muydun bu görüşleri? Yoksa İlhan Abi'nin, Uğur Mumcu'nun tepkilerini göze alamadığın için mi geri çevirmiştin?

Mete Tunçay'ın bu görüşlerini o tarihte bir ölçüde paylaşır hale gelmiştim. Ancak ben Doğan Bey hakkında öldüğü zaman ne düşündüğümü yazamazken, bir başkasının görüşlerine yer vermek istememiştim. Ama bunun hiç de "demokrat" bir tavır olmadığını şimdi belirtmek isterim.

Tabii, bu yazıyı koymama kararını alırken, gazete içi dengeleri de gözettiğini artık itiraf edebilirsin! Kısacası, Avcıoğlu yaşamı boyunca senin sonraki yıllarda düşündüğün gibi bir demokrat değildi. Her zaman "devrimci ve devletçi demokrasi" modelini savundu. Ve bunu Atatürk'e dayandırmaya çalıştı. Sen de onunla birlikte 1960'larda ve 1970'lerin ilk başlarında "Avcıoğlu'nun müridi" olarak öyle düşünüyordun.

Atatürk'le demokrasi ve İlhan Selçuk...

12 Mart'la birlikte Doğan Bey'in bir ömür boyu demir atmış olduğu sulardan uzaklaşmaya başladım. Doğan Bey'in hâlâ "devrimci ve devletçi demokrasi" diyerek tekpartili otoriter rejimi savunduğu 1981'de ben Cumhuriyet'in genel yayın müdürüydüm. O hâlâ aynı yerdeyken, ben çoğulcu demokrasi durağına gelmiştim. Doğan Bey'in aksine, 1971'le 1981 arasında geçen on yıl içinde Atatürk'le demokrasi sözcüğünü gönül rahatlığıyla yan yana getirmeye başlamıştım.

O yüzden İlhan Selçuk'la Cumhuriyet'te sert bir tartışman olmuştu.

1986 yılının 10 kasımıydı. Nadir Bey benden eski yazılarına da bakarak bir 10 Kasım başyazısı yazmamı istemişti. İlhan Abi de benim yazdığım başyazıyı taşra kalıbından okumuştu. Ben ise taşra kalıbından sonra yazıda nedense ufak bir değişiklik yapmış ve ilk baskıda yer almayan "özgürlükçü demokrasi" ibaresini eklemiştim: "Atatürkçülüğün çağdaş uygarlığı ve özgürlükçü demokrasiyi amaçladığı bazı çevrelerde ne yazık ki unutturulmak istenmektedir." Taşra baskılarında olmayan "özgürlükçü demokrasi" şehir baskılarında yer aldı.

Ve ertesi gün öğleden sonra İlhan Selçuk odana geldi.

Ve kapıştık İlhan Abi'yle. Dedi ki: "Atatürk hiçbir zaman özgürlükçü demokrasi demedi, sadece çağdaş uygarlık dedi."

Atatürk'ün hedefi "özgürlükçü demokrasi" değil miydi? Atatürk çağdaş uygarlık derken neyi kastediyordu? Batı değil miydi çağdaş uygarlığı temsil eden? Atatürk hem çağdaş uygarlığı savunacak, hem de tekpartili bir dikta rejiminden mi yana olacaktı? Atatürk, tekpartili rejimi de devletçiliği de bir "geçiş dönemi" olarak öngörmemiş miydi? 1930'ların devletçiliği, bir yandan Anadolu'daki özel sektörün olağanüstü cılızlığı, öte yandan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan kurtulma çabası değil miydi? Devletçilik tercihinde hiç kuşkusuz Sovyetler'deki "planlı

komuta ekonomisi"nin bir ölçüde etkisi vardı. Fakat Atatürk devletçiliği aslında kendi başına bir model değildi. Karma ekonomi denemesiydi. Ağır basan boyutu, özel girişimciliği, Türk işadamını yaratıp önünü açmaktı. İlhan Abi'yle bunları tartıştık.

Sana katılmadı tabii. Avcıoğlu gibi o da Atatürk'ü "özgürlükçü demokrasi" ile değil, "devrimci demokrasi" ile yan yana getiriyordu. Ayrıca, senin genel yayın müdürü olarak Cumhuriyet'in "ideolojik" çizgisine müdahale ettiğini düşünüyordu. Oysa bu "ideolojik çizgi", görünüşte Nadir Nadi'nin, gerçekte İlhan Selçuk'un tekelindeydi. O yüzden, Cumhuriyet'in 10 Kasım başyazısında Atatürk'ün özgürlükçü demokrasiyi amaçladığını belirtmiş olman, İlhan Selçuk'un gözünde senin haddini aşman olmuştu.

Şimdi bunu geçelim. Cumhuriyet, Nadir Bey, İlhan Abi bir başka kitabın konusu...

İlhan Selçuk'la Atatürk, Atatürkçülük, çağdaş uygarlık, demokrasi tartışmaların hiç bitmedi. Cumhuriyet'te Nadir Nadi'nin ölümünden sonra 1991 sonunda yaşanan büyük kavganın temelinde yatan nedenlerden biri budur. Tabii bir de gazetecilik anlayışındaki farklılık...

İlhan Abi'yle 10 kasım 1986 başyazısından dolayı yaptığımız, biraz da tatsız geçen tartışmadan bir ay sonra, 7 aralık 1986'da günlüğüme şöyle bir not almışım:

"İlhan Abi dün akşamüstü Nadir Bey'deyken, 'Seçime inanmam ama ne yapalım başka şey de yok' diyordu. Bana arada bir dert yanarken 'Devrim de yapamadık, demokrasi de Hasan' der İlhan Abi. Birinci sayfadan çoğulcu demokrasiyi savunan bir yazım çıkınca da her sabahki klasik telefon sohbetimizde, 'Yine demokrasi havariliği yapmışsın'ı demeyi ihmal etmez. Benim de yanıtım klasiktir: 'Sevgili Doğan Bey'in

kemikleri sızlamıştır!’ İlhan Abi işte böyle. Çoğulcu demokrasiyi kabulleniyor. Ama gönülsüz. Amaç olarak görmüyor. Onun için çoğulcu demokrasi bir araç... Doğan Bey’le farkı belki burada. Sevgili Doğan Bey ‘cici demokrasi’den o kadar nefret ederdi ki, araç olarak bile kullanmayı reddetmişti.”

Günlük böyle diyor.

İsmet İnönü’nün birçok sözü vardır, Atatürk’ün nihai hedefinin demokrasi olduğuna dair: “Demokratik rejim, Atatürk idaresinin amacı olmuştur. Atatürk, ömrünün sonuna kadar demokratik rejimi kurmak için uğraşmış ve birçok güçlükleri yenmiş, tamamlanmasını yeni nesillere bırakmıştır.”[13]

Bu konuda Uğur Mumcu da senin gibi düşünüyordu. Yani Atatürk’ün çağdaş uygarlık derken çoğulcu demokrasiyi de amaçladığını...

Uğur’un Cumhuriyet’teki 29 ekim 1987 tarihli yazısındaki şu satırlar çok açık: “Cumhuriyet’in kuruluşundaki amaç, ulaşmak istediği düzen, bugün Batı ülkelerinde görülen çoğulcu demokrasiydi. Atatürk bu amacı taşıdığını Hasan Rıza Soyak’a şu sözcüklerle anlatır: ‘Biz öyle bir idare, öyle bir rejim istiyoruz ki, bu memlekette bir gün -eğer dünyada hükümdarlık aleyhine gittikçe kuvvetlenen akımlar karşısında kalanlar varsa- padişahlığa taraftar olanlar dahi bir parti kursunlar.’ Atatürk’ün sağlığında bu amaç gerçekleşmedi. Çünkü dünya, 1930’larda büyük çalkantılar yaşamaktaydı. Üstelik devlet yeni kurulmuştu. Ama bugün? Bugün, Cumhuriyet’in 64. yıldönümünde, hem Atatürkçülükten söz edip hem de yasakçılığı tek yol olarak görmek, cumhuriyetçilikle nasıl bağdaşmaktadır?”

Uğur Mumcu’nun bu satırları, Avcıoğlu’na da İlhan Selçuk’a da yanıt... Uğur’la sen çoğulcu demokrasi konusunda yaklaşır, ekonomide

devletçilik konusunda uzaklaşırdınız. Sen, ekonomide liberalleşmeyi, dışa açılmayı, pazar ekonomisini savunmaya başlamıştın. Siyasette olduğu gibi ekonomide de serbest rekabetten yanaydın. İkincisi olmadan, siyasal demokrasinin olamayacağını söylerdin. Bu açıdan Uğur Mumcu'yla anlaşamazdın.

Ancak Uğur'la "Atatürk ve demokrasi" konusunda anlaşırdık. Bir gün bu konuda yazı yazacağım zaman Hasan Rıza Soyak'ın yukarıdaki sözlerini bulamamıştım. Uğur bana Ankara'dan geçmişti. Bak, o teleks hâlâ duruyor arşivimde...

Nadir Nadi de senin gibi, Uğur Mumcu gibi düşünüyordu. İlhan Selçuk'la aynı görüşü taşımıyordu. Atatürk'ün nihai hedefinin çokpartili demokrasi olduğunu savunuyordu. 10 kasım 1984 tarihli başyazısında aynen şöyle demiş:

"Yirmi beş yıl kadar önce bir gün bir devlet sorumlusu ile görüşüyorduk. Tartışmamız uzun sürdü. Biz hükümetin davranışının, ne Atatürk ilkelerine ne de demokrasiye yakıştığı düşüncesini savunuyorduk. Bir aralık sinirlenen o devlet sorumlusu ünlü kişi bana dönerek:

– Sanki Atatürk zamanında bizde demokrasi var mıydı? gibilerinden bir çıkış yaptı. Böylece beni mat ettiğini sanıyordu. Tek parti döneminde gerçekten ülkemizde çağdaş anlamıyla demokrasi yoktu. Kendisine kısaca:

– Atatürk kendi döneminde demokrasinin önkoşullarını hazırlıyordu! dedim. Yanıt bulamadı."

Haklıydı Nadir Bey.

"Eleştirel düşünceler, psikiyatri hastanelerine kapatılıyordu."

Bizim tarihimizdeki kimi “Aydınlanmacılar” Nadir Bey gibi... Kimileri de Doğan Bey, İlhan Abi gibi... Kimileri de benim gibi... Mustafa Reşid Paşa’dan, İttihatçılardan başlayarak bugünlere kadar Aydınlanma düşüncesinden etkilenen, Aydınlanma’yı savunan herkesi aynı kaba koymak, hepsine aynı pencereden bakmak hata olur. Şurası bir gerçek: Fransız İhtilali’nin tohumlarını atan Aydınlanma düşüncesi, bizde de kökleri On Dokuzuncu Yüzyıl’ın başlarına uzanan modernleşme ve Batılılaşma çabalarımızı da büyük ölçüde şekillendirdi.

Ancak Türkiye Cumhuriyeti’nin 29 Ekim 1923’te kurulması, Osmanlı döneminden başlayan sürecin en devrimci halkası oldu. Başta laiklik olmak üzere gerçekleştirilen reformlar, demokrasi açısından vazgeçilmez bir “altyapı”nın temel taşlarını üst üste koydu. Toplum ve devlet düzeninin yukarıdan aşağıya radikal biçimde değişimini öngören, belki de Yirminci Yüzyıl’ın en iddialı “uygarlık projesi”nin hayata geçirilmesi yolunda atılan büyük bir adım oldu bizde Cumhuriyet...

Türkiye böylece çağına yetişme fırsatını ele geçirdi. Çünkü çağına ayak uydurmak, çağını yakalamak için Yirminci Yüzyıl’ın başında “ulusal devlet” kurmaktan başka çare gözükmüyordu. Hele Anadolu gibi otuza yakın farklı etnik grubun, milliyetin yaşadığı bir coğrafyada “milliyetçilik”ten, bir “üst kimlik”, bunun için bir “Türklük bilinci” yaratmaktan başka model de yoktu.

O yüzden benim tarihte gurur duyduğum bir dönemeçtir 29 Ekim. Atatürk ve dava arkadaşları tarihimizin gerçek kahramanlarıdır. Onları dünya tarihinde de büyük yapan, eserlerinin, yani laik Cumhuriyet’in kalıcı ve reformlara açık olmasıdır.

Eserleri kalıcıdır!

Çünkü Atatürk, İnönü ve arkadaşları tarihin akış yönünü yakaladılar. Tarihin gerisinde sürüklenmediler. Hedefleri “muasır medeniyet seviyesi” idi. Bir başka deyişle önce cumhuriyet, altyapısını hazırladıktan sonra da demokrasi idi varmak istedikleri istasyon. Çünkü yüzleri Batı’ya dönüktü.

Cumhuriyet’i kurarken Atatürk, “Cumhuriyet rejimi demek demokrasi sistemiyle devlet şekli demektir. Biz Cumhuriyet’i kurduk. Cumhuriyet on yaşını doldururken, demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe tatbikata koymalıdır” görüşünü savunuyordu.[14]

O yüzden denebilir ki:

Atatürk yaşıyor, Lenin öldü!

Çünkü birinin eseri yaşıyor. Öbürününki 70 yılda, Berlin Duvarı’nın 1989’da yıkılmasıyla çöktü ve tarihin arşivine kaldırıldı.

Atatürk’ün kurmuş olduğu Cumhuriyetçi yapı reformlara açık bir yapı olduğunu, değişime, evrime açık bir yapı olduğunu gösterdi. Onun için de Türkiye’nin modernleşmesi 1923’te de 1938’de de durmadı.

Bu bakımdan en önemli halkalardan biri 1945’teki “çokpartili sistem”e geçiş ve siyasal itibarın 1950’de halkın oyuyla el değiştirmesidir. Bu sürece damgasını vuran İsmet İnönü’dür. Bir başka önemli dönüm noktası, Süleyman Demirel’in 24 Ocak’ı ile startı verilen, ancak 1980’li yıllarda özellikle Turgut Özal’ın imzasını taşıyan “ekonomik liberalleşme”dir.

Atatürk ve arkadaşları, Cumhuriyet devletini kurarken akıllarından hiç çıkmayan bir nokta vardı: çok uluslu, çok dinli, çok kültürlü koca bir imparatorluğun gözleri önündeki çöküşü... Onlara göre bu çöküşün temelinde iki neden yatıyordu: birincisi, devlet ve toplum düzenindeki din damgası... İkincisi, çok milliyetli etnik yapı... Bu yüzden yeni “devletin

birliği” ve “ülkenin bütünlüğü” kafaları en çok uğraştıran konuların başında geldi. Bunun için üçlü bir yasak sistemiyle attılar Anadolu’daki yeni devletin temellerini:

“Şeriat yasağı” ile laik devlet yapısı korunacaktı. “Bölücülük yasağı” ile üniter devlet ve ülkenin bütünlüğü sağlanacaktı. “Komünizm yasağı” ile komünizm önlenecek, milliyetçilik bilincinin geliştirilmesi güvence altına alınacaktı. İşte bu üçlü yasaklar sistemi çerçevesinde, Cumhuriyet’in kuruluşundan başlayarak birçok aşırılık yaşandı. Bazı farklı sesler susturuldu. “Sivil toplum”a kuşkuyla bakıldı, gelişmesi engellendi. “Liberal” olan dışlandı. Laiklik uygulamalarında din ve vicdan özgürlüğüne ters düşen örneklere tanık olundu.

“1923’te Türkiye’ye laik ulus devletini getiren Kemalist modernleşme, Osmanlı Müslüman geçmişten tam bir kopuşu ortaya koydu. İsviçre’den laik medeni hukuk alındı. Arap alfabesinin yerine Latin alfabesi getirildi. Batı takvimi benimsendi. Fes giymek yasaklandı. Aynı zamanda, çok kısa bir süre önce devlet karşısında biraz özerklik kazanan kamu alanı, ‘modern yaşam biçimi’ni yerleştirmek amacıyla tüm dinsel eğilim ve uygulamaları yok etmeye çalışan modernleştirmeci seçkinler tarafından sıkı bir biçimde denetlendi. Dini tarikatların yasaklanması, devlet memurlarının kılık kıyafetlerinin düzenlenmesi, dilin Arap etkisinden temizlenmesi ve devlet radyo ve televizyon kanallarının klasik Batı müziği çalmak zorunda bırakılması bu uygulamaların arasındaydı.”[15]

Bir başka deyişle:

Modernleşme ve Batılılaşma hedef alınmışken, bir yerde bunların gereklerine aykırı uygulamalar yaşandı. “Bölücülüğe, komünizme karşı mücadele” derken, etnik milliyetçiliğe de kayıldı. “Vatandaşlığa dayalı milli kimlik” anlayışından sapmalar oldu. Anadolu’nun rengârenk mozaiği

içinde farklı kültürlere kendilerini yaşama ve yaşatma konusunda engeller çıkarıldı. “Siyasi liberalleşme” yolunda yeterince mesafe alınamadı.

Şöyle demek mümkün:

Cumhuriyet devletinin kendini korumak için başlangıçta koyduğu yasaklar, zamanla ekonomik ve siyasal liberalleşmeye, demokratikleşmeye ayak bağı olmaya başladı. Devlet, seçilmiş hükümetten daha güçlü konumunu devam ettirdi.

Ama şurasını unutma: Batı da benzer yollardan geçti. Özellikle ulus-devletlerin kuruluş aşamalarında zora dayalı politikalar, yasakçı anlayışlar yaşandı. Ancak ekonominin gelişmesi “sivil toplumu” güçlendirirken, çoğulculuk ve demokrasi kök salmaya başladı. Aşırılıklar törpülendi, hak ve özgürlükler sistemi, siyasal ve toplumsal dengeler gitgide oturdu.

Kısacası, Batı’da da işler öyle kolay olmadı. İhtilaller, darbeler, savaşlar, iç savaşlar yaşandı. Kanlı kopuşlar eksik olmadı.

Biz de özellikle 1950’lerden, 1960’lardan beri gitgide temposu artan bir değişimi yaşıyoruz. Sıkıntılar çekip, acılar yaşıyoruz.

“Fransız İhtilali’nden bu yana 200 yıldan fazla zaman geçti. Bu süre zarfında Fransızlar iki monarşi, iki imparatorluk, iki diktatörlük ve beş cumhuriyet yaşadılar. Bir demokrasi kurmak kolay iş değildir. Demokrasi, hoşgörü gibi insanlar arasında fazla yaygın olmayan nitelikleri gerektirir. Avrupalılar bugün Türkleri yeterince demokrat olmamakla suçluyorlar. Ama aynı Avrupalılar 200 yıl önceki değil, dünkü Hitler’in, Mussolini’nin ve Laval’ın mirasçıları. Oysa Türkiye’de bir Hitler ya da Mussolini hiç olmadı. Olacağını da hiç sanmıyorum.

Bir toplumu kendi çerçevesi içinde anlamak lazım. Gerçekçi olmak ve fantazilerin peşinde koşmamak gerekiyor. Kıta Avrupası’nda

demokrasinin tarihi hayli inişli çıkışlı. Avrupa Birliği'ni ele alalım. Hangi Avrupa ülkelerinin eski, yerleşik demokrasiler oldukları söylenebilir? Britanya, İrlanda, Hollanda, İskandinav ülkeleri... O kadar! Ya Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz, Almanya, Avusturya?!..”[16]

Ama şurası bir gerçek: yüzyılın ilk yarısında dikilmiş olan elbise artık bazı bakımlardan Türkiye'ye fena halde dar gelmeye başladı. Orasından burasından atıyor dikişler...

Yine reform lazım!

Tıpkı yüzyılın başındaki gibi. Atatürk ve arkadaşları nasıl ki tarihin yükselen dalgasını yüzyılın başında yakalayıp Anadolu'da değişim ve yenileşmenin öncüsü oldularsa, Yirmi Birinci Yüzyıl'ın başında da aynı tarihsel sorumluluk ve görevle karşı karşıya Türkiye'deki genç kuşaklar...

Türkiye bunu başaracak. Çünkü Atatürk ve arkadaşlarının çizdikleri rota, koydukları yön doğru: laik demokratik Cumhuriyet...

Türkiye'nin bu tarihsel yürüyüşünden memnun olmayan “Aydınlanmacılar” da oldu bizde. Halen de seslerini duyuruyorlar.

O kadar etkili olmasalar bile...

Soğuk Savaş döneminde daha etkiliydiler. Bugün git gide marjinalleşiyorlar. Atatürk'ü, Aydınlanma'yı farklı yorumladılar. Atatürk'ün “çağdaş uygarlığı”nın son tahlilde “demokrasi”yi hedef almadığını iddia ettiler. Aydınlanma'ya özgürlük penceresinden bakmayı reddettiler. Atatürk'ü basamak yaparak Irak'taki, Suriye'deki, Mısır'dakilere benzer, “Baasçı” tek parti diktalarının, her şeyin tek bir merkezden yönetildiği, kışla düzeninin egemen olduğu, emredici plana dayalı komuta ekonomisinin damgasını vurduğu bir rejimin peşinden koştular.

Bu yüzden Sovyetler Birliği’ne, komünist ülkelere toz kondurmak istemediler. Kimileri, Gulag’ları, Victor Serge’leri, Kravçenko’ları bilmelerine rağmen sustular. Kimileri, bütün bunları “emperyalizmin yalanı” diye bir kalemde geçebildiler. Kimileri, “ideolojik” olarak gözlerini kapadı...

Hatırlıyorum, babam Soljenitsin’in Türkçe’ye çevrilmiş kitaplarını okurdu. Kanser Koğuşu, İlk Çember...

Sen ise sesini çıkarmazdın ama “Bu karşıdevrimcinin kitapları da bizim evde ne arıyor?” diye düşünürdün galiba...

Pol Pot’un ölüm tarlalarındaki kafatası dağlarının ilk haber ve fotoğrafları Batı basınında patladığı zaman inanmak istemediler. “Emperyalizmin, CİA’nın komplosu, dezenformasyonu” diye damgaladılar. “Aydınlanmacılık” adına daha ileri gidenler, “Stalin’in Gulagları”na gözlerini kapadılar. Hatta Stalin’in insanlığı ayaklar altına alan totalitarizmini savunabildiler.

“Ben, Sovyetler Birliği’nin Stalin döneminde katıksız bir diktatörlüğe katlanmak durumunda olduğunu bilenlerdenim. Ama çarlık mirasının, kapitalist kuşatmanın, nazi tehdidinin kurbanı olarak kendi ‘demir çağı’ndan geçmekte olduğunu ve yeni bir dünyanın tohumlarını yalnız Sovyetler Birliği’nin taşıdığını düşünüyordum.

Ne var ki artık çarlık geride kalmıştı. Kuşatma artık yoktu. Nazi tehdidi bitmişti. Ancak buzların çözüldüğüne dair herhangi bir işaret de yoktu. Tersine yeni bir buzul çağına girilmişti. Hiçbir ilerleme görülmüyor, tersine artık tamamen geçmişte kaldığına inandığım en kötü evrelere dönülüyordu. Bugün olanlardan duyduğum dehşet, gelecekle ilgili umutlarımı giderek yitirmeme yol açıyordu. Ama Amerika’nın atom bombası tehdidi, beni gerisin geriye yitirmekte olduğum inanca

bağlamaktaydı. Demir çağının sürmesine yol açan, düşmanın baskıları değil miydi? Beklemek, biraz daha beklemek gerekmiyor muydu? Tehlikede olan tekneyi, bir fare gibi terk edebilir miydim?”[17]

Bizdekiler, belki de Aydınlanma’nın özünü oluşturan eleştirel aklın, eleştirel düşüncenin gerçekte ne anlama geldiğini kavrayabilecek bilgi birikiminden yoksun oldukları için Stalin’i, Stalinizm’i savunabildiler. Bir bölümü, belki de cahilliklerinin farkına varabilecekleri sağduyudan yoksun oldukları için, sabit fikirleriyle, önyargılarıyla, kompleksleriyle, bir yerde hep karşı olduklarını haykırdıkları “Ortaçağ bağnazlığı”nın içine kendileri düştüler.

Üstelik bunu Aydınlanma, eleştirel düşünce adına yaptılar. Oysa “Çağdaş Avrupa kültürü içinde mayalanmış eleştirel düşünceler, psikiyatri hastanelerine ya da tutuklama kamplarına kapatılıyordu Sovyetler Birliği’nde...”[18]

Bizim bazı “Aydınlanmacılar”a gelince, ya cahildiler, bilmiyorlardı ya da görmezlikten geliyor, tarihi kendi amaçlarına alet edebileceklerini sanıyorlardı.

Geçelim.

[1]A. Hulusi Akten, Bizim Anadolu gazetesi, 26 haziran 1971, s. 5.

[2]O zamanki deyişle “Tabii Senatör”, 27 Mayısçı Acuner’in dokunulmazlığı Cumhuriyet Senatosu’nda kaldırılmış, ancak bu karar Anayasa Mahkemesi tarafından bozulmuştu.

[3]İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İlber Ortaylı, Hil Yayınları, İstanbul, mayıs 1983, s. 13, 14, 75, 77, 87.

[4]Doç. Dr. Selim Deringil, Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü öğretim üyesi, Yeni Yüzyıl, 19 mart 1995, Perspektif sayfası.

[5]Bülent Tanör, Cumhuriyet gazetesi Kitap eki, 24 nisan 1997, s. 9.

[6]Abdurrahman Dilipak, Millî Gazete, 21 nisan 1987, s. 4.

[7]“Avrupa Topluluğu“, Hasan Cemal, Cumhuriyet gazetesi, 14 nisan 1987, s. 1.

[8]Avrupa’yı Düşünmek, Edgar Morin, Afa Yayınları, İstanbul, 1987, s. 9-10.

[9]Avrupa’yı Düşünmek, Edgar Morin, Afa Yayınları, İstanbul, 1987, s. 11-12.

[10]“Papuççu Muştası”, Doğan Avcıoğlu, Türkiye Yazıları, aylık dergi, Şair Eşref özel sayısı, ocak 1982, sayı 58, s. 4-19.

[11]Avcıoğlu, bu makaleyi yazdığı 1981 sonlarında, 12 Eylül askeri yönetiminin başbakan yardımcısı olarak ekonomiyi yöneten Turgut Özal’ı kastediyor.

[12]Mete Tunçay, Yapıt dergisi, sayı 47’2, aralık-ocak 1983/84, s. 93-95.

[13]Aktaran Ahmet Taner Kışlalı, Cumhuriyet gazetesi, 29 ekim 1995, s. 3.

[14]Afet İnan’ın Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler’inden aktaran Yeşim Arat, “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, İstanbul, s. 87.

[15]New Perspectives Quarterly, Nilüfer Göle, ilkbahar 1998, s. 57.

[16]Ünlü Ortadoğu ve Türkiye tarihçisi Bernard Lewis’in Şahin Alpay’a verdiği mülakattan, Milliyet gazetesi, 4 mayıs 1998.

[17]Avrupa’yı Düşünmek, Edgar Morin, Afa Yayınları, 1987, İstanbul, s. 21.

[18]Avrupa’yı Düşünmek, Edgar Morin, Afa Yayınları, İstanbul, 1987, s. 204.

On ikinci bölüm

Aydın, asker, devlet, demokrasi...

Fanatizm tam bir ahmaklık. İnsanlığın karşı karşıya kaldığı en tehlikeli kötülük...

Özgür ruhlu insanlar!

Günlüğümden bir başlık. Paris, 1 ocak 1997. Ayşe’yle birlikte Montmartre’ı keşfetmeye çalışıyoruz. Yılın ilk günü. Pırıl pırıl bir hava. Beyaz boyalı, tek katlı bir evin girişine bir plaket çakılmış: “Place Emile Goudeau 13, Bateau-Lavoir, Picasso 1900’lerin başlarında burada yaşadı.”

Ünlü sanatçılara mekân olmuş bir adres. Etkilemiş beni. Belki de Paris, yılın ilk günü...

Günlükteki satırların şöyle: “Özgür ruhlu insanlar... Kendi ülkelerindeki düzene isyan edip gelmişler. Paris onlara kucağını açmış... Özgür ruhlu, yaratıcı insanların kurulu düzene isyanı olmasaydı, meydan okumasalardı, insanlık daha güzeli, daha hakçayı, daha mutlu olanı yakalayamazdı. Selam onlara!”

Picasso’ya selam çaktın!

1985 yılında Madrid’de Picasso’nun Guernica’sını ilk kez gördüğüm zaman yakalandığım duygu fırtınasını hiç unutmam. Acının, dehşetin, zulmün, korku ve öfkenin, muhteşem bir protestonun resmiydi Guernica. Aynı zamanda umudun resmiydi. O acının ve yıkımın içinde bir sap çiçek vardı, umudu temsil eden...

Picasso’nun Guernica’sı bugün artık İspanya’da demokrasinin simgesi.

Özgürlüğün de bir bedeli var!

Bir yılbaşı günü Paris’te Picasso’ya, “özgür ruhlu insanlar”a çaktığın selamı anlıyorum. Ama unutma! Picasso’nun da “yol arkadaşlığı” var.

Stalinizm’i görmezlikten gelmişti Picasso. Ve ona, yıllar sonra Nobel Edebiyat Ödülü’nü kazanacak olan Polonyalı şair Czeslaw Milosz 1956 yılında şöyle bir açık mektup yazmıştı: “Sovyetler Birliği’nde ve Halk Demokrasileri’nde resim sanatının sistemli bir biçimde tahrip edildiği, yok edildiği bir dönemde, Stalin rejimini göklere çıkaran bildirilerin altına isminizi koydunuz. Karşı tarafta yer almanız dengeleri öylesine etkiledi ki, Doğu’da bu saçmalıklara teslim olmak istemeyenlerin ümitleri yok oldu. Bu desteğiniz teröre yardımcı olabildiğine göre, muhalefetiniz kim bilir ne kadar işe yarardı.”[1]

“Yol arkadaşlığı” vardı ama yüzyılın en büyük ressamıydı Picasso. Nâzım Hikmet de Pablo Neruda da Batı demokrasisini sevmediler, bir dönemde “yol arkadaşlığı” yaptılar ama çağımızın büyük şairleriydiler. Şiirleriyle güzeli, adaleti, eşitliği, dayanışmayı anlattılar, öğrettiler, aşıladılar.

Aydınlarla demokrasi ilişkisi... Bizde de aydınların bir bölümü demokrasiyi gerçek anlamıyla içlerine sindiremediler. Demokrasiden başka başka şeyleri anladılar. Ya da demokrasinin ne olduğunu öğrenemediler. Devletle modernleşme tarihinden kaynaklanan ilişkileri de onları demokrasi konusunda çelişik tavırlara itti. Demokrasi demokrasi diye çok haykırdılar. Bu yüzden baskı gördüler. Hapishanelerden, işkencehanelerden geçtiler. Ama yine de özgürlükçü demokrasi açısından her zaman tutarlı, doğru tutumlar sergileyemediler.

Senin kişisel tarihin zaten bunun tipik bir örneği sayılabilir. Şu satırları yazarken 54 yaşındasın. Özellikle son çeyrek yüzyıldır ucu açık sorularından biri belki hiç değişmedi: “Çağdaş yaşamın temel koşulu olan çoğulcu ve özgürlükçü demokrasinin Türkiye’de geri dönülmez biçimde yerleşememiş olması nedendir? Bunun elbette ki birçok nedeni var. Kimileri bunu çeşitli yapısal nedenlere bağlıyor. Türkiye’nin sosyo-ekonomik açıdan yeterince gelişmiş bir ülke olmayışı... Demokratik kurumların Batı’yı taklit ederek dışarıdan ithal yoluyla ve tepeden inme bir biçimde getirilmiş oluşu... Demokratik bir düzenin temeli olan sivil toplum kurumlarının güçsüzlüğü... Toplumun yeterince örgütlenmiş olmayışı vs...

Başkaları kültürel etkenler üzerinde duruyor. Türk toplumunda genel eğitim ve kültür düzeyinin geriliği; demokrasinin uğrunda fazla bir mücadele verilmeksizin benimsenmiş oluşu; demokratik bir yaşamın gerektirdiği hoşgörü ve uzlaşma geleneklerinin özellikle politikacılar katındaki zayıflığı ve bu bağlamda en sık sözü edilen etkenler.

Türkiye’de demokratik düzenin geri dönülmez bir biçimde yerleşmiş olup olmadığıyla ilgili kuşkuları haklı kılan etkenler arasında üzerinde pek fazla durulmayan biri, bence Türkiye’de aydınların demokrasiye inançsızlıkları ya da demokrasiye yeterince güçlü bir inançla bağlı olmayışları. Kendilerini ister milliyetçi, Müslüman, sosyalist, ister sosyal

demokrat, liberal, ortanın sağında ya da solunda olarak tanımlasınlar, aydınlarımız arasında özgürlükçü demokrasi fikrinin yeterince sağlam bir temel edinememiş oluşunu, demokrasimizin en temel zaaflarından biri olarak görüyorum.

Türkiye’de birçok ‘fikir’ kendine militan bulabilmiştir. Ama demokrasi fikrinin militanları pek yoktur. Bu yüzden ülkemizde çoğulcu ve özgürlükçü demokrasi, güçlü bir entelektüel, düşünsel dayanak edinebilmiş değildir. Oysa bir ülkede demokratik düzenin belki en önemli güvencesi, o ülkenin siyaset, iktisat ve kültür eliti (seçkinleri) ve özellikle aydınları arasında demokrasi bilinci ve inancının yerleşmesidir diye düşünüyorum.

Türkiye’nin yaklaşık son kırk yıllık demokrasi tarihine baktığımız zaman, aydınlarımız arasında demokrasiye açık muhalefetin, demokrasi ‘düşmanlığı’nın giderek marjinalleşmekte olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. 12 Eylül ve bunu izleyen askeri yönetim döneminin acı deneyleri ertesinde, temel hak ve özgürlüklere dayalı çoğulcu demokrasinin üstünlükleri ve erdemleri konusunda görünürde genel bir mutabakat sağlanmıştır.

Peki, Türkiye’de aydınlar arasında demokrasi fikrinin yeterince sağlam bir yer edinmemiş olması nasıl açıklanabilir? Çoğunluğun oyuna ve başkalarının görüşlerine saygıyı şart koşan demokratik rejimin, aydınlar arasında yaygın ‘kurtarıcılık’ geleneği ile ters düşmesi, önemli bir neden olabilir. Bu gelenekle yakından ilgili olan hayli güçlü, tepeden inmeci (Jakoben) ve devletçi zihniyetin başka bir etken olduğu düşünülebilir. Türkiye piyasasında ‘bilgi ve kültür sermayesi’nin fazla bir değer taşımaması; sahiplerine ne fazla bir saygınlık ne de önemli bir gelir getirmesi, aydınlarımızı demokrasiden ‘yabancılaştıran’ bir etken olabilir.

Ben felsefi etkenin, 1980 öncesinde yaygın antidemokratik düşünce akımlarının yeterli bir eleştirisinin ve özeleştirisinin yapılmamış olduğunu düşünüyorum. Daha önce çoğulcu ve özgürlükçü demokratik düzenin bir aldatmaca olduğunu savunanlar, bugün neden 'daha çok' demokrasi istiyor? Daha önce bir piyasa ekonomisinin yalnızca tahakküm ve sömürü getirdiğini savunanlar, neden bugün devletçiliğe karşı çıkıyor? Dünkü görüşler neden 'yanlış'tı ve bugünkü görüşler neden 'doğru'dur?

Bu benzeri sorular tartışılmadan, son yirmi otuz yılın muhasebesi yapılmadan, aydınlarımız arasında demokrasi anlayışının kök salmasının, güçlü bir demokrasi kültürünün gelişmesinin, Türkiye'de demokratik düzenin sağlam bir entelektüel temele dayanmasının zor olacağını düşünüyorum.

Kişilerin gerekçelerini açıklama gereğini duymaksızın, bunun entelektüel anlamda hesabını vermeksizin, kolaylıkla fikir değiştirdikleri; öte yandan, fikir değiştiren insanların (bu sanki felsefi değil de ahlaki bir meseleymiş gibi) 'davaya ihanet eden dönekler' olarak suçlandıkları bir ortamda, benim burada önerdiğim türden bir entelektüel muhasebenin yapılmasının hayli güç olduğunu biliyorum. Ama bir işin güç olması, onu ne olanaksız ne de gereksiz kılıyor."[2]

Bu kitapta şimdi senin yaptığın 'entelektüel bir muhasebe' mi?

Deyimlendirmeyi başkaları yapsın. Ancak kendi kendimle hesaplaşmaya çalışıyorum. Kendimden korkmadığım için de, hangi ölçülerde bilmiyorum ama bir iç muhasebe yapıyorum. Kendi kendimi aldatmak istemiyorum. Çünkü yalanda yaşamak istemiyorum. "Önce halka örnek olabilmek için aydının kendisiyle hesaplaşma vakti gelmiştir. Yazarlar da romanlarında, hikâyesinde, şiirinde bu hesaplaşmaya girişmelidir. Kendinden korkanlara bir diyeceğimiz yok tabii."[3]

Aydın üzerine bir not buldum günlüğümde. 7 aralık 1986, pazar. Önce, Necdet Uğur'un bir sözünü not etmişim: "Bizde aydın, Batı'dakinin tersine devletin bir ürünü olmuştur. Devlet tarafından yetiştirilmiş, yaşam boyu devlet için çalışmış, tarihten görev almış gibi devletin geleceğinden kendini sorumlu saymıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu durum yavaş yavaş değişmiştir."

Bundan sonra da düşünmeye koyulmuşum: çağdaşlığın, Aydınlanma'nın devlet eliyle, tepeden dikte edilmesi sürecini düşün. Devlet değil mi yeni tip bir aydın "üreten?" Atatürk'ün "kültür devrimi" bir bakıma devlet eliyle yetiştirilen kadrolara teslim edilmedi mi?.. Medeni Hukuk'u, Ticaret Hukuku'nu Batı'dan aldı. Hukuk fakültelerini kurdu. Hukuk devrimiyle birlikte eğitim reformunu gerçekleştirdi. Batı'ya öğrenci gönderdi. Öğretmen gönderdi. Batı'dan bilim adamlarını getirdi. Konservatuvar kurdu. Güzel Sanatlar Akademisi kurdu. Avukatlar, yargıçlar, sanatçılar, hukukçular, bilim adamları, gazeteciler yetişmeye başladı. Modernleşmede devlet eliyle yol alındı. Aydın da bu sürecin ürünü olduğu için devletin yanında yer aldı.

Yani devletle aydının kavgası yoktu!

Batı'da, Avrupa'da yaşanmış olanın tam tersi bir durum...

On Dokuzuncu Yüzyıl'ın başlarından itibaren Osmanlı'da da durum farklı değildi. Aydın, Türkiye Cumhuriyeti'nde olduğu gibi o zaman da "devletin ürünü" olarak şekillenmeye başladı. İmparatorluğun uğradığı askeri yenilgiler ve yaşadığı ekonomik çöküş, önce askeri alandan başlayarak "kurtuluş"un Batı'da arandığı bir dönemin kapısını açtı. Askeri uzmanlar Batı'dan çağrıldı. Çöküş süreci, Batı'yla temasın kapısını araladı. Osmanlı, hiçbir zaman bir sömürge olmadığı için, yani Batı devletleri tarafından yönetilmediği için, gerilemenin, çöküşün nedenlerini kendi dışında değil, daha çok kendi içinde aradı. O yüzden fazla bir

komplekse kapılmaksızın, karşısında gerilemeye başladığı Batı'ya döndü yüzünü...

Bu arada Fransız İhtilali'nin yaydığı fikirlerin etkisiyle hürriyet sözcüğünün, vatan sözcüğünün telaffuz edilmeye başlamasıyla devlet ile aydın hafif tertip karşı karşıya gelmeye koyuldu. Ama "aydın" o kadar kendi ayakları üstüne basamaz durumdaydı ki, geçinebilmek için yalnız devletin eline bakardı. Hatta devletin sürgüne gönderdiği Osmanlı aydınlarının cebine parayı "devlet", "padişah" koyardı. Bunun içindir ki Osmanlı döneminde "aydın" işte ancak o kadar "bağımsız" olabildi devletten...

Bir yerde cüzdanıyla da devlete bağlı bir aydın türü...

Batı'da ise aydın genellikle kurulu düzenle, devletle kavga etmiş, çatışmıştır. Otoriteye karşı çıkmış, sorgulamıştır. Kendisine verileni kabul etmekten çok, kuşkucu olmuş, eleştirmiştir. Bu özellikleriyle de uygarlığın gelişiminde motor işlevini üstlenmiştir. O yüzden aydının tarih içindeki ilerici yanı ağır basmıştır.

Batı'da aydının devletten bağımsız davranabilmesinin temelinde ekonomik nedenler de yatıyordu: devletin eline bakmaksızın, ondan bağımsız olarak hayatını kazanabilmesi, ekmeğini devlet dışındaki işlerden çıkarabilmesi... Batı'da Ortaçağlardan itibaren bu var. Kapitalizmin gelişmesi, kentleşmeyle birlikte sivil toplumun serpilmesi, aydını devletten bağımsız kılmaya yöneltti. Avukatı, doktoru, sanatçısı, yazarı, gazetecisi, öğretmeni toplumun farklılaşması sayesinde devletten bağımsız ayakta durabiliyor, yaratabiliyor, fikri ürünlerini ortaya koyup satabiliyordu.

Bizde ise bu süreç çok gecikmeli yaşandı. 1950'lerde ufak ufak başladı. 1980'lerde hızlandı. Sivil toplumun gelişmesi Batı'ya göre çok

gecikti bizde... Kitap yazarak, roman, şiir yazarak, resim yaparak, tiyatro yaparak, film çevirerek, yaratıcılığını, özgürlüğünü kullanarak hayatını kazananların sayısı özellikle son çeyrek yüzyılda artmaya başladı. Ama devlet yine güçlü kalmaya devam etti. Örneğin sinemacısı da, tiyatrocusu da devletin kendi elinden tutmasını bekledi uzun yıllar...

Ayrıca unutma: özel mülkiyetin bizde doğru dürüst kabulü ya da yasaya bağlanması On Dokuzuncu Yüzyıl'ın ortalarını buldu. Bu topraklara matbaa ancak On Dokuzuncu Yüzyıl'da geldi. Osmanlı aydınının yazılı kitaba kavuşmasının geçmişi çok uzun değildi.

Osmanlı'da devlet ne kadar merkezi ve güçlü ise Cumhuriyet devleti de öyle oldu. Ancak Cumhuriyet döneminde devlet, "modernleşme ve Batılılaşma"nın bir yerde "öncüsü" oldu. "Türk Rönesansı"nın öncülüğünü devlet yaptı. Aydını da, burjuvayı da, kapitalisti de bir yerde "imal eden" devlet oldu. Batı'da aydın, devletle kavga ede ede kimliğini buldu. Bizim tarihimizde ise devlet karşısında aydın genellikle boynu bükük kaldı. Kavgası ve bağımsızlığı daha çok 1950'lerde başladı.

Zihin yapısına ilişmeden, hiçbir toplumda önemli yenilik beklenemez!

Bizim tarihimizde devlet ve toplum ilişkisiyle ilgili olarak şöyle diyenler de var: toplum kendi başına bırakılsaydı, tepeden bir şeyler dikte edilmeseydi, yani kendi tarihini yaşayabilseydi, bugün kendisiyle daha barışık, daha demokratik bir ülkemiz olmaz mıydı?

Atatürk'e ve Cumhuriyet Devrimi'ne yöneltilen eleştirilerden biridir bu. Tarihe keşkelerle bakmak olanaksız. "Toplum kendi başına bırakılsaydı daha mı iyi olurdu?" sorusunun karşılığı bugün bilinemez. Tarihte yaşanan yaşanmış bir kere. Türkiye modernleşmede bir yere

gelmiş. Cumhuriyet Devrimi bir geçiş dönemiyle Türkiye'nin özgürlükçü demokrasiye adım atmasını sağlamış. Buna karşılık örneğin bir Mısır, modernleşme olayına bizden önce başlamış olmasına rağmen, yakın tarihinde bizim Cumhuriyet Devrimi'ne benzer bir reformcu sıçrayışa sahne olmadığı için Türkiye'nin birçok açıdan bayağı gerisinde kalmıştır. 7 aralık 1986 tarihinde günlüğüme düştüğüm notlar böyle...

Şurası bir gerçek: "Zihin yapısına ilişmeden, hiçbir toplumda hiç bir önemli yenilik beklenemez. Atatürk bu hakikati biliyordu."[4] O yüzden Türk modernleşmesinde devlet öncü bir role sahip. "Gerçekten demokrat bir memlekette ibadet kanunla sağlanmaz. Ama, biz düpedüz demokrat bir memleket değiliz. Biz, devrim içinde olan bir memleketiz. Bu yüzden birçok şeyi kanuna bağlamışız. Başka memleketlerde bir tarih ve bir akademi işi olan yazıyı bizim memlekette kanun tespit etmiş. Başka memleketlerde sadece bir örf işi, bir gelenek işi olan kıyafeti bizim memleketimizde kanun tespit etmiş. Başka memleketlerin kanları ile kurdukları demokrasiyi biz kanunla yaratmışız."[5]

Modernleşme ülkeden ülkeye değişik. Almanya'da Prusya geleneği var. Modernleşme Prusya'da On Sekizinci Yüzyıl'ın sonundan itibaren tepeden dikte edildi. Almanya'nın birliği böyle sağlandı. Onun için de devlet, Almanya'da hep güçlü bir kurum oldu. O yüzden verdiğini bazen geri aldı. Hitler'in tarih sahnesine çıkmasında rol oynayan, Almanya'da demokrasinin oturmasını geciktiren etkenlerden biri de kaynağını Prusya'dan alan güçlü devlet geleneği idi. Modernleşme Rusya'da Deli Petro, Japonya'da Meici dönemlerinde "tepeden inme" oldu.

İngiltere'de zamana yayılarak tabandan gelen bir modernleşme var. Ayrıca, koca bir dünya imparatorluğunun kendi yurttaşlarına sağlayabildiği refah ve sivil toplumun gücü de devletin gücünü dengeleyebildi.

Ekonomik refah ve devlet dışında gelişen sivil toplumun önemi... Bu açılardan Amerika'da gördüğümüz modernleşme çok dikkat çekici tabii. O uzak kıtada, "yeni dünya"da Avrupa'dan kaçanlar uçsuz bucaksız zengin topraklara yayıldılar. Sonra kendileri kurdular devletlerini. Valilerini, şeriflerini, yargıçlarını, öğretmenlerini kendileri seçtiler. Devleti ekonomiye karıştırtmadılar. Devlet, dinden, inançla ilgili konulardan uzak dursun, eşit mesafede dursun dediler. Böylece her şey tabandan geldi. 1978 yılında ilk kez Amerika'yı dolaşırken şaşırmıştım. Özellikle taşrada, küçük yerlerde nereye gitsem, kiminle konuşsam sık sık "Devlet karışmasın! Devlet gölge etmesin!" sözleri kulağıma çalınmıştı. Bizden ne kadar farklıydı. Bizde ise devlet hep "baba"dır. Türkiye'de nereye gitsen, devletten yardım beklenir, iş, avanta beklenir!

Asker, Türkiye'nin kökleri tarihe uzanan gerçeği...

Turgut Özal'ın 1980'lerdeki bir sözünü hatırladın mı?

"Amerika'da devletle demokrasiyi çiftçiler, tüccarlar kurdu. Bizde ise devleti kuran asker. Onun için de kendisini her şeyin sahibi görüyor. Bu nedenle de demokrasinin gelişmesi için biraz daha sabır lazım."[6]

Evet, Cumhuriyet devletini kuran asker... Osmanlı'dan beri modernleşme hamlelerine damgasını vuran asker... Cumhuriyeti kuran asker... Çokpartili döneme geçişte belirleyici rolü oynayan asker... Bu ilerici rol aynı zamanda Türkiye'de demokrasiyle ilgili olarak kendine özgü bazı zorluklar da yaratıyor. Bu daha çok demin de belirttiğim gibi Ordu'nun tarihimizdeki özel durumundan kaynaklanıyor. "Asker, On Dokuzuncu Yüzyıl'ın başından beri Batılı kurumları almayı, çağdaşlaşmanın başlıca yolu saymış. Parlamento da bunlardan biri. Unutmayalım ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni kuran Mustafa Kemal

de bir askerdir. Ne var ki başka birçok şey gibi bunda da öncülük etmiş olmak, askerde ister istemez, bir sahiplik duygusu, bir sorumluluk, bir çeşit uzaktan denetlemek isteği uyandırıyor.

Sonra da ‘Demokrasiyi kurtarmak, yeniden kurmak, rayına oturtmak’ için müdahaleler... Evet, ilk bakışta, Latin Amerika diktatörlüklerinden ya da ülkeleri uzun süre yönetmek niyetiyle yapılmış darbelerden farklı bir durum söz konusudur ama, müdahale yine müdahaledir: doğal süreçleri keser, gerekli derslerin alınmasını geciktirir, liderlerin kendiliğinden oluşmasını engeller, kurallara fazla ilişip oyunu bozar. Demokrasi eğer özgürlük ile otorite arasında bir denge arayışı ise, Türkiye’deki Ordu hem özgürleşmeyi getiren kurumların öncüsü, hem de otoritenin dayanağı olarak, tahterevallinin iki yanında da vardır.”[7]

Asker, Türkiye’nin, kökleri tarihe uzanan bir gerçeği!

Bugün artık aklı başında hiç kimse -tabii asker de dahil- top tüfek sesleriyle, tank sesiyle uyanmak istemiyor. Rejime askeri müdahaleler artık tarihin malı olmalıdır. Siyasal yarışma ve hesaplaşmaların yolu silah ve şiddetten değil, seçim sandığından, oydan geçmelidir.

Ancak, askeri yönetimlerin yalnız tarihe karışmalarını dilemekle de bir yere varılamaz. Bir 27 Mayıs’ı, bir 12 Mart’ı, bir 12 Eylül’ü tarihsel koşulları içinde yerli yerine oturtmak, nedenlerini, niçinlerini soğukkanlı ve önyargılardan uzak biçimde tartışıp demokrasiye ilişkin dersler çıkarmak zorundayız.

Askeri yönetimler belki de modernleşme çabasındaki, hızla değişen bir Türkiye’nin ödediği bedellerdir. Avrupa ülkeleriyle mukayese edildiğinde, o ülkelerin modernleşme, demokratikleşme yolunda yaşadıkları kanlı devrimler, iç savaşlar, savaşlar, çalkantılar anımsandığında, bizim bugüne

kadar ödemiş olduğumuz bedelin hiç de o kadar yüksek olmadığı söylenebilir.

Türkiye belki de Batı'dakilere benzer "büyük kopuşları" yaşamadığı için demokrasisi hâlâ yerli yerine oturamamıştır, kim bilir...

Asker, politika ve demokrasi ilişkisi bu topraklarda güncelliğini kolay yitirmez. Asker, demokrasilerde sivil, seçilmiş otoriteye tabidir. Siyasal iktidarın emrindedir. Öyle olmalıdır!

Ancak, Türkiye'de Cumhuriyet rejiminin kuruluşundan beri devletin edindiği bazı yapısal özellikler, devleti ve orduyu, seçimle gelen hükümetler karşısında güçlü bir konuma oturtmuştur. Hükümetin devlet karşısındaki zayıf konumu, Türkiye'de bazı bakımlardan demokrasinin serpilip gelişmesini köstekleyici rol oynamıştır.

Ama bu konuda yalnız askeri eleştirmek eksiktir. Tek boyutlu bir tutumdur. Politikacıları da eleştirmek gerekir. Çünkü Türkiye'de "sivil" politikacılar eğer şimdiye kadar çaplarıyla, bilgi ve donanımlarıyla siyaset sahnesinde ağırlıklarını yeterince koyabilmiş olsalardı, asker de bugün Batı demokrasilerindeki gibi olağan yerinde olurdu. Bu açıdan Milli Güvenlik Kurulu'nun varlığı ya da örneğin Genelkurmay Başkanlığı'nın Savunma Bakanlığı'na değil de Başbakanlığa bağlı olması pek o kadar fark etmezdi.

Türkiye'de askeri kışlasında tutmak öncelikli olarak politikacının görevidir. Askerin kışlasından çıkması bazen ilk bakışta çare gibi görünmüşse de, her seferinde başka bunalımların, zorlukların tohumlarını atmıştır. O yüzden yakın tarihimizdekilerden yola çıkarak "iyi ya da kötü" diye darbeler arasında ayrım yapmak Türkiye'de demokrasinin geleceği ve rejimin işleyişi açılarından yararlı değildir.

Tarihten ders çıkarmak diye bir şey var. İlle de yaşayarak öğrenmek gerekmiyor. Tarih bilincine sahip olmakla, demokrasi yolunda yanılgılardan kurtulabiliriz.

Karadenizli idama mahkûm olmuş. Sehpada ilmik boynuna geçirilirken sormuşlar, “Son arzun nedir?” diye. Yanıtı “Bu bana bir ders olsun!” demiş... Demokrasimizin yarım yüzyıllık tarihi ve askeri darbeler bende bu fıkrayı çağrıştırır.

Ahmak diktatörler! Tarihi yeniden yazmak için tarihi durduracaklarını hayal ettiler!

Çokpartili parlamenter sistem onların gözünde “cici demokrasi” idi. “Karşı devrim”le aynı anlama geliyordu. Bizdeki bazı “Aydınlanmacılar” hiç sevmediler, sevemediler çokpartili sistemi... Demokratlığı değil daha çok “Cumhuriyetçiliği” ön plana çıkarmaya özen gösterdiler. Onların gözünde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında başlatılan çokpartili demokrasi “karşıdevrim” niteliği taşıyordu.

İşte bir örnek:

“Yarım yüzyıldır çokpartili demokrasi adıyla yaşananların özde bir ‘karşıdevrim’ niteliği taşıdığı ve ilk on beş yılda yapılanları sulandırmak, gevşetmek, hatta tersine çevirmek amacını güttüğü zaten bilinmekteydi. İnönü’lerin, Menderes’lerin, Demirel’lerin, Özal’ların, Çiller ve Erbakan’ların derece derece sorumlu oldukları bu karşıdevrimin, en sonunda, devrim tarihi derslerine kadar sızmış olması ilginçtir. Bu çürüyüşe daha fazla katlanmak, Cumhuriyet’in yıkılışına seyirci kalmak demektir.”[8]

Bu “takiyyeci demokratlar”a[9] göre, ne yapmak evladır? Bir darbeyle çokpartili sisteme laik cumhuriyet adına paydos düdüğü çalmak mı?

Yani sizlerin Devrim dergisinde iki yıl boyunca istediğiniz işi yapmak... Senin iki yıl boyunca Devrim’in ikinci sayfasındaki “Gerici Basında Ne Var Ne Yok” köşesinde, “Kalkın ey ehli vatan! Laiklik elden gidiyor” diye askeri kışkırtman gibi...

4 kasım 1969’da neler yazmışım: “Cumhuriyet tarihinde ilk kez şeriatçı ve mukaddesatçı basın, İnönü’yü övüyor. Kendi açılarından bu akıllıca bir tutum. Zira Atatürk dönemini ‘27 yıllık istibdat’ diye niteleyen bu çevreler, en büyük gelişme ve faaliyet olanağını parlamentoculuk döneminde bulmuşlardır. İnönü, devrimcilere karşı parlamentoculuğun başmuhafızı olduğu sürece, şeriatçılardan destek görmesi doğaldır.”

Şu satırlar da senin:

“Ülkemizde cici demokrasinin kabulüyle birlikte, ağa, tefeci, aracı ve işbirlikçiden oluşan antikemalist karşıdevrimci güçlerin partisi Demokrat Parti bu güçlerin ekonomik ve ideolojik baskısı altındaki geniş kitlelerin oylarıyla sandıktan çıkarak iktidara lök gibi oturmuştu.”[10]

Ben de çokpartili demokrasiyi “karşıdevrim hareketi” olarak görmüştüm 1969’da, 1970’te. Geçen otuz yıl içinde kimileri aynı noktada kaldı ama ben değiştim. Ama değişmediğim bir nokta var: o da, laikliğin korunmasını demokrasi açısından yaşamsal bir konu olarak savunmaya devam ediyorum. Ancak bunun demokrasi içinde olabileceğine inanıyorum. Ama aynı zamanda “irtica”nın demokrasiye dönük potansiyel bir tehdit oluşturduğunu hiç gözardı etmiyorum. Yirminci Yüzyıl’ın sonunda derdimi şöyle anlatabilirim:

Bir zamanlar siyaset sahnesinde “uzlaşmaz çelişki” diye bir kavram vardı. Marksist-Leninistler ve Maoistler arasında uzlaşmaz çelişki dendi

mi akan sular dururdu. Bir ara ben de geçtim bu sulardan. Hatırlarım, bir noktada kesilirdi diyalog:

"O benim sınıf düşmanım, uzlaşmam imkânsız!"

Kimdi bu sınıf düşmanları? Ya da "halk düşmanları?" Toprak ağaları... Zengin köylüler... Fabrika sahibi burjuvalar... Banka sahibi para babaları... Bunlar sömüren sınıflardı. Yoksul köylülerle, işçilerle, yani sömürülenlerle sömürücüler arasında uzlaşmaz çelişki vardı.

Peki, ne olacaktı? Bu çelişki çözülmeden, toplumun kurtulması olanaksızdı. Çelişkinin çözülebilmesi için de "halk düşmanları"nın sahneden kaldırılması gerekiyordu. O yüzden önce "işçi sınıfı" diktası kurulacak, sömürenler mülksüzleştirilerek tasfiye edilecekti. Sonra da "yeni insan, yeni toplum" yaratılacaktı.

Tarih baba bu serüveni yaşadı.

Hem de çok kanlı biçimde...

1930'larda Stalin Rusyası'nda milyonlarca insan halk düşmanı oldukları gerekçesiyle Gulag'larda yok edildi. 1960'larda Mao Çini'nde "Kültür Devrimi" sırasında sınıf düşmanları uzlaşmaz çelişki adına hayattan silindiler. 1970'lerde Pol Pot'un Kamboçyası'nda burjuva ya da burjuva uzantısı oldukları gerekçesiyle öldürülen milyonlarca insanın kafataslarından ölüm tarlaları oluşturuldu.

Bütün bu katliamlar, bütün bu insanlığa karşı suçlar, "laik bir din" adına, Tanrı'nın yerine aklı koyan "seküler bir din" adına, sözde uzlaşmaz bir çelişkinin çözülmesi uğruna işlendi. Kendilerini Tanrı'nın yerine koyabilecek kadar çılgınlaşan, mutlak gerçeğe akıllarıyla ulaştıklarını, gerçeği tekellerine aldıklarını sanacak kadar ahmaklaşan diktatörler, tarihi yeniden yazmak için tarihi durduracaklarını hayal ettiler.

Ama olmadı. Olamazdı zaten.

Tarih bu ülkelerde Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılmasıyla yeniden doğdu, kanatlandı. Özgürlük ve demokrasi yolundaki yürüyüşüne kaldığı yerden devam etti.

Demokrasi dünyası kazandı.

Tıpkı İkinci Dünya Savaşı sonrasında, bir başka totaliter ideolojiye, yani Hitler'in nazizmi ile Mussolini'nin faşizmine karşı olduğu gibi...

Bu dünyada "laik din" reddedildi, kıytırıklaştırıldı. Uzlaşmaz çelişki diye nitelenen düşmanlıklar aşıldı. Herkesin aynı tekne içinde yaşamasını öngören çerçeve kabullenildi. Toplumun sınıflara bölünmesinin ilerlemeyi engellediği, herkesin farklılıklarıyla barış içinde bir arada yaşayabileceği tecrübeyle görüldü.

Kısacası:

Demokrasi, tek sesli totaliter düzenlere karşı, yani hem komünizme hem faşizme karşı galip geldi. Aslında "demokrasinin doğasını daha iyi anlayabilmeyi totalitarizme borçluyuz. Ancak bunun için totalitarizmi anlamamız gerekiyor ki, bu hiç de kolay değildir. Çünkü her şeyden önce totalitarizm kendine bu adı vermediği gibi, sosyalizm adı altında 'gerçek' demokrasiyi kendisinin kurduğunu iddia etmektedir. Demokrasiyi anlamak için totalitarizmin ne olduğunu anlamak kadar, 'totalitarizm'i anlamak için demokrasinin ne olduğunu anlamak gerekir.

Totalitarizm az ya da çok açık olabilir. Az ya da çok liberalleşebilir. Ama düşüncelerin ya da eğilimlerin çoğulculuğuna resmi olarak izin verilmeyen bir tek parti rejimi var olduğu sürece bir rejimi totalitarizm olarak tanımlamak gerekecektir.

Görünüşe bakılırsa, totalitarizm ile demokrasinin hem temelleri (halkın halk için yönetimi) hem de programları (özgürlük, eşitlik, kardeşlik) aynıdır. Kuşkusuz Sovyetler Birliği'nin totalitarizminin halkın halk için yönetimini kuramadığı açık olduğu gibi, tepelerinde ayrıcalıklı 'Nomenklatura'nın yer aldığı, yeraltı cehenneminde ise 'Zeks'lerin[11] toplandıkları hiyerarşik kast sistemi de özgürlüğe, eşitliğe ve kardeşliğe ters düşer. Ancak partinin, halkın aydınlık bilincini temsil ettiği kabul edilir ve hiyerarşi de felsefi açıdan haklı kılınamamakla birlikte teori ve resmi söylevler kanalından doğrulanır.

Totalitarizm, her tür siyasal çoğulculuğu, her tür toplumsal çatışmayı yok etmeye ve aykırılık içeren her tür diyaloğun işleyişini engellemeye çalışır. Totalitarizm, devletin mutlak iktidarı demek değildir; partinin devletin her kademesinde ve onun da ötesinde toplumsal hayatın bütün hücrelerinde mutlak iktidara sahip olması demektir. Parti, kendi de birlik içinde ve uyumlu olan bir toplum kurmayı amaçlamaktadır. Parti sayesinde bir kez sömürücüler tasfiye edilip sınıf çatışmasının nedenleri ortadan kaldırılınca, bireyin, devletin ve toplumda yaşayan herkesin çıkarlarının örtüşmesi sağlanacaktır. Dolayısıyla sistem içinde farklılığa ya da muhalefete yer yoktur. Farklı ya da muhalif olanlar ancak akli dengesi yerinde olmayanlar, hainler, casuslar olabilir."[12]

Totalitarizm budur!

Liberal demokrasi tarihin sonu değil!

Demokrasiye gelince... "Demokrasi, bireyselliğe saygı duyulmasını sağlayan ve azınlık biçimini almış olanlar da dahil olmak üzere farklılığı, çeşitliliği koruyan kuralları ve ilkeleri kurumlaştırır. Dolayısıyla onu çoğunluk yasasına indirgemenin olanağı yoktur. Demokrasi zorunlu olarak her çeşit azınlığın varolma ve kendini ifade etme hakkını içerir.

Demokrasi farkılılıklarla, karmaşıklıklarla yaşar. Çatışma ve aykırılıkların olmayışı üzerine değil, tam tersine onların varlığı ve etkinliği üzerine kuruludur.

Demokrasi, söz konusu çatışma ve aykırılıkların ifadelendirilmelerine olanak tanıyan ve bunu bir düzene koyan oyun kurallarından oluşur. Onları meclisler, seçim kampanyaları, referandum oylamaları çerçevesinde dile getirilen söylevlere ve karşılıklı görüş ve kanıt alışverişlerine kanalize ederek düzene koyar.

Demek ki demokrasi, hem sınırlarına saygı göstermeleri koşuluyla bireylere tanınan özgürlüklerin kaçınılmaz biçimde neden oldukları düzensizliklerden, hem de yine oyunun sürekli kurallarını ve oyla belirlenen geçici hükümlerini kabul etmek koşuluyla oyuna katılan her çeşit çatışmadan beslenir. Ancak hiçbir kural, demokrasi oyunu ve sanatı da dahil olmak üzere herhangi bir oyunun ya da sanatın mükemmel olmasını garanti edemez.

Demokrasinin ‘Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik’ programı, her biri kendi aykırılıklarını içeren bu üç hedefi karmaşık biçimde bir araya getirir. Belirli bir sınırın ötesine gidildiğinde özgürlük, eşitliği yıkar ve kardeşliği yozlaştırır. Bir sınırın ötesine gidildiğinde de eşitlik, mutlak kardeşliği de sağlayamadan özgürlüğü yıkar.

Onun için demokratik siyaset, sanki içine ‘iki yanı keskin’ bir ahlaki bıçak yerleştirilmiş gibidir. Temel hedefleri bu sınırlar içerisinde birbirleriyle çelişkili biçimde karşı karşıya gelirler ve yöneticiler duruma göre, geçici olarak, bu hedeflerden birini ya da diğerini feda etmek zorunda kalabilirler. Demokrasi, ilahi ya da kozmik bir düzenin yansıması değildir. Demokraside uygulamanın ötesine giden, aşkın hiçbir gerçek yoktur.

Demokrasinin temel gerçeği, çeşitli siyasal gerçeklerin dile getirilmelerine, karşı karşıya gelip birbirlerine, yani demokratik kurala saygı göstererek çatışabilmelerine olanak sağlamaktır; başka bir gerçeği yoktur.

Demokratik oyun kuralı, toplumsal, kültürel, siyasal çeşitliliklere ve farklılıklara, aralarındaki çatışmalar yoluyla üretken olma olanağı verir. Çatışmaların icabında yaratıcı olabilmelerini de bu sağlar. Kuşkusuz demokrasi hiçbir şekilde toplumsal aykırılıkların kuralı bozup demokrasiyi yıkmayacakları garantisini veremez. Sağlam demokrasilerin eski demokrasiler olmalarının nedeni de, demokratik kuralı köklü bir gelenek haline getirip ulusal kimliklerinin bir parçası yapmalarıdır.

Sovyet efsanesinin çöküşü, demokrasi düşüncesine yeniden canlılık kazandırdı. Ancak demokrasi, komünizmin yaptığı gibi insanların bütün sorunlarını çözeceği, bireysel ve kolektif mutluluğu sağlayacağı, toplum katında kurtuluşu garanti altına alacağı türünde görüşler ileri süren bir efsaneye dönüşmemelidir.

Öte yandan demokrasiyi var eden şey yalnız demokratik kurumlar değildir. Bunların yanı sıra zengin ve karmaşık bir kamu yaşamının, siyasal yaşamın varlığı da gereklidir. Eğer bunlar yoksa, oylar anlamını yitirir. Meclisler perde arkasında yönetilip manipüle edilir. Siyaset yalnız parti genel kurmaylarında yapılmaya başlanır. İktidardaki seçkinler denetlenemez olur.

Son olarak da demokrasinin bugün var olan modellerle varabileceği son noktaya varmadığı ya da son biçimine kavuşmadığı söylenebilir. Bu noktada da o var olanla yetinen, kendi kendinden memnun havadan kurtulmak gerektiğini düşünüyoruz. Demokrasi önümüze yeni sorunlar koyan bir çözümdür. Bugün demokrasinin tamamlandığı bir aşamada

değil, tersine demokrasi açısından yalnızca bir başlangıç olan aşamada bulunmaktayız.”[13]

Yani liberal demokrasi “tarihin sonu” değil!

“Liberal demokrasinin bir yönetim sistemi olarak monarşi, faşizm ve son olarak da komünizm gibi rakip ideolojileri yenilgiye uğrattığı konusunda büyük bir mutabakat olduğunu savundum. Ama aynı zamanda bunun da ötesinde liberal demokrasinin, ‘insanlığın ideolojik evriminde bir son nokta’ ve ‘insan yönetiminde bir son şekil’ olabileceğini ve bunun da bir bakıma ‘tarihin sonu’ olarak yorumlanabileceğini savunmuştum. Bunun anlamı şuydu: daha önceki yönetim biçimlerinin sonunda kendilerini çöküşe götürmüş olan ciddi yetersizlikleri ve akıldışı tarafları vardı. Buna karşılık liberal demokrasinin böylesine temel iç çelişkileri yoktu. Ama bu da demek değildir ki, Amerika’daki, Fransa’daki, İsviçre’deki gibi günümüzün istikrarlı demokrasileri adaletsizlikten ya da ciddi toplumsal sorunlardan yoksundur. Ancak bu sorunlar, modern demokrasinin temel direklerini oluşturan özgürlük ve eşitlik ikilisinin tam anlamıyla uygulanmamasından kaynaklanıyor. Yoksa demokrasinin kendi ilkelerindeki zaaflardan değil.”[14]

Demokrasiyi bir ara istasyon olarak gören İslamcılar...

Şurası bir gerçek:

Faşizmin, nazizmin, komünizmin çöküşüyle demokrasiye dönük tehdit bitmedi. “Uzlaşmaz çelişki” hâlâ yaşatılmak isteniyor. Bu kez siyasal İslam, radikal İslam tarafından...

Nerelerde? İran'da. Sudan'da. Suudi Arabistan'da. Afganistan'da. Bu ülkelerdeki rejimler en basit anlatımıyla uzlaşmaz çelişki kavramı üstüne oturuyor. Laiklik ve demokrasi bu rejimler için şeytan icadı, küfür düzeni... Kadınların ikinci sınıflığı, köleliği ya da çarşaflanması dinin, Şeriat'ın gereği... Yasaların, hukuk sisteminin din kurallarına, yani Şeriat'a tabi kılınması Allah'ın, Peygamber'in emri... Böyle düşünmeyenler ise din düşmanı, İslam düşmanı...

Tıpkı bir zamanlar, komünist rejimlerdeki sınıf düşmanları, halk düşmanları gibi... O yüzden İran'daki mollalar, Türkiye'de laik ve demokratik cumhuriyeti benimseyenlerle kendileri arasında uzlaşmaz çelişki olduğunu düşünüyor. Tahran'ın Türkiye'deki uzantıları da aynı kafada...

Örneğin ben laiklik ve demokrasiyi savunuyorum. Bu ülkede laikliği demokrasinin "altyapısı" olarak görüyorum. Laiklik ve demokrasiden yana olmanın Müslümanlığa aykırı olmadığına inanıyorum. İnsanlar laiklik ve demokrasinden yana olurken, aynı zamanda Müslüman, dindar olabileceklerini, camiye gidebileceklerini, beş vakit namaz kılabileceklerini belirtiyorum. Laiklik ve demokrasiyle İslamiyet'in bir arada yaşayabileceğini, Türkiye'nin Cumhuriyet'in kuruluşundan beri, çokpartili demokrasiye adım attığından beri bunu kanıtlayan bir model olduğunu vurguluyorum.

Köpürüyor kimileri. Laiklik ve demokrasinin olduğu yerde İslamiyet'in yaşanamayacağını öne sürüyorlar. Mesela diyorlar ki: "Laiklik 'insan için kuralı insan koyar' diyor. Din ise 'insan için kuralı Allah koyar' diyor. Burada ayrılıyoruz. Benim Müslüman olarak görevim, Kuran'ın ilkelerine göre yaşamaktır. Bunun hayat haline gelmesini istiyorum. İnsanı toplumdan ayıramazsınız. Devletin anayasası, kanunları Kuran'a aykırı olmayacak. Eğer İslam bir ülkede Müslümanların belirleyici bir değeriyse, o ülkede en sıhhatli sistem, İslam'ın esaslarına

göre kurulacak sistemdir. Ülkeye başka bir sistem uygularsanız, toplumla yönetenler arasında çatışma çıkar.”[15]

Laikliği reddeden, demokrasiyi bir araç, bir ara istasyon olarak değerlendiren görüşler... Laiklik ve demokrasiyle İslamiyet’in bir arada olamayacağını vurguluyorlar. Müslümanlık ile laikliğin bağdaşmadığını savunuyorlar. Ve beni bir püf noktaya, tehlikeli bir eşiğe getirip bırakıyorlar:

Uzlaşmaz çelişkiye...

O kavga noktasına...

Ben ise bütün bu farklılıkların, değişik ideolojilerin barış içinde bir arada yaşaması için tek çağdaş çerçevenin laik ve demokratik düzen olduğunu savunuyorum. Bunun için ortak platformun ancak demokrasi olabileceğine inanıyorum. Tarihin de buna tanık olduğunu söylüyorum. Türkiye’nin de laik demokratik cumhuriyeti amaçlayan atılımlarıyla bu yolda büyük mesafe aldığını belirtiyorum.

Ama hayır diyorlar. İlle de bir hesaplaşmanın peşinde olanlar var. Tarihsel bir hesaplaşma olarak görüyorlar bunu. Bu topraklarda, Anadolu’da yaşanan iki yüzyıllık modernleşme ve Batılılaşma sürecini tersine çevirmek isteyen bir hesaplaşma arzusu bu... Ya da laik cumhuriyetin yerine İslam cumhuriyetini koymanın kavgası bu...

Ben de bunlara diyorum ki: işleri kavga noktasına, “uzlaşmaz çelişki” noktasına sakın getirmeyin! Zorlamayın! Kendinizi değiştirmeye çalışın! Yoksa, bu işin sonu kavgaya varır, çatışmaya varır. Aklınıza şunu çok iyi koyun: laik ve demokratik cumhuriyet düzeni, tüm farklılıkları, renkleri ve de ideolojileri barış içinde bir arada yaşatan, yaşatacak olan tek çağdaş şemsiyedir.

Demokrasi bir yerde kendisine karşı olan görüşleri de bünyesinde barındırır. Bu görüşleri dillendirenlerin sesini kesmez. Gücü ve fazileti bu özelliğinden kaynaklanır liberal, özgürlükçü demokrasinin...

Ancak liberal geçinip, demokrat geçinip boynunu radikal İslam'a uzatanlar da var bizim ülkemizde. Oysa, liberallik her türlü totalitarizme karşı kararlı mücadeledir aynı zamanda. Faşizme, komünizme verilen kavgalar yazılıdır liberallerin tarihinde. Bizde ise kimileri özellikle 1990'larda liberallik adına, bilerek ya da bilmeyerek radikal İslam'ın "yol arkadaşlığı"na soyundular. Ama o yüzden "tekke demokratları" deyimini hak ettiler.

Onlar da sana "garnizon demokratı" dediler!

Onlar, ahmaklıkla demokratlık arasından geçen ince çizgiyi şaşırdılar.

Ahmaklığın nasıl demokrasi düşmanlarının değirmenine su taşıdığının çarpıcı örneklerinden birini, Hitler'in propaganda şefi Göbbels, 1940 yılında, yani nazilerin Almanya'da iktidarı ele geçirmelerinden yedi yıl sonra şöyle anlatmıştır:

"Almanya'nın gerçek hedeflerinin ne olduğu hususunda düşmanlarımızı karanlıkta bırakmayı başardık. 1932'den önce iç düşmanlarımız nereye gittiğimizi veya hukuka bağlılık yeminimizin sadece bir aldatmaca olduğunu anlayamadılar. Bize engel olabilirlerdi. 1925'te birkaçımızı tutuklayabilirlerdi ve bu da işin sonu olurdu. Onlar bizim tehlikeli bölgeye girmemize izin verdiler. Dış politika da aynen böyle oldu. 1933'te bir Fransız başbakanı şunu söylemeli idi (yahut ben Fransız başbakanı olsam söylerdim): 'Yeni Reich başbakanı, Mein Kampf'ı yazan adamdır. Kitabında şöyle söylüyor. Bu adamın yakınımızda bulunmasına hoşgörüyle bakılamaz. Ya o ortadan kaybolmalı veya biz yürümeliyiz!' Fakat bunu yapmadılar. Bizi kendi başımıza

bıraktılar. Tehlikeli bölgeye girmemize izin verdiler ve biz bütün o tehlikeli kayalıklardan sıyrılmayı başardık. Biz işimizi bitirip onlardan daha iyi silahlandıktan sonra, bize savaş açtılar."[16]

Son olarak şu gerçeği bir kez daha vurgulamakta yarar var: laikliği, laik Cumhuriyet değerlerini korumak için günümüzde demokrasiden vazgeçmek gerekmiyor. Yirmi Birinci Yüzyıl'ın eşiğinde Türkiye'nin artık laik Cumhuriyeti demokrasi içinde koruyabilecek güce eriştiğini sanıyorum. Dinci fanatizm demokrasi içinde etkisiz kılınabilir.

Fanatizm konusunda Fransa'nın sosyalist Cumhurbaşkanı François Mitterrand'la Nobel Barış Ödülü sahibi Elie Wiesel arasında geçen ilginç bir diyalog var:

"Mitterrand: Fanatizmin tam bir ahmaklık olduğu konusunda en ufak bir kuşkum yok. Lanetlenmesi gereken bir şey fanatizm. İnsanlığın karşı karşıya kaldığı en tehlikeli kötülük.

Wiesel: Çünkü sorgulamayı reddediyor; bu yüzden de kültürü...

Mitterrand: Çünkü hayatı reddetmiş oluyor.

Wiesel: Fanatizmle nasıl mücadele edersin?

Mitterrand: Her ne pahasına olursa olsun karşıfanatizme başvurmaktan sakınarak...

Wiesel: Sence antifanatik hareket, fanatizmin kendisi kadar tehlikeli olabilir.

Mitterrand: Kesinlikle. Ateşe karşı ateşle karşılık vermek çok çekici, insanı baştan çıkarıcı bir yöntemdir. Madem fanatik hareket şu şu yöntemlere başvuruyor, o zaman biz de aynı yöntemin daha şiddetlisini

kullanalım! Oysa kendi çıkardığın yasalara, kendi koyduğun davranış biçimlerine saygılı olmalısın. Fanatiklerin oyun kurallarıyla oynamayı reddetmelisin. Ama aynı zamanda çok fazla geniş bir manevra alanın da yoktur. Çünkü fanatizmle mücadele konusunda zayıf da olamazsın. Sağduyu, dikkat ve kararlılık, her türlü fanatizmle mücadelede gerek duyacağın özelliklerdir. İşte bunun içindir ki, faşist ve nazi ideolojilerin sona ermesinden bu yana geçen yarım yüzyıl içinde, fanatizm ve terörizm artık Batı toplumlarında doğru dürüst bir yer edinemediler."[17]

"Kendi aklını kullanma cesaretini göster!"

Tarihin Batı toplumlarında fanatizmle mücadelesinde bugünlere gelmesi hiç de kolay olmadı.

Roma'yı sever misin?

Hem de çok.

Roma'yı gezerken tarihle flört edercesine bir duyguya kapılırım. Roma sokaklarında tarihle baş başa kalır insan. Roma'da, o birbirinden güzel meydanların içinde beni en çok etkileyen Campo dei Fiori'dir.

Çiçek Tarlası Meydanı...

Gürültülü, gerçek Romalıların yaşadığı, orta yerinde pazar kurulan bir meydan. En ilginç yanı da şu: Roma'da kilisesi olmayan tek meydandır Campo dei Fiori.

Kilisesi yoktur ama orta yerinde kocaman bir heykeli vardır: kitap okuyan bir papaz heykeli... Gövdesindeki kabartmalar ilginçtir. Bir mahkemede yargılanan, sonra odunların üstünde yakılarak idam edilen bir

din adamının öyküsünü anlatır. Engizisyon tarafından ölüme gönderilen bu din adamı, Giordano Bruno'dur.

Tarih, 16 şubat 1600.

Giordano Bruno şafakla birlikte Engizisyon muhafızları tarafından bu meydana getirilir, sürüklene sürüklene. Meydanın ortasına tepeleme odun yığılmıştır. Bir cellat, elinde kocaman ve keskin bir kıskaçla yaklaşır ona. Bruno'nun dilini koparırken, meydanı dolduran halk kendinden geçmiş halde haykırır. Aynı anda bir keşiş, elindeki meşaleyle tutuşturur odun yığınını...

İşte Hıristiyan Ortaçağı ve karanlığı!

Giordano Bruno ne yapmıştı da bunu hak etmişti? Bu aydın din adamının suçu, kendi çağının ötesinde yaşıyor olmaktı. Gerçekte tüm dinlerin özünde yatan akla aykırılığı sorgulamaya kalkışmak cüretini göstermişti. Aydınlanma Çağı'nın öncülerinden biriydi. Başkalarının kendi adına düşünmesine karşıydı belki de. Kant'ın "Kendi aklını kullanma cesaretini göster!" diye özetlediği Aydınlanma düşüncesinin sloganına ondan iki yüzyıl önce sarılmıştı belki de. Başkalarının kendi adına düşünmesini kendine yediremiyordu. Demek ki Descartes'ın tavsiyesi bir yüzyıl önce onun da aklına düşmüştü:

"Her şeyi sorgula!"

Onun için Giordano Bruno, dini ve felsefi özgürlüğü savunmuştu. Kutsal Kitap'ın yazdıklarını sorgulamış, böylece aklın özgürleşmesine, bilime, uygarlığa giden yolda tarihin hızlanmasına katkıda bulunmuştu.

Ama yakıldı!

Yakıldı ama yükselen alevler de dünyayı aydınlattı. Hıristiyan Ortaçağı'nın o kopkoyu karanlığını yırtan "entelektüel devrim" ateşlendi.

Fakat bu arada Hıristiyan kültürünün Ortaçağ'da insanlığın entelektüel birikimine yaptığı katkıları da unutmamak gerekir.

Biliyorum ama bırak da sözümü bitireyim. Hıristiyan Ortaçağı'nın o kopkoyu karanlığı Bruno'ların çabalarıyla aydınlığa dönüştü.

"Gel gelelim dalga ne kadar ani ve dik bir tırmanışa geçerse, o ölçüde şiddetli bir kırılmaya uğrar. Çağımızda özellikle yeni buluşların, tekniğin mucizelerinin, yıkımın en korkunç etkenlerine dönüşmesi gibi, Rönesans'ın ve hümanizmin başlangıçta şifa kaynağı olan öğeleri de öldürücü birer zehir olup çıktı. Avrupa'ya yeni bir Hıristiyanlık ruhu aşılamanın hayallerini kurmuş olan Reform hareketi, din savaşlarının eşsiz barbarlığıyla noktalandı. Baskı makinesi, eğitim ve kültür yerine din alanındaki gericiliği yayma aracı oldu. Zafer, hümanizmde değil, bağnazlıkta kaldı. Avrupa'da her ülke vahşi iç savaşlarla parçalanırken, Yenidünya'da da yeni fatihlerin vahşeti, erişilmesi olanaksız bir zalimlikle sürdü gitti. Raffaello'nun, Michelangelo'nun, Leonardo da Vinci'nin, Dürer'in ve Erasmus'un oluşturdukları bir çağ, bir Attila'nın, Cengiz Han'ın, bir Timur'un vahşetine geri döndü."[18]

Tarihin kanlı kargaşasında kaçınılmaz duraklardan biri de Aydınlanma'yı izleyen Fransız İhtilali... "Devrim, filozofların aklıyla Rousseau'cu kardeşlik ve eşitliği ahenkli bir şekilde bir araya getirmiş gibi görünüyordu. Devrim özgürlüğü getirdi ama ardından terör geldi. Devrim barışı getirdi ama ardından savaş patladı. Devrim cumhuriyeti getirdi ama ardından imparatorluk sökün etti. Fransız Devrimi'nin getirdiği her ikisi de aynı derecede sonsuz olan umutlarla hayal kırıklıkları, çoğu zaman aynı insanların bilincinde bir kasırga gibi esti."[19]

İç içe halkalardan oluşan düşünce devrimiyle Batı, Doğu'ya karşı üstünlüğünü kurmaya başladı. Bruno gibi aydın insanların "bağımsız" düşünebilmeleri sayesinde, akıl parantezden kurtulmaya ve özgürleşmeye yöneldi. Tutsaklıktan sıyrılmaya başladı. Kafaların içindeki setler birer birer yıkıldı. Eleştirel düşünce, insanlığın ufkunu genişletirken bilimsel buluşlarla Yirminci Yüzyıl boyunca gitgide hızlanarak devam edecek maddi refahının temellerini attı.

Tarihin akışı böyle hızlandı. Demokrasi ve özgürlük böyle gerçeklik kazanmaya başladı. Onun için ne zaman Roma'ya gitsem, mutlaka Campo dei Fiori'de bir kahve içer, Giordano Bruno'nun heykelinin önünde demokrasi ve özgürlük için ödenen bedelleri düşünmeye çalışırım.

"Kuyrukluyıldız" ilan ettiğimiz Ecevit'ten bize 1974 affı...

Yine 12 Mart'a dönelim.

12 Mart da demokrasi ve özgürlük adına ödenen bir bedel oldu. "12 Mart Darbesi, Yön-Devrim dergilerinde temsil edilen radikal akımın mutlak bir prestij kaybı ile sahneden çekilmesidir. Aynı zamanda başkaldıran 68 kuşağı için perdenin kapanışıdır. 12 Mart'ta başkaldıran gençlerin kitle halinde hapishanelere tıkılmaları başladı. Genç insanlara karşı en ufak bir hoşgörüden yoksun iktidar, yakalanmamayı başarıp kır ve kent gerillası eylemlerine kalkışanları hunharca katletti ya da darağacına yolladı. Başkaldıranlar ne yapmak istediklerini halka hiç anlatamadılar. Büyük çoğunluk onların değil, devletin yanında yer aldı. Devrimcilerin pek az bir bölümü yakalanmaktan kurtulup Filistin Direnme Hareketi'ne ya da Batı Avrupa'daki demokratik ülkelere sığındı. 68 kuşağının 'kaymağı' 1974'teki affa kadar yıllarını hapishanelerde geçirdi."[20]

Sen ne yapmıştın 1974 affına kadar?

İki yıl kaçakları oynadım. Devrim dergisinin davaları askeri mahkemelere gönderilmediği için sivil yargının laçkalığından yararlandım. Yani hapisten kaçmak o kadar güç olmadı. 1972 başlarında Anka Ajansı'nda muhabir olarak çalışırken 44 aylık hapis cezam Yargıtay'da onaylandı. Polisler eve gidip gelmeye başladılar. Bazıları apartmanın kapısında nöbet tutardı. Önlerinden geçer eve girerdim. Beni tanımadıkları için bir şey olmazdı. İşi sıkı tutmamışlardı.

Bir gün Necla'ya kızıp hapse girmeye karar vermiştin!

Aile içi bir kavga... Onun üzerine ben de haber göndermiştim, hapistekilere geliyorum diye. O sıralar Ankara'da cezaevinde olan bazı dostlar vardı. Yanlış hatırlamıyorsam, Muzaffer Erdost, Ahmet Kardam... Avukatlar aracılığıyla ne lazım geldiğini sordurmuştum. Haber gelmişti, "Yün bereni, battaniyeni, tokyonu, eşofmanını ve kitaplarını al da öyle gel" diye.

Sonra, eve girip beklemeye başlamıştın polisleri.

Aynen öyle. Kapıyı çalan olsa, "Evet, Hasan Cemal benim" deyip tıpış tıpış Cebeci'deki cezaevinin yolunu tutacaktım. Beni bu akılsızlıktan Altan Öymen kurtardı. Akşam geldi, beni çıkardı ve Yakamoz diye o zamanların Ankara'sında benim bütçeye göre pahalı bir balık meyhanesine götürdü. Sakinleştirdi. Her zamanki sağlam mantığıyla, böyle tıpış tıpış hapsin yolunu tutarsam, nasıl gülünç hale düşebileceğimi örnekleriyle oynayarak, tarif ederek anlattı.

Vazgeçirdi seni!

Onun sayesinde iki yıl hapis yatmaktan kurtuldum. Ertesi gün de beni uçağa bindirip İstanbul'a, bizim mesleğin ustalarından Necati

Zincirkıran'a gönderdi. Günaydın gazetesinde çalışmaya başladım. 1973 sonunda da Cumhuriyet'e geçtim.

Genel af, 1974'ün baharında geldi. Devrim'de "kuyrukluyıldız" ilan ettiğiniz, "karşıdevrimci" diye yerden yere vurduğunuz, CHP lideri Bülent Ecevit'in başbakanlığı döneminde...

[1]Past Imperfect, French Intellectuals, 1944-1956, Tony Judt, University of California Press, Berkeley ve Los Angeles, Kaliforniya, 1992, s. 275.

[2]Şahin Alpay'ın "Aydınlarımız ve Demokrasi Üzerine Bir Deneme" başlığını taşıyan, aralık 1990 tarihli yayımlanmamış bir çalışmasından.

[3]Günlük, Oğuz Atay, İletişim Yayınları, 1987, İstanbul, s. 142.

[4]Türk Humanizmi, Prof. Dr. Suat Sinanoğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1980, kitabın önsöz bölümü.

[5]Orhan Veli'den aktaran Murat Belge, Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek, Birikim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 97.

[6]Cengiz Çandar da, 1987'deki bir sohbetimiz sırasında, Turgut Özal'ın birlikte yaptıkları Şam gezisinde kendisine böyle dediğini bana anlatmıştı.

[7]Mümtaz Soysal, Milliyet gazetesi, 15 nisan 1986, s. 2.

[8]"İddia", Mümtaz Soysal, Hürriyet gazetesi, 22 şubat 1998, s. 11.

[9]Şahin Alpay, Milliyet gazetesi, 29 ekim 1998.

[10]Hasan Cemal, Devrim dergisi, 13 ocak 1970 sayısı, s. 2.

[11]Zeksler, yani Gulag sakinleri, Stalin'in toplama kamplarındaki, hapishanelerindeki "rejim düşmanları", H.C.

[12]Avrupa'yı Düşünmek, Edgar Morin, Afa Yayınları, İstanbul, 1987, s. 223-225.

[13]Avrupa'yı Düşünmek, Edgar Morin, Afa Yayınları, İstanbul, 1987, s. 226-231.

[14]The End of History and The Last Man, Francis Fukuyama, The Free Press, New York, 1992, s. 11.

[15]Yeni Şafak gazetesi yazarlarından Ahmet Taşgetiren'in 8 kasım 1996 tarihli Yeni Yüzyıl gazetesinde Neşe Düzel'le konuşmasından.

[16]Diplomasi, Henry Kissinger, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s. 279-280.

[17]Memoir in Two Voices, François Mitterrand, Elie Wiesel, Arcade Publishing, New York, 1996, s. 52-53.

[18]Yarının Tarihi, Stefan Zweig, Türkçesi: Ahmet Cemal, Can Yayınları, İstanbul, 1991, s. 118-119.

[19]Avrupa'yı Düşünmek, Edgar Morin, Afa Yayınları, İstanbul, 1987, s. 104.

[20]Şahin Alpay, Toplum ve Bilim dergisi, bahar 1988, 41. sayı, s. 179-180.

Biterken

“Ya başbakan olacağım, ya asılacağım!”

Tarihi yanlış durakta beklemek...

“Doğan Avcıoğlu kanser! Midesini ve dalağını aldılar. Amerikan Hastanesi’nde...”

1983’ün ocak ayı sonları. Kalın siyah çerçeveli gözlüklerinin arkasındaki cin bakışlarıyla yatağında yatıyor. Ağzının kenarında o yarım gülücüğü... Çetin Altan’ın deyişiyle Doğan Bey’in o yarım gülücüğü bir dostluk işaretiydi. Ama dudağının ucundan hiç eksik etmediği sigarası artık yoktu. Başucunda bir süre dikilip kaldım. Bir şey söyleyemedim.

Sevdiğin bir insanı, bilinmez bir diyara göçe hazırlanırken görmek kolay olmuyor.

Ne diyeceğimi şaşırdım. Sözcükleri bulamadım.

O sana Nadir Nadi’yi sormuştu. 12 Eylül askeri yönetiminin, Nadir Bey’in bir başyazısından dolayı Cumhuriyet’i ikinci kez kapattığı

günlerdi. Doğan Bey, askeri savcının dava açıp açmayacağını sordu. Ama asıl bir başka şeyi merak etmişti. Nadir Bey'in başyazısına iliştirdiği kısa not dokunmuştu Doğan Bey'e:

"Bir süredir gazetede yazılarım çıkmıyor. Bunun ruhsal ve bedensel çeşitli nedenleri var. Bir başka neden daha var ki, onu da bir sözcüğünü değiştirmeksizin aşağıya koyduğum eski bir yazımı gören okurlarım kendiliklerinden anlayacaklar ve belki de 'Bu adam dünyaya boşuna gelmiş!' diyeceklerdir. Evet, hazin bir yazgı! Ne yaparsın ki, hazinliği ölçüsünde gerçek!"

Doğan Bey o gün hasta yatağında bana şöyle demişti: "Benim de psikolojim Nadir Bey gibi. Başyazısının girişine koyduğu notta olduğu gibi. Ben de düşünüyorum, bu dünyaya boşuna mı geldim diye."[1]

Doğan Bey'in böyle konuşabilmesi...

Evet, duygularını bastıran, belli etmemeye çalışan bir insandı. İçine kapanıktı. Ayrıca yenilgiyi hiç kabul etmeyen, kabullenemeyen bir kişilik yapısı vardı. İnat adamıydı. Eleştiriden hoşlanmazdı. Onun için, "Bu dünyaya boşuna mı geldim diye düşünüyorum" cümlesini, hasta yatağında Doğan Bey'in ağzından duymak gerçekten hazindi.

Bu cümle, Avcıoğlu'yla birlikte senin de 12 Mart'ta tattığın bir yenilginin itirafıydı belki de. Avcıoğlu bütün ömrünü tek bir davaya adamıştı: "Devrim." Ama şimdi kendi kafasında hayatı boyunca yaşattığı, oluşturduğu "devrim"i göremeden gidiyordu. Ölümünden kısa süre önce Çamlıca'daki evinde bana yakınmıştı:

"Her şeyi 2000 yılına göre planlamıştık. Planımızı bozdular!"

Avcıoğlu bu dünyaya boşuna gelmedi. Ütopyasını gerçekleştiremedi ama kalın bir iz bıraktı. Yön dergisi... İki ciltlik Türkiye'nin Düzeni... 31

Mart'ta Yabancı Parmağı... Devrim dergisi... Devrim Üzerine... Dört ciltlik Milli Kurtuluş Tarihi... Altıncı cildine kadar getirdiği Türklerin Tarihi... Gazete ve dergi yazıları... Araştırmalar...

Olağanüstü iş disiplini ve çalışma gücüyle hayatta laf üretmedi Doğan Bey. Sesli değil yazılı düşündü. Arkasında bu kadar yazı, yazılı eser bırakıp giden insan hiç bu dünyaya boşuna gelmiş olabilir mi? Sol radikalizmin, kimilerine göre Sol Kemalizm'in en önde gelen ideoloğuydu. Türk siyasal yaşamında ve Türk aydın hareketinde bir dönem çok etkili oldu.

Sıradanlığa, lafazanlığa, yüzeyselliğe prim vermezdi Doğan Bey. Çalışmadığı, okumadığı zamanlar kıpır kıpır, sinirli olur, morali bozulurdu.

Sık sık "Hayatımda hiç entelektüel olmadım" derdi. Bunu övünürcesine söylerdi. Entelektüel olmayı, entelektüalizmi küçümserdi.

Türkiye koşullarında herhalde...

Doğan Bey için önemli olan "Türkiye'nin düzenini değiştirmek"ti. Buydu hayatının önceliği. Bunun için yazıp çizmek, düşünmek gerekirdi Türkiye'de... "Sevgili Doğan, Paris'te yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra Fransız şematizmini, İngiliz ampirizmi ile düzeltmek için bir süre Londra'da okuyup gözlemler yaparak Türkiye'ye dönüyor. Türkiye'ye dönüşünde bir tek düşüncesi -buna sabit fikir demek daha doğru- var: devrim yapmak... 1950 yıllarının ikinci yarısında, Türkiye ve Ortadoğu Amme Enstitüsü, Akis dergisi ve CHP Araştırma Bürosu'nda geçen günler, sevgili Doğan için bir alan araştırması işlevini gördü. 27 Mayıs Devrimi'nden sonra Kurucu Meclis'te Anayasa Komisyonu üyeliği, ilk ciddi siyasal staj olarak değerlendirilebilir. 1961 Anayasası, laboratuvar

çalışmalarında sevgili Doğan'ın tüm çıkışları, tarihin ışığında bugün çok daha aydınlık görünüyor. Bir iktidar özlemini yansıttığı görülüyor.

Devrim'e hazırlanıyor. Dergi çıkaracak. Çıkacak derginin adı bellidir: Devrim. Doğan ile bu hazırlık içinde olanlar, 27 Mayıs Devrimi soğumaya henüz yüz tutmuş iken, hazırlanan derginin adının Yön olduğunu öne sürüyorlar. Buna katılmak mümkün görünmüyor. Doğan, motoru olduğu hareketi başlatırken hiçbir zaman yön arayışı içinde olmadı. Yön arayışı içinde olanların devrime soyunamayacağını biliyordu. 'Devrim' adının, başka birinin adına kayıtlı olduğu ortaya çıktı. Devrim'i kendi kütüğüne geçirmiş kişi, Devrim adını Doğan'a satmaya kandırılamadı. Yön çıkarıldı ve Türk aydın ve siyasal yaşamında 'Yön Hareketi' başladı.

Ancak sevgili Doğan, devrime bağlılığını hiç kesmedi. Bu arada benim sevgili oğlum dünyaya geldi. Doğan Avcıoğlu, adının Devrim olmasını istedi, istediği gibi oldu. Bir süre sonra Yön dergisini kapattı ve Devrim dergisini açtı. Devrimci Doğan'ın yeni dergisi doğrudan doğruya bir iktidar yürüyüşünün kavgacı yayın organı oldu. Doğan Avcıoğlu, Devrim dergisinde iktidar müttefiklerini ve iktidar programını oluşturmaya çalıştı. Bunun dışındaki tartışma ve gelişmelere gözlerini kapadı. 1970 yazından itibaren sınama zamanının geldiğine karar verdi. 1971 mart başında yenilgiye uğradı."[2]

Doğan Avcıoğlu ismi 1969'la 1971 yılları arasında "Radikal askerlerin sivil başbakanı"na çıkmıştı. Kimi çevreler, bir darbe sonrası Avcıoğlu'nun bu koltuğa oturacağına kesin gözüyle bakarlardı.

"Ya başbakan olacağım ya asılacağım!"[3]

Böyle dedi mi Doğan Bey? Gönlünde hiç kuşkusuz "Türkiye'ye lider" ya da "Türkiye'ye kurtarıcı" olmak yatıyordu. Bunun için yola çıkmıştı. O yüzden bir süre için "askerin başbakanı" olmayı içine sindirebilirdi.

Çünkü Doğan Bey için devrime giden yol, “askerin darbesi” ile açılabilecekti. Bu arada ipe gitmek de gündeme gelebilirdi tabii.

Avcıoğlu ipe gitmedi ama başkaları gitti!

Daha önce konuştuk bunu. Adakale Sokak’taki Devrim dergisi bürosunun kesif sigara dumanlı ufacık odasına kapanıp “askerin ilk darbesi” için çalışmıştı. 27 Mayıs’ın Madanoğlu Paşa’larıyla, Albay Osman Köksal’larıyla bunun için görüşmüştü. Yüksel Sokak’taki benim bekâr evinde Mürted Hava Üssü Komutanı Aydın Kirişoğlu Paşa’larla, Komando Binbaşı Yılmaz Akkılıç’larla bunun için gizliden gizliye buluşmuştu.

Bir odaya tıkılıp devrim için çalışmak...

Evet, tipik bir aydın tarzı!

Avcıoğlu bir yerde o hiç olmamakla övündüğü “entelektüel”e yaklaşmış olmuyor muydu bu çalışma tarzıyla?

Fildişi kuleden devrim yapmak...

Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları yıllar yılı “devrim”den söz ettiler ama kafalarını odalardan, salonlardan dışarı çıkarmadılar. Anadolu’yu gezmediler. Kitlelerin içine girmediler. Açık siyasi faaliyeti, partileşmeyi küçümsediler. Kapalı kapılar arkasında hep “devrim”i düşlediler, kendilerince programladılar.

Nedense aklımda kalmış. Bir gün “Beyaz” Aydınlık dergisinden Ömer Özerturgut, Doğan Bey’in bu çalışma tarzını bana eleştirmiş, “Olur mu kardeşim böyle devrim? Çıksın kitlelerin önüne. Açık hava toplantıları düzenleyin, konuşsun. Başka türlü nasıl devrim yapacakmış ki?” demişti.

Kapalı kapılar arkasında çalışma tarzı özellikle Avcıoğlu’na özgüydü. “Doğan’ın bunalımı birçok Türk aydınının bunalımıdır. Siyaset hayatının çirkinliklerinden iğrenme, siyaset adamlarının çoğunun çapsızlığından umutsuzluğa düşme ve bunun sonucu olarak ‘bir kestirme yol arama sabırsızlığı...’ Doğan o dönemde isteyerek ya da istemeyerek ‘radikal askerlerin sivil başbakan adayı’ halindedir. ‘Radikal askerlerin sivil başbakanı’ diye birşey bulunamayacağını her söylediğimde Doğan bunu kabul etmiş, aksini bana karşı savunmaya kalkışmamıştır. Sen bir odanın içinde oturup Türkiye’yi ihya edeceksin, odanın kapısındaki güvenliği radikal askerler sağlayacak, fakat onlar senin hiçbir işine karışmayacaklar, her şeyi senin bildiğin, istediğin gibi yapmana müsaade edecekler! ‘Bu kaç gün sürer Doğan, kaç gün?’ diye sorduğumu ve cevap alamadığımı hatırlarım.”[4]

Bu satırlar Metin Toker’in. Doğan Bey öldüğü zaman yazmıştı.

Doğan Avcıoğlu’yla Metin Toker 1971’de Devrim dergisi sayfalarında atışmışlardı. Şu satırlar Toker’indi:

“Akis’te birlikte çalışırken ve sen bugünkü Anayasa’nın hazırlayıcıları arasındayken sahip olduğun, ‘demokratik parlamenter rejim içinde gerçekleştirilecek ve esası karma ekonomi olacak planlı bir kalkınmanın bütün öteki yollara üstünlüğü’ görüşü doğru görüştü. Sağlam bir kafaya yakışan görüştü. Eğer ‘Demirel rejimi’ seni bu görüşten ayırdıysa, ağaçlar sana ormanı görmeyi engellemiş demektir. Yazık! Ortak bir başka dostumuzun, Mümtaz Soysal’ın da sana tavsiye ettiği gibi ‘Her şafakta ölmek’ten artık vazgeçsen ve ölmeyeceğin şafaklarda daha iyi bir Türkiye gerçekleştirmek çabalarına bilgini, sahip olduğuna da inandığım idealizmini, dürüstlüğünü katsan...” *

* “Her Şafakta Ölmek” başlıklı makaleyi Mümtaz Soysal, Milliyet gazetesinin ikinci sayfasında yazmıştı. Metin Toker’in dediği gibi Doğan Avcıoğlu’nu ve Devrim grubunu, yani bizleri kastetmişti. Sabahları “tank sesiyle uyanmak” isteyip de bir türlü uyanamadığımız için, yani beklediğimiz askeri darbe gelmediği için, duyduğumuz düş kırıklığını, Mümtaz Soysal, kendine özgü ince alaylı üslubuyla “Her Şafakta Ölmek” diye nitelemişti.

Doğan Bey’in uzun yanıtında ise şu satırlar ilginçti: “Bütün bunları, Metin Toker’in ‘Demirel rejimi’ yüzünden parlamentoculuktan vazgeçtiğimiz yolundaki düşüncesinin gerçeğe uygun düşmediğini açıklayabilmek için yazdık. Kesin inancımız şudur ki, ‘Türkiye parlamenter sistem içinde kalkınamaz.’ Bu inancımızı Türkiye’nin Düzeni kitabımızda kanıtlarıyla uzun uzun belirtmeye çalıştık. Arkadaşımız Mümtaz Soysal’ın ‘her şafakta ölmek’ sözünü doğrusu hiç üstümüze alınmadık... Türk Ordusu’nu tümüyle bir umacı gibi gören ve gösteren politikacılar, çıkarcılar ve faşizm gelir diye telaşlanan çevreler ‘her şafakta ölebilirler.’ Aklı başında birçok arkadaşımız, ‘Mutlu bir Türkiye nasıl kurulur?’ sorusuna her alanda ayrıntılı cevaplar arayacak yerde, bir ‘devrimci tembelliğe’ kayışına, hatta fikriyle davranışı arasında bir tutarlılık kurmaya dahi ihtiyaç duymayışına doğrusu üzülüyoruz.”[5]

Sen bu konuları Avcıoğlu’yla hiç tartışmadın.

Ne tartıştım ne konuştum.

Yalnızca inandın!

Zaten Doğan Bey bu gibi konuları çok az konuşurdu bizimle.

Yani Devrim’in “fedai” yazı işleri müdürleri Hasan Cemal ve Uluç Gürkan’la...

Fazla konuşmayı sevmezdi. Rakı sofrası muhabbetleri hariç. Bunun için de tabii sofra sakinlerinin kafa dengi dostlar olması gerekirdi.

Bir de demin belirttiğin gibi eleştirilmekten fazla hoşlanmazdı.

Despottu! Özellikle işinde. Üç kişiyle dergi çıkarması sadece sınırlı maddi imkânlarla ilgili değildi. Kendi doğrularının sorgulanmasını sevmezdi. Doğruyu kendi kafasında şematize etmişti. Hedef belliydi. Aşamaları vardı. İlki, parlamentonun kapısına kilit vuracak askeri darbe... Bundan en ufak bir kuşkusu olmadığı için de eleştiri kabul etmezdi.

Ayrıca, bu hedefi gerçekleştirmek için her yol mübahtı Doğan Bey'in gözünde. CHP'nin içi karışsın, Ecevit umut olmaktan çıkabilsin diye, fazla hoşlanmadığı "muhafazakâr" Erim kanadını CHP içinde destekler havasını verirdi dergide. Ecevit'in, kapitalizm ve sosyalizm arasında bir "üçüncü yol" iddiasıyla geliştirmeye çalıştığı "Halk Sektörü" fikrine destek havası yaratabileceği düşüncesiyle Suphi Baykam'ın çok ortaklı Hastaş şirketini yerden yere vurmuştu. O tarihlerde aynı doğrultuda yayın yapan Hürriyet gazetesinin hiç de hoşlanmadığı sahibi Erol Simavi'ye bu konuda destek mektubu göndermişti. Bunun gibi, darbe fikrini zayıflatabilir düşüncesiyle, Şili'de 1970 sonbaharında seçim kazanarak iktidara gelen sosyalist Allende'yi "sandıksal demokrasi" diyerek tu kaka etmişti dergide.

Oportünizm mi?

Demin de söylediğim gibi, amaca giden yolda her şey mübahtı Doğan Bey için. Acımasızdı bir yerde...

İnat adamdı.

Belki aydın inadı...

İlhan Abi'yle kopmaları iki inadın çatışmasından kaynaklandı. Yolları öyle ayrıldı 1970 yazında. Doğan Bey, İlhan Abi'yi "risk almaktan korkan, aşırı ihtiyatlı, fazla dengeci" bir insan olarak görürdü. Örneğin,

CHP içinde Ecevit'e olan sempatisinden rahatsızdı. Bunun akıllıca bir tavır olmadığını savunurdu.

Buna karşılık İlhan Selçuk, CHP'de "ilerici" gördüğü Ecevit kanadına bu kadar karşı çıkmanın mantığını bulmakta zorlanırdı.

İlhan Abi de Doğan Bey'i, sabırsız, takım oyunu sevmeyen bir insan olarak görürdü.

12 Mart sonrası çok az görüştüler Avcıoğlu'yla İlhan Selçuk. Karşılaşmak istemediler.

Ama birbirleri hakkında kötü konuşmamaya özen gösterdiler.

Handan Selçuk çok kızardı Avcıoğlu'na. Bazen kendini tutamayıp, örneğin "Doğan Ziverbey'de konuştu. Benim aslan İlhan işkenceye direndi" derdi.

Handan Hanım, Doğan Bey'e bir başka nedenle daha kızardı. İlhan Abi'yi Doğan Bey'in küçümsediğini bilirdi. Bilgisini, formasyonunu yetersiz bulduğunun farkındaydı. Buna tahammül edemezdi. Çok severdi İlhan Abi'yi, hayrandı ona. Bir seferinde bana, "Bak göreceksin Hasan, İlhan ne romanlar yazacak" demişti.

Ama aynı Handan Selçuk, kendi deyişiyle Doğan'ı, Çetin'i (Altan), İlhami'yi (Soysal) severdi. Bütün bu insanlar onun dünyasının tabii birer parçası, hatta kahramanlarıydı.

Avcıoğlu, insanların türlü türlü düşünebileceklerini, gerçeğin bir değil bin yüzü olduğunu önemsemez gözükürdü. Belki de bu nedenle entelektüelliği sevmediğini tekrarlar dururdu.

Neredeyse her şeyi ekonomiye indirgemişti. Planlı komuta ekonomisi ve tek parti diktasıyla Türkiye düzlüğe çıkacaktı onun için.

Avcıoğlu, 1950'li yıllarda pamuk ihracatının, 1960'lı yıllarda işçi dövizinin, 1970'li yıllarda da turizm dövizinin ekonomiyi kurtardığını söylerdi. Bu arada çakırkeyif anlarında birkaç kez şöyle hayıflanmıştı: "Turizmle birlikte Avrupa'dan güzel sarışınlar gelecek ve bizim Anadolu gençlerinin devrimci enerjisini tüketecekler."

İlginç bir projesi daha vardı: turistik yörelerdeki evlere el koyup, döviz kazanmak amacıyla petrol zengini Araplara devlet eliyle kiralamak...

Bir de diplomatlardan nedense hoşlanmazdı. Memleket gerçeklerinden kopuk, züppe, "monşer" bulurdu onları. "Genç Harbiyelileri diplomat, büyükelçi yapmak"tan söz ettiğini hatırlıyorum.

Gösterişten uzak bir insandı Doğan Bey. Özel hayatında duygusal dalgalanmalara izin veren bir iç dünyası vardı. Ancak o iç dünyayı pek kimselerle paylaşmazdı. Ayrıca o dalgalanmaların çalışma disiplinini, "devrimci düzenini" bozmasına izin vermezdi.

Avcıoğlu'nu sevmiştin.

Evet.

Saymıştın. Çok etkilenmiştin.

Evet.

Ancak 12 Mart'la birlikte sen başka dünyalara kaymaya başladın. Siyasal doğrultu konusundaki kafa karışıklığın 12 Mart sonrasında 1970'lerde devam ettiyse de, Doğan Avcıoğlu katılığından sıyrılmıştın.

Görüşlerini artık paylaşmasam da Doğan Bey'e karşı duyduğum saygı ve yakınlık fazla eksilmedi.

Bu kitabı okusa kızardı.

"Kerata, liberal olmuş!" demekle yetinirdi. Bozulurdu ama yüzüne belli etmemeye çalışırdı. Defterden silse bile arkandan konuşmazdı.

Zaten genel yayın müdürlüğün döneminde Cumhuriyet'i getirdiğin çizgi de Avcıoğlu'nu rahatsız etmişti.

Fakat yüz yüze hiç konuşmadık bu konuyu.

Kül rengi sabahlarda Bach, Mahler dinlemek...

Bir gün telefon geldi, Doğan Avcıoğlu fenalaştı diye. Arabaya atlayıp Çamlıca'daki evine, teras katına gittin. Son kez kapı aralığından, hasta yatağında ufalmış Avcıoğlu'na şöyle bir bakabildin. Akşam vakti bir telefon daha geldi, kaybettik diye.

4 kasım 1983 günü, 57 yaşında öldü Doğan Bey. Uyuyamamıştım. Hatıralar dipsiz bir kuyu gibi içine çekmeye başlamıştı beni...

Bach dinlemiştin.

Kül rengi sabahlara uyandığımda bazen Bach, bazen Mahler dinlerim. Sözcüklerin bittiği o görünmez dünya, yani müzik iyi ki var! Gönül titreşimlerini yakalayan, insanları iç dünyalarında sevinçli, hüzünlü yolculuklara çıkaran müzik...

O görünmez dünyaya bazen iltica etmek bir kurtuluş sayılır. Yaşama sevinci yakalanabilir. O gizemli dünyanın kuytuluklarında yeni

güzelliklerin ipuçlarını keşfederim. Hayata tahammülü kolaylaştıran yeni umutlar icat ettiğim olur.

Woody Allen'ın bir filmiydi. "İyi ki Bach Var!" diyordu.

Ben de Doğan Bey'i kaybettiğim o sabah Bach dinledim. Keman, obua ve yaylı çalgılar için konçertosunun adagio bölümünü... Isaac Stern'in kemanıyla Marcel Tabuteau'nun obuasından yayılan, o hüzünle sevincin kucaklaştığı yumuşacık sesler yüreğimde öylesine titreşimler yaratmıştı ki, sisler dağılır gibi olmuştu.

Sonra, Mahler'in Beşinci Senfonisi'ni dinlemiştin.

Gorbaçov, Sovyetler'in adım adım çöküşe yaklaştığı günlerde bir konsere gider ve Mahler'in bu harikulade senfonisini dinledikten sonra şöyle der:

"Büyük müzik. Çok güçlü ve etkileyici. Özellikle çello ve kemanların birlikte çalındığı bölümde insan iliklerine kadar sarsıldığını hissediyor. İnsan, bu büyüleyici müziği dinlediğinde, ölüm ve yaşam temalarıyla baş başa kalıyor. Trajik bir mücadele ve bir karanlık... Aynı zamanda bir ışık da var.

Tıpkı yaşamın kendisi gibi!

Yaşam sürekli olarak çatışma ve çelişkilerde oluşur. Bunlarsız bir hayat yoktur ve düşünülemez. İşte Mahler bu müziğiyle insanlık durumunun bu boyutunu yakalamış... Wagner müziği de aynen böyledir. Onun müziği de insanı iyimser yapmaz. Wagner'i dinleyince insan kendine daha çok güven beslemez. Tam tersine, Wagner insanın daha çok kuşku duymasına yol açar. Ama kuşku duyabilen insan, araştırma, düşünme ve yaratıcı olabilme imkânına da sahipse, herhangi bir bunalımdan çıkış yolunu her zaman bulabilir."[6]

Doğan Bey'in ölüm haberi geldiğinde bir duygu fırtınası esmişti içimde...

Ölmeden önce Günseli'ye sıkı sıkıya tembih etmişti, "Nereye, ne zaman gömüleceğimi sakın kimseye söyleme, tören falan da istemem" diye...

O yüzden ben de ertesi gün Cumhuriyet'te çıkan ölüm haberine cenazeyle ilgili zaman ve mekân bilgisi koymamıştım.

Bir de ölümüyle ilgili tek satır yazmayan sen oldun, Hasan Cemal!

Bu satırları 1998'in sonlarında yazıyorum. 1983'te, 15 yıl önce Doğan Bey hakkında gerçekleri olduğu gibi yazmaya belki cesaretim yoktu. Buna kafaca hazır değildim. Ayrıca o tarihte kimse Avcıoğlu gerçeğini olduğu gibi yazmadı. Belki yazmak işine gelmedi. Ya da bilmediği için yazamadı. Doğan Bey gerçeğinin sade bazı boyutlarını yazmakla yetindiler.

Sen şimdi yazıyorsun.

Gayret ediyorum. Aslında Doğan Bey'i değil kendimi yazıyorum. Kimse kızmasın! Kendi siyasal kişiliğimin köklerini anlatmaya çalışıyorum. Tarihimde Doğan Bey'in yeri büyük. Onun için kendimi yazarken Doğan Bey hakkında da tarihe not düşmüş oluyorum.

Tarihçilerin işine yarayabilir.

Bunun ötesinde bir iddiam yok. Yanıldığım, unuttuğum noktalar hiç kuşkusuz olabilir. Vardır da. Onları da başkaları düzeltir. Zaman, fotoğrafı biraz daha netleştirir.

Bir vapur kalktı Bostancı'dan Büyükada'ya...

O günün fotoğrafları gözümün önünden gitmiyor.

5 kasım 1983 cumartesi.

O sonbahar günü sabah vakti Bostancı'dan bir motor, bir vapur kalktı Büyükada'ya. Motorun burnuna Doğan Bey'in tabutu yatırılmıştı. Vapurda ise cenazeyi öğrenebilmiş bir avuç insan vardı.

Bulutluydu gökyüzü. Sıkıntılı, kurşuni bir yağmur havası...

Büyükada iskelesinden meydana kadar Doğan Bey'i omuzlarımızda taşıdık. Bir faytonun ön tarafına, yanlamasına yerleştirdik tabutu. Sonra, fayton önde, biz arkada ağır ağır tepeye doğru tırmanmaya başladık.

Mezarın yeri güzeldi. Çam ağaçlarının arasından denize bakıyordu. Mezarın etrafında bir avuç insan toplandık.

İlhan Selçuk... İlhami Soysal... Altan Öymen... Uğur Mumcu... Uluç Gürkan... Hasan Cemal... Mümtaz Soysal... Cemal Madanoğlu Paşa... Muhsin Batur Paşa... Hamdi Avcıoğlu... Mühendis Nejat Bey...

Yağmur çiselemeye başladı.

Yüzümü denize döndüm. Çam ağaçlarının arasına hatıraların salıncağını kurmak geldi içimden.

Doğan Bey salondaki deri koltuğunda oturuyor. Kaykılmış, bacaklarını boylu boyunca uzatmış. Ağzında sigarası. 12 Mart Muhtırası radyodan yeni okunmuş. Çok düşünceli. Beni fark edince “Hasan” diyor, “Nerede yanlış yaptık diye düşünüyorum ama bir türlü bulamıyorum.”

Ben susuyorum.

12 Mart'la bir şeylerin bittiğini çok iyi biliyor Doğan Bey.

Tekrarlıyor:

"Hatamız nerede bulamıyorum!"

Sesi kulağımda yankılanıyor Doğan Bey'in.

"Nerede mi hata yaptık Doğan Bey?" diyorum sessizce, "Yanlış durakta bekledik! Tarihin yürüyüşü, öyle sandık ki bizim durağa da uğrayacak. Boşunaydı! Nereye doğru yol aldığını göremedik tarih babanın. Bizi solladı, geçti! Doğan Bey, akıntıya kürek çektik! Tarihin özgürlüğe doğru dönen tekerleğini tersine çevirebileceğimizi sandık."

Duymadı sesimi Doğan Avcıoğlu.

İyi ki duymadı!

Doğan Bey'in üstüne bir kürek toprak attım. Tarifsiz bir keder kapladı içimi...

Ağlamaya başladım.

Bu kitap 7 ekim 1995'te

Baltalimanı'nda yazılmaya başlandı,

6 aralık 1998'de Yeniköy'de bitti.

Hasan Cemal

[1]Demokrasi Korkusu, 12 Eylül Günlüğü, Hasan Cemal, Bilgi Yayınevi, ağustos 1986, s. 224-225.

[2]Yalçın Küçük, Cumhuriyet gazetesi, 4 kasım 1984, s. 2. Doğan Avcıoğlu, Yalçın Küçük'ü severdi. Birlikte rakı içip sohbet ettiği, ciddiye alıp tartıştığı az sayıdaki yakın dostlarından biri sayardı. Bir keresinde Yalçın Küçük için bana şöyle dediğini anımsıyorum Doğan Bey'in: "Dehayla delilik arasında çok ince bir çizgi vardır. Bazı insanlarda bu çizgi fazlasıyla oynaktır."

[3]Doğan Avcıoğlu'nu yakından tanıyan Müşerref Hekimoğlu'nun yazısı, Cumhuriyet gazetesinin pazar günleri çıkan Dergi eki, 10 ocak 1993, sayı 355, s. 10.

[4]Metin Toker, Milliyet gazetesi, 11 kasım 1983, s. 7.

[5]Devrim dergisi, sayı 65, 12 ocak 1971, s. 5.

[6]"Son Saatlerim", Gorbaçov, Time dergisi, 11 mayıs 1992 sayısı, s. 48.

DK DOĞAN KİTAP

HASAN CEMAL

Kimse kızmasın, kendimi yazdım

"Yirminci Yüzyıl'ın bütün iniş çıkışlarını ben de kendi tarihimde yaşadım. Bu uzun yüzyılın bir yanı nasıl ki insanlık için büyük acılarla dopdolu geçtiyse, ben de bir yerde o acılardan payımı aldım. Yirminci Yüzyıl nasıl ki demokrasi ile totalitarizm arasında, yani özgürlük ile faşizm, nazizm, komünizm arasında büyük mücadelelerle geçtiyse, ben de bu mücadeleleri yaşadım. Hem kendi benliğimde, iç dünyamda hem de bu güzel topraklarda...
Yirminci Yüzyıl'da nasıl ki dünya kocaman bir duvar tarafından acımasızca ikiye bölündüyse, bizler de bölündük düşman kamplara. Aramızda yüksek duvarlar, kafalarımızda setler oluştu. Sonra o duvar yıkıldı, 1989'da. Demokrasi kazandı! Ama ben o duvarı, o setleri kendi kafamın içinde 1970'lerde yıkmaya başlamıştım. İşte bu kitap bunların öyküsü... Kendi siyasal tarihimi, kendi siyasal kişiliğimin oluşumunu artılarıyla eksileriyle yazdım."

1969'dan beri gazeteci milletinin aktif bir üyesi olan Hasan Cemal, gazeteciliğe halen *Milliyet* gazetesinde devam ediyor. Hasan Cemal'in Doğan Kitap tarafından yayımlanan diğer eserleri: *Tank Sesiyle Uyanmak*, *Demokrasi Korkusu*, *Tarihi Yaşarken Yakalamak*, *Kürtler* ve *Cumhuriyet'i Çok Sevmiştim*.